

Міністерство освіти і науки України
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ЕКОНОМІЧНИЙ ЧАСОПИС
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки

Журнал видається з 2015 року

№ 3 (19)

Луцьк
Вежа-Друк
2019

Редакційна колегія

Ліпич Л. Г., доктор економічних наук, професор, головний редактор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Бояр А. О., доктор економічних наук, професор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Васілевські Мірослав Dr hab. (Суспільна вища школа підприємництва та управління, м. Лодзь, Польща).
Карлін М. І., доктор економічних наук, професор, заступник головного редактора (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Крикавський С. В., доктор економічних наук, професор, Національний університет «Львівська політехніка».
Маріуш Подзьор Dr hab. (Вища школа економіки та інновацій, м. Люблін, Польща).
Павліха Н. В., доктор економічних наук, професор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Полінкевич О. М., доктор економічних наук, професор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Павлова О. М., доктор економічних наук, професор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Павлов К. В., доктор економічних наук, доцент (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Стащук О. В., доктор економічних наук, доцент (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Черчик Л. М., доктор економічних наук, професор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Чорна Н. П., ,, доктор економічних наук, доцент (Тернопільський національний економічний університет).
Шворак А. М., доктор економічних наук (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Кулинич М. Б., кандидат економічних наук, доцент, відповідальний секретар (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).

Е 45 **Економічний** часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки : журнал / уклад. Любов Григорівна Ліпич, Мирослава Богданівна Кулинич. – Луцьк : Вежа-Друк, 2019. – № 3 (19). – 141 с.

У виданні «Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки» розміщено наукові статті про сучасний стан та перспективи розвитку економіки України, їх теоретичні, методологічні й практичні аспекти.

Для науковців, аспірантів, студентів, економістів і всіх, хто цікавиться питаннями розвитку економічної системи України.

The collected papers «Economic Journal of Lesya Ukrainka Eastern European National University» publish scientific articles on the current state and prospects of economy development in Ukraine as well as on its theoretical, methodological and practical aspects.

For researchers, graduate students, economists and all those interested in the issues of economic system development in Ukraine.

*Журнал є науковим фаховим виданням, включений до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук, **категорія Б** (наказ Міністерства освіти і науки України 11.07.2019 № 975).*

*Журнал зареєстрований у міжнародній наукометричній базі даних **Index Copernicus**.*

УДК 33(062.552)

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Стрішенець Микола, Павлова Олена, Павлов Костянтин, Купчак Володимир

І. В. Вернадський – видатний дослідник історії економічних учень 7

Євпак Юлія

Теоретичні підходи до категорії «культурні та креативні індустрії» 15

РОЗДІЛ II. ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Разумова Ганна

Оптимізація як основа для планування змін в регуляторній політиці розвитку національної економіки 23

Новосад Оксана

Роль інноваційно-інвестиційної діяльності для газотранспортних підприємств регіону 30

РОЗДІЛ III. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Ліпич Любов, Хілуха Оксана, Кушнір Мирослава, Шостак Людмила

Імплементация World Class Manufacturing в систему управління бізнес-процесами підприємства 38

Колосок Андрій

Соціальне інвестування в контексті становлення соціального захисту населення 48

Данилюк Тетяна, Ющишина Лариса, Мохнюк Анна

Логістичний аутсорсинг в системі управління підприємством: доходи та витрати провайдерів 55

Павліха Наталія, Тоцька Олеся

Планування проекту підготовки доктора наук засобами Microsoft Office Project 62

<i>Черчик Лариса</i>	
Структура соціоекологіоекономічної безпеки підприємства	71
<i>Грудзевич Юлія</i>	
Послідовність реалізації інтрапренерства на підприємствах	81

РОЗДІЛ ІV. РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА ТА ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

<i>Коротя Мирослав</i>	
Нормативно-правове регулювання діяльності газорозподільних та газотранспортних підприємств в регіонах України	90
<i>Галянт Сергій</i>	
Інституційне середовище впливу мікро- та макро- чинників на діяльність газорозподільних підприємств регіону	99
<i>Павлова Олена, Павлов Костянтин, Купчак Володимир, Червеняк Вікторія</i>	
Функціонування мережі підземних газових сховищ в контексті енергетичної безпеки країни	105
<i>Хомюк Наталія</i>	
Механізм диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації	112

РОЗДІЛ V. ГРОШІ, ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ

<i>Карлін Микола</i>	
Проблеми і перспективи фіскальної децентралізації в Україні в контексті світового досвіду	121
<i>Стацук Олена</i>	
Кредитування як метод фінансування житлового будівництва	127

РОЗДІЛ VI. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ, СТАТИСТИКА ТА МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ Й ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

<i>Кіндрацька Галина</i>	
Оцінювання платоспроможності українських підприємств: проблемні аспекти типових методик	133
<i>Melnyk Katerina</i>	
Transformation of audit procedures in a context of decentralization	143

Вимоги до матеріалів, що публікуються в науковому журналі «Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки»

CONTENT

CHAPTER I. ECONOMIC THEORY AND HISTORY OF ECONOMIC THOUGHT

Strishenets Nikolai, Pavlova Olena, Pavlov Kostiantyn, Kupchak Volodymyr

I. Vernadskiy - a researching researcher history of economic teaching	7
<i>Yevpak Julia</i> Theoretical approaches to the category «cultural and creative industries»	15

CHAPTER II. ECONOMICS AND NATIONAL ECONOMY MANAGEMENT

Razumova Hanna

Optimization as the basis for planning of change in the regulatory policy of the development of national economy	23
--	----

Novosad Oksana

The role of innovation and investment activity for region gas transport enterprises	30
---	----

CHAPTER III. ECONOMICS AND ENTERPRISE MANAGEMENT

Lipych Lubov, Khilukha Oksana, Kushnir Myroslava, Shostak Ljudmyla

Implementation of World Class Manufacturing into the management system business processes of the enterprise	38
---	----

Kolosok Andriy

Social investment in the context of provision of social protection of the population	48
--	----

Danyliuk Tetiana, Yushchyshyna Larysa, Mohnjuk Anna

Logistics outsourcing in the enterprise management system: revenues and costs of providers	55
--	----

Pavlika Nataliia, Totska Olesia

Planning of the doctor of sciences training project by Microsoft Office Project	62
---	----

Cherchyk Larysa

Structure of socioecological and economic security of enterprises	71
---	----

Hrudzevych Julia

Sequence of implementation of intrapreneurship at enterprises	81
---	----

CHAPTER IV. REGIONAL ECONOMY AND ECONOMY OF NATURAL RESOURCES

Korotya Mirosлав

Normative-legal regulation of activities of gas rising and gas transport enterprises in regions of Ukraine	90
--	----

Galyant Sergey

Institutional environment influence of micro and macro factors on the activity of gas distribution enterprises of the region	99
--	----

Pavlova Olena, Pavlov Kostiantyn, Kupchak Volodymyr, Cherveniyak Victoria

Functioning of the network of underground gas storages in the context of the country's energy security	105
--	-----

Khomiuk Nataliia

Mechanism of diversification of rural development in terms of decentralization	112
--	-----

CHAPTER V. MONEY, FINANCE AND CREDIT

Karlin Mykola

Problems and prospects of fiscal decentralization in Ukraine in the context of world experience	121
---	-----

Stashchuk Olena

Credit as a method of financing housing	127
---	-----

**CHAPTER VI. ACCOUNTING, AUDITING, STATISTICS, MATHEMATICAL METHODS
AND INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMICS**

Kindratska Galyna

The assessment of solvency of ukrainian enterprises: problematic issues of typical methodological approaches 133

Melnyk Katerina

Transformation of audit procedures in a context of decentralization 143

Requirements to the Completion of the Articles to the Collection of Journal «Economic journal of Lesya Ukrainka Eastern European National University».....

РОЗДІЛ I

Економічна теорія та історія економічної думки

УДК 330.83

Стришенець Микола,
доктор історичних наук, професор,
м. Луцьк; e-mail: strishenez@gmail.com

Павлова Олена,
доктор економічних наук, професор,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
завідувач кафедри аналітичної економіки та природокористування,
м. Луцьк; ORCID ID: 0000-0002-8696-5641
e-mail: pavlova.olena@eenu.edu.ua

Павлов Костянтин,
доктор економічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра аналітичної економіки та природокористування,
м. Луцьк; ORCID ID: 0000-0003-2583-9593
e-mail: pavlovkv@icloud.com

Купчак Володимир,
доктор економічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра аналітичної економіки та природокористування,
м. Луцьк; e-mail: kupchak@me.com

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-03-7-14>

I. В. ВЕРНАДСЬКИЙ – ВИДАТНИЙ ДОСЛІДНИК ІСТОРІЇ ЕКОНОМІЧНИХ УЧЕНЬ

У статті розглядаються наукові досягнення І. В. Вернадського у галузі історії економічних учень, починаючи від виникнення економічних знань, поглядів, теорій, концепцій, зародження економічної науки і до кінця XIX ст. Визначено два основні напрями розвитку економічної науки: позитивний і негативний. Розглянуто історію економічних учень як органічну складову всієї економічної науки у тісному взаємозв'язку з іншими конкретними економічними науками, встановлено країни та час, коли історико-економічні вчення з'явилися як самостійна галузь науки. Встановлено, що І. В. Вернадський започаткував наукову школу по вивченню історії економічних учень в Україні.

Ключові слова: економічна наука, політична економія, історія економічних учень, І. В. Вернадський, наукові досягнення.

Стришенець Николай,
доктор исторических наук, профессор,

Павлова Елена,
доктор экономических наук, профессор,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,

заведуючий кафедрою аналітичної економіки і природопольовання, г. Луцьк

Павлов Константин,
доктор економічних наук, доцент,
Восточноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра аналітичної економіки і природопольовання, г. Луцьк

Купчак Владимир,
доктор економічних наук, доцент,
Восточноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра аналітичної економіки і природопольовання, г. Луцьк

И. В. ВЕРНАДСКИЙ - ВЫДАЮЩИЙСЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬ ИСТОРИИ ЭКОНОМИЧЕСКИХ УЧЕНИЙ

В статье рассматриваются научные достижения И. В. Вернадского в области истории экономических учений, начиная от возникновения экономических знаний, взглядов, теорий, концепций, зарождение экономической науки и до конца XIX в. Определены два основных направления развития экономической науки: положительный и отрицательный. Рассмотрена история экономических учений как органическую составляющую всей экономической науки в тесной взаимосвязи с другими конкретными экономическими науками, установлено страны и время, когда историко-экономические учения появились как самостоятельная отрасль науки. Установлено, что И. В. Вернадский начал научную школу по изучению истории экономических учений в Украине.

Ключевые слова: экономическая наука, политическая экономия, история экономических учений, И.В. Вернадский, научные достижения.

Strishenets Nikolai,
Doctor of Historical Sciences, professor

Pavlova Olena,
Doctor of Economic Sciences, Full Professor,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Head of the Chair of Analytical Economics and Natural Resources Management, Luck

Pavlov Kostiantyn,
Doctor of Economic Sciences, Assistant Professor,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Chair of Analytical Economics and Natural Resources Management, Luck

Kupchak Volodymyr,
Doctor of Economic Sciences, Assistant Professor,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Chair of Analytical Economics and Natural Resources Management, Luck

I. VERNADSKIY - A RESEARCHING RESEARCHER HISTORY OF ECONOMIC TEACHING

In the article the scientific achievements of I. Vernadsky in the field of history of economic pupil are considered, from the emergence of economic knowledge, sights, theories, concepts, the origin of economic science and by the end of XIX century. Two main directions of development of economic science are defined: positive and negative. The history of economic pupil as an organic component of all economic science in close relationship with other concrete economic sciences is considered, the country and time when historical and economic doctrines appeared as independent sphere of science. It was established that I. Vernadsky initiated Scientific school on studying the history of economic pupil in Ukraine.

The history of economic thought of Ukraine was not investigated. The names of many scholars-economists have been silent or forgotten, often for political reasons. If the scientific achievements are placed mainly in the movement of

opposition Marxist-Lenskyi methodology in compliance with the principles of mass and partisanship. Ignored, prohibited national aspect of research.

The purpose of the work is: to examine the classification of schools, theories, concepts and trends of economic science, to divide them into periods, made a scholar from antiquity and to the end of XIX century.; define trends, characters and content of further development of economic of science, including history of economic thought by the researcher; To find out the theoretical and methodological methods used in the study of interrelations of historical and economic science with other branches of knowledge; Show the contribution of Vernadsky in the development of national and world economic Science in the field of economic student history.

Keywords: Economic science, political economy, history of economic pupil, I. Vernadsky, scientific achievements.

Постановка наукової проблеми та її значення. Історія економічної думки України досліджена недостатньо. Імена багатьох учених-економістів замовчувалися або забувалися, нерідко з політичних мотивів. Якщо і розміщені наукові здобутки то переважно у русі опозиційної марксистсько-ленінської методології з дотриманням принципів масовості та партійності. Ігнорувався, заборонявся національний аспект дослідження.

Російські вчені часто до своїх відомих учених-економістів відносять українських дослідників на тій підставі, що вони навчалися у вищих навчальних закладах Росії, там працювали, видавали наукові праці. Подібне сталося й з І. В. Вернадським. Він навчався у Києві, закінчив Київський університет св. Володимира, а магістерську і докторську дисертації захищав у Московському і Петербурзькому університетах. В Московському університеті прибув професором, викладав політичну економію і статистику, причому під час читання лекцій дотримувався «викладу теорії виробництва Сміта і Шторха, у вигляді теорії економічного володіння-Рікардо, у вченні про кредит-М. Шевальє» [7].

Працюючи в Петербурзі був членом «Политико-экономического комитета при императорском вольном экономическом обществе». Не має підстав зараховувати І.В. Вернадського до кагорти видатних російських учених-економіків. Він народився в Україні, отримав тут вищу освіту. Але через те, що Лівобережна Україна у XIX- на початку XX ст. перебувала у складі Російської імперії, а у Москві і Петербурзі сконцентрувався значний науковий потенціал, то там він і захищав дисертації.

З отриманням незалежності в Україні опубліковано ряд праць з історії вітчизняної економічної думки, переосмислені персоналії, викладав з урахуванням останніх останніх нових методологічних підходів. У науковий обіг введено багато нових імен. Проте ще чимало персоналій економічної науки залишилося недослідженими. Серед них і наукові досягнення в налузі економіки Івана Васильовича Вернадського.

Аналіз досліджень проблеми. Наукова діяльність І.В. Вернадського розширена в науковій літературі, але лише побічно, в русі викладу докторської економічної думки в цілому. Загальна оцінка творчості вченого зараз в колективних монографіях «Нариси з історії економічної думки на Україні» [14] та «З історії економічної думки на Україні» [12, с.3].

З отриманням незалежності в Україні пошквалилися дослідження з історії економічної думки, більш глибоко і ширше почалися вивчатися економічні ідеї, погляди і роздуми окремих вчених-економістів. Заслуговує на увагу навчальний посібник Л.Я. Корнійчук «Історія економічної думки України», де розглядаються економічні погляди та думки багатьох відомих і маловідомих українських вчених-економістів, державних керівників, громадських і політичних діячів. Серед них [12, с. 152-162] подається характеристика наукової діяльності І.В. Вернадського у галузі історії економічної думки та політичної економії.

Декілька сторінок наукової творчості І.В. Вернадського відведено у навчальному посібнику «Історія економічних учень», виданому під редакцією член-кор НАН України В. Д. Базилевича [11, с. 795].

Дійсно новий етап у дослідженні історії економічної думки України пов'язаний з науковою творчістю львівського професора С.М. Злупка, який опублікував цінні праці з історії економічної думки України [8; 9]. У названих роботах кілька сторінок відведено біографічним даним та науковій діяльності І.В. Вернадського.

Інтерес становить праця українського вченого А.В. Аникіна «Путь исканий. Социально-экономические идеи в России до марксизма», де наводяться цікаві дані про І.В. Вернадського: його

безпідставно віднесено до когорти видатних російських вчених-економістів [1, с. 238-239]. Як видно, внесок І.В. Вернадського у розвиток економічної думки досить вагомий, але він не знайшов достатнього висвітлення в науковій літературі.

Метою роботи є:

- вивчити класифікацію шкіл, теорій, концепцій і напрямів економічної науки, поділити їх на періоди, здійснені вченим від давнини і до кінця XIX ст.;
- визначити напрями, характери та зміст подальшого розвитку економічної науки, зокрема історії економічної думки запропоновані дослідником;
- з'ясувати теоретико-методологічні прийоми, використані при вивченні взаємозв'язків історико-економічної науки з іншими галузями знань;
- показати внесок І.В. Вернадського у розвиток вітчизняної та світової економічної науки у галузі історії економічних учень.

Виклад основного матеріалу і обґрунтування отриманих результатів дослідження. Іван Васильович Вернадський – видатний економіст, державний громадський діяч народився в 1821 році у місті Києві в родині лікарів. Навчався в гімназії названого міста. Після закінчення поступив вчитися на історико-філологічний факультет Київського університету Св. Володимира. Будучи студентом, зацікавився науково-дослідною роботою. Основну увагу звернув на вивчення словесності та філософії античності, зокрема проблем пов'язаних з питаннями моральності людини. Під впливом філософії Платона написав роботу «Про душу», котра відзначилася цікавими новими роздумами. Названу працю ректорат університету високо оцінив, нагородивши І.В. Вернадського золотою медаллю.

В числі найздібніших студентів-випускників, керівництво університету включає І. В. Вернадського до списку осіб, рекомендованих навчатися за кордоном. Іван Васильович сподівався поповнити свої знання за межами України зі славістики. Проте рекомендація на навчання з названого напрямку дісталася іншому претендентові. І.В. Вернадському було запропоновано навчання з політичної економії [7, с. 373]. Дану пропозицію він сприйняв.

Для поглиблення економічних знань І.В. Вернадський від'їздить за кордон, він навчається в Австрії, Англії, Німеччині, Франції та Швейцарії, слухає лекції відомих заслужених учених-економістів. Потрапивши в Україну, посилено працює над написанням наукової роботи на тему «Нариси теорії потреб», написана на основі використання багаточисельної наукової літератури на різних мовах, переважно європейських, значної кількості документальних матеріалів робота (1847р.) успішно була захищена в Петербурзькому університеті як магістерська дисертація. Отримавши науковий ступінь, читає лекції з економіки для студентів Київського університету Св. Володимира, працює над написанням докторської дисертації. Предметом дослідження обирає історію економічних учень. За короткий проміжок часу робота була підготовлена на тему «Критико-историческое исследование об итальянской политико-экономической литературе до начала XIX века» та в 1849 році захищена в Московському університеті. Після захисту дисертації його було запрошено на викладацьку роботу в цей же Московський університет. Тут він працює професором до 1856 року. З 1857 року переходить працювати в Міністерство внутрішніх справ Росії, де обіймає посаду чиновника з особливих доручень понад 10 років (до 1867 р.). Працюючи в Міністерстві викладає ще економіку в Петербурзькому педагогічному інституті та Олександрівському ліцеї, а з 1857 року займається виданням журналу «Экономический указатель» з додатком до нього «Економист».

У журналі друкувалися статті про економічне і політичне становище країни, важливі соціально-політичні події за кордоном, теоретичні матеріали з економіки вітчизняних і зарубіжних вчених, переклади праць західно-європейських економістів, вчених. На сторінках журналу регулярно друкувались статті таких відомих вчених, Ж. М. Бунге, А. Спельковський. А. Ходнев та інші. Помістив статті, матеріали та рецензії й сам І. В. Вернадський.

В 1868 році І.В. Вернадський залишає Петербург, переїздить в Україну, оселяється в Харкові і працює у місцевому відділенні Державного банку Росії. В 1876 році виходить на пенсію і через 8 років (1884 р.) помирає.

Іван Васильович Вернадський одружений був двічі, перша дружина (Марія Шигаєва) – перша жінка – економіст в Російській імперії померла в 1860 році. Після її відходу у вічність він одружився

вдруге. Від другого шлюбу народжується син Володимир – видатний вчений із світовим ім'ям у галузі природничих наук. Він був обраний академіком Петербурзької Академії наук, став організатором Академії наук України, її першим президентом. В.І. Вернадських створив першу наукову бібліотеку в Україні, котра нині носить його ім'я.

Іван Васильович Вернадський був обдарованою людиною, знав кілька іноземних мов: англійську, італійську, німецьку, французьку, не говорячи вже про російську та українську. Всіми ними він успішно володів, використовував у своїх наукових дослідженнях. Науковий доробок вченого досить вагомий і різноманітний [10,с.842-844]. Він цікавився майже всіма питаннями економіки, проте найбільшу увагу звертав на вивчення історії економічної думки, політичної економії та статистики.

Серед праць, присвячених історії економічних вчень, виділяються роботи «Критико-историческое исследование об итальянской политико-экономической литературе до начала XIX века» (1849р.) та «Очерк истории политической экономии» (1859 р.). Перша праця була докторською дисертацією вченого. Така дисертація вибрана тому, зазначав він, що економічна наука Італії у період його життя та діяльності була найбільш розвинена.

Його цікавило оригінальне мислення італійських економістів різних напрямів. Він схвально відзивався про наукові здобутки меркантилістів, але разом з тим, критично відносився до їх поглядів, особливо щодо питань пояснень ними багатства, грошей, ролі держави в економічному розвитку та ін. Позитивно оцінюючи погляди Гаспаро Скаруфорі та Бернардо Даванцаті з проблем грошового обігу, відмічав, що Г. Скаруфорі першим почав вивчати природу грошей. Прихильно відносився до думки І. Веррі, котрий стверджував, що гроші це загальний товар.

І.В. Вернадський не був прихильником номіналістичної теорії грошей. Розглядаючи положення І. Дженовезі, що пояснювали походження та роль грошей, він написав: «Втручання суспільної влади у визначення цінності грошей він (І. Дженовезі – автор) вважає шкідливим, так як цінність їх визначається сама собою, з чим не можна не погодитись» [2, с.51]. Іван Васильович підкреслював, що гроші мають внутрішню цінність, але твердження про те, що цінність грошей «незмінна і постійна» відкидав [2, с.35]. Він був противником протекціонізму, але не виступав палким прихильником фритредства.

Оцінка наукових досягнень італійських вчених-економістів у роботі «Критико-историческое исследование об итальянской политико-экономической литературе до начала XIX века» І.В. Вернадським була всебічною і ґрунтовною. Навіть через 100 років після опублікування праці вона подібна до тих положень, котрі подані в працях вчених пізнішого часу [13, с. 117]. У тій же праці автор висловив своє бачення ролі вивчення історії економічних вчень, зокрема підкреслив, що це вивчення сприятиме кращому розумінню економічної теорії та подальшому розвитку економічної науки.

Чимале коло досліджуваних питань охоплює праця «Очерк истории политической экономии». У передумові І.В. Вернадський викладає своє бачення призначення історії науки, зокрема історії політичної економії для розвитку науки в цілому, який автор називає «негативним». Проводить класифікацію економічних шкіл та напрямів, яку здійснює на принципах вільної конкуренції та державного втручання в господарське життя. До першого напрямку, який автор називає «негативним» віднесено фізіократів, школу Адама Сміта та ін. тобто класиків політичної економії. До другого включено «економічні поняття стародавніх, меркантилізм, протекціонізм і соціалізм» [6, с.1]. Даний напрям був названий «позитивним». Німецько-історичну школу розміщено на межі між позитивним і негативним напрямками [10, с.711] у самій історії політичної економії дослідник виділяє дві сторони: зовнішню і внутрішню. Зовнішня «відповідає руху ідей, або теоретичній частині науки, друга – їх утілення, або економічній практиці» [6, с.2]. Такий поділ є цікавим щодо розміщення практичного значення економічної науки.

Виклад матеріалу у праці «Очерк истории политической экономии» розпочинається з огляду вчень відомих мислителів Стародавньої Греції і Риму. Серед них виділяються погляди Арістотеля, Демокріта, Ксенофонта, Платона, Плінея, Цицерона та ін. Підсумовуючи їхні думки, І.В. Вернадський робить висновок що вони мало цікавились поясненням праці людини, а «головним, якщо не єдиним джерелом багатства вважали землю». Такий стан речей поснувався тим, що основним видом праці, в той час, буде праця рабів, котра вважалася принизливою.

Щодо середніх віків, то економічні погляди мислителів представлені побіжно. Стислий виклад І.В. Вернадський пояснював відсутністю достатньої кількості документального матеріалу для розлогіх наукових пояснень.

Політичну економію Нового часу вчений поділяє на два періоди: 1) до Адама Сміта і 2) після Адама Сміта. Перший період називається позитивним напрямом. Основна увага зосереджується на вивченні меркантилізму, який дослідник вважає не можна називати школою, бо його представники писали «книжки про предмети державного господарства» і не подавали його теоретичне обґрунтування. Але, незважаючи на слабке теоретичне пояснення господарських процесів та явищ, меркантилісти, на думку І.В. Вернадського, зробили правильний висновок про гроші як один із видів багатства, сприяли зростанню уваги дослідників до вивчення таких категорій як гроші, фінанси, кредит тощо.

Вивчивши погоди представників так званої нової економічної науки, І.В. Вернадський розглядає праці В. Петті та Дж. Локка, котрі по-новому давали пояснення джерел багатства. Влучно освітлює він і В. Петті за розміння ним суті грошей, визначення «ціни» за допомогою праці. Не залишилися поза увагою і почерк Дж. Локка, котрий говорить про два джерела багатства: земля і праця. Перевага надавалася праці.

Помітне місце у своєму дослідженні І.В. Вернадський відводить фізіократам, відмічає їх внесок у розвиток економічної науки. Він зазначає, що фізіократи «...в надрах своїх носила такий запас свіжих сил і таке багатство змісту, що всі наступні напрями науки політичної економії можна сказати наводились прямо з неї» [5, с.76]. У фізіократів вченого приваблювало те, що «...з історичного погляду фізіократи становить ніби апеляцію від меркантилізму до приведеного ходу прав, до природи речей» [5, с.78].

Фізіократи принесли допущення із сфери обігу у сферу виробництва, в основу аналізу брали «не ціну, гроші», а «виробництво речей». «Але головна заслуга школи, - пише І. В. Вернадський, - полягає у відокремленні політичної економії від інших наук, і фізіократи зробили там велику послугу» [5, с.78-79]. Але це відокремлення не було повним, а лише початковим. Серед недоліків фізіократів відзначається, те що вивчали і аналізували лише сільськогосподарське виробництво, продуктивною працею визначали тільки працю у сільському господарстві.

Серед фізіократів І. В. Вернадський виділяє Тюрго і його прихильників та цінує їх за те, що вони вважали продуктивною працю «в якій би формі вона не проявлялась і до якого б заняття її не застосовували» [5,с.100]. Саме такі економісти як Тюрго, на думку І.В. Вернадського, «становлять як би перехід до промислової школи Адама Сміта» [3]. Висвітлювання вченого про фізіократів співзвучні з твердженнями представників класичної політичної економії.

Видатним економістом І.В. Вернадський називає Адама Сміта, змістовну і всебічну оцінку дає його праці «Багатство народів». Він пише, що це «...перший твір, в якому є відповіді на всі найважливіші питання в галузі такої наук, - першої в якому суспільні економічні явища охоплені в їх повноті і різноманітності, - перший, в якому ми бачимо правильний науковий метод, строгий аналіз фактів, намагання із їх спостереження відшукати закони що діють в суспільній економії і оцінити ті перешкоди, які вони зустрічають в своєму виявленні» [5,с.134].

Головна заслуга Адама Сміта, на думку І.В. Вернадського полягає в тому, що джерелом багатства він вважає не лише працю в сільському господарстві, а взагалі у сфері матеріального виробництва, цінує пояснення ним значення розподілу праці у піднесенні її продуктивності. Разом з тим висвітлює і ряд критичних зауважень, зокрема у визначенні окремих економічних категорій. Так, наприклад, вважає незвершеним пояснення поділу капіталу на основний і оборотний, визначення ренти та ін. Основним недоліком Адама Сміта вважає визнання ним непродуктивності праці в нематеріальній сфері. Незважаючи на всі критичні зауваження, І. В. Вернадський високо оцінює наукові здобутки Адама Сміта і підкреслює «...вчення Сміта відповідає головним науковим вимогам, і тому його теорія набула значного поширення і впливу на весь подальший розвиток політичної економії» [5, с.142]. Називає Адама Сміта «справжнім Батьком політичної економії» [5, с.134].

Вивчаючи економічну систему Д. Рікардо, І.В. Вернадський підкреслює визначення ним поняття цінності праці, її продуктивності. «Проте найбільшу славу в науці Рікардо, - пише Іван Васильвич, - здобув своєю «Теорією ренти» [5,с.159].

І.В. Вернадський дав ґрунтовну оцінку науковим досягненням представників класичної школи, вказав на їх вузькі місця, невирішені питання та проблеми. Він сприйняв теорію класиків по-своєму: не тільки вивчав її, але і показав, на яких методологічних засадах і в яких напрямках повинен відбуватися подальший розвиток економічної науки, що нового буде внесено послідовниками. У невирішених, спірних питаннях вказував дослідникам, що «...єдиний шлях до рішення – власне мислення, єдиний критерій – історія, але щоб не впасти в старі помилки, ми повинні знайти і обговорити їх. Ми повинні заглянути в стару літературу, де іноді вже торкалися деяких питань і тепер не хвилюючих розум мислителів» [2, с.6].

Говорячи про Ж. Б. Сея, послідовника Адама Сміта, відмічає, що він виявляє самостійність і «...розширює сферу науки своїми дослідженнями і критикою» [6, с.163]. Г. Шторх, на думку вченого, «...став вище своїх сучасників», наприклад, у питанні продуктивності праці [15]. Він краще, ніж Д. Рікардо дав визначення ренти, пояснення грошей, кредиту, та ін. Економічні погляди Т. Степанова І. Вернадський відносить до так званої склептичної школи, послідовники якої не наслідують якийсь один авторитет [4]. Т. Степанову, як і Г. Шторху у заслугу ставиться визнання ними продуктивної праці у нематеріальній сфері.

Завершує розгляд економічних ідей і теорій в кінці книги «Очерк истории политической экономии» В.І. Вернадський аналізом поглядів вчених так званої соціальної групи, до якої віднесено Ф. Герреншвандта, Схемонзі, Призона та ін. Тут же автор висвітлює своє ставлення до соціалізму. Вивчаючи погляди економістів соціалістичного спрямування він підкреслює, що це не теоретичні розробки, а практичні рекомендації, котрі «стосуються власне практики добробуту», бо «соціалізм є необхідним явищем, що настає за пауперизмом» [5, с.221]. Праці соціалістів-економістів, на думку І.В. Вернадського, не збагатили науку, але «соціалістичність цих примусив соціалістів звернути увагу на багато питань, які раніше лишилися в тіні» [5, с.223] та «...питання про товариство, що вирішується на основі закону об'єднання праці і питання про володіння» [12, с.160]. Вирішення названих питань І.В. Вернадський відносив до далекого майбутнього.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. І.В. Вернадський дослідив відомі школи, напрями, концепції установлені світовою економічною наукою від античності до кінця ХІХ ст., всебічно, ґрунтовно вивчив погляди провідних вчених-економістів, визначив два основні напрями розвитку економічних знань: позитивний і негативний. Кожен з них базується на розумінні економічних законів та ролі держави в господарському житті.

Розглянув історію економічної думки як органічну складову всієї економічної науки у нерозривному зв'язку з конкретними науками, дослідив їх взаємовплив та взаємозв'язок. Встановив що складні політичні та соціальні економічні умови, в яких зводилася Україна суттєво вплинули на розвиток і розширення основних напрямів економічної думки, визначили її характер, зміст та спрямування.

Творчо вирішено ряд дискусійних теоретико-методологічних питань з економічної теорії та історико-економічних учень, це, зокрема, визначення країн та часу, коли історико-економічна наука з'явилася як самостійна галузь знань.

І. В. Вернадський започаткував школу по вивченню історію економічної думки, пропагував користь її наукових досягнень. Він перший дослідник історії економічної науки в Україні.

Джерела та література

1. Аникин А.В. Путь исканий. Социально-экономические идеи в России до марксизма / А.В. Аникин.- М.: Политиздат, 1990.-296 с.
2. Вернадский И.В. Критико-историческое исследование об итальянской политико-экономической литературе до начала XIX века. Москва, 1849.-236 с.
3. Вернадский И.В. Очерк теории потребностей. Санкт-Петербург, 1852.-116с.
4. Вернадский И.В. Проспект политической экономии.-Санкт-Петербург, 1858.-79 с.
5. Вернадский И.В. Очерк истории политической экономии. Санкт-Петербург, 1858.-288 с.
6. Вернадский И.В. Предмет политической экономии *Журнал министерства народного просвещения*, - 1856.- №5.- с.1-179.
7. Владимирский-Буданов М.Ф. История императорского университета св. Владимира. Киев, 1884.- Т. 1.- 561 с.

8. Злупко С. М. Економічна думка України / С. М. Злупко. - Л. : Львів. нац. ун-т ім. І.Франка, 2000. - 496 с.
9. Злупко С. М. Українська економічна думка. Постаті і теорії / С. М. Злупко. - Львів : Євросвіт, 2004. - 544 с.
10. История русской экономической мысли.- М.:Наука, 1958.- Т. 1.-Ч. II.- 945 с.
11. Історія економічних учень: підручник / за ред. проф., член-кор. НАН України В. Д. Базилевича. Київ:Знання, 2004. 1300 с.
12. Корнійчук Л.Я. Історія економічної думки України: Навч. посібник. К.:КНЕУ, 2004.-431 с.
13. Коропечкий І. С. Українські економісти XIX століття та західна наука. К. : Либідь, 1993 . – 192 с.
14. Теплицький В. П. Суспільно-економічна думка на Україні в період підготовки реформи 1861р.Напрям з історії економічної думки на Україні. К. : Вид-во АН УРСР, 1956.-с. 72-115.
15. Шторх Г. Курс политической экономии, или изложение начал, обуславливающих народное благоденствие.Пер. с французского с биографическим очерком автора. Под ред. и с заметками И. В. Вернадского. Санкт-Петербург, 1881.- 235 с.

References

1. Anikin A.V. (1990). *Put iskaniy. Sotsialno-ekonomicheskie idei v Rossii do marksizma [The path of seeking. Socio-economic ideas in Russia before Marxism]*. Moscow: Politizdat [in Russian].
2. Vernadskiy I.V. (1849). *Kritiko-istoricheskoe issledovanie ob italyanskoy politiko-ekonomicheskoy literature do nachala XIX veka [Critical-historical study of the Italian political and economic literature before the beginning of the XIX century]*. Moscow: [in Russian].
3. Vernadskiy I.V. (1852). *Ocherk teorii potrebnostey [Essay Needs Theory]*. Sankt-Peterburg: [in Russian].
4. Vernadskiy I.V. (1858). *Prospekt politicheskoy ekonomii [Prospect of Political Economy]*. Sankt-Peterburg: [in Russian].
5. Vernadskiy I.V. (1858). *Ocherk istorii politicheskoy ekonomii [Essay on the history of political economy]*. Sankt-Peterburg:[in Russian].
6. Vernadskiy I.V. (1856). *Predmet politicheskoy ekonomii [Subject of political economy]*. Zhurnal ministerstva narodnogo prosvescheniya-Journal of the Ministry of Education, 5, 1-179 [in Russian].
7. Vladimirovskiy-Budanov M.F. (1884). *Istoriya imperatorskogo universiteta sv. Vladimira [History of the Imperial University of sv. Vladimir]*.(Vols. 1), (pp. 1–561). Kiev: [in Ukrainian].
8. Zlupko S. M. (2000). *Ekonomichna dumka Ukrayini [Economic Opinion of Ukraine]*. Lviv: "Lviv. nats. un-t im. I.Franka" [in Ukrainian].
9. Zlupko S. M. (2004). *Ukrayinska ekonomichna dumka. Postati i teorii [Ukrainian economic thought. Quantities and theories]*. Lviv: Evrosvit [in Ukrainian].
10. *Istoriya russkoy ekonomicheskoy myisli [History of Russian economic thought]* (1958). (2, Vols. 1), (pp. 945). Moscow: Nauka [in Russian].
11. Bazilevich V. D. (2004). *Istoriya ekonomichnih uchen [The history of economic studies]*. Kyiv: Znannya [in Ukrainian].
12. Korniyuchuk L.Y. (2004). *Istoriya ekonomichnoyi dumki Ukraine [History of economic thought of Ukraine]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
13. Koropetskiy I. S. (1993). *Ukrainski ekonomisti XIX stolittya ta zahidna nauka [Ukrainian economists of the XIX century and Western science]*. Kyiv: Lubid [in Ukrainian].
14. Teplitskiy V. P. (1956). *Suspilno-ekonomichna dumka na Ukrayini v period pidgotovki reformi 1861r. [Socioeconomic thought in Ukraine in the period of reform preparation 1861r.]. Napryam z Istoriyi ekonomichnoyi dumki na Ukraini-The direction of the history of economic thought in Ukraine. Vid-vo AN URSSR [in Ukrainian]*.
15. Shtorh G. (1881). *Kurs politicheskoy ekonomii, ili izlozhenie nachal, obuslovlivayuschih narodnoe blagodenstvie [The course of political economy, or the presentation of the beginnings that determine popular welfare]*. (V.N. Vernadskiy, Trans.). I. V. Vernadskiy (Ed.). Sankt-Peterburg [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 24.07.2019 р.

УДК: 330.131.3

Євпак Юлія,
аспірант,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра аналітичної економіки та природокористування,
м. Луцьк; e-mail: 6592479@gmail.com

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-03-15-22>

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО КАТЕГОРІЇ «КУЛЬТУРНІ ТА КРЕАТИВНІ ІНДУСТРІЇ»

В статті розкрито основні підходи науковців, політиків та практиків до категорії «культурні та креативні індустрії», з'ясовано стан розробки цього терміну у вітчизняній та зарубіжних літературних джерелах, показано генезис становлення креативної індустрії, як невід'ємної складової трансформації індустріальної системи в її постіндустріальний тип, запропоновано методологічний інструментарій дослідження зазначеної проблеми, як симбіоз теоретичних, аналітичних та емпіричних елементів, визначено основні риси існуючих моделей креативної економіки, досліджено креативне середовище передових країн світу, класифіковано основні види культурних та креативних індустрій, виділено ряд існуючих концепцій щодо впливу креативного підприємництва на соціально-економічне зростання нації та регіону, запропоновано шляхи та важелі системного впровадження креативного підходу, який ґрунтується на креативно мислячому людському ресурсі, інноваціях, культурній спадщині та фінансуванні.

Ключові слова: культурні індустрії, креативні індустрії, інновації, підприємництво, попит, впровадження процесів.

Євпак Юлія,
аспірант,
Восточноєвропейский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра аналитической экономики и природопользования, г. Луцк

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К КАТЕГОРИИ «КУЛЬТУРНЫЕ И ТВОРЧЕСКИЕ ИНДУСТРИИ»

В статье раскрыты основные подходы ученых, политиков и практиков к категории «культурные и творческие индустрии», показано состояние развития этого термина в национальных и зарубежных литературных источниках, прояснен генезис формирования креативной индустрии. В качестве неотъемлемого компонента трансформации промышленной системы в ее постиндустриальном виде предложены методологические инструменты для изучения проблемы, как симбиоз теоретических, аналитических и эмпирических элементов. Определены основные особенности существующих моделей креативной экономики. Исследована креативная среда передовых стран мира, классифицированы основные виды культурных и творческих индустрий, определено ряд существующих концепций влияния творческого предпринимательства. Предложено пути социально-экономического роста нации и региона, пути и рычаги систематического внедрения творческого подхода, основанного на творческом мышлении человеческого ресурса, инноваций, культурного наследия и финансирования.

Ключевые слова: культурные индустрии, креативные индустрии, инновации, предпринимательство, спрос, процессы европейской интеграции.

Yevpak Julia,
PhD student,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Chair of Analytical Economics and Natural Resources Management, Luck

THEORETICAL APPROACHES TO THE CATEGORY «CULTURAL AND CREATIVE INDUSTRIES»

In the article revealed the main approaches of scientists, politicians and practitioners to the "cultural and creative industries" category, the state of development of this term in national and foreign literary sources is shown, the genesis

of creative industry formation has been demonstrated. As the integral component of the transformation of the industrial system in its postindustrial type proposed methodological tools for the study of the problem, as a symbiosis of theoretical, analytical and empirical elements, identified the main Features of the existing models of creative economy, investigated the creative environment of the advanced countries of the world, classified the main types of cultural and creative industries, selected a number of existing concepts on the impact of creative entrepreneurship on Socio-economic growth of the nation and region, the ways and levers of systematic implementation of a creative approach based on creative thinking human resource, innovation, cultural heritage and financing are suggested. Based on critical thinking, available content, assignments, tasks, directions, methods and tools to uncover a dualistic essence and meaning of the concept of "cultural and creative industries" as a business environment and an object of state economic regulation, as well as to analyze the potential of cultural and creative industries in Ukraine. The goal stipulated the need to solve such problems: to describe the state of development of scientific and practical approaches to the functioning of cultural and creative industries; Indicate the instruments for implementing the creative development strategy; To analyze the experience of European countries on development of creative industry; To analyze and develop perspectives of development of cultural industries in conditions of socio-economic growth of region. A methodological base of the study is the combination of theoretical, applied aspects of the role and significance of creative and cultural industries in the economic and social development of the western region. As well as the system of complementary general scientific, theoretical and experimental methods, in particular: empirical (observation, comparison, generalization), theoretical (dialectical, argumentation), methods used for empirical and Theoretical levels of research (analysis, synthesis, induction, deduction) and others.

Key words: Cultural industries, creative industries, innovations, entrepreneurship, demand, European integration processes.

Постановка наукової проблеми. Населенню України притаманний високий рівень креативного потенціалу, який може стати одним з найважливіших чинників стабілізації економічної, а також суспільно-політичної ситуації. Творчий потенціал українців має бути спрямований як на забезпечення ефективності традиційних видів економічної діяльності, так і на розвиток креативного сектора економіки, а для цього слід сформувавши умови як на державному, так і на регіональному рівнях. Актуальність обраного напрямку обумовлена необхідністю оцінки та прогнозу становлення та розвитку креативної економіки в Україні в умовах євроінтеграційних процесів. На сьогодні, такий сектор економіки, як креативний є малодослідженим, тому особливості його протікання в Україні та Західному регіоні в контексті імплементації євроінтеграційних процесів отримують особливого забарвлення.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Теоретичні, практичні та методологічні сторони аналізу різних проявів та передумов культурних та креативних індустрій досліджувалися такими науковцями, як: Л. Антошкіною, Є. Зеленцовою, М. Хоркхаймером, Т. Адорно. Зясуванню особливостей та специфіки креативних індустрій присвячені праці Д. Тросбі, Дж. О'Коннор, Дж. Хартлі, Н. Гладких, І. Мацевіч. Як основу креативної економіки розглядають креативні індустрії такі науковці як Дж. Хокінс, Е. Пратт, Р. Флоріда, Т. Флемінг. Визначенню практичної ролі креативних індустрій та їх впливу на підвищення соціально-економічного становища регіонів присвячували свої праці Ч. Лендрі, П. Лінднер, А. Скотт, П. Холл. Проте, не дивлячись на глибину наукових розробок, змістовного наповнення та аналізу культурних та креативних індустрій, варто підтвердити, що їм не вистачає повноти, системності та структурованості. На мою думку, деякі напрями наукового дослідження потребують принципових дискусійних полемік та більш ширшого використання.

Мета та завдання дослідження: базуючись на критичному мисленні, наявних пропозицій змісту, призначення, завдань, напрямів, методів та інструментів розкрити дуалістичну суть та значення поняття «культурні та креативні індустрії», як середовища підприємницької діяльності та об'єкта державного економічного регулювання, а також здійснити аналіз потенціалу культурних та креативних індустрій в Україні. Поставлена мета обумовила необхідність вирішення таких завдань: охарактеризувати стан розробки наукових та практичних підходів до функціонування культурних та креативних індустрій; вказати на інструменти реалізації стратегії розвитку креативних індустрій; здійснити аналіз досвіду європейських країн щодо розвитку креативної індустрії; проаналізувати та розробити перспективи розвитку культурних індустрій в умовах соціально-економічного росту регіону.

Методологічною базою дослідження виступає сукупність теоретичних, прикладних аспектів ролі та значення креативних та культурних індустрій в економічно-суспільному розвитку Західного регіону.

А також система взаємодоповнюючих загальнонаукових, теоретичних, експериментальних методів, зокрема: емпіричні (спостереження, порівняння, узагальнення), теоретичні (діалектичний, аргументації), методи, що застосовують на емпіричному і теоретичному рівнях дослідження (аналізу, синтезу, індукції, дедукції) та інші.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Починаючи з другої половини ХХ ст. у розвинутих країнах світу розпочався перехід від індустріального до постіндустріального технологічного способу виробництва. Однією із ознак подібної трансформації стало переміщення більшості індустріальних підприємств із країн Західної Європи до країн з більш дешевою робочою силою, оптимальними кліматичними та економічними умовами. Серед наслідків подібних змін можна вважати зміну структури робочої сили та зайнятості, що проявилася у переорієнтації на сферу послуг; зміна структури витрат та специфіки споживання. Сьогодні собівартість продукції становить 20% ціни, тоді як 80% – це витрати на маркетинг.

Одним із інструментів подолання соціально-економічних викривлень, що були спричинені зазначеними тенденціями, став розвиток креативної економіки, в основі якої було покладено креативні індустрії. Основними її елементами стають інформація, креативний клас, авторські розробки та інтелектуальне право власності. Питання визначення сутності креативних індустрій нині, у контексті підписання Україною угоди про долучення до програми «Креативна Європа», стало не просто актуальним, а навіть гарячим.

Тривалий час інноваційні сфери економіки залишалися без достатньої уваги, проте нині є очевидним, що існуючий екстенсивний спосіб ведення господарської діяльності вичерпав себе та в подальшому призведе до катастрофічних наслідків. Інновації мають стати пріоритетним напрямом розвитку національного господарства та економічної системи, заснованої на знаннях та інформації. Ще донині вчені не прийшли до остаточного спільного визначення креативних індустрій, їхньої структури. Залишається не закритим питання співвідношення креативних, культурних та творчих індустрій. Проте очевидно є зацікавленість світового наукового товариства даною тематикою. Виявлення взаємозв'язків мистецтва, культури та економіки, законів їх взаємодії є перспективним напрямом економічних досліджень.

Серед основних поглядів на зазначену проблему, слід виділити найбільш значущі, зокрема, Антошкіна Л.І. креативні індустрії визначає як «підприємництво у сфері культури», «культурні або творчі бізнеси». У цьому сенсі поняття «індустрії» забезпечує даний сектор економіки смисловим і технологічним змістом, визнаючи його як виробництво і реалізацію певного типу продукції. У сучасній науковій літературі прийнято говорити про створення творчих або культурних продуктів. Науковець стверджує, що креативні індустрії – це новий сектор економіки, зайнятий розробкою нових творчих продуктів, їх виробництвом і реалізацією [3]. Зеленцова Є.В. «креативні індустрії» визначає як тип соціально-культурних практик, доміантою в яких виступає творча, культурна компонента. При цьому автор часто ототожнює поняття «креативні індустрії» та «культурні індустрії». Власне головною проблемою в розумінні сутності креативних індустрій є їх ототожнення з індустріями культури. М. Хоркхаймер і Т. Адорно, під терміном «культурні індустрії», розуміли промисловий спосіб комерціалізації розваг (мовлення, кіно, видавничу справу, музику) та відрізняли його від дотаційного мистецтва у його класичному розумінні (візуальне та виконавське мистецтво, діяльність музеїв і галерей). Лише із запровадженням програм культурної політики в європейських країнах розуміння культурних індустрій виходить за рамки творчості і набуває комерційного змісту. Розвиток цифрових технологій призвів до того, що культурні індустрії стали частиною науково-технічного прогресу і об'єктом купівлі-продажу, як результат для їх позначення почали використовувати термін «креативні індустрії». Крім того, використання терміну «креативні індустрії» пов'язане також і з тим, що культура перестає бути елітарною та інклюзивною, а також стає ключовим елементом державної культурної політики. Соціологи Дж. Ло та Б. Латура розглядають креативні індустрії як мережу взаємодії різних типів соціальних і фізичних акторів. В основі їх концепції креативних індустрій лежить мережева теорія, що дозволяє визначити роль креативних індустрій у формуванні соціокультурного середовища [5].

Уперше поняття індустрії культури було введено у науковий обіг дослідниками Т. Адорно та М. Хогхаймером у книзі «Діалектика Просвітництва» 1947 р. Наприкінці 60-х рр. ХХ ст. посилюється взаємозв'язок між бізнесом та культурою. Такі індустрії як кіно, телебачення, музична індустрія і рекординг все більше набувають соціального та політичного значення. Термін «культурні індустрії» починає вживатися у множині. У 90-ті рр. ХХ ст відбувається стрімке прискорення комп'ютеризації, поширенням цифрової культури та Інтернету. Усе це призводить до розгляду культурних індустрій як ядра креативної економіки. Отже, ХХ ст. було пов'язано з процесом цифрування культури та мистецтва [1].

Культурні індустрії – це унікальний сектор економіки, який виник внаслідок поширення масової комунікації та глобалізму. У Великобританії сектор культурного підприємництва в 1998 році офіційно був переданий у підпорядкування Департаменту культури, медіа і спорту (DCMS) уряду, що ще раз засвідчує, що ця країна є одним із лідерів та законодавців розвитку креативного підприємництва.

Одне з визначень культурних індустрій стверджує, що це «діяльність, в основі якої лежить індивідуальне творче начало, навик чи талант, і яка може створювати додану вартість і робочі місця шляхом створення та експлуатації інтелектуальної власності» [4].

З огляду на значний вплив на економіку, програми підтримки розвитку креативного підприємництва займають ключове місце в соціально-економічній політиці міст і країн Європи та Північної Америки і набувають дедалі зростаючого значення в інших регіонах світу.

Креативна економіка – це особливий сектор економіки, до якого зараховують різні ринки в залежності від класифікаційних факторів. Але об'єднує усі ринки одна спільна риса – вони базуються на використанні людських знань і умінь у продукуванні нових і креативних продуктів. Продукти креативної економіки – товари та послуги, поява яких неможлива без активного залучення їх творця. Україна ще на початкових етапах розвитку сектору креативної економіки. Креативна економіка – це особливий сектор економіки, що базується на інтелектуальній діяльності людини, його основними характеристиками є: висока участь нових технологій в різних областях діяльності людини; високий рівень невизначеності; великий обсяг вже існуючих знань і гостра необхідність генерації нових знань. [7]

Поняття «креативна економіка» вперше було введено в обіг журналом Business Week в серпні 2002 року в статті «THE 21ST CENTURY CORPORATION: The Creative Economy». У ній автор розмірковує про те, що чекає корпорації в двадцять першому столітті, як будуть вони адаптуватися до умов нової економіки, де все більше і більше зростає важливість ідей, а основним засобом виробництва стають інтелектуальні ресурси [14].

Креативна економіка не може існувати без креативного суспільства. У розвитку креативного суспільства головну роль відіграють нові ідеї та інновації, а його об'єктами стають такі сфери як: економіка, наука, техніка, політика, соціальна сфера, регіональний розвиток, галузі, підприємства, товари, технології, освіта, культура, мистецтво, спорт та ін. Як показує досвід розвинених країн (США, Японії, Швеції, Німеччини та інших) основними характеристиками креативного суспільства є: наявність креативного класу, тобто люди які займаються інноваційними розробками в різних областях (вчені, інженери, викладачі ВНЗ, архітектори, дизайнери, письменники, журналісти та ін.); систематичне інвестування в інновації в різних сферах (економіка, наука, техніка, соціальна сфера, політика, культура та ін.); зростання практичної віддачі від витрат на інновації; збільшення кількості професіоналів, зайнятих креативною роботою в різних областях; розвиток венчурного капіталу; розвиток інноваційних інфраструктур (технопарки, інноваційно-технологічні центри і комплекси, інноваційні венчурні фірми, бізнес-інкубатори) [8].

Основними факторами зростання креативної економіки є людський потенціал, внутрішній попит, інновації, інвестиції; факторами що забезпечують є ефективний креативний, інвестиційний, виробничий і соціальний менеджмент; додатковим фактором є зовнішній попит.

Ознаками креативної економіки є безперервний інноваційний розвиток, велика роль людського капіталу в інноваційному розвитку країни; інвестиції в нові товари, послуги, технології, в розвиток людського капіталу; велика частка наукомісткої продукції в ВВП; конкуренція на основі інновацій; спеціалізація і кооперація в області інноваційної діяльності господарюючих суб'єктів; створення комплексів виробництв мають міжгалузевий і глобальний характер; висока наукоємність

виробництва і високий рівень професійної підготовки працівників, захист об'єктів інтелектуальної власності. Культурні індустрії охоплюють такі види діяльності: аудіо-візуальна творчість (фільми, ТБ, радіо, нові медіа, музика); туризм; спорт; книги і преса; спадщина (музеї, бібліотеки, архіви та історичне середовище); перформативні мистецтва (театр, виконавське мистецтво і танок); візуальні мистецтва (галереї, архітектура, дизайн і ремесла).

В свою чергу Дж. Браун виділяє 4 ключових елементи інтелектуальної концепції креативних індустрій:

1. Базуються на творчих, художніх можливостях особистостей;
2. Діють в спілці з менеджерами та технологами;
3. Створюють ринкові продукти;
4. Їх економічна цінність має культурне чи інтелектуальне походження;

В центрі уваги сучасного виробництва має бути творчість і тому акцент переноситься з промислового сектора на індивідуальну креативність і свободу.

Нові сфери культури, такі як мода, телебачення, дизайн є переважно комерційними і сприяють появі креативних професіоналів та менеджерів у сфері культури. Для сектору культурних індустрій особливого значення набуває історична, етнічна, соціальна специфіка місця, де сконцентровані творчі сили, що активно впливає на розробку стратегії в галузі культурних проєктів.

Оскільки виробництво у сфері культури базується на інформації, то надзвичайний розвиток цифрових технологій і глобалізація мереж обміну інформацією зробили культурний сектор одним із самих динамічних у світі[7].

З моменту появи розуміння креативної економіки, як окремого сектору економіки було розроблено окремі моделі класифікації культурних та креативних індустрій, проте найбільш затребуваною сьогодні є модель, розроблена UNCTAD, в якій виділяють чотири групи та дев'ять підгруп креативних індустрій: 1. Культурна спадщина: традиційна культура (ремесла, фестивалі тощо); культурні пам'ятки (музеї, бібліотеки, місця розкопок тощо); 2. Мистецтво: образотворче мистецтво (скульптура, фотографія тощо); виконавче мистецтво (вокал, драматичне мистецтво тощо). 3. Медіа: публікації та видавництво; аудіовізуальні твори (фільми, телебачення, радіомовлення); нові медіа (цифровий контент, відеоігри тощо). 4. Функціональний креатив: дизайн (архітектура, іграшки, ювелірні вироби); креативні послуги (реклама, цифрові й культурні послуги)[5].

У світовій економічній літературі висвітлено декілька моделей, що визначають структуру креативних індустрій та ті сфери діяльності, що відносяться до креативних. Кожна з представлених моделей показує основну мету та методи управління розвитком креативних індустрій. Однак, кожна з них як основу креативних індустрій ставить різні види виробництва, різні промисловості, що безперечно значно ускладнює уніфікацію визначення сутності креативних індустрій. Модель креативних індустрій розроблена Департаментом медіа, культури та спорту Великобританії визначає основним інструментом розвитку британської економіки, орієнтованою на світові ринки, креативність та інновації.

Згідно з розробленою моделлю, до креативних індустрій відносяться 13 видів діяльності, а саме: реклама, архітектура, мистецтво та ринок антикваріату, народні ремесла, дизайн, мода, кіноіндустрія, музика, виконавське мистецтво, живопис, програмне забезпечення, телерадіомовлення, відео та комп'ютерні ігри. Однак, уряд країни для позначення обраних галузей використовує термін «культурні індустрії», оскільки він охоплює ширше коло сфер діяльності. Функціональна модель типова для визначення креативних індустрій, заснованих на традиційних видах діяльності, що характерні для країн Європи та Великобританії. Така модель виділяє «високе мистецтво» як основу суспільно-політичного устрою та концентрує увагу на «популярній» культурі. За цим підходом культура у суспільстві формується у процесі виробництва, поширення та споживання через систему функціональних повідомлень, доведених до суспільства засобами масової інформації. Таким чином, виділено 12 креативних індустрій, об'єднаних у 3 функціональні блоки: основні креативні індустрії (реклама, кіноіндустрія, Інтернет, музика, видавнича справа, телерадіомовлення, відео та комп'ютерні ігри), периферійні креативні індустрії (креативне мистецтво), граничні креативні індустрії (мода, спорт, програмне забезпечення, побутова електроніка) [8].

Модель концентричних кіл ґрунтується на припущенні, що вартість креативних товарів та послуг надає їх виробництвом особливих характеристик. Чим більше висвітлений творчий зміст у тому чи іншому креативному товарі, тим більші його можливості на включення до складу креативних. Згідно з положеннями моделі, центром креативних ідей виступають мистецтво, музика, художні промисли, які в свою чергу впливають на інші сфери креативної економіки, що у вигляді кіл розташовані далі від центру. Перше коло обмежує відносні кордони культурних індустрій, які продукують мистецькі товари, захищені авторським правом. Друге коло – креативні індустрії – включає виробництво і споживання не тільки культурних товарів, а й креативну продукцію постіндустріальної епохи [6].

Таким чином, дана модель розмежовує товари та послуги за характером їх виробництва, типом виробничого процесу, а також за типом засобів, що використовувались для виробництва таких товарів. Однак недоліком такої моделі є те, що вона не виділяє чіткої межі між креативними індустріями та іншими секторами економіки. Модель Всесвітньої організації інтелектуальної власності в центрі креативних індустрій ставить сфери діяльності результатом яких є товари, захищені авторським правом. Основою моделі креативних індустрій, побудованої за цією методикою, виступає інтелектуальна власність як головна умова створення креативних товарів та послуг.

Креативні індустрії, згідно визначення ВОІВ, включають ті галузі, в яких вироблений товар або послуга містить істотну частину творчості. Таким чином, виділено 3 функціональні блоки: креативні індустрії, що базуються на інтелектуальній власності (реклама, колекціонування, кіноіндустрія, музика, виконавське мистецтво, видавнича справа, програмне забезпечення, телерадіомовлення, візуальне та графічне мистецтво), суміжні індустрії (цифрові технології, музичні інструменти, публікації, мистецтво фотографії) та індустрії, що частково охороняються авторським правом (архітектура, легка промисловість, проектування, мода, побутові товари, іграшки, архітектура).

Основою моделі креативних індустрій, розробленою інститутом статистики ЮНЕСКО, виступають товари та послуги, що безпосередньо беруть участь у міжнародній торгівлі. До складу креативних індустрій за цим підходом належать 13 сфер діяльності, частка яких у міжнародній торгівлі розвинених країн найбільша. Модель виділяє основні креативні товари та послуги (аудіовізуальне мистецтво, книги, товари авторського права, культурна спадщина, періодичні видання, записи, відеоігри, візуальне мистецтво) та пов'язані креативні товари та послуги (реклама, архітектура, аудіовізуальне обладнання, інформаційні послуги, музичні інструменти) [2].

Головною умовою включення галузей до креативних індустрій, згідно моделі Конгресу США, є їх здатність виробляти та поширювати мистецтво, така модель побудована на так званих «arts-centric businesses». Вона включає до складу креативних індустрій виключно ті підприємства, які безпосередньо пов'язані з виробництвом і розподілом мистецтва, як основного товару. До таких креативних індустрій відносять музеї, театри, сферу архітектури, реклами тощо [5].

Принциповою відмінністю цієї моделі є те, що вона зосереджена виключно на творчих видах діяльності і абсолютно виключає з креативних індустрій такі сфери як комп'ютерне програмування чи наукові дослідження, які за своєю природою, не орієнтовані на мистецтво. Раніше розроблені та впроваджені на практиці моделі Департаменту Медіа, культури та спорту Великобританії, Всесвітньої організації інтелектуальної власності, модель Інституту статистики ЮНЕСКО систематизовано ЮНКТАД (Конференція ООН з торг. та розвитку).

Так, креативні індустрії розглядаються як цикли створення, виробництва та розподілу товарів і послуг, які використовують творчість та інтелектуальний капітал як основний матеріал; креативні індустрії являють собою комплекс заходів, заснованих та орієнтованих на знання та мистецтві, але які не обмежені ними та несуть в собі потенційні можливості отримання доходів від торгівлі креативними товарами і послугами та реалізації прав інтелектуальної власності; індустрії, що орієнтовані на виробництво матеріальних продуктів та нематеріальних інтелектуальних чи мистецьких послуг, наділених творчим змістом, економічною цінністю та ринковими цілями; креативні індустрії представлені як новий динамічний сектор світової торгівлі, що знаходяться в тісній взаємодії із мистецтвом, культурою та промисловістю.

Таке розуміння креативних індустрій дає змогу виділити чотири сектори: мистецтво (архітектура, фотографія, антикваріат, музичне мистецтво, театр, циркове мистецтво тощо),

спадщина (музеї, бібліотеки, виставки, фестивалі, традиційне мистецтво тощо), медіа (видавнича справа, ЗМІ, телерадіомовлення тощо), функціональні індустрії (дизайн, мода, реклама, цифровий контент).

У країнах ЄС культуру та креативність вважають дуже перспективною, оскільки на її теренах функціонує другий за величиною ринок креативної економіки, який поступається лише ринку Азіатсько-Тихоокеанського регіону. Дохід від функціонування креативних індустрій європейських країн перевищує 700 млрд. дол. США, що становить 32% від світових доходів креативного сектору. Відтак, з боку головних органів ЄС та національних урядів останнім часом спостерігається велика зацікавленість у розвитку креативних і культурних індустрій [1].

На креативну економіку в ЄС спрямована значна державна підтримка, яка проявляється через закупівельну активність, реалізацію фінансових та податкових пільг, субсидіювання та сприяння зайнятості населення в даному секторі. Так, у 2013 році, уряди країн ЄС виділили майже 68,6 млрд. дол. США на культурні послуги [2].

Важливість інвестицій у креативні і культурні індустрії підкреслює рамковий документ – програма Європейської Комісії «Креативна Європа», розрахований на 2014-2020 рр. Програма спрямована на підтримку європейського кіно, культури та креативного сектору, що надає їм можливість збільшити контрибуцію у зайнятості населення та економічне зростання. Досвід розвинених країн світу (Великобританії, Канади, США, Японії) вказує, що в контексті розвитку Західного регіону креативних індустрій важливим є пошук альтернативних форм фінансування, зокрема через систему державно-приватного партнерства. Така форма фінансування креативних індустрій позитивно впливає на загальну конкурентоспроможність територіальних суспільних систем за рахунок залучення інвестицій регіонами, спрямованих на розвиток людського та інтелектуального капіталу (системи професійної підготовки та перепідготовки кадрів, розробки та впровадження нових технологій) та розбудову інфраструктурного забезпечення розвитку креативних індустрій (формування гармонійної, адаптивної, системи креативних індустрій, організацій і інституцій, що забезпечуватимуть ефективну взаємодію представників креативного класу, створення належних умов для їх роботи та відпочинку).

Світова практика показує досить позитивний досвід залучення кредитних коштів для фінансування креативних індустрій в Західному регіоні. Однак стан ринку кредитування в Україні, під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників, спровокованих затяжною фінансовою кризою, нестабільністю суспільно-політичної ситуації не дозволяє в повній мірі задовольнити потреби креативного сектору у кредитних коштах. Це пов'язано з тим, що загальні негативні тенденції розвитку кредитного ринку призвели до зростання вартості кредитних коштів та посилення кредитних ризиків. Вагомим недоліком кредитування як форми фінансування креативних індустрій в Західному регіоні є невідповідність рентабельності діяльності суб'єктів креативного підприємництва розміру відсоткових ставок, що формують вартість кредитів. До того ж специфіка кредитування вимагає ліквідної застави від суб'єктів кредитування.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Креативна економіка змінить традиційні моделі економічного зростання, джерела отримання доданої вартості, розуміння факторів розміщення бізнесу. Вона висуває нові вимоги до робочої сили, виробничої інфраструктури та інституційного оточення порівняно з індустріальною економікою. Цей сектор перетворюється на важливий стратегічний інструмент ревіталізації та трансформації регіонів.

Основою підприємницької діяльності в креативному секторі є підприємства малого та середнього бізнесу. Розвиток та підтримка підприємницької ініціативи в креативному секторі є ефективним та іміджевим інструментом залучення інвестицій до країни.

Джерела та література

1. Антошкіна Л.І. Креативні індустрії: проблеми і перспективи розвитку. URL: <http://ir.kneu.kiev.ua:8080/bitstream/2010/1783/1>. (дата звернення: 10.08.2019).
2. Брикова І. В. Роль креативних регіонів у підвищенні міжнародної конкурентоспроможності країн в умовах глобалізації. *Міжнародна економічна політика: науковий журнал*. КНЕУ, 2011. Вип. №1–2(14–15). – С. 211–245.

3. Журавлев В. А. Креативное общество, креативная экономика и инновации URL: <https://bgscience.ru/lib/10787>. (дата звернення: 10.08.2019).
4. Лошковська Х. С. Креативні індустрії як сучасний сегмент стратегічного розвитку країн світу. URL: <http://meim.kneu.edu.ua>. (дата звернення: 10.08.2019).
5. Мацевич И.Я. Креативное общество: в поисках релевантной социальной теории *Социология: теория, методы, маркетинг*. 2010. №2. С. 98–111.
6. Хезмондалш Д. Культурные индустрии. Пер. с англ. И. Кушнаревой, под ред. А. Михалевой. *Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики»*. 2014. 456 с.
7. Чуль О.М. Моделі креативних індустрій: короткий огляд. *Збір. тез наук. робіт учасників Міжнародної науковопрактичної конференції «Сучасна економічна наука: теорія і практика»*. 26–27 жовтня. Одеса, 2012. С. 13–15.
8. Чуль О.М. Система креативних індустрій як основа формування креативної економіки в регіоні. *Зб. наук. пр. «Економічні науки». Серія: «Облік та фінанси»*. Випуск 10 (37). Ч.5. Луцьк: ЛНТУ, 2013. С.166–173.

References

1. Antoshkina L.I. *Kreatyvni industrii: problemy i perspektivy rozvytku [Creative Industries: Challenges and Prospects for Development]*. Retrieved from <http://ir.kneu.kiev.ua:8080/bitstream/2010/1783/1>. [in Ukrainian].
2. Brykova I. V. (2011). *Rol kreatyvnykh rehioniv u pidvyshchenni mizhnarodnoi konkurentospromozhnosti krain v umovakh hlobalizatsii [The role of creative regions in enhancing international competitiveness of countries in the context of globalization]*. *Mizhnarodna ekonomichna polityka: nauk. zhurn. - International Economic Policy: Sciences. D. Lukianenko (Ed.)*, 1–2(14–15), (pp. 211–245). Kyiv: DVNZ «Kyiv. nats. ekon. un-t im. Vadyma Hetmana» [in Ukrainian].
3. Zhuravlev V.A. *Kreatyvnoe obshchestvo, kreatyvnaia yekonomyka y ynnovatsyy [Creative Society, Creative Economy and Innovation]*. Retrieved from <https://bgscience.ru/lib/10787> [in Russian].
4. Loshkovska Kh. S. *Kreatyvni industrii yak suchasnyi sehment stratehichnoho rozvytku krain svitu [Creative industries as a modern segment of strategic development of the countries of the world]*. Retrieved from <http://meim.kneu.edu.ua> [in Ukrainian].
5. Matsevych Y.Ia. (2010). *Kreatyvnoe obshchestvo: v poyskakh relevantnoi sotsyalnoi teoryy [Creative Society: Searching for Relevant Social Theory]*. *Sotsyolohyia: teoryia, metodu, marketynh. – Sociology: theory, methods, marketing*, 2, 98–111 [in Russian].
6. Khezmondalsh D. (2014). *Kulturnie yndustry [Cultural industries] (A. Mykhaleva & Y. Kushnarova, Trans)*. Moscow: nat. researched University "Higher School of Economics" [in Russian].
7. Chul O.M. (2012). *Modeli kreatyvnykh industrii: korotkyi ohliad [Creative Industries Models: A Brief Overview]*. *Zb. tez Nauk. Prats. Mizhnarodna naukovopraktychna konferentsiia «Modern Economic Science: Theory and Practice»*. (accessed 26–27 October 2012), (pp. 13–15). Odessa. [in Ukrainian].
8. Chul O.M. (2013). *Systema kreatyvnykh industrii yak osnova formuvannia kreatyvnoi ekonomiky v rehioni [The system of creative industries as a basis for the formation of creative economy in the region]*. *Zb. nauk. pr. «Ekonomichni nauky». Serii: «Oblik ta finansy»*. – *Coll. Sciences. Economic Sciences. Series: Accounting and Finance. Collected papers* (10 (37), Vols. 5), (pp. 166–173). Lutsk: LNTU [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 08.08.2019 р.

РОЗДІЛ II

Економіка й управління національним господарством

УДК 330.4:338.2

Разумова Ганна,
кандидат економічних наук, доцент,
ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»,
кафедра фінансів, обліку та маркетингу,
м. Дніпро; ORCID ID 0000-0003-4432-4050,
e-mail: anna.raz888@gmail.com

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-03-23-30>

ОПТИМІЗАЦІЯ ЯК ОСНОВА ДЛЯ ПЛАНУВАННЯ ЗМІН В РЕГУЛЯТОРНІЙ ПОЛІТИЦІ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Удосконалено процес оптимізації змін в регуляторній політиці, що на відміну від інших передбачає диференціацію сфер за необхідністю прискорення розвитку та змін у регулюванні на основі матриці порівняльних переваг, визначення зведених за сферами агрегованих індексів розвитку та узагальнюючих індексів регуляторної політики, побудову моделі залежності між ними та розв'язання задачі оптимізації з врахуванням виявлених обмежень граничної доцільності зростання (зменшення) узагальнюючих індексів регуляторної політики за сферами національної економіки та обмеження можливостей до зростання значень даних показників. Встановлено, що оптимальне значення зведеного за сферами агрегованого індексу розвитку національної економіки складає 1,221.

Ключові слова: оптимізація змін, регуляторна політика, національна економіка, планування, розвиток.

Разумова Анна,
кандидат экономических наук, доцент,
ГВУЗ «Приднепровская государственная академия строительства и архитектуры»,
кафедра финансов, учета и маркетинга, г. Днепр

ОПТИМИЗАЦИЯ КАК ОСНОВА ДЛЯ ПЛАНИРОВАНИЯ ИЗМЕНЕНИЙ В РЕГУЛЯТОРНОЙ ПОЛИТИКЕ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Усовершенствован процесс оптимизации изменений в регуляторной политике, который в отличие от других предполагает дифференциацию сфер по необходимости ускорения развития и изменений в регулировании на основе матрицы сравнительных преимуществ, определение сводных по сферам агрегированных индексов развития и обобщающих индексов регуляторной политики, построение модели зависимости между ними и решение задачи оптимизации с учетом выявленных ограничений предельной целесообразности роста (снижения) обобщающих индексов регуляторной политики по сферам национальной экономики и ограничения возможностей к росту значений данных показателей. Установлено, что оптимальное значение сводного по сферам агрегированного индекса развития национальной экономики составляет 1,221.

Ключевые слова: оптимизация изменений, регуляторная политика, национальная экономика, планирование, развитие.

Razumova Hanna,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
SHEI «Prydniprovskaya State Academy of Civil Engineering and Architecture»,
Department of Finance, Accounting and Marketing, Dnipro

OPTIMIZATION AS THE BASIS FOR PLANNING OF CHANGE IN THE REGULATORY POLICY OF THE DEVELOPMENT OF NATIONAL ECONOMY

The development and implementation of an effective regulatory policy is an important step of the state aimed at increasing the ability to respond to changes and the effectiveness of managing them, and also allowing directing the vector of regulatory influence in the right direction.

The goal of the article is to improve the process of optimizing changes in the regulatory policy of national economy development.

The stages of the development optimization process indices and regulatory policy of national economy development are constructed and disclosed. The matrix of coefficients determination of domains weights in national economy by means of the comparative advantages method is constructed. The correlation between the aggregate development aggregate index and the aggregate regulatory policy index is calculated and constructed. On the basis of optimal indices the generalized regulatory policy indices for the spheres are determined with their subsequent summation taking into account the weight of the spheres. It is established that the optimal value of aggregate index of the national economy development is 1.221.

The research results serve to the changes process optimization in regulatory policy as well as their improvement. Unlike others they provide differentiation of spheres by the need to accelerate development and changes in regulation based on a matrix of comparative advantages, the definition of aggregated indices of development and generalizable indices of regulatory policy between sectors, them and the solution of the optimization problem taking into account the revealed limitations of the marginal expediency of growth (decrease) of generalized regulatory indices policy by branches of the national economy and limited opportunities to increase the values of these indicators.

Keywords: change optimization, regulatory policy, national economy, planning, development.

Постановка проблеми. Важливу роль у економічній системі кожної країни відіграє держава. Пов'язано це з тим, що серед головних функцій держави є функція регулювання економічних процесів суспільства у цілому та економічної діяльності суб'єктів господарювання зокрема. Крім того, одним з напрямів державної політики є регуляторна політика. Так, від правильно обраної регуляторної політики залежить економічна безпека держави в цілому. Розробка та впровадження ефективної регуляторної політики є важливим кроком держави, що підвищує здатність реагувати на зміни та результативність управління ними, а також дозволяє спрямувати вектор регулюючого впливу у потрібному напрямку.

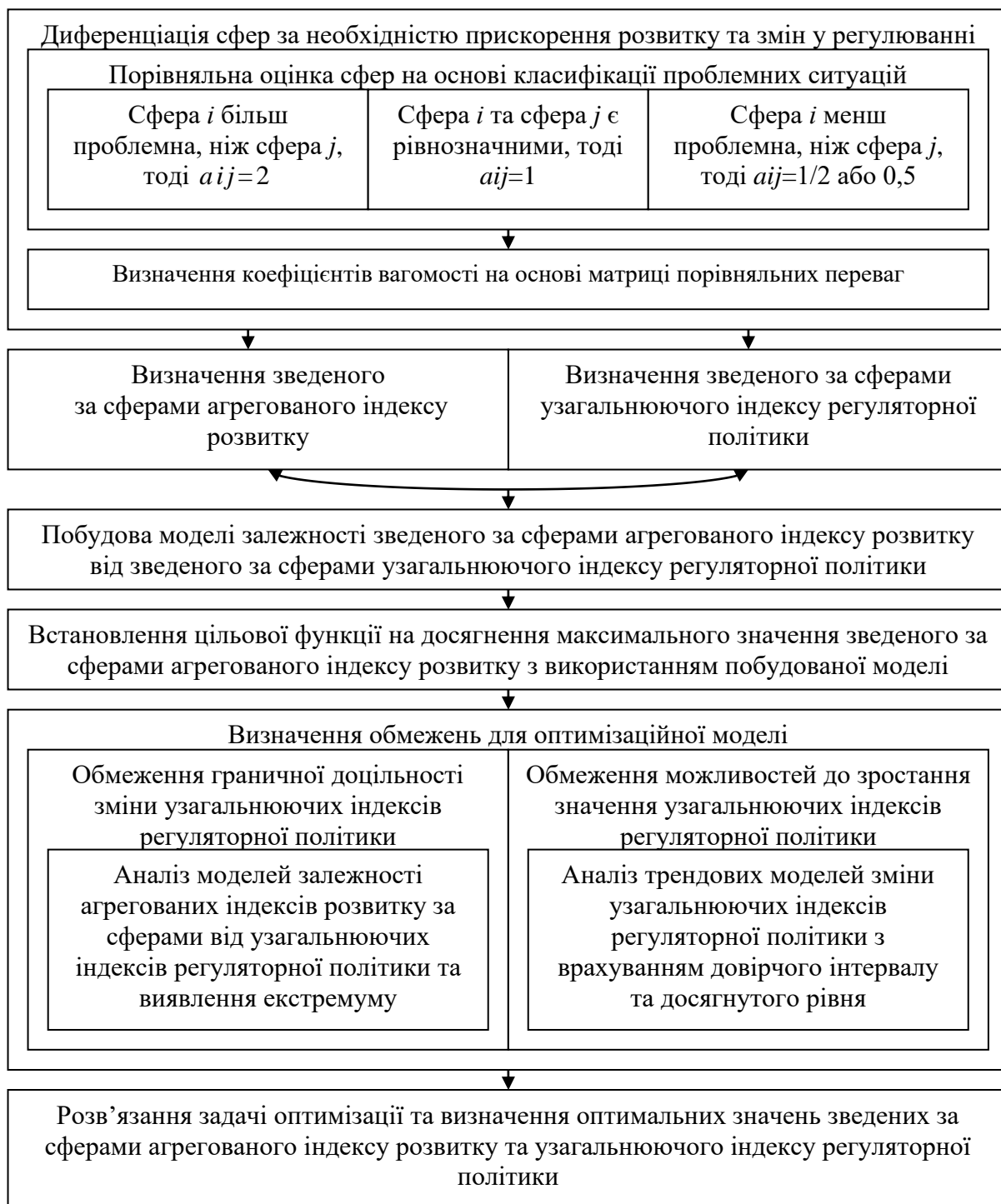
Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним та практичним питанням регуляторної політики присвячено багато праць вітчизняних та закордонних науковців. При цьому регуляторна політика розглядається з різних аспектів та точок зору. Так, певні аспекти регуляторної політики розглядаються у дослідженнях М. Погрібняка [1], Г. Толмачевої, В. Ляшенка [2], Н. Осадчої [3], О. Юлдашева [4], І. Колупаєвої [5], О. Шевердіної [6] та інших. Суттєвий внесок у реформування регуляторної політики багатьох країн внесли рекомендації та дослідження Організації економічного співробітництва та розвитку [7]. Проте, постійний розвиток національної економіки потребує управління змінами регуляторної політики розвитку. Адже, основою будь-якого розвитку є зміни. Саме тому питання планування змін в регуляторній політиці розвитку національної економіки є актуальним та потребує проведення дослідження.

Метою статті є удосконалення процесу оптимізації змін в регуляторній політиці розвитку національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Згідно Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності»: державна регуляторна політика у сфері господарської діяльності – це напрям державної політики, спрямований на вдосконалення правового регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, недопущення прийняття економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів, зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання та усунення перешкод для розвитку господарської діяльності, що здійснюється в межах, у порядку та у спосіб, що встановлені Конституцією та законами України [8].

Одним з принципів регулювання розвитку, на яких базується регуляторна політики є оптимальність, а отже використання оптимізації, як основи для планування змін в регуляторній політиці розвитку, є необхідною умовою їх проведення (рис. 1).

Рис. 1. Процес оптимізації індексів розвитку та регуляторної політики розвитку

Джерело: складено автором

При пошуку оптимальних значень індексів розвитку та регуляторної політики пропонуємо враховувати диференціацію сфер за необхідністю прискорення розвитку та змін у регулюванні, що дозволяє визначити коефіцієнти вагомості всіх сфер національної економіки. Робити це пропонується на основі методу порівняльних переваг. Сфери національної економіки [9] та система показників оцінки регуляторної політики [10] представлено у попередніх дослідженнях.

Визначення коефіцієнтів вагомості сфер національної економіки передбачає декілька етапів:

1. Перший етап – визначаються порівняльні переваги сфер окремо залежно від того, наскільки проблемною є сфера національної економіки (a_{ij} – порівняльна перевага сфери i над сферою j).

При цьому, сфера i є більш важливою, ніж сфера j з точки зору подальшого регулювання та необхідності прискорення розвитку, якщо сфера i є більш проблемною, ніж сфера j . В такому разі порівняльна перевага встановлюється на рівні 2 бали (наприклад, $a_{ij} = 2$). Якщо сфери є рівнозначними порівняльна перевага встановлюється на рівні 1 (наприклад, $a_{ij} = 1$). Якщо сфера i є менш проблемною, ніж сфера j , то сфера i вважається менш важливою ніж сфера j з точки зору подальшого регулювання та необхідності прискорення розвитку. В такому разі порівняльна перевага встановлюється на рівні 0,5 (наприклад, $a_{ij} = 0,5$).

Оцінки порівняльних переваг заносяться в матрицю, де в заголовку рядків позначено номери сфер, для яких визначаються порівняльні переваги, а в заголовку стовпців – номери сфер, з якими порівнюються сфери, занесені до заголовку рядків (табл. 1).

Таблиця 1

Матриця визначення коефіцієнтів вагомості сфер національної економіки за методом порівняльних переваг

Сфера, що порівнюється	Сфери, з якими відбувається порівняння										Сума порівняльних переваг	Коефіцієнт вагомості
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
1	1	1	1	2	1	1	1	1	2	2	13	0,118
2	1	1	1	2	1	1	1	1	2	2	13	0,118
3	0,5	0,5	0,5	1	0,5	0,5	0,5	0,5	1	1	6,5	0,059
4	1	1	1	2	1	1	1	1	2	2	13	0,118
5	1	1	1	2	1	1	1	1	2	2	13	0,118
6	1	1	1	2	1	1	1	1	2	2	13	0,118
7	1	1	1	2	1	1	1	1	2	2	13	0,118
8	1	1	1	2	1	1	1	1	2	2	13	0,118
9	0,5	0,5	0,5	1	0,5	0,5	0,5	0,5	1	1	6,5	0,059
10	0,5	0,5	0,5	1	0,5	0,5	0,5	0,5	1	1	6,5	0,059
											110,5	1,000

Джерело: розраховано автором

Таким чином, в кожний рядок матриці заносяться порівняльні переваги даної сфери зі сферами, позначеними в заголовку стовпців. Так, в клітинці матриці, що знаходиться на перетині рядку, який відповідає сфері i , та стовпця, позначеного номером j , наводиться порівняльна перевага сфери i зі сферою j , тобто величина a_{ij} .

2. Другий етап – на основі порівняльних переваг сфер визначаються коефіцієнти вагомості сфер шляхом відношення суми порівняльних переваг даної сфери над іншими до загальної суми порівняльних переваг по всіх сферах:

$$W_i = \frac{a_{ij}}{\sum_{j=1}^J a_{ij}} \quad (1)$$

де W_i – коефіцієнт вагомості сфери i ;

$\sum_{j=1}^J a_{ij}$ – сума порівняльних переваг сфери i над іншими сферами (сума по рядку матриці).

Для того, щоб визначити коефіцієнт вагомості сфер національної економіки, пропонується врахувати результати визначення проблемності сфер розвитку, згідно яких сфери можуть бути проблемними, потенційно проблемними та безпроблемними. Чим більш проблемною є сфера, тим більш вагомою вона має бути. Принцип розстановки порівняльних переваг та обчислення коефіцієнтів вагомості описаний вище.

Як видно з таблиці 1, майже всі сфери є рівнозначними. Лише за кількома сферами («Зайнятість», «Управління», «Навколишнє середовище»), в яких реформи досить активно проваджувались останнім часом, необхідність змін регуляторної політики з метою прискорення розвитку є дещо нижчою, ніж в інших сферах, а відповідно і їх вагомість при розрахунку зведених індексів є нижчою за інші сфери.

З врахуванням даних коефіцієнтів вагомості пропонується розраховувати зведений за сферами агрегований індекс розвитку.

Зведений за сферами агрегований індекс розвитку ($IPЗ$) визначається за формулою:

$$IPЗв = \sum W_i I_i, \quad (2)$$

де I_i - агрегований індекс розвитку за сферою i ;

Зведений за сферами узагальнюючий індекс регуляторної політики (TI_i) визначається за формулою:

$$TIЗв = \sum W_i TI_i, \quad (3)$$

де TI_i - узагальнюючий індекс регуляторної політики за сферою i ;

Крім того, пропонується визначити, чи існує між двома згаданими вище показниками зв'язок. В таблиці 2 наведено значення даних показників.

Таблиця 2

Зведені за сферами індекси за 2011-2017 роки

Показник	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Зведений за сферами узагальнюючий індекс регуляторної політики	1,047	1,057	1,001	0,932	0,956	1,030	1,041
Зведений за сферами агрегований індекс розвитку	1,028	1,170	1,129	0,927	0,906	1,167	1,024

Джерело: розраховано автором

Як видно з даних таблиці 2, зведений за сферами узагальнюючий індекс регуляторної політики за всі роки, крім 2014 та 2015 років, перевищував 1, що свідчить про те, що регуляторна політика в цілому може вважатися задовільною. Зведений за сферами агрегований індекс розвитку також по більшості років досліджуваного періоду (2011-2013 та 2016-2017 роки) перевищував 1, а отже можна стверджувати, що в ці роки національна економіка в цілому характеризувалася прискоренням розвитку (хоча його темпи значною мірою відрізнялися).

На основі даних таблиці було побудовано залежність між зведеним за сферами агрегованим індексом розвитку та зведеним за сферами узагальнюючим індексом регуляторної політики.

Для візуалізації існуючої між цими показниками залежності може бути використано поле кореляції (рис. 2).

Кореляційне поле залежності свідчить про наявність досить тісного зв'язку між наведеними показниками (коефіцієнт парної кореляції між ними складає 0,7655, що відповідає сильному зв'язку за шкалою Чеддока). Наведена на рис. 2 формула може бути використана для побудови оптимізаційної моделі як цільова функція, спрямована на максимум:

$$y = 1,663x - 0,6283 \Rightarrow \max \quad (4)$$

де y – зведений за сферами агрегований індекс розвитку;

x – зведений за сферами узагальнюючий індекс регуляторної політики.

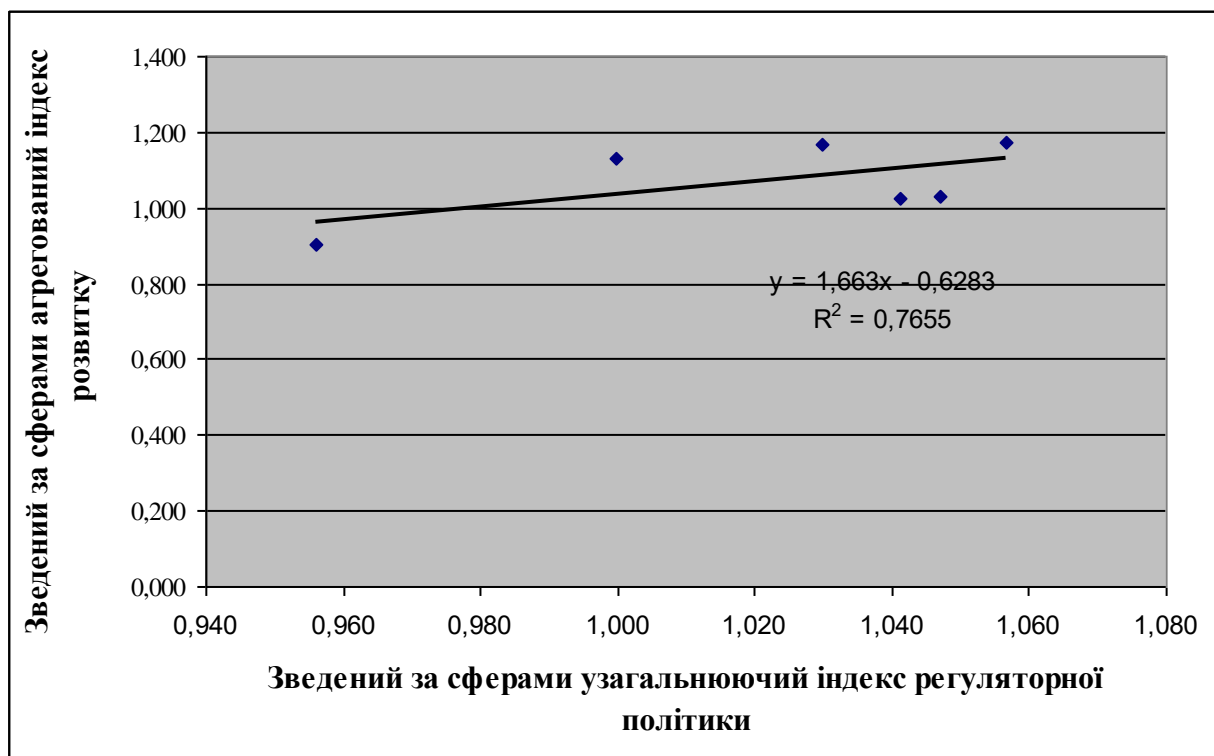

Рис. 2. Кореляційне поле залежності між зведеними за сферами індексами розвитку та регуляторної політики

Джерело: побудовано автором

При цьому, мають бути враховані обмеження граничної доцільності зміни узагальнюючих індексів регуляторної політики, визначені на основі аналізу моделей залежності агрегованих індексів розвитку за сферами від узагальнюючих індексів регуляторної політики. Крім того, необхідно врахувати обмеження, що обумовлені можливостями до зростання узагальнюючих індексів регуляторної політики, що можуть бути визначені на основі трендового аналізу.

З врахуванням даних обмежень розв'язано оптимізаційну модель залежності (4), результати розв'язання якої наведено в таблиці 3.

Таблиця 3

Оптимальні значення індексів регуляторної політики

Індекси регуляторної політики	Результати оптимізації
Реєстрація підприємств	1,065
Отримання дозволів на будівництво	1,475
Підключення до систем електропостачання	1,025
Реєстрація власності	1,197
Отримання кредитів	1,045
Захист мінори тарних інвесторів	1,054
Оподаткування	0,933
Міжнародна торгівля	1,069
Забезпечення виконання контрактів	1,047
Усунення неплатоспроможності	1,952
Урядова ефективність	1,108
Регуляторна якість	1,168
Регулювання кредитного ринку	1,205
Регулювання ринку праці	1,080
Регулювання підприємництва	1,001

Джерело: розраховано автором

На основі оптимальних індексів, наведених вище визначено узагальнюючі індекси регуляторної політики за сферами з їх наступним зведенням із врахуванням вагомості сфер за формулою (3). Крім того, визначено оптимальне значення зведеного за сферами агрегованого індексу розвитку (табл. 4).

Таблиця 4

Результати оптимізації

Індекси регуляторної політики	Результати оптимізації
Узагальнюючі індекси за сферами	
1	1,058
2	1,056
3	1,001
4	1,046
5	1,372
6	1,182
7	1,111
8	1,107
9	1,096
10	1,031
Оптимальне значення зведеного за сферами узагальнюючого індексу регуляторної політики	1,112
Оптимальне значення зведеного за сферами агрегованого індексу розвитку	1,221

Джерело: розраховано автором

Як видно з даних таблиці 4, якщо оптимальні значення індексів регуляторної політики будуть досягнуті, то стане можливим досягнення оптимального значення зведеного за сферами агрегованого індексу розвитку, яке складає 1,221.

Висновки. Встановлено, що оптимальне значення зведеного за сферами агрегованого індексу розвитку національної економіки складає 1,221.

Удосконалено процес оптимізації змін в регуляторній політиці, що на відміну від інших передбачає диференціацію сфер за необхідністю прискорення розвитку та змін у регулюванні на основі матриці порівняльних переваг, визначення зведених за сферами агрегованих індексів розвитку та узагальнюючих індексів регуляторної політики, побудову моделі залежності між ними та розв'язання задачі оптимізації з врахуванням виявлених обмежень граничної доцільності зростання (зменшення) узагальнюючих індексів регуляторної політики за сферами національної економіки та обмеження можливостей до зростання значень даних показників.

Джерела та література

1. Погрібняк М. А. Механізм державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02; Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2008. 20 с.
2. Толмачева Г., Ляшенко В., Хахулін В., Якуб'як О. Регуляторна політика та удосконалення бізнес-середовища в Україні. *Вісник економічної науки України*. 2013. № 2 (24). С. 156–165.
3. Осадча Н. В. Зміни регуляторної політики України в умовах підписання асоціації з Європейським Союзом. *Вісник економічної науки України*. 2014. № 3. С. 71-75.
4. Юлдашев О. Х. Проблеми вдосконалення державної регуляторної політики в Україні: монографія. Київ: МАУП, 2005. 336 с.
5. Колупаєва І. В. Державна регуляторна політика: сутність та принципи формування. *Проблеми економіки*. 2013. № 4. С. 99-107.
6. Шeverдіна О. В. Державне регулювання у сфері господарської діяльності: правовий аналіз і тенденції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. №. 6. С. 99-102: http://www.lsej.org.ua/6_2016/29.pdf.
7. OECD Regulatory Policy Outlook 2018, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789264303072-en>.
8. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15>.

9. Razumova H. Methodical approach to polydiagnostic evaluation of the national economy development. The potential of modern science: collective monograph. Editor: Babych M.M. London, United Kingdom: Sciemcee Publishing, 2019. P. 173-182.
10. Разумова Г. В. Підхід до оцінки регуляторної політики та її впливу на розвиток економіки. *Економічний простір*. Дніпро: ПДАБА, 2019. № 142. С. 78-87. DOI 10.30838/P.ES.2224.260219.78.380.

References

1. Pohribniak, M. A. (2008). Mekhanizm derzhavnoi rehuliatornoj polityky u sferi hospodarskoj diialnosti [Mechanism of Regulatory Policy in Economic Activity]. avtoref. dys. ... kand. nauk z derzh. upr.: 25.00.02. 20. [in Ukrainian].
2. Tolmacheva, H., Liashenko, V., Khakhulin, V., Yakubiak, O. (2013). Rehuliatorna polityka ta udoskonalennia biznes-seredovyscha v Ukraini [Regulatory policy and improving the business environment in Ukraine]. *Bulletin of economic science of Ukraine*, 2 (24), 156-165. [in Ukrainian].
3. Osadcha, N. V. (2014) Zminy rehuliatornoj polityky Ukrainy v umovakh pidpysannia asotsiatsii z Yevropeiskym Soiuzom [Changes in the regulatory policy of Ukraine in the context of the association with the European Union]. *Bulletin of economic science of Ukraine*, 3, 71-75. [in Ukrainian].
4. Yuldashev, O. Kh. (2005). Problemy vdoskonalennia derzhavnoi rehuliatornoj polityky v Ukraini [The problems of state regulatory policy in Ukraine]. Kyiv: MAUP, 336. [in Ukrainian].
5. Kolupayeva, I. V. (2013). Derzhavna rehuliatorna polityka: sutnist ta pryntsypy formuvannia [State regulatory policy: essence and principles of formation]. *The problems of economy*, 4, 99-107. [in Ukrainian].
6. Sheverdina, O. V. (2016). Derzhavne rehuliuвання u sferi hospodarskoj diialnosti: pravovyi analiz i tendentsii [State regulation of economic activity: legal analysis and trends]. *Legal scientific electronic journal*. (n.d.). www.lsej.org.ua. Retrieved from http://www.lsej.org.ua/6_2016/29.pdf. [in Ukrainian].
7. OECD (2018), OECD Regulatory Policy Outlook 2018, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789264303072-en>.
8. Zakon Ukrainy «Pro zasady derzhavnoi rehuliatornoj polityky u sferi hospodarskoj diialnosti» [The Law of Ukraine «On the Principles of Regulatory Policy in Economic Activity»]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15> [in Ukrainian].
9. Razumova, H. (2019). Methodical approach to polydiagnostic evaluation of the national economy development. *The potential of modern science*. London, United Kingdom: Sciemcee Publishing. Vols. 2, 173-182.
10. Razumova, H. V. (2019). Pidkhid do otsinky rehuliatornoj polityky ta yii vplyvu na rozvytok ekonomiky [Approach to regulatory policy evaluation and its effects on economic development]. *Economic space*, 142, 78-87. DOI 10.30838/P.ES.2224.260219.78.380 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 31.07.2019 р.

УДК 338.45(477):662.76]:330.341.1:336

Новосад Оксана,
аспірант,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра аналітичної економіки та природокористування;
м. Луцьк, ORCID ID: 0000-0001-7156-643X
e-mail: novosad_ox@ukr.net

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-03-30-37>

РОЛЬ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЛЯ ГАЗОТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВ РЕГІОНУ

В статті розглянуто загальні концепції інноваційно-інвестиційної діяльності, охарактеризовано структуру та складові політики держави щодо впровадження інноваційно-інвестиційних змін, з'ясовано роль та значення

інноваційно-інвестиційних процесів на газотранспортних підприємствах. Проаналізовано фактори внутрішнього та зовнішнього впливів на формування інноваційно-інвестиційного середовища газотранспортних підприємств. Окреслено теоретичні та практичні напрями у вдосконаленні соціального та організаційного ефекту на підприємствах газотранспортної сфери на інноваційно-інвестиційних засадах.

Ключові слова: інноваційно-інвестиційна політика, інновації, конкуренція, газотранспортне підприємство, промисловість, газотранспортна інфраструктура.

Новосад Оксана,
аспірант,
Восточноєвропейський національний університет імені Леси Українки,
кафедра аналітичної економіки і природопольовання, г. Луцьк

РОЛЬ ИННОВАЦИОННО-ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НА ГАЗОТРАНСПОРТНЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ РЕГИОНА

В статье рассматриваются общие концепции инновационно-инвестиционной деятельности, охарактеризована структура и составляющие политики государства по внедрению инновационно-инвестиционных изменений, выяснена роль и значение инновационно-инвестиционных процессов на газотранспортных предприятиях. Проанализированы факторы внутреннего и внешнего воздействия на формирование инновационно-инвестиционной среды газотранспортных предприятий.

Определены теоретические и практические направления усовершенствования социального и организационного эффекта предприятий газотранспортной сферы на инновационно-инвестиционных принципах.

Ключевые слова: инновационно-инвестиционная политика, инновации, конкуренция, газотранспортное предприятие, промышленность, газотранспортная инфраструктура.

Novosad Oksana,
Postgraduate, Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Department of Analytical Economics and Nature Management, Lutsk

THE ROLE OF INNOVATION AND INVESTMENT ACTIVITY FOR REGION GAS TRANSPORT ENTERPRISES

The article deals with the general concepts of innovation and investment activity, describes the structure and components of the state policy regarding the implementation of innovation and investment changes, the role and significance of innovation and investment processes in gas transport enterprises are determined. The factors of internal and external influences on the formation of innovation and investment environment of gas transport enterprises are analyzed. The theoretical and practical directions in improving the social and organizational effect at the enterprises of the gas transportation sphere on the basis of innovation-investment principles are outlined.

Key words: innovation and investment policy, innovations, competition, gas transportation company, industry, gas transportation infrastructure.

Актуальність теми дослідження. Технологічна база газотранспортних підприємств України сьогодні характеризується значним зношенням основних засобів та його стрімким наростанням за існуючих у глобальному економічному просторі високих темпів науково-технічного прогресу. За таких умов нагальною є потреба активізації інноваційної діяльності для технічного переоснащення та модернізації об'єктів газотранспортної системи, що вимагає залучення значних обсягів інвестиційних ресурсів. Усе це зумовлює необхідність глибокого аналізу сутності, напрямів та тенденцій розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності у газотранспортній сфері та виявлення проблем розвитку газотранспортних підприємств.

Дослідженням науково-методичних засад управління інноваційно-інвестиційними процесами присвячено праці багатьох зарубіжних і вітчизняних вчених: В. Александрової, І. Алексєєва, О. Бороніна, Я. Витвицького, В. Геєця, Л. Гітмана, В. Дорофєєва, І. Єгорова, Л. Канторовича, А. Яковлева та ін.

Водночас потребують узагальнення питання формування цілей і пріоритетів інноваційного розвитку газотранспортних підприємств, тарифоутворення на їх послуги, удосконалення методичних підходів до визначення ефективності інноваційно-інвестиційних проєктів, створення відповідного організаційно-економічного механізму сприяння інноваційно-інвестиційній діяльності у газотранспортній сфері. Актуальність цих проблем зумовила вибір теми роботи, визначила її мету і завдання.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є розробка теоретико-практичних рекомендацій щодо ролі та значення інноваційно-інвестиційних процесів на газотранспортних підприємствах.

Основні завдання дослідження:

- розширити понятійно-категоріальний апарат, що стосується управління інноваційно-інвестиційними процесами на газотранспортних підприємствах;
- удосконалити класифікацію основних факторів, що впливають на процеси інноваційного розвитку газотранспортних підприємств;
- з'ясувати роль та значення інновацій у діяльності газотранспортних підприємств.

Об'єкт дослідження. Інноваційно-інвестиційні процеси на газотранспортних підприємствах.

Предмет дослідження. Теоретичні та практичні засади формування інноваційно-інвестиційних процесів на газотранспортних підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні концепція інноваційного розвитку стала визначальною в економічній політиці провідних фірм та розвинутих держав світу. Це можна пояснити тим, що саме інновації дозволяють краще зрозуміти природу економічних явищ, що спостерігаються і надати пояснення тим тенденціям, що стали домінуючими у соціально-економічному поступі, особливо у розвинених країнах світу.

Досягнуті в Україні за час незалежності темпи економічного зростання та поживлення в економіці і сфері науки ще не дозволяють на сьогодні забезпечити пріоритетний розвиток науково-технічної та інноваційної сфер. За даними Держкомстату України, наукоємність промислового виробництва України не перевищує 0,4 %, що на порядок менше світового рівня. Близько 90 % продукції, що виробляється в Україні, не має відповідного науково-технологічного забезпечення. Неefективною та затратомісткою залишається структура виробництва [1].

В таких умовах та враховуючи негативний вплив на вітчизняну економіку світової економічної кризи, стержнем сучасної української моделі конкурентоспроможності економіки має стати реалізація інноваційної моделі структурної перебудови економіки, а в подальшому – стратегії економіки знань.

Для здійснення структурної перебудови економіки за інноваційною моделлю необхідно, перш за все, переорієнтувати державну політику з фінансової донорської підтримки окремих підприємств і галузей виробництва на створення привабливих умов і середовища для інвестування інноваційної діяльності та розповсюдження інновацій у всіх секторах вітчизняної економіки [2].

Головна мета національної інноваційної системи – тісна взаємодія між всіма учасниками комерціалізації знань/технологій. Формування інноваційної системи передбачає вдосконалення системи генерації знань, формування цілісної інноваційної інфраструктури та системи трансферу технологій, підвищення ефективності управління інтелектуальною власністю, стимулювання попиту на інновації.

Необхідно зазначити, що центральне місце у сучасній інноваційній системі належить великим фірмам, які є основним двигуном економічного розвитку. Розвиток сучасної ринкової економіки тісно пов'язаний з ринковим суперництвом цих транснаціональних компаній, які є головними учасниками ринку. Умовою для виживання таких компаній на ринку є постійне вдосконалення технологій виробництва, інноватизація управління, вдосконалення товарів та послуг.

До таких фірм, безумовно, належать і газотранспортні підприємства України.

Особливістю сучасного стану системи газозабезпечення України є те, що вона не може існувати як ізольована замкнута система, орієнтована виключно на внутрішній ринок. Основними причинами цього є:

- невідповідність існуючої ресурсної бази природного газу обсягам його внутрішнього споживання, а також суттєве неспівпадання обсягів видобування газу із потребами економіки та

побутово-комунальної сфери. В силу цих чинників система газозабезпечення України потребує зовнішнього ресурсного забезпечення через імпорт газу з території інших країн;

– невідповідність існуючих газотранспортних потужностей внутрішнім потребам газопостачання. Тут потрібно виділити два аспекти, зокрема наявність надлишкових транспортних потужностей призводить до зростання витрат та зниження ефективності транспортування газу. Особливо це стосується трубопроводів і напрямків транспортування, які характеризуються низьким коефіцієнтом завантаження транспортних потужностей. Разом з тим, наявність резерву потужностей, особливо зорієнтованих у напрямку «схід-захід», дозволяє здійснювати на комерційних умовах транзит газу, що є, без сумніву, привабливим позитивним чинником [3, с. 28-29].

Отже, можна однозначно стверджувати, що розвиток газотранспортних підприємств України у відповідності із вимогами сьогодення неможливий без пріоритетної уваги до його інноваційної складової.

Можна виділити декілька груп факторів, що мають безпосередній вплив на процеси інноваційного розвитку газотранспортних підприємств.

Перша група – фактори прямої дії, пов'язані з конкретними заходами державної економічної політики. До них належать: нестабільність законодавчої бази, надмірне оподаткування, високі митні збори, бюрократизм і некомпетентність місцевої влади, недостатні страхові гарантії держави, нерозвиненість інфраструктури. Їхня особливість полягає в тому, що вони є найбільш вагомими причинами несприятливого інвестиційного клімату в Україні. Утім їх усунення цілком залежить від бажання держави, яка здатна відносно швидко впливати на них і у такий спосіб змінювати інвестиційне становище в тій або іншій галузі. Найбільш значимим у цій групі є фактор стабільності законодавства. Так, іноземні бізнесмени не вважають поганими українські закони, але скаржаться на частий їх перегляд, що не дозволяє реально передбачити результати інвестування. Невизначеність, у свою чергу, призводить до небажання вкладати гроші в економіку [4].

Інший значний фактор цієї групи – надмірність оподаткування. Так, на сьогоднішній день податки в Україні вилучають приблизно 80 % прибутку підприємств, що не стимулює іноземних інвесторів. Це обумовлює необхідність проведення політики подальшого скорочення розмірів оподаткування.

До другої групи належать «системні» фактори, які склалися в результаті формування специфічних відносин між партнерами по бізнесу в Україні. Така система сформувалася в перехідний період в результаті швидкої, часто незаконної приватизації державної власності, активної участі в цих процесах кримінальних кіл. До системних факторів належать такі, як: злочинність і корупція, неплатежі партнерів по бізнесу, брак надійних партнерів.

Третя група – це фактори, які не тільки впливають на інвестиційний клімат, а й залежать від нього. До них належать високий рівень інфляції, недостатня купівельна спроможність населення, обмеженість послуг місцевих банків, брак ринкової інформації, кадрові проблеми, монополізація ринків товарів і послуг, брак виробничих потужностей. Ці фактори взаємозалежні з інвестиційним кліматом. Наприклад, проблеми, пов'язані з інфляцією, недостатньою купівельною спроможністю населення, обмеженими можливостями банківської сфери, браком необхідних кадрів, монополізацією ринку, браком виробничих потужностей вирішуються шляхом інвестування за рахунок джерел зовнішнього і внутрішнього капіталу [5].

Позитивними факторами впливу на інноваційну діяльність (як зовнішніми, так і внутрішніми) є імпульси, що спонукають підприємства до впровадження інновацій. Внутрішні позитивні фактори – це фізичний знос обладнання, необхідність знизити енерговитрати, прагнення розширити виробничі потужності.

Зовнішніми позитивними факторами можна вважати:

– ініціативи, що виникають в корпораціях і коригуються ринковими відносинами. Головним зовнішнім імпульсом до інновацій на підприємствах є ринковий попит. Якщо інновації, що генеруються зсередини, є процесними, то ринкова орієнтація підприємств спрямовує їх на продуктивні інновації;

– конкуренцію, яка є основним стимулом до впровадження інновацій. Відкриття національного ринку для імпорту стимулює підвищення якості та розширення асортименту продукції, змушує

продавати її за нижчими цінами, ніж імпортні аналоги, посилює конкуренцію і з боку місцевих виробників;

- тиск з боку партнерів по бізнесу;
- тиск з боку споживачів;
- тиск з боку зарубіжних партнерів.

Всі фактори, що впливають на інноваційну діяльність, діють комплексно і є взаємообумовленими. Взаємообумовленість факторів, що призводять до появи інновацій, ускладнює виділення серед них пріоритетних.

Системне бачення в управлінні інноваційними процесами дозволяє впроваджувати їх у найбільш повному обсязі. У свою чергу, системний підхід базується на таких основних принципах:

– цілісність системи, що полягає в її якісній визначеності і виражається в наявності у неї специфічних або інтегральних властивостей, які об'єднують частини системи в єдине ціле, зумовлюють появу в неї нових властивостей внаслідок зв'язків між її компонентами.

– ієрархічність – означає, що на будь-яких вертикальних або горизонтальних рівнях системи має забезпечуватися ієрархічна взаємодія між її компонентами (етапами, стадіями технологічного ланцюжка, підрозділами, окремими працівниками);

– адаптивність – означає пристосованість системи до змін. Наприклад, пристосованість виробничого апарату до нової техніки, технології, пристосованість персоналу до інноваційних, організаційних та інших змін;

– керованість – означає упорядкованість інформаційних і матеріальних потоків, регулярність виконання функцій за командами керівної ланки (керуючої підсистеми), а також відсутність збоїв і простоїв у роботі устаткування, синхронність різних стадій виробничих процесів;

– оптимальність - це головна властивість системи, яка означає можливість системи у найкращий спосіб реалізовувати покладені на неї завдання і функції на основі концентрації зусиль всіх її елементів.

Незважаючи на різноманіття організаційних видів систем управління інноваційною діяльністю, будь-яка з них повинна мати такі складові: 1) об'єкти інновацій (явища, процеси, види господарської діяльності тощо); 2) інноваційні ресурси (матеріальні та нематеріальні); 3) сприйнятливий до інновацій внутрішнє середовище; 4) управління інноваційним процесом (інноваційний менеджмент), що здійснюється колективом фахівців з економіки, фінансів, маркетингу, менеджменту, соціології, технологій та інших галузей знань.

Також, система інноваційного управління повинна містити елементи, що забезпечують її функціонування: 1) вхід у систему – ресурси, вимоги, інформаційні потоки, що надходять до системи ззовні у певній сукупності та послідовності; 2) зовнішнє середовище – сукупність зовнішніх факторів, вплив яких необхідно враховувати при реалізації інноваційних проектів; 3) вихід системи, тобто те, заради чого вона функціонує, – економічний, соціальний і інший ефект.

Інноваційна діяльність підприємства має враховувати особливості газотранспортної галузі і передбачати концентрацію інвестицій на одному або невеликій кількості проектів для мінімізації ризиків і забезпечення високої ефективності у майбутньому. Концентрація інвестицій дозволяє скорочувати терміни реалізації проектів.

В епоху інтелектуалізації економіки сучасні інновації, зокрема об'єкти права інтелектуальної власності, науково-технологічні розробки слугують однією з головних рушійних сил суспільного виробництва, розбудови держави, розвитку суспільства.

Тому науково-технологічна, інноваційна, інвестиційна політика на цьому етапі мають бути нерозривними, складати одне ціле, оскільки будь-яка довгострокова інвестиційна діяльність одночасно є також інноваційною і фінансові інвестиції спрямовуються, перш за все, на створення нового інтелектуального продукту та запровадження інновацій виходячи з потреб економіки, а інтелектуальні інвестиції сприяють інноваційному розвитку всіх її сфер.

Отже, інноваційні процеси тісно пов'язані із інвестиційними, але для підвищення ефективності інвестицій на газотранспортних підприємствах необхідно запроваджувати відносно новий та специфічний вид інновацій – операційні інновації (як різновид організаційних інновацій).

Як вже зазначалось вище, інновації є результатом інноваційної діяльності. Інноваційна діяльність – діяльність, спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових

досліджень і розробок, що зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг. Суб'єктами інноваційної діяльності можуть бути фізичні та юридичні особи України та іноземних держав, особи без громадянства, об'єднання юридичних та фізичних осіб, які проводять в Україні інноваційну діяльність.

Необхідно зазначити, що інноваційна діяльність згідно із Законом України «Про інноваційну діяльність» [6] – одна з форм інвестиційної діяльності, що здійснюється з метою впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво і соціальну сферу. Як вже зазначалось вище, ці два види діяльності є нерозривно пов'язані і у сучасній науці інвестиції розглядаються як головний фактор інноваційного розвитку суспільства [7, с.177–187]. Безумовно, що ця діяльність має свою специфіку у кожному секторі економіки і це стосується газотранспортних підприємств.

Можна так визначити інноваційно-інвестиційну діяльність газотранспортних підприємств – це цілеспрямований процес змін, що органічно поєднує процеси створення інновацій, їх фінансове забезпечення і практичну реалізацію в умовах функціонування газотранспортної системи України. Сутнісне наповнення інноваційно-інвестиційної діяльності газотранспортних підприємств визначається її залежністю від сучасного рівня науково-технічного прогресу у цій сфері, наявності інвестицій та існуючих стратегічних пріоритетів, системоорганізуючого впливу глобалізації та існуючої у конкретний момент часу політичної ситуації, а також системи сформованих моральних, духовних і культурних цінностей суспільства.

У практичній діяльності газотранспортних підприємств інновації є пере-творенням досягнень науково-технічного прогресу в реальний процес, втілений у нові технології та послуги. Вони мають суттєві відмінності від виробничих процесів, що здійснюються на підприємстві. До відмінностей інноваційно-інвестиційного процесу від виробничого можна віднести: багатоваріантність та невизначеність шляхів досягнення цілей; неможливість детального планування та орієнтацію на прогностичні оцінки; труднощі у комерціалізації результатів наукового пошуку; підвищений ризик інноваційно-інвестиційної діяльності.

Виходячи із цих особливостей та на основі проведеного вище аналізу необхідно визначити цілі та пріоритети інноваційно-інвестиційної діяльності газотранспортних підприємств.

Формування такої системи цілей у сфері управління газотранспортними підприємствами необхідно здійснювати з урахуванням тенденцій геополітичного, макроекономічного, соціального і науково-технічного розвитку країни. Ця система цілей має враховувати та органічно доповнювати більш загальну систему цілей, визначених Енергетичною стратегією України на період до 2030 року, якою задекларовано наступні стратегічні цілі [8]:

- створення умов для постійного та якісного задоволення попиту на енергетичні продукти;
- визначення шляхів і створення умов для безпечного, надійного та сталого функціонування енергетики та її максимально ефективного розвитку;
- забезпечення енергетичної безпеки держави;
- зменшення техногенного навантаження на довкілля та забезпечення цивільного захисту у сфері техногенної безпеки ПЕК;
- зниження питомих витрат у виробництві та використанні енерго-продуктів за рахунок раціонального їх споживання, впровадження енергозбе-рігаючих технологій та обладнання, раціоналізації структури суспільного виробництва і зниження питомої ваги енергоємних технологій;
- інтеграція Об'єднаної енергосистеми України до європейської енерго-системи з послідовним збільшенням експорту електроенергії, зміцнення позицій України як транзитної держави нафти і газу.

На основі цих цілей та цілей газотранспортної галузі [9] можна так визначити пріоритети інноваційного розвитку газотранспортних підприємств:

- забезпечення надійного та стабільного газопостачання України;
- диверсифікація джерел та шляхів постачання газу в Україну;
- нарощування науково-технічного потенціалу газотранспортних підприємств з метою підвищення ефективності функціонування всіх виробничих об'єктів;
- енергозаощадження та зниження енергоємності виробничих процесів на всіх стадіях видобування, переробки, транспортування, зберігання, розподілу та використання природного газу;
- реконструкція та модернізація існуючих виробничих потужностей;

- широке впровадження організаційних та управлінських ноу-хау у практичну діяльність;
- зменшення техногенного навантаження на довкілля.

Для реалізації встановлених цілей та пріоритетів інноваційно-інвестиційної діяльності газотранспортних підприємств України необхідне суттєве вдосконалення існуючого механізму управління на цих підприємствах.

Ситуація в інноваційній сфері в Україні є складною. Рівень інноваційної активності у промисловості залишається невисоким протягом багатьох років. У країні спостерігається брак не тільки традиційних технологічних інновацій, а і організаційних інновацій, які здатні суттєво підвищити ефективність діяльності на тій самій технологічній основі. У таких умовах та враховуючи негативний вплив на вітчизняну економіку світової економічної кризи, стержнем сучасної української моделі конкурентоспроможності економіки має стати реалізація інноваційної моделі структурної перебудови економіки. Для досягнення цієї цілі необхідно, перш за все, переорієнтувати державну політику з фінансової донорської підтримки окремих підприємств і галузей виробництва на створення привабливих умов і середовища для інвестування інноваційної діяльності та розповсюдження інновацій у всіх секторах вітчизняної економіки, у тому числі і у газотранспортній сфері.

Інноваційно-інвестиційна діяльність базується на певних принципах. Сутністю інноваційно-інвестиційної діяльності газотранспортних підприємств є цілеспрямований процес змін, що органічно поєднує процеси створення інновацій, їх фінансове забезпечення і практичну реалізацію в умовах функціонування газотранспортної системи України. Змістовне наповнення інноваційно-інвестиційної діяльності газотранспортних підприємств визначається її залежністю від сучасного рівня науково-технічного прогресу у цій сфері, наявністю інвестицій та існуючих стратегічних пріоритетів, системо-організуючого впливу глобалізації та існуючої у конкретний момент часу політичної ситуації, а також системи сформованих моральних, духовних і культурних цінностей суспільства. Визначено цілі та пріоритети інноваційно-інвестиційної діяльності газотранспортних підприємств. Формування цієї системи цілей і пріоритетів здійснено з урахуванням світових тенденцій геополітичного, макроекономічного, соціального, науково-технічного розвитку та цілей, визначених Енергетичною стратегією України на період до 2030 року.

Формування механізму управління інноваційно-інвестиційними процесами у сфері трубопровідного транспортування та розподілу природного газу неможливе без вирішення низки важливих питань, пов'язаних із тарифоутворенням на послуги газотранспортних підприємств. Встановлено, що існуюча система тарифоутворення та чинна практика державного регулювання газотранспортних тарифів в Україні не відповідають потребам інноваційного розвитку газотранспортних підприємств, не дозволяють залучити необхідний інноваційно-інвестиційний капітал для реконструкції та модернізації виробничих об'єктів, не відповідають інтересам потенційних інвесторів, не сприяють підвищенню ефективності функціонування суб'єктів природних монополій, до яких відносяться і газотранспортні підприємства.

Тому для підвищення достовірності інвестиційних рішень у газотранспортній сфері доцільним є їх удосконалення шляхом урахування специфіки газотранспортної галузі, більш коректного врахування фактора часу, економічних вигод і ефектів, що супроводжують інвестування.

Джерела та література

1. Гораль Л. Т. Аналіз макросередовища функціонування газотранспортних підприємств в контексті використання їх потенціалу. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. Львів, 2015. Вип. 1 (111). С. 122-126.
2. Загвойська Л. Д., Маселко Т. С., Якуба М. М. Економічний аналіз інвестиційних проектів : навч. посіб. Львів : Афіша, 2006. 320 с.
3. Дзьоба О. Г. Управління трансформаціями та розвитком системи газозабезпечення: монографія. Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2012. 352 с.
4. Майорова Т. В. Інвестиційна діяльність : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2003. 376 с.
5. Новосад О.В., Стрішенець О. М., Коротя М. І. Диверсифікація інноваційних заходів на газорозподільних підприємствах України в контексті європейського досвіду. *Економічний часопис*

- Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки* : журнал / уклад. Любов Григорівна Ліпич, Мирослава Богданівна Кулинич. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. № 2 (14). С. 7–12.
6. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 36. Ст. 266.
  7. Фатхутдинов Р. А. Инновационный менеджмент. Учебник. 4-е изд. СПб. : Питер, 2003. 400 с.
  8. Енергетична стратегія України на період до 2030 року. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/signal/kr06145a.doc>.
  9. Хвесик М. А., Степаненко А. В., Обиход Г. О. Інноваційно-інвестиційна і технологічна безпека трансформації регіональних економічних систем : монографія. Київ : Науково-виробниче підприємство «Видавництво «Наукова думка» НАН України», 2013. 487 с.

References

1. Horal L. T. (2015). Analiz makroseredovyscha funktsionuvannia hazotransportnykh pidpryiemstv v konteksti vykorystannia yikh potentsialu [An analysis of macromedia of functioning of gas-transport enterprises is in the context of the use of their potential]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy – Socio-economic problems of modern period of Ukraine*, 1(111), 122–126 [in Ukrainian].
2. Zahvoiska L. D., Maselko T. Ye., Yakuba M. M. (2006). Ekonomichnyi analiz investytsiinykh proektiv [Economic analysis of investment projects]: navch. posib. Lviv : Afisha, 320 [in Ukrainian].
3. Dzoba O. H. (2012). Upravlinnia transformatsiimy ta rozvytkom systemy hazozabezpechennia [Management transformations and development of the system of providing with gas]: monohrafiia. Ivano-Frankivsk : IFNTUNH, 352 [in Ukrainian].
4. Maiorova T. V. (2003). Investytsiina diialnist [Investment activity] : navch. posib. Kyiv : TSUL, 376 [in Ukrainian].
5. Novosad O.V., Strishenets O. M., Korotia M. I. (2018). Dyversyfikatsiia innovatsiinykh zakhodiv na hazorozpodilnykh pidpryiemstvakh Ukrainy v konteksti yevropeiskoho dosvidu [Diversification of innovative events is on the gas-distributing enterprises of Ukraine in the context of європейського experience]. *Ekonomichni chasopys Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky – Economic magazine of the east Europe national university of the name of Lesia Ukrainian* : zhurnal / uklad. Liubov Hryhorivna Lipych, Myroslava Bohdanivna Kulynych. Lutsk : Vezha-Druk, 2 (14), 7–12 [in Ukrainian].
6. Pro innovatsiinu diialnist : Zakon Ukrainy vid 04.07.2002 r. № 40-IV [About innovative activity : there is Law of Ukraine from 04.07.2002 № 40 – IV]. (2002). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Lists of Supreme soviet of Ukraine*, 36. St. 266 [in Ukrainian].
7. Fatkhutdynov R. A. (2003). Ynnovatsiionnyi menedzhment [Innovative management]. Uchebnyk. 4-e yzd. Pyter, 400 [in Ukrainian].
8. Enerhetychna stratehiia Ukrainy na period do 2030 roku [Power strategy of Ukraine on a period 2030 to]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/signal/kr06145a.doc> [in Ukrainian].
9. Khvesyk M. A., Stepanenko A. V., Obykhod H. O. (2013). Innovatsiino-investytsiina i tekhnolohichna bezpeka transformatsii rehionalnykh ekonomichnykh system [Innovative-investment and technological safety of transformation of the regional economic systems] : monohrafiia. Kyiv : Naukovo-vyrobnyche pidpryiemstvo «Vydavnytstvo «Naukova dumka» NAN Ukrainy» – A scientific and production enterprise is publishing "House "Scientific thought" to HAH of Ukraine" , 487 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.05.2019 р.

РОЗДІЛ III

Економіка та управління підприємствами

УДК 658:005:334 (043.5)

Ліпич Любов,
доктор економічних наук, професор,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства,
м. Луцьк; ORCID ID 0000-0002-9059-7271
e-mail: lgliych@gmail.com

Хілуха Оксана,
кандидат економічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства,
м. Луцьк; ORCID ID 0000-0002-1228-7171
e-mail: lgliych@gmail.com

Кушнір Мирослава,
кандидат економічних наук, доцент,
Львівський університет бізнесу та права
кафедра фінансів, банківської справи та страхування,
м. Львів; ORCID ID 0000-0002-4441-4278
e-mail: lgliych@gmail.com

Шостак Людмила,
кандидат економічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства,
м. Луцьк; e-mail: lshostak14@gmail.com

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-03-38-48>

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ WORLD CLASS MANUFACTURING В СИСТЕМУ УПРАВЛІННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСАМИ ПІДПРИЄМСТВА

Необхідність мати різноманітні інструменти управління впливає з потреби розробки конкурентних стратегій для формування сильної позиції на ринку та прийняття швидких рішень. Прикладом моделі управління, що забезпечує вирішення зазначених проблем є World Class Manufacturing (WCM) - Виробництво Світового Рівня. Цільові орієнтири WCM: мінімізація витрат, максимізація якості, швидкість і гнучкість змін, усталеність поточного функціонування та розвитку.

Типові кроки процесу впровадження WCM: діагностування, формулювання цілей розвитку та стратегічних пріоритетів, перехід до роботи за принципами WCM, інституціоналізація WCM, моніторинг.

Реалізація WCM здійснюється через три взаємопов'язані сфери: використання інструментів WCM; оптимізація організаційної моделі підприємства; зміна управлінської культури.

Ключові слова: World Class Manufacturing, висока якість, низька ціна, Safety-S, Cost Deployment-CD, Focused Improvement-FI, Autonomus Maintenance-AM, Professional Maintenance - PM, Quality Control-QC, Logistic & Customer Service - L & CS, Early Equipment Management-EEM, Early Equipment Management-EEM,

People Development – PD, Environment – E, Total Quality Control, Total Productive Maintenance, Total Industrial Engineering, Just In Time/

Липыч Любовь,
доктор экономических наук, профессор,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра экономики, безопасности и инновационной деятельности, г. Луцк

Хилуха Оксана,
кандидат экономических наук, доцент,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра экономики, безопасности и инновационной деятельности предприятия, г. Луцк

Кушнир Мирослава,
кандидат экономических наук,
Львовский университет бизнеса и права
кафедра финансов, банковского дела и страхования, г. Луцк

Шостак Людмила,
кандидат экономических наук, доцент,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра экономики, безопасности и инновационной деятельности предприятия. г. Луцк

ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ WORLD CLASS MANUFACTURING В СИСТЕМУ УПРАВЛЕНИЯ БИЗНЕС-ПРОЦЕССАМИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Необходимость иметь различные инструменты управления вытекает из потребности разработки конкурентных стратегий для формирования сильной позиции на рынке и принятия быстрых решений. Примером модели управления, обеспечивает решение указанных проблем является World Class Manufacturing (WCM) - Производство мирового уровня. Целевые ориентиры WCM: минимизация затрат, максимизация качества, скорость и гибкость изменений, устойчивость текущего функционирования и развития.

Типичные шаги процесса внедрения WCM: диагностирование, формулировка целей развития и стратегических приоритетов, переход к работе по принципам WCM, институционализация WCM, мониторинг.

Реализация WCM осуществляется через три взаимосвязанных сферы: использование инструментов WCM; оптимизация организационной модели предприятия; изменение управленческой культуры.

Ключевые слова: World Class Manufacturing, высокое качество, низкая цена, Safety-S, Cost Deployment-CD, Focused Improvement-FI, Autonomus Maintenance-AM, Professional Maintenance - PM, Quality Control-QC, Logistic & Customer Service - L & CS , Early Equipment Management-EEM, Early Equipment Management-EEM, People Development - PD, Environment - E, Total Quality Control, Total Productive Maintenance, Total Industrial Engineering, JustIn Time.

Lipych Lubov,
Professor, Doctor of Economics,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Department of Enterprise Economics, Security and Innovative Activities, Lutsk

Khilukha Oksana,
PhD in Economics, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Department of Enterprise Economics, Security and Innovative Activities, Lutsk

Kushnir Myroslava,
PhD in Economics,
Lviv University of Business and Law,
Department of Finance, Insurance and Banking, Lutsk

Shostak Ludmyla,
PhD in Economics, Associate Professor,

Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Department of Enterprise Economics, Security and Innovative Activities, Lutsk

IMPLEMENTATION OF WORLD CLASS MANUFACTURING INTO THE MANAGEMENT SYSTEM BUSINESS PROCESSES OF THE ENTERPRISE

The necessity to have a variety of management tools results from the need to develop competitive strategies in order to build a strong market position and make fast decisions. World Class Manufacturing (WCM) is an example of a management model that solves these problems. WCM implements methods and tools that allow an organization to achieve competitive advantage based on the principle of creating high-quality products at a low price.

The global goal of WCM is to meet the requirements and needs of individual consumers, suppliers of material resources and other partners in industrial cooperation, shareholders and each individual employee, as well as all other concerned parties, groups, institutions and society as a whole. There are the following target guidelines: cost minimization, maximization of quality, speed and flexibility of changes, sustainability of the current operation and development.

The WCM model is based on the tools such as Total Quality Control, Total Productive Maintenance, Total Industrial Engineering and Just in Time.

The pledge to success of WCM is the conscious attitude of personnel to the process of organizational changes, based on the philosophy of continuous improvement. The development of this awareness takes place through the workers' knowledge resulting in a change in thinking and action.

The WCM model is based on the interdependence of 10 components (pillars) that characterize manufacturing processes and controls, such as Safety-S, Cost Deployment-CD, Focused Improvement-FI, Autonomous Maintenance-AM, Professional Maintenance - PM, Quality Control-QC, Logistic & Customer Service - L & CS, Early Equipment Management-EEM, Early Equipment Management-EEM, People Development - PD, Environment - E.

Investigation of a considerable range of different sources devoted to the processes of implementation of WCM in the business processes in the West and East makes it possible to determine the typical steps of its implementation. They are diagnosing, formulation of development goals and strategic priorities, transition to the operation on the principles of WCM, institutionalization of WCM and monitoring.

Successful implementation of WCM is accomplished through three interrelated areas, such as the use of WCM tools; optimization of the organizational model of the enterprise and the change of managerial culture.

Keywords: World Class Manufacturing, high quality, low price, Safety-S, Cost Deployment-CD, Focused Improvement-FI, Autonomous Maintenance-AM, Professional Maintenance - PM, Quality Control-QC, Logistic & Customer Service - L & CS, Early Equipment Management-EEM, Early Equipment Management-EEM, People Development - PD, Environment-E, Total Quality Control, Total Productive Maintenance, Total Industrial Engineering, Just in Time.

Постановка проблеми. Сучасні підприємства діють в умовах постійної конкуренції та швидких і, в той же час, непередбачуваних змін в зовнішньому середовищі. Тому вони повинні мати відповідні інструменти, які б дозволяли їм ефективно управляти. Ця потреба, у свою чергу, сприяє розвитку різних концепцій, методик інструментів та методів управління. Проблема полягає у знанні цих інструментів, їх відповідному підборі, підготовці до реалізації, ефективному впровадженні та використанні. Труднощі полягають у виборі серед існуючих концепцій, інструментів або методів тих, що необхідні конкретному підприємству, адже вони різні навіть для різних напрямів діяльності. Серед широкого набору інструментів, доступних для управління бізнес процесами, виділяється World Class Manufacturing (WCM) - Виробництво Світового Рівня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми оптимізації управління бізнес-процесами висвітлені у наукових працях відомих вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких: Б. Анікін, Дж. Бауерсокс, Д. Бенсон, В. Бобровник, М. Вейдер С. Войт, Н. Вохновський, Д. Вумек, М. Григорак, В. Демиденко, Д. Джонсон, Н. Іванова, М. Імаї А. Кальченко, В. Колодійчук, О. Кузьмін, Д. Лайнер, Д. Лазаренко, Л. Ліпич, Л. Миротин, М. Окландер, Т. Ревуцька, І. Савенко, М. Сахацький, Л. Федулова, Т. Янкова. Методологія WCM сформувалася в 80-х роках ХХ століття в Японії й спочатку була відома як комплексна система забезпечення загального обслуговування обладнання. Вперше в літературі цю концепцію згадує Річард Дж. Шонбергер у книзі «Японські технології виробництва» [1].

Постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні концепції WCM (World Class Manufacturing - Виробництво Світового Рівня) та її імплементація в систему управління бізнес-процесами для досягнення цілей підприємства.

Виклад основного матеріалу Мінливість зовнішнього середовища, сильна турбулентність, а також непередбачуваність і швидкість змін, що відбуваються в ньому, вимагають швидкої адаптації бізнес - процесів. Сучасна наука про управління пропонує різні концепції та методи управління, які повинні розглядатися як підтримка адаптаційних та / або попередніх бізнес-процесів у зв'язку зі зміною середовища. Тобто в управлінні підприємством необхідно застосовувати велику кількість інструментів і методів управління, які дозволяють приймати оптимальні рішення, впливають з багатьох змінних і широкого набору даних.

Необхідність мати різноманітні інструменти впливає з потреби розробки конкурентних стратегій для формування сильної позиції на ринку, потреби прийняття швидких рішень, особливо в системі інформаційних технологій. Тобто появилися якісно нові виклики для менеджерів. Проте, постійне поява нових концепцій або методів призводить або може призвести до сумнівів, який метод вибрати, як найкраще його реалізувати, і, якщо використовувати велику групу методів або інструментів, в якому порядку їх реалізувати і як їх використовувати. Ці дилеми можуть бути як когнітивними, так і прикладними. Однак, можна констатувати, що новий підхід до управління, пропорований нижче, базується на комплексному, а не фрагментарному підході. Необхідно звернути увагу на те, що нові наскрізні концепції управління, піддаються перевірці в умовах постійних динамічних змін, які скорочують їх своєчасність та тривалість дії. Саме тому підприємства і мають справу з процесами постійних змін.

Нові концепції і методи управління повинні підвищувати рівень конкурентоспроможності, в першу чергу, бізнес-процесів. Все частіше клієнт при покупці продукту звертає увагу на співвідношення ціни та якості, що змушує виробників шукати таку систему управління виробництвом, яка має на меті мінімізувати витрати та усунути втрати. Таким чином, політика та стратегія більшості підприємств базуються на: задоволенні клієнта продуктом або послугою; зниженні вартості виробництва; задоволеності працівника роботою, яку він виконує. Досягнення поставлених цілей можливе завдяки постійному вдосконаленню. Прикладом моделі управління, що забезпечує вирішення зазначених проблем є WCM (World Class Manufacturing) - Виробництво Світового Рівня.

World Class Manufacturing - інтегрована модель управління, яка характерна для бізнес - процесів підприємств, що використовують найкращі виробничі системи у світі. Вона передбачає постійне вдосконалення діяльності, що здійснюється в рамках організаційної системи підприємства, з метою досягнення глобального рівня конкурентоспроможності. "Нульові відходи", "нульові рівні запасів", "нульові дефекти", "нульові поломки"- усунення будь-яких втрат, поліпшення виробничих процесів, підвищення продуктивності, безпеки, зниження витрат тощо, робота в команді і належна підготовка працівників до роботи в таких командах.

WCM (World Class Manufacturing), як модель управління, впроваджує методи та засоби, що дозволяють організації досягти конкурентних переваг на основі принципу створення високоякісного продукту за низькою ціною. Першочерговою проблемою, що перешкоджає досягненню цих цілей, є втрати через різні помилки, переважно суб'єктивного характеру. Це важлива проблема для кожного підприємства, оскільки вона впливає на реалізацію його основних цілей. Усунення цієї проблеми, або, принаймні, її обмеження, підвищує фінансові показники та якість продукції, що випускається. Впроваджуючи відповідні рішення для зменшення можливостей помилятися працівникам, підвищується задоволеність працівників добре виконаною роботою.

Глобальна мета WCM полягає у задоволенні вимог і потреб конкретних споживачів, постачальників матеріальних ресурсів та інших партнерів із виробничої кооперації, акціонерів і кожного окремого працівника підприємства, а також усіх інших зацікавлених осіб, груп, інституцій і суспільства в цілому. Цими глобальними цільовими спрямуваннями визначаються конкретні цільові орієнтири WCM [1, с. 64], які графічно відображені на рис.1.

Рис.1 Цільові орієнтири WSM (Виробництва Світового Рівня)

Мінімізація витрат досягається не лише через скорочення всіх їх видів на виробництво продукції та на інші види діяльності підприємства (маркетингову, проектно-конструкторську, логістичну, інноваційну, управлінську тощо), а передусім за рахунок елімінації тих витрат, яким притаманний непродуктивний характер; тих витрат, яких необхідно позбутися; тих витрат, що за суттю своєю є втратами. Для WSM (Виробництва Світового Рівня) найголовнішим є не економія на важливому, а усунення всього неважливого, вилучення всього, що є зайвим, надлишковим, марнотратним для всіх без винятку бізнес-процесів, напрямів та видів діяльності.

Під максимізацією якості розуміється планомірне забезпечення та неперервне підвищення якості всього, що включає бізнес-процес. Контроль якості виготовленої продукції безумовно гарантує, що споживачеві не буде відправлений бракований виріб. Але він аж ніяк не забезпечує високого рівня якості процесів, оскільки не відвертає фактів виготовлення дефектної продукції - це може мати місце через помилки, допущені на операціях оброблення чи складання; через використання неякісної сировини; через роботу за хибними маршрутно-технологічними картами тощо. Тому перед WSM (Виробництва Світового Рівня) одночасно із пошуком усіх видів витрат і запобігання їм стоїть і завдання забезпечення:

- найвищої якості всіх вхідних ресурсів – проектного-конструкторської документації, сировини та матеріалів, напівфабрикатів і комплектуючих виробів, устаткування та інструменту, персоналу та інформації тощо;

- найвищої якості всіх процесів - основних, обслуговуючих, допоміжних, управлінських тощо;

- найвищої якості всіх кінцевих результатів, до яких можна віднести: прихильність і вдячність споживачів, задоволеність працівників підприємства результатами та винагородою своєї праці, незабруднене промисловими відходами довкілля тощо. У кінцевому ж підсумку йдеться про найвищу якість усіх бізнес-процесів як таких.

Забезпечення гнучкого та швидкого реагування на зміни умов функціонування - це третій цільовий пріоритет WSM. Сучасне бізнес-середовище є вкрай динамічним і бурхливим - утверджуються нові технології та виводяться на ринки цілі родини нових продуктів і послуг, споживачі стають все вибагливішими, а конкуренти - все активнішими. Тому, щоб забезпечити собі вигідне ринкове становище, підприємство має уловлювати тенденції майбутніх змін за первинними, слабкими сигналами та своєчасно адаптуватися до нових вимог і потреб, жорстко дотримуватися вибраного напрямку розвитку, ініціюючи та впроваджуючи розроблені власними силами інноваційні проекти. Тим самим воно здійснює цілеспрямований вплив на бізнес-середовище і змінює останнє у прийнятному для себе напрямі. Отже, WSM (Виробництва Світового Рівня)- це інноватор, який досягає своєї глобальної мети, реалізуючи нові ідеї.

Усталеність поточного функціонування та розвитку - четвертий цільовий пріоритет, забезпечення якого в моделі WSM акцентує увагу менеджерів на характері динаміки здійснюваних процесів та отримуваних результатів. На перший погляд, зберігати стабільність за дійсно швидкого реагування на зміни умов функціонування вельми проблематично, але саме в тому й полягає головне завдання - поєднати внутрішню стійкість WSM з його зовнішньою гнучкістю, що слугує запорукою досягнення довгострокового ринкового успіху.

Досвід, набутий компаніями, що впровадили модель World Class Manufacturing засвідчив, що вона базується на таких інструментах: [2]:

- Total Quality Control - загальний контроль якості (TQC - система передбачає забезпечення та підвищення не тільки якості продукції, але й якості організації бізнес-процесів, включаючи роботу персоналу);

- Total Productive Maintenance - повне виробниче обслуговування (TPM- система, в основу якої покладено навчання основного виробничого персоналу обслуговуванню устаткування та виявленню відхилень власними силами);

- Total Industrial Engineering - загальна промислова інженерія (TIE- система, яка займається проектуванням, поліпшенням і дослідженням інтегрованих систем, що складаються з людей, грошових коштів, знань, інформації, устаткування, енергії, матеріалів і процесів);

- Just In Time - точно в зазначений час (JIT - система, зорієнтована на мінімізацію складських запасів шляхом організації великої кількості поставок дрібними партіями).

Рівень досягнень, що є результатом постійного вдосконалення всіх параметрів підприємства та його працівників, незалежно від їх професії, посади чи місця в організаційній структурі, сертифікується зовнішніми експертами. Амбітні цілі, які WCM встановлює для підприємства, вимагають ретельної зміни не лише самого функціонування підприємства, а й способу роботи і управління бізнес-процесами. Узагальнення досвіду багатьох компаній світу, дає змогу дійти висновку, що запорукою успіху World Class Manufacturing є свідоме ставлення персоналу до процесу організаційних змін, базованих на філософії постійного вдосконалення. Розвиток цього усвідомлення відбувається через поінформованість працівників результатом якої є зміна мислення і дії.

Поінформованість працівників класифікують за п'ятьма базовими рівнями [3]:

Рівень 1: Працівники не бачать жодних проблем щодо подальшого існування підприємства та свого працевлаштування.

Рівень 2: Працівники визнають, що вони помітили проблему, але знаходять виправдання, стверджуючи, що проблема виходить за межі їхніх компетенцій.

Рівень 3: Працівники визнають, що проблеми на підприємстві існують, але вони не знають як їх вирішувати.

Рівень 4: Працівники розуміють проблеми, можуть їх ідентифікувати і прийняти рішення, використовуючи відповідні інструменти.

Рівень 5: Працівники знають, якими інструментами вирішуються ті чи інші проблеми. Вони також можуть залучати інших осіб для підвищення ефективності усунення проблеми.

Постійне вдосконалення в рамках WCM спрямоване на досягнення п'ятого рівня поінформованості працівників. Для цього підприємству необхідно реалізувати такі кроки:

- поглибити знання, необхідні для вдосконалення бізнес-процесів і, як результат, ліквідувати втрати;

- збільшити прихильність працівників, що дозволить ефективно використовувати їхній потенціал, «атакувати» і ліквідувати проблеми;

- теорія WCM повинна бути трансформована згідно реалей діяльності підприємства.

Модель WCM базується на взаємозалежності 10 компонент (стовпів), які характеризують виробничі процеси та управління[5].

1. Безпека (Safety-S) - технічний розвиток передбачає постійне поліпшення робочого середовища та усунення умов, що створюють аварії та небезпечні ситуації. Це досягається шляхом формування культури безпеки на всіх організаційних рівнях. Проблема розглядається в трьох векторах: нормативному, економічному та етичному.

Цього можна досягти за допомогою системного підходу, який передбачає запобігання нещасним випадкам шляхом передачі сигналів, аналізу та усунення причин, які спричинили або могли викликати небезпечну ситуацію. Реалізація цієї мети вимагає розвитку профілактичної діяльності, постійного поліпшення ергономічних умов на робочому місці та розвитку компетенцій, необхідних для усунення потенційних небезпек і аварій. Діяльність, що здійснюється в рамках цього напрямку, - це, головним чином, внутрішні перевірки безпеки, визначення та оцінка ризику, навчання, поліпшення умов праці на робочих місцях.

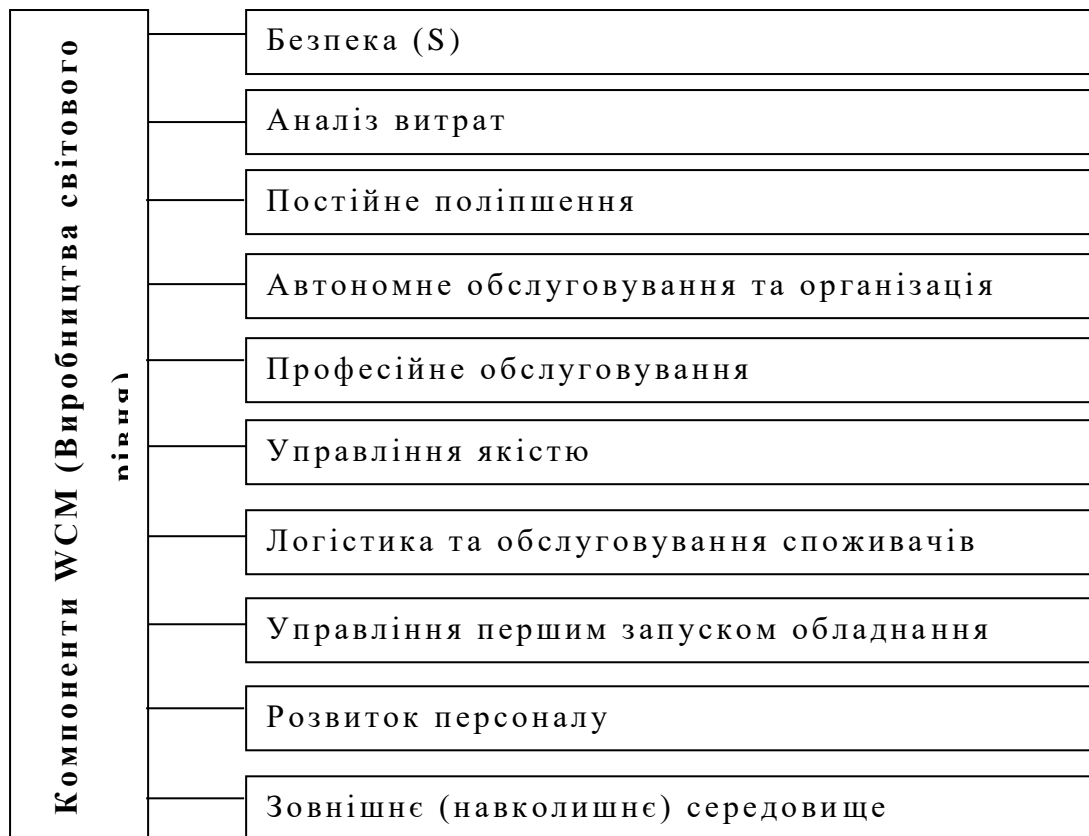

Рис.2 Компоненти WSM (Виробництва світового рівня)

2. Аналіз витрат (Cost Deployment-CD) проводиться з метою формування керівництвом підприємства дієвого плану заходів з ліквідації витрат в процесах, де ці заходи можуть принести найбільші переваги. Цей рівень дозволяє визначити та зібрати інформацію про втрати у бізнес-процесах підприємства, оцінити економічні вигоди від заходів, вжитих для зменшення втрат. Проведена робота спрямована на виявлення втрат і визначення місця їх виникнення, оцінку цих втрат, а також визначення способів їх усунення з очікуваними ефектами.

3. Постійне покращення (Focused Improvement-FI) направлено на удосконалення тих процесів чи їх елементів, за якими раніше аналізувалися витрати. Це дозволяє уникнути залучення додаткових ресурсів для вирішення проблем, які не є пріоритетними. Цільові коригувальні дії призводять до остаточного вирішення проблеми та відновлення або запровадження нового стандарту. Ці роботи, в силу своєї специфіки, повинні виконуватися циклічно. Цей компонент призначений для зменшення втрат у виробничій системі та для усунення заходів, які не додають вартості, і таким чином впливають на конкурентоспроможність продукції.

4. Автономне обслуговування (Autonomus Maintenance-AM). Важливість цього компоненту пов'язана з тим, що часто машини і пристрої не досягають запланованих виробничих потужностей. Компонент спрямований на підвищення ефективності усієї системи виробництва шляхом: досягнення паспортної потужності обладнання та підтримання його основних параметрів; на запобігання погіршенню якості; на збільшення продуктивності виробничого персоналу та створення системи співпраці між операторами машин і допоміжними працівниками; на розвиток технічної компетентності. Основними напрямками діяльності є початковий огляд машин та обладнання для усунення джерел поломок, а також визначення міжремонтних циклів та технічних оглядів. Все це повинно підтримуватися розвитком компетенцій працівників. Окрім описаних вище проблем, цей компонент також відповідає за належну організацію робочого місця. Організація робочих місць (Workplace Organization - WO) служить для підвищення ефективності та продуктивності виробничої системи.

5. Професійне обслуговування (Professional Maintenance - PM). Обсяг роботи, що покладається на цей компонент, є результатом несправностей у багатьох системах, відсутності систематичних профілактичних заходів, а також поганої співпраці між операторами та обслуговуючим персоналом. Підвищення рівня співпраці є також корисним для кращого розуміння цілей автономного обслуговування. Основні напрямки діяльності цього компоненту зосереджені на: контролі та аналізі причин відхилень, підвищенні компетентності працівників служб технічного обслуговування, співпраці з працівниками, відповідальними за автономне обслуговування, визначення планів технічного обслуговування тощо.

6. Управління якістю (Quality Control-QC). Ціль цього компоненту впливає з того, що, незважаючи на велику кількість заходів, все ще існують ситуації, коли клієнти не задоволені запропонованими продуктами або послугами, іноді виникають збої, а вартість повернень стає важким тягарем для підприємства. Цей компонент має на меті надати клієнтам високоякісний продукт з мінімальними витратами, розробити відповідні умови для функціонування виробничих систем і підвищити компетентність працівників у сфері вирішення проблем якості. Основними напрямками діяльності в рамках цього напрямку є: аналіз дефектів, визначення виробничих умов, які забезпечать бажану якість процесів і створення груп, що займаються вдосконаленням, навчанням і управлінням цими групами.

7. Логістика та обслуговування клієнтів (Logistic & Customer Service - L & CS). Завдання цього компоненту продиктовані великими матеріальними запасами продукції. Це також може бути результатом дефіциту певного ресурсу. Він передбачає створення оптимальних умов для безперервного потоку матеріалів всередині бізнес-процесів, а також між постачальниками і підприємством. Це дозволяє істотно знизити рівень запасів, мінімізувати внутрішні переміщення та транспортні витрати прямих постачальників, а також об'єднати мережу закупівель, виробництва і продажів. Основні заходи базуються на: проведенні аналізу потоків (Value Stream Map), визначенні втрати та можливостей їх усунення, вдосконаленні внутрішнього та зовнішнього програмування операцій бізнес-процесів, впровадженні та поширенні основних методів і прийомів управління матеріально-технічним забезпеченням (JIT, Kaizen, Kanban, LIFO, FIFO тощо).

8. Управління першим запуском обладнання (Early Equipment Management-EEM). Реалізація робіт, що підпадають під сферу дії цього компоненту, є важливою, оскільки під час запуску нових пристроїв часто виникають збої. Ефективна реалізація даного виду робіт дозволяє оптимізувати витрати і усунути втрати, пов'язані з ліквідацією або скороченням часу непродуктивної роботи обладнання. Тобто, він використовується: new- при запуску нових машин і пристроїв, з метою гарантування швидкого і стабільного запуску виробничих процесів; costs- зниження витрат; easy- розробки простих в експлуатації пристроїв і засобів управління. Основні напрямки роботи за даним компонентом, пов'язані з управлінням в процесі розробки продукту за допомогою спеціальних моделей (Design Review) і формуванні спеціальних технічних умов на базі поданих пропозицій з орієнтацією, в першу чергу, на вимоги та можливості користувача.

9. Розвиток персоналу (People Development – PD). Діяльність в рамках цього компонента слугує для забезпечення, через структуровану систему підготовки, відповідних компетенцій та навичок на кожному робочому місці, працівників служб технічного обслуговування (технологів) до ролі тренерів, які зможуть пізніше навчати інших працівників. Це пов'язано з тим, що компетенції працівників і методи їх роботи часто недостатні для ефективної роботи підприємства, яка повинна бути вільною від ризиків і помилок. Не існує єдиної системи для оцінки та стимулювання розвитку компетенцій або мотивації.

10. Навколишнє середовище (Environment - E). Останній, десятий, компонент впроваджується для того, щоб відповідати вимогам екологічного менеджменту. Використовується для:

- дотримання вимог та стандартів екологічного менеджменту;
- розвитку культури для запобігання екологічним загрозам,
- постійного поліпшення умов виробничого середовища,
- розвитку професійної компетентності в цій сфері.

Основні напрямки діяльності за даним компонентом такі: періодичні внутрішні перевірки впливу бізнес - процесів на навколишнє середовище, виявлення та запобігання ризикам,

використання стандартів ISO 14000, різноманітні технічні вдосконалення, у першу чергу, виробництва.

До створення WCM (Виробництва Світового Рівня), підприємство спонукає сукупність певних передумов. Виходячи з критерію джерел походження їх слід об'єднати в дві групи, кожна з яких складається з певних підгруп. Зовнішні передумови джерелом свого походження мають зовнішнє середовище функціонування підприємства. У склад цієї групи входять економічні передумови і передумови культурного характеру. Внутрішні передумови джерелом свого походження мають підприємство як таке. У складі цієї групи є передумови фінансового та організаційного характеру.

Опрацювання значного масиву джерел, присвячених процесам імплементації WCM (Виробництва Світового Рівня) в бізнес-процеси підприємств Заходу та Сходу, дає можливість визначити найбільш часто повторювані (майже типові) кроки процесу його впровадження. Ними є:

1. Діагностування - спрямоване на визначення рівня існуючої операційної ефективності, виявлення джерел втрат і потенційних можливостей вдосконалень ланцюга створення цінності. На цьому етапі розробляються та аналізуються карти процесів, з'ясовуються місця виникнення простоїв і втрат, оцінюються продуктивність праці та співвідношення операцій, що створюють і не створюють цінність для бізнес-процесу.

2. Формулювання цілей розвитку та стратегічних пріоритетів - зорієнтоване на визначення бажаного стану об'єкта дослідження (бізнес процесу) в майбутньому. На базі оцінки ситуації в цілому, характеру джерел втрат і потенціалу вдосконалень визначається мета, якої прагне досягти підприємство в результаті WCM. Необхідним також є створення чіткої, прозорої системи оцінювання діяльності кожного співробітника на кожному робочому місці за всіма рівнями ієрархії. Тому на другому етапі не лише встановлюються коротко- і довгострокові цілі, складається план дій топ-менеджменту й до кожного співробітника доводиться інформація про передбачувані зміни, але й розробляються ключові показники ефективності, за якими оцінюватимуться досягнуті результати.

3. Перехід до роботи за принципами WCM (Виробництва Світового Рівня) - на цьому етапі реалізується комплекс заходів з удосконалення матеріальних та інформаційних потоків, забезпечення їхньої неперервності та усунення тих операцій (рухів, дій тощо), що не створюють цінності для споживача і не забезпечують ефективного функціонування та розвитку підприємства. Крім того, цей крок передбачає приведення процесів у відповідність до встановленого такту та ритму потоку за допомогою синхронізації. Це дає змогу територіально віддаленим підрозділам сервісних підприємств у будь-який час надавати послуги однаково високої якості, оскільки всі працівники дотримуються єдиної процедури обслуговування. На промислових підприємствах синхронізація забезпечує скорочення часу налагоджування устаткування, мінімізацію помилок при обробленні предметів праці, встановлення чітких норм часу на виконання кожної операції тощо.

4. Інституціоналізація WCM (Виробництва Світового Рівня) - формування стабільних зразків внутрішньо-організаційної взаємодії, заснованої на формалізованих правилах і неформальних корпоративних цінностях і нормах поведінки працівників. Інституціоналізація здійснюється задля отримання істотних довгострокових переваг на основі комплексного застосування компонент WCM на всьому ланцюгу цінностей від постачальників до споживачів. На рівні бізнес-процесів це дає змогу зменшити витрати, оптимально використовувати трудові та капітальні ресурси, а на рівні всього підприємства - знаходити нові виробничі можливості, вдосконалювати взаємовідносини з постачальниками, перемагати в конкурентній боротьбі. Перейти до роботи за принципами WCM підприємство відразу, як правило, не в змозі - найчастіше впровадження починається з оптимізації одного бізнес-процесу, а потім поступово поширюється на інші.

5. Моніторинг - систематичне спостереження за процесом і результатами впровадження WCM (Виробництва Світового Рівня), спрямоване на усунення перешкод і підтримку постійного вдосконалення діяльності. Таке спостереження використовує розроблені на другому кроці ключові показники ефективності.

В Україні Компанія «Міллер Брендз Україна» розпочала процес впровадження стандартів World Class Manufacturing на своєму пивоварному заводі в Донецьку в 2010 році. Це логічний крок в забезпеченні ще більш ефективної роботи підприємства після його успішної інтеграції в структуру міжнародної групи SABMiller. Впровадження WCM дозволило оптимізувати всі технологічні і бізнес-процеси і, як наслідок, суттєво збільшити продуктивність праці, поліпшити якість продукції

та знизити витрати. В першу чергу, ці результати досягнуті завдяки грамотно побудованій командній роботі, інтенсивному обміну інформацією всередині підрозділів і максимальній участі кожного співробітника в оптимізації виробничої діяльності. Світовий досвід і досвід компанії SABMiller свідчать, що такий підхід дав реальний економічний ефект: за деякими позиціями рівень економії сягнув 30% [5].

Активному впровадженню WCM (Виробництво Світового Рівня) передувала серйозна підготовча робота. Експерти материнської компанії SABMiller проаналізували поточну ситуацію на підприємстві з точки зору її відповідності стандартам WCM. Потім для менеджерів різних виробничих підрозділів були організовані спеціальні тренінги. На підприємстві створено комітет з управління впровадженням WCM, завдання якого контролювати кожен етап впровадження стандартів, а також заохочувати найактивніших працівників.

Система WCM впроваджена також на Інтерпайп Сталі (до 2012 року Дніпросталь-металургійний електро-стале-плавильний завод) [6] та ТОВ «Фурлендер Віндтехнологі» (перше, і до цих пір єдине підприємством на території пострадянського простору, яке виробляє вітроенергетичні установки мультимегаватного класу) [7].

Отже, WCM (Виробництво Світового Рівня), передбачає поетапну реалізацію кращих світових підходів, націлених на підвищення ефективності і продуктивності. Базовими практиками системи є мотивація персоналу, розподіл ролей і відповідальності, формування ефективних команд, впровадження 10 компонент, безперервне вдосконалення.

Висновки. Проведені дослідження, засновані на власних спостереженнях, аналітичній роботі та бесідах з менеджментом на різних рівнях управління, дозволяють сформулювати такі висновки:

Впровадження нових правил управління є складним і в той же час довготривалим процесом, що генерує конфлікти. Тому повинна існувати програма його реалізації, а відповідні умови повинні працювати безперебійно.

Вибір методів управління та способів їх реалізація покладається на вище керівництво. Представлений метод спрямований на забезпечення високої якості виготовленої продукції та забезпечення високої якості реалізованих процесів, можна розглядати як вид стандарту, який застосовується у певній галузі. Специфіка WCM показує, що він є комплексним і практично охоплює цілий комплекс заходів - від створення продукту через підготовку виробництва до його реалізації та комерціалізації.

Слід зазначити, що компанії в будь-яких країнах світу, і вітчизняні тут не виняток, успішно реалізують World Class Manufacturing через три взаємопов'язані сфери:

- використання інструментів WCM;
- оптимізацію організаційної моделі підприємства;
- зміну управлінської культури.

Ефективне впровадження компонент WCM пов'язане передусім із дотриманням балансу між цими трьома складовими перетворень.

Джерела та література

1. Katarzyna Midor World Class Manufacturing – characteristics and implementation in an automotive enterprise. 2012, 32(104). z. 1.S. 42–47.
2. Górnska J.: World Class Manufacturing. Produkcja Klasy Światowej. Promocja Automatyka Robotyka PAR, nr 1, 2008.
3. Zarządzanie jakością wybranych procesów. Pr. zb. pod red. J. Żuchowskiego, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologii Eksploatacji w Radomiu 2010, nr 1
4. Stanek K., Czech P., Barcik J.: Metodologia World Class Manufacturing (WCM) w fabryce Fiat Auto Poland SA. Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, seria Transport z. 71, 2011.
5. «Миллер Брендз Украина» развивает систему производства мирового класса. Економічна правда.[Електронний ресурс].-Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/press/2011/11/17/305898/>.
6. 5 чудес. Інтерпайп сталь. [Електронний ресурс].-Режим доступу: <https://interpipe.dniprohalfmarathon.org/.../5-chudes-interpajp-stal/>.
7. Завод на Донбасі побудує 22 вітрові установки в 2019 році. [Електронний ресурс].-Режим доступу: <https://rubryka.com/2019/02/12/zavod-na-donbasi-pobuduye-22-vitrovi-ustanovky-v-2019-rotsi/>

References

1. Katarzyna Midor (2012) World Class Manufacturing – characteristics and implementation in an automotive enterprise. 32(104).z. 1.P. 42–47.[in Polish].
2. Górski J.:(2008) World Class Manufacturing. Produkcja Klasy Światowej. Promocja Automatyka Robotyka PAR [World Class Manufacturing/ Production of the World Class. Promotion Robotics Automation PAR], nr 1.[in Polish].
- 3: Żuchowski J.(2010) Zarządzanie jakością wybranych procesów[Quality management of selected processes] Radom, nr 1.[in Polish].
4. Stanek K., Czech P., Barcik J.:(2011) Metodologia World Class Manufacturing (WCM) w fabryce Fiat Auto Poland SA. [The World Class Manufacturing (WCM) methodology at the Fiat Auto Poland SA factory] Śląsk, seria Transport z. 71.
5. Miller Brend Ukraina rozvyvaje system vyrobnyctva svitovogo klasu.[Miller Brendz Ukraine "develops world- production system] Retrived from: <https://www.epravda.com.ua/press/2011/11/17/305898/>.[in Ukrainian].
6. 5 chudes.Interpajstal [5 miracles. Interpipe steel]..Retrived from: <https://interpipe.dniprohalfmarathon.org/.../5-chudes-interpajp-stal/>.
7. Zavod na Donbasi pobuduje 22 vitrovi ustanovky v 2019 roci. [The plant in the Donbas region will have 22 installation units at 2019 rotsi].Retrived from: <https://rubryka.com/2019/02/12/zavod-na-donbasi-pobuduye-22-vitrovi-ustanovky-v-2019-rotsi/>

Стаття надійшла до редакції 05.05.2019 р.

УДК 364.3 (477.82)

Колосок Андрій,
кандидат економічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства,
м. Луцьк; ORCID ID 0000-0001-9167-5430
e-mail: kolosok.andrew@eenu.edu.ua

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-03-48-54>

СОЦІАЛЬНЕ ІНВЕСТУВАННЯ В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

У статті розглянуто теоретичні та прикладні аспекти соціального захисту населення в Україні, визначено його специфіку та особливості формування. Досліджено еволюцію становлення поняття «соціальний захист», проаналізовано вітчизняні та зарубіжні визначення даної наукової категорії, сформовано власне бачення з позиції соціального інвестування. Обґрунтовано значимість соціального інвестування в контексті ефективного забезпечення соціального захисту населення. Розкрито сутність та складові соціальних інвестицій. Виокремлено основні проблеми соціального захисту населення, сформовано пріоритетні напрями його розвитку на загальнодержавному та регіональному рівні.

Ключові слова: соціальне інвестування, соціальний захист, соціальні інвестиції.

Колосок Андрей,
кандидат экономических наук, доцент,
Восточноевропейский национальный университет имени Лесы Украинки,
кафедра экономики, безопасности и инновационной деятельности предприятия, г. Луцк

СОЦИАЛЬНОЕ ИНВЕСТИРОВАНИЕ В КОНТЕКСТЕ СТАНОВЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ

В статье рассмотрены теоретические и прикладные аспекты социальной защиты населения в Украине, определены ее специфика и особенности формирования. Исследована эволюция становления понятия «социальная защита», проанализированы отечественные и зарубежные определения данной научной категории, сформировано собственное видение с позиции социального инвестирования. Обоснованно значимость социального инвестирования в контексте эффективного обеспечения социальной защиты населения. Раскрыто сущность и составляющие социальных инвестиций. Выделены основные проблемы социальной защиты населения, сформированы приоритетные направления ее развития на общегосударственном и региональном уровне.

Ключевые слова: социальное инвестирование, социальная защита, социальные инвестиции.

Kolosok Andriy,
PhD in Economics, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Chair of Economics, Security and Innovation Activity of the Enterprise, Lutsk

SOCIAL INVESTMENT IN THE CONTEXT OF PROVISION OF SOCIAL PROTECTION OF THE POPULATION

The purpose of the paper is to study the theoretical and applied principles of the state and prospects of the development of social investment in the context of the formation of social protection of the population in Ukraine.

The article deals with the theoretical and applied aspects of social protection of the population in Ukraine, its specificity and peculiarities of formation are determined. The evolution of the concept of "social protection" has been investigated, domestic and foreign definitions of this scientific category have been analyzed, their own vision from the position of social investment has been formed. The importance of social investment in the context of effective provision of social protection of the population is substantiated. The essence and components of social investments are revealed. The main problems of social protection of the population are singled out, priority directions of its development are formed on the national and regional levels.

Social protection of the population should take place within the framework of the state strategy of poverty reduction, which should violate the following priority directions of its development: the regulation of the legislative and regulatory framework, and the settlement of controversial provisions and the concentration of the whole array of regulatory provisions in one Social Code; improvement of the social assistance system, adherence to the principle of targeting social benefits with a gradual waiver of general privileges and subsidies; creation of conditions for self-defense of citizens, that is, opportunities for employment with a decent wage reality; carry out an effective redistribution of funds from large businesses in favor of ordinary employees; provision of parity financing of the social protection program, creation of a long-term pension system, compulsory medical insurance, the role of local budgets and self-government bodies in social security, promotion of charitable programs, social-ethical marketing actions, and social responsibility of business.

Key words: social investment, social protection, social investments.

Постановка наукової проблеми та її значення. Соціальний захист в Україні з кожним роком потребує все більшого фінансування, оскільки державні програми підтримки зuboжілого населення направлені на «проїдання» коштів, і не передбачають інвестування в майбутнє покращення соціально-побутових умов. А саме соціальні інвестиції повинні бути державним пріоритетом, аби забезпечити створення нових робочих місць, підвищення доходів громадян, забезпечення їх добробуту та стимулювання до розширеного відтворення.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Серед вітчизняних та зарубіжних науковців дану проблематику досліджували: Бегун С. І., Баранник Л. Б., Болотіна Н. Б., Кочемировська О. А., Лібанова Е. М., Майовець Є. Й., Мельничук Л. С., Сардак С. Е., Топішко Н. П. та ін.

Однак, більшість проведених досліджень розглядали соціальний захист населення без врахування концепції соціального інвестування, тому розуміння його суті, складових та перспектив розвитку потребують подальшого дослідження.

Постановка завдання. Мета статті – дослідження теоретико - прикладних засад стану та перспектив розвитку соціального інвестування в контексті становлення соціального захисту населення в Україні.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Концепція соціального захисту населення пройшла багато стадій свого розвитку, удосконалювалася та все більш глибоко тлумачилася дослідниками. Наразі, не існує єдиного загальноприйнятого

визначення поняття «соціальний захист населення», а також єдності думок щодо його складу, структури та методів прояву. Автори сперечаються і щодо ефективності та доцільності соціального захисту, особливо в умовах українських реалій (таблиця 1).

Таблиця 1

Еволюція поняття «соціальний захист»

Автор	Трактування поняття
Баранник Л. Б.	«складова регуляторного механізму фінансової політики держави, яка полягає у використанні сукупності фінансових інститутів, у т.ч. бюджетного, страхового, кредитного механізмів з метою створення належних умов розвитку соціального забезпечення як вагової функції державного управління».
Болотіна Н. Б.	«це система економічних, юридичних, організаційних заходів щодо забезпечення основних соціальних прав людини і громадянина в державі».
Кочемировська О. А., Пищуліна О. М.	«діяльність щодо створення сприятливого навколишнього середовища, охорони материнства та дитинства, здійснення допомоги сім'ї, охорони здоров'я громадян, професійної підготовки громадян, забезпечення зайнятості населення, охорони праці, регулювання доходів населення, забезпечення громадян житлом, матеріального обслуговування та забезпечення непрацевдатних та інших осіб, які потребують соціальної підтримки».
Лагутін В.Д.	«Сукупність заходів, що здійснюються в суспільстві для забезпечення суспільно нормальних умов матеріального і духовного життя населення»
Лібанова Е. М.	«комплекс заходів, спрямованих на створення безпечного соціального середовища людини»
Майовець Є. Й., Павлова Л. О.	«це комплекс заходів та відповідних конкретних механізмів, що застосовує держава з метою акумуляції необхідних ресурсів з метою підтримки реальних доходів і суспільно допустимого рівня споживання соціально вразливих груп населення, передусім непрацевдатних, непрацюючих, а також в окремих (особливих, ризикових) ситуаціях й інших економічно вразливих його верств»
Марценюк О. В.	«державна підтримка певних категорій населення, які можуть зазнавати негативного впливу ринкових процесів, забезпечення відповідного рівня життя шляхом надання правової, фінансової, матеріальної допомоги, а також створення соціальних гарантій, забезпечення прийнятних для країни умов життя та праці громадян, у тому числі через установлення соціальних стандартів».
Співак Я. О.	«категорія, що відображає сукупність відносин, які складаються в суспільстві з приводу виробництва, розподілу і перерозподілу суспільного продукту з метою забезпечення адекватної соціальної адаптації і інтеграції індивідів, не здатних самотійно справитися з негативною дією соціальних ризиків».
Топішко Н.П.	«система правових, економічних, організаційних відносин між членами суспільства з приводу підтримки умов їх життєдіяльності на рівні визначених державою соціальних стандартів для попередження (нівелювання) негативного впливу на них несприятливих подій, що виникають за умов ринку і на життєвому шляху людини».
Колосок А. М.	«система взаємопов'язаних економіко-правових заходів направлених на покращення добробуту вразливих верств населення шляхом надання їх пільг, допомог, субсидій, соціальних послуг чи можливостей додаткового заробітку шляхом соціального інвестування з метою їх підтримки та створення умов для набуття власної фінансової самодостатності».

Так на думку Топішко Н. П. соціальний захист – «це система правових, економічних, організаційних відносин між членами суспільства з приводу підтримки умов їх життєдіяльності на рівні визначених державою соціальних стандартів для попередження (нівелювання) негативного впливу на них несприятливих подій, що виникають за умов ринку і на життєвому шляху людини» [16, с. 141].

Марценюк О. В. відзначає що: соціальний захист населення – «це державна підтримка певних категорій населення, які можуть зазнавати негативного впливу ринкових процесів, забезпечення відповідного рівня життя шляхом надання правової, фінансової, матеріальної допомоги окремим громадянам (найбільш вразливим верствам населення), а також створення соціальних гарантій для

економічно активної частини населення, забезпечення прийнятних для країни умов життя та праці громадян, у тому числі через установлення соціальних стандартів» [10, с. 168].

Співак Я. О. розглядає соціальний захист як категорію, «що відображає сукупність відносин, які складаються в суспільстві з приводу виробництва, розподілу і перерозподілу суспільного продукту з метою забезпечення адекватної соціальної адаптації та інтеграції індивідів, не здатних самотійно справитися з негативною дією соціальних ризиків» [15, с. 75].

Науковці національного інституту стратегічних досліджень Кочемировська О. А., Пищуліна О. М. тлумачать соціальний захист як «практичну діяльність щодо створення сприятливого навколишнього середовища, охорони материнства та дитинства, здійснення допомоги сім'ї, охорони здоров'я громадян, професійної підготовки громадян, забезпечення зайнятості населення, охорони праці, регулювання заробітної плати та доходів населення, забезпечення громадян житлом, регулювання права власності громадян, матеріального обслуговування та забезпечення непрацездатних та інших осіб, які потребують соціальної підтримки» [4, с. 8].

Баранник Л. Б. досліджує соціальний захист населення як «складову регуляторного механізму фінансової політики держави, яка полягає у використанні сукупності фінансових інститутів, у т.ч. бюджетного, страхового, кредитного механізмів з метою створення належних умов розвитку соціального забезпечення як вагової функції державного управління. Це не лише комплекс заходів держави, а й політична доктрина довгострокової стратегії розвитку країни» [1, с. 28].

Сіленко А. О., Коляденко В. А. під соціальним захистом населення розуміють: «комплекс правових, соціально-економічних і політичних гарантій, що надають умови для забезпечення засобів існування працездатним громадянам за рахунок особистого трудового внеску, економічної самостійності й підприємництва; а також соціально уразливим верствам за рахунок держави, але не нижче встановленого законом прожиткового мінімуму» [14, с. 303].

Надзвичайно лаконічно та змістовно визначили сутність соціального захисту Лібанова Е. М.: «це комплекс заходів, спрямованих на створення безпечного соціального середовища людини» [6, с. 9]. Лагутін В. Д.: «сукупність заходів, що здійснюються в суспільстві для забезпечення суспільно нормальних умов матеріального і духовного життя населення» [5, с. 289]. Новіков В. М.: «система заходів по забезпеченню суспільно нормальних умов життєдіяльності людини, стійкості відносно впливу факторів, які спричиняють падіння рівня та якості її життя» [12, с. 6]. Макарова О. В.: «це відповідальність усього суспільства за добробут його членів» [8, с. 12]. Мальований М. І.: «це соціальний інститут держави щодо забезпечення конституційних прав і створення безпечного соціального середовища» [9, с. 87].

Деякі науковці розглядають соціальний захист у широкому і вузькому розумінні. Зокрема, згідно Болотіна Н. Б.: «У широкому значенні це система економічних, юридичних, організаційних заходів щодо забезпечення основних соціальних прав людини і громадянина в державі. У вузькому значенні це соціально-захисна діяльність держави щодо убезпечення населення від негативних наслідків соціальних ризиків» [3, с. 56].

Згідно Майовець Є. Й., Павлова Л. О.: «У широкому розумінні – це державна політика цілеспрямованої дії, що ґрунтується на відповідній ресурсній базі, передусім грошових коштах держави. Ці дії забезпечують особі, соціальній групі, суспільній верстві комплексне, різностороннє вирішення різних проблем, зумовлених соціальними ризиками, які призвели, або можуть призвести до повної або часткової втрати зазначеними суб'єктами можливості реалізації своїх конституційних прав, гарантій і свобод.

У вузькому розумінні – це комплекс заходів та відповідних конкретних механізмів, що застосовує держава з метою акумуляції необхідних ресурсів з метою підтримки реальних доходів і суспільно допустимого рівня споживання соціально вразливих груп населення, передусім непрацездатних, непрацюючих, а також в окремих (особливих, ризикових) ситуаціях й інших економічно вразливих його верств» [7, с. 309].

У класичному розумінні соціальне інвестування – це процес довгострокового вкладення фінансових ресурсів в об'єкти соціальної сфери з метою покращення якості життя людей. Проте, дане визначення не є повноцінним і науковці дискутують щодо його вдосконалення.

Зокрема, Сардак С. Е. зазначає, що соціальне інвестування – «це процес, який здійснюється інвестором з урахуванням соціальних, моральних та екологічних наслідків інвестування». Зміст

соціальних інвестицій виявляється в їх двоїстій природі як інструмента одночасного задоволення потреб суспільного і корпоративного секторів [13, с. 237].

Мельничук Л. С. розглядає соціальне інвестування – як «спосіб реалізації корпоративної соціальної відповідальності за допомогою цільових програм, які відповідають потребам основних груп зацікавлених осіб – споживачів, персоналу, місцевих спілок». А Соціальні інвестиції, на її думку – «це добровільний внесок бізнесу в розвиток суспільства. До соціальних інвестицій найбільш часто відносять: спонсорство й корпоративну благодійність, піклування, взаємодію з місцевим співтовариством, владними структурами, корпоративні партнерські програми» [11, с. 435].

Висновки й перспективи подальших досліджень. Поєднавши та узагальнивши наявні тлумачення та підходи, ми можемо стверджувати, що не існує єдиного загальноприйнятого визначення понять «соціальний захист населення» та «соціальне інвестування» а також єдності думок щодо їх складу, структури, методів прояву та взаємозв'язку.

Рис. 1 Пріоритетні напрями вдосконалення соціального захисту населення в Україні
 На основі здійснених досліджень ми сформуваємо власне бачення сутності даних категорій.

Зокрема, на нашу думку, соціальний захист - це система взаємопов'язаних економіко-правових заходів направлених на покращення добробуту вразливих верств населення шляхом надання їх пільг, допомог, субсидій, соціальних послуг чи можливостей додаткового заробітку шляхом соціального інвестування з метою їх підтримки та створення умов для набуття власної фінансової самодостатності.

Під соціальним інвестуванням ми розуміємо процес довгострокового фінансування об'єктів соціальної інфраструктури з метою покращення соціально-побутових умов працюючих, створення додаткових робочих місць у сфері обслуговування та підвищення якості загального рівня життя населення.

До пріоритетних напрямів вдосконалення соціального захисту населення в Україні належать: забезпечення паритетного фінансування програм соціального інвестування, впорядкування законодавчо-нормативної бази, вдосконалення системи надання соціальної допомоги (рис. 1).

Лише комплексне виконання усіх напрямів в рамках державної стратегії подолання бідності забезпечить досягнення бажаного ефекту.

Джерела та література

1. Баранник Л. Б. Фінансовий механізм системи соціального захисту населення України : проблеми становлення та перспективи розвитку : монографія. Дніпропетровськ : ДДФА, 2012. 496 с.
2. Бегун С. І., Колосок А. М. Соціальний захист населення Волинської області: реалії та перспективи. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 12 (186) С. 267-274.
3. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту України: навч. посіб. К. : Знання, 2005. 615 с.
4. Кочемировська О. А., Пишуліна О. М. . Основні напрями оптимізації системи соціального захисту в Україні. К. : НІСД, 2012. 54 с.
5. Лагунін В. Д. Соціоекономіка: людина і економка : навч. посіб. К. : Просвіта, 1996. 336 с.
6. Лібанова Е. М. Нерівність в українському суспільстві: витоки та сучасність. *Економіка України*. – 2014. 3 (628). С. 4 – 18.
7. Майовець Є. Й., Павлова Л. О. Аналіз структурних елементів соціального захисту населення в Україні. *Науковий вісник Львівського національного лісотехнічного університету*. Львів, ЛНЛТУ, 2013. Вип. 23 (11). С. 308-313.
8. Макарова О. В. Державні соціальні програми: теоретичні аспекти, методика розробки та оцінки : монографія. К. : Ліра, 2004. 328 с.
9. Мальований М. І. Ціль, функції, принципи та форми реалізації соціального захисту населення як окремого суспільного інституту. *Економічний простір*. 2011. № 52. С. 86-95.
10. Марценюк О. В. Соціальний захист населення України. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2015. № 2(12). С. 166 – 170.
11. Мельничук Л. С. Сутність та значення соціальних інвестицій. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 11 С. 434-437.
12. Новіков В. М. Подолання надмірної нерівності – пріоритет соціальної політики. *Україна: аспекти праці*. 2013. № 1. С. 3-7.
13. Сардак С. Е. Зміст і спрямування соціально-відповідального інвестування. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 19. С. 236-239.
14. Сіленко А. О., Коляденко В. А. Соціальна держава: тернистий шлях до визнання. Світовий досвід і перспективи України : монографія. К. : ТЕС, 2002. 357 с.
15. Співак Я. О. Соціальний захист населення: міждисциплінарний аспект. *Intellectual Archive*. 2018. № 2 (7). С. 68 – 79.
16. Топішко Н. П. Європейська соціальна модель і виклики глобалізації: пошук балансу потреб економіки і соціуму. *Вісник ЖДТУ*. 2015. № 1 (71) С. 135-143.

References

1. Barannyk, L. B. (2012). *Finansovyi mekhanizm systemy sotsialnoho zakhystu naseleння Ukrainy : problemy stanovlennia ta perspektyvy rozvytku [The financial mechanism of the social system for the population of Ukraine: problems and prospects for development]*. Dnipro: DDFA [In Ukrainian].
2. Begun, S.I., Kolosok, A.M. (2016). *Sotsialnyi zakhyst naseleння Volynskoi oblasti: realii ta perspektyvy [Social security of population in the volyn oblast: realia and prospects]*. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economics*, 12, 186, 267-273 [In Ukrainian].

3. Bolotina, N. B. (2005). *Pravo sotsialnoho zakhystu Ukrainy [The right of socialist Ukraine]*. Kyiv: Znannia [In Ukrainian].
4. Kochemyrovskaya, O. A., Pyshchulina, O. M. (2012). *Osnovni napriamy optymizatsii systemy sotsialnoho zakhystu v Ukraini [Fundamentals of optimization of the social protection system in Ukraine]*. Kyiv: NISS [In Ukrainian].
5. Lahutin, V. D. (1996). *Sotsioekonomika: liudyna i ekonomka [Socioeconomics: man and housekeeper]*. Kyiv: Prosvita [In Ukrainian].
6. Libanova, E. M. (2014). Nerivnist v ukrainskomu suspilstvi: vytoky ta suchasnist perspektyvy [Inequality in Ukraine's society: sources and modernity]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 3, 628, 4-18 [In Ukrainian].
7. Maiovets, Ye. Y., Pavlova, L. O. (2013). Analiz strukturykh elementiv sotsialnoho zakhystu naselennia v Ukraini [Analysis of structural components of social protection system in Ukraine]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy – Scientific Bulletin of UNFU*, 23, 11, 308-311 [In Ukrainian].
8. Makarova, O. V. (2004). *Derzhavni sotsialni prohramy: teoretychni aspekty, metodyka rozrobky ta otsinky [State social programs: theoretical aspects, methods for designing and evaluation]*. Kyiv: Lira [In Ukrainian].
9. Malovanyi, M. I. (2011). Tsil, funktsii, pryntsyipy ta formy realizatsii sotsialnoho zakhystu naselennia yak okremoho suspilnoho instytutu [Purpose, functions, principles and forms of realization of social protection of the population as a separate social institute]. *Ekonomichnyi prostir – Economic Scope*, 52, 86-95 [In Ukrainian].
10. Martseniuk, O. V. (2015). Sotsialnyi zakhyst naselennia Ukrainy [Social protection of the population of Ukraine]. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti – Theoretical and Practical Aspects of Economics and Intellectual Property*, 2, 12, 166-170 [In Ukrainian].
11. Melnychuk, L. S. (2016). Sutnist ta znachennia sotsialnykh investytsii [Nature and significance of social investment]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and National Problems of Economy*, 11, 434-437 [In Ukrainian].
12. Novikov, V. M. (2013). Podolannia nadmirnoi nerivnosti – priorytet sotsialnoi polityky [Overcoming inequality is a priority of social policy]. *Ukraina: aspekty pratsi – Ukraine: aspects of labor*, 1, 3-7 [In Ukrainian].
13. Sardak, S. E., Yehorova, I. I. (2017). Zmist i spriamuvannia sotsialno-vidpovidalnoho investuvannia [Content and direction of socially responsible investing]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and National Problems of Economy*, 19, 236-239 [In Ukrainian].
14. Silenko, A. O. (2002). *Sotsialna derzhava: ternystyi shliakh do vyznannia. Svitovyi dosvid i perspektyvy Ukrainy [Social state: a thorny path to recognition. World experience and prospects of Ukraine]*. Kyiv: TIES [In Ukrainian].
15. Spivak, Y.O. (2018). Sotsialnyi zakhyst naselennia: mizhdystsyplinarnyi aspekt [Social Protection: Interdisciplinary Aspect]. *Intellectual Archive*, 2, 7, 68-79 [In Canada].
16. Topishko, N. P. (2015). Yevropeiska sotsialna model i vyklyky hlobalizatsii: poshuk balansu potreb ekonomiky i sotsiumu [The European social model and the challenges of globalization: the search for a balance between the needs of the economy and society]. *Visnyk ZhDTU – The Journal of Zhytomyr State Technological University*, 1, 71, 135-143 [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.05.2019 р.

УДК 65.015.13

Данилюк Тетяна,
кандидат економічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства,
м. Луцьк; ORCID ID 0000-0002-9513-5287
e-mail: danulyk@i.ua

Ющишина Лариса,
кандидат економічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства,
м. Луцьк; ORCID ID 0000-0001-8926-7577
e-mail: larysa.yushchyshyna@gmail.com

Мохнюк Анна,
кандидат економічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства,
м. Луцьк; ORCID ID 0000-0001-5583-6698
e-mail: anyamomcheva@gmail.com

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-03-55-62>

ЛОГІСТИЧНИЙ АУТСОРСИНГ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ: ДОХОДИ ТА ВИТРАТИ ПРОВАЙДЕРІВ

У статті проаналізовано ринок та види аутсорсингових послуг у світі. Оцінено особливості аутсорсингу в Україні стосовно популярності сфер його застосування. Досліджено світовий ринок логістичного аутсорсингу 2018 року та найпоширеніші в Україні функції, що передаються на логістичний аутсорсинг. Розглянуто діяльність провайдерів логістичних послуг та поділено їх на рівні логістичного сервісу. З поданої класифікації виділено логістику третьої сторони. На основі досліджень Armstrong & Associates 2018 оцінено глобальні доходи та витрати операторів 3PL.

Ключові слова: логістичний аутсорсинг, види аутсорсингу в логістиці, логістичні провайдери, оператори 3PL.

Данилюк Татьяна,
кандидат экономических наук, доцент,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра экономики, безопасности и инновационной деятельности предприятия, г. Луцк

Ющишина Лариса,
кандидат экономических наук, доцент,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра экономики, безопасности и инновационной деятельности предприятия, г. Луцк

Мохнюк Анна,
кандидат экономических наук, доцент,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинский,
кафедра экономики, безопасности и инновационной деятельности предприятия, г. Луцк

ЛОГИСТИЧЕСКИЙ АУТСОРСИНГ В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЕМ: ДОХОДЫ И РАСХОДЫ ПРОВАЙДЕРОВ

В статье проанализирован рынок и виды аутсорсинговых услуг в мире. Оценены особенности аутсорсинга в Украине относительно популярности сфер его применения. Исследован мировой рынок логистического аутсорсинга 2018 и распространенные в Украине функции, которые передаются на логистический аутсорсинг.

Рассмотрена деятельность провайдеров логистических услуг и разделено их на уровни логистического сервиса. С представленной классификации выделено логистику третьей стороны. На основе исследований Armstrong & Associates 2018 оценены глобальные доходы и расходы операторов 3PL.

Ключевые слова: логистический аутсорсинг, виды аутсорсинга в логистике, логистические провайдеры, операторы 3PL.

Danyiuk Tetiana
PhD in Economics, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Department of Economics, Security and Innovation of the Enterprise, Lutsk

Yushchyshyna Larysa,
PhD in Economics, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Department of Economics, Security and Innovation of the Enterprise, Lutsk

Anna Mokhniuk
PhD in Economics, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Department of Economics, Security and Innovation of the Enterprise, Lutsk

LOGISTICS OUTSOURCING IN THE ENTERPRISE MANAGEMENT SYSTEM: REVENUES AND COSTS OF PROVIDERS

In this article the outsourcing is defined as a modern and successful business model that enables the company to achieve competitive advantages. It was found out that this was not a new method, and it was originated in the West. It is used as a tool for lowering costs, improving service quality and production efficiency.

The article analyses a certain number of modern scientific works of foreign scientists, as well as Ukrainian and Russian scientists, which are devoted to the problems of using outsourcing in different fields of economic agents' activities. While analysing literary sources, the attention was paid to the investigation of aspects of enterprise management on the basis of logistic approaches in Ukraine.

It is proved that one of the most effective methods for increasing the profitability of a business is the introduction of outsourcing in the logistics management. It is also determined that logistics outsourcing is purchasing of services for inventories management, goods transportation, their warehousing and all the other related with these processes business operations from a third party.

The article deals with the activities of providers of logistic services considering the number of logistic functions, as well as the level of access to international and regional markets, and what is more they are divided into 5 levels of logistics service. The third party logistics is highlighted from the given classification, since the term 3PL is synonymous with the concept of outsourcing, which means the transfer of part or all of the logistics functions to a third party that is a provider of logistics services. Based on the research conducted by Armstrong & Associates in 2018, the global revenues and costs of 3PL operators were estimated.

On the basis of the research results, it was defined that outsourcing has been tested and actively used in developed countries, and in recent decades it is being adapted to Ukraine. It has also been found that the combination of the effectiveness of the use of logistics tools and the trend of concentration of enterprises in the main activities provides opportunities for the development of the logistics outsourcing market.

Keywords: logistics outsourcing, types of outsourcing in logistics, logistics providers, 3PL operators.

Постановка проблеми. В сучасному світі досягають успіху лише ті компанії, які, прагнуть зменшити власні витрати, оптимізувати підприємницьку діяльність, скоротити неефективні бізнес-процеси і тим самим підвищити рівень конкурентоздатності та гнучкості управління бізнесом. Однією з найбільш успішних бізнес моделей, які дають можливість добитися конкурентних переваг, є аутсорсинг.

Передача неосновних функцій підприємства і всіх пов'язаних з ними активів в управління професійному підряднику, тобто аутсорсинг, все більш активно використовується в сфері логістики, що включає постачання, транспорт, зберігання, розподіл, управління замовленнями, запасами та ін. Концепція аутсорсингу в логістиці полягає у відсутності у підприємства-виробника необхідності

використовувати власні ресурси для організації тих логістичних операцій, які він може довірити зовнішньому партнеру, тобто логістичному провайдеру. Позбавлення від неефективних або непрофільних бізнес-процесів дозволяє вивільнити капітал для розвитку основних видів діяльності, зменшити логістичні витрати, скоротити терміни поставок продукції та ін.

Застосування аутсорсингу в сфері логістики для вітчизняних підприємств є інноваційною технологією і потребує ретельного вивчення світового досвіду діяльності логістичних операторів, їх доходів і витрат на логістику та пошуку шляхів впровадження із врахуванням специфіки розвитку українського ринку логістичних провайдерів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Одним із найпопулярніших методів оптимізації ресурсів у різних сферах діяльності та одним із основних факторів ведення сучасного бізнесу є аутсорсинг. Проблемами використання аутсорсингу в тій чи іншій сфері діяльності суб'єктів господарювання займаються багато вітчизняних та закордонних учених, зокрема найбільш повно розкрито в працях науковців, таких як М.О. Довба [3], І. І. Трохимець [5], В. В. Красношапка [5], О.М. Тищенко [9] та інші.

Особливе значення у всьому світі має аутсорсинг в логістиці. В цій сфері вже багато років спостерігається тенденція передачі частини або всіх логістичних функцій спеціалізованим компаніям і, аутсорсингом логістичних послуг користуються переважна більшість підприємств [1]. Чим вище рівень споживання в країні, тим більше виникає потреба в залученні для організації ланцюга поставок товарів кваліфікованих логістичних операторів і передачі їм частини операцій на логістичний аутсорсинг [7]. Дослідженням аспектів управління підприємствами на засадах логістичних підходів в Україні займалися такі вчені, як Т.М. Глушенко [3], К.В. Завгородній [4], К.В. Ковтуненко [4] та інші.

Незважаючи на значну кількість робіт стосовно вивчення взаємозв'язку логістики та аутсорсингу з управлінням в аспекті підвищення конкурентоспроможності підприємства, зниження його витрат та збільшення доходів досі залишається актуальним питання пошуку інноваційних моделей розвитку, однією з яких є застосування логістичного аутсорсингу в управлінні підприємством.

Мета та завдання дослідження. Основними цілями наукового дослідження в статті є розвиток поняття та обґрунтування доцільності застосування логістичного аутсорсингу в управлінській діяльності підприємств, аналіз тенденцій доходів та витрат в галузі використання послуг логістичних провайдерів в країнах Європи та викладення авторського бачення шляхів активізації цього процесу в Україні.

Виклад основного матеріалу. Термін «аутсорсинг» запозичений з англійської мови (від англ. «outsourcing») і перекладається як зовнішнє джерело, а сам процес аутсорсингу – як укладання договору підряду із зовнішніми фірмами. Досліджуючи термін «аутсорсинг» можна зробити висновок, що всі його визначення пов'язані із формою співробітництва та укладанням договорів, діловими відносинами та інструментом управління. Враховуючи різне спрямування визначення аутсорсингу, констатуємо, що усі фахівці вважають аутсорсинг сучасною і успішною моделлю бізнесу, що дає змогу компанії досягати конкурентних переваг. Аутсорсинг надає можливість компанії знизити ризик та витрати, підвищити якість продукції і послуг, швидко реагувати на зміни середовища, оптимізувати свою організаційну структуру і систему управління та загалом підвищити ефективність діяльності.

Виділяють такі види аутсорсингу [4]:

- виробничий аутсорсинг – сторонній компанії передаються частково або цілком виробництво продукції або її компонентів;
- ІТ-аутсорсинг – припускає делегування зовнішній спеціалізованій компанії вирішення питань, пов'язаних з розробкою, впровадженням і супроводом інформаційних систем як цілком на рівні інфраструктури підприємства, так і обсягів робіт, пов'язаних з розвитком і/або підтримкою функціонування окремих ділянок системи (програмування, хостинг, тестування і т.д.);
- аутсорсинг бізнес-процесів – використання зовнішніх ресурсів, знань і досвіду, налагодженої інфраструктури постачальника послуг (аутсорсера) для організації та забезпечення власних специфічних функцій і досягнення бізнес-завдань компанії. У більшості випадків ВРО припускає передачу стандартизованих поточних процесів компанії;

– аутсорсинг управління знаннями – передбачає управління процесами, які вимагають глибокого вивчення або серйозної аналітичної обробки даних, формування та управління базами знань, які в подальшому можуть використовуватися в тому числі і для підтримки прийняття рішень.

За даними дослідження Industry Week Census on manufacturing 54,9% американських компаній використовують аутсорсинг у виробництві й 43,8% в обслуговуванні устаткування. У Великобританії на аутсорсинг передані усі інформаційні системи податкових відомств, а у США за допомогою аутсорсингу відбувається збір федеральних податків [9].

Згідно з проведеними дослідженнями в Україні частіше на аутсорсинг передають: ІТ-послуги (40,5 %), логістику (35,1 %), ресурсне забезпечення виробничих процесів (27 %), маркетингові послуги (21,6 %), рекрутмент (18,9 %), бухгалтерський облік (13,5 %), розрахунок заробітних плат (13,5 %), обробку й систематизацію інформації (8,1 %), аутсорсинг медичних представників (8,1 %), облік кадрів та кадровий супровід (5,4 %), адміністративні функції (2,7 %) [5]. Результати свідчать, що важливе місце займає логістика, яка на сьогодні використовується на кожному етапі перетворення ресурсів у продукти споживання (транспортна логістика, виробнича логістика, складська логістика). Логістика може бути ключовим фактором в удосконаленні діяльності підприємств, транспортних потоків, як локального так і міжнародного значення, враховуючи транзитний потенціал України [2].

Одним з найбільш ефективних методів підвищення рентабельності бізнесу 64% опитаних (Dyson, Sony, Siemens, L'Oreal, Lamoda, «Ділові Лінії») назвали впровадження аутсорсингу в управління логістикою [4]. Поєднання ефективності застосування інструментів логістики та тенденції концентрації підприємств на основних видах діяльності дає широкі можливості для розвитку ринку логістичного аутсорсингу. Логістичні послуги на аутсорсинг у 2018 році передають 61 % вантажовідправників світу проти 58 % у 2017 році [12].

Логістичний аутсорсинг – це використання спеціалізованих логістичних компаній у галузі розподілу (перевізників, складів, інших третіх сторін) для здійснення всіх чи деяких функцій з розподілу продукту компанії, а також транспортування, зберігання, контроль за запасами, обслуговування клієнтів та побудови систем логістичної інформації [8].

Логістичний аутсорсинг також являє собою придбання у третьої сторони послуг по управлінню запасами, транспортуванню товарів, його складуванню та всім зв'язаним з цими процесами бізнес-операціями [9].

Аутсорсинг в логістиці полягає в передачі логістичних процесів третій стороні. В якості останньої може бути, як одна фірма, так і група компаній. Суть даної послуги полягає в зменшенні витрат компанії на логістику, при реалізації поставок продукції завдяки залученню одного або декількох кваліфікованих професіоналів – логістичних операторів [8].

Логістичний аутсорсинг, або так звана контрактна логістика (contract logistics), – це використання зовнішньої фірми-оператора (перевізника, складської фірми або фірми, яка управляє транспортом) для виконання усіх або деяких функцій певної компанії у сфері управління матеріалами або поставки продуктів на ринок [1].

Спектр логістичних послуг в Європі постійно збільшується, відповідно зростає ринок аутсорсингу, а це свідчить, що аутсорсинг логістичних послуг є актуальним в умовах сьогодення.

На світовому ринку логістичного аутсорсингу у 2018 році внутрішні перевезення займають 83%; складування 66%; міжнародні перевезення 63 %; брокерські послуги 46 %; експедирування вантажів 46 %; перевірка та оплата вантажних накладних 34 %; зворотня логістика (дефект, ремонт, повернення) 31 %; перевантаження вантажів 29%; маркування продукції, упаковка, монтаж, комплектація 29 %; послуги інформаційних технологій (ІТ) 27 %; планування та управління перевезеннями 25 %; управління замовленнями та їх виконання 20 %; логістика запасних частин 18%; управління запасами 17 %; консультації в ланцюгу поставок 15 %; обслуговування клієнтів 11 %; послуги LLP / 4PL 11 %; управління автопарком 10 % [12].

Найпоширенішими в Україні функціями, що передаються на логістичний аутсорсинг, є транспортування, складування і комплектування, натомість послуги доданої вартості є другорядними. Перелічені три сфери логістичної діяльності приносять до 85% доходів логістичним операторам [8]. Дуже великого розповсюдження також за останніх кілька років набув аутсорсинг автоперевезень. Поступово в Україні розвивається і аутсорсинг складського господарства. Сьогодні

на ринку логістичних послуг, а саме складування, 70% займають перепрофільовані склади і лише близько 10% – високопрофесійні центри логістики та нові сучасні складські комплекси, які відповідають сучасним вимогам [6].

На ринку логістичних послуг одні підприємства мають власні автопарки і склади, штат диспетчерів і митних брокерів, інші купують всі ці послуги в спеціалізованих компаній. Хтось в одного провайдера, хтось у декількох різнопрофільних, хтось на основі довгострокових договорів, хтось час від часу, за необхідності. Провайдери логістичних послуг за кількістю логістичних функцій, а також рівнем доступу до міжнародних і регіональних ринків збуту поділяються на 5 рівнів логістичного сервісу [3]:

– логістика першої сторони (1PL), коли підприємство повністю самостійно здійснює всі логістичні процеси: транспортування, складування, пакування, управління супутніми фінансовими та інформаційними потоками тощо, що означає відсутність аутсорсингу;

– логістика другої сторони (2PL), коли підприємства залучають перевізників та орендують склади, але управляють ланцюгом поставок самостійно;

– логістика третьої сторони (3PL) передбачає надання логістичних послуг, які виходять за межі транспортування і складування товарів. Оператор займається перевезенням товару, якщо необхідно – контролює проходження митниці, зберігає та фасує вантажі, займається розподілом, поверненням тари тощо;

– логістика четвертої сторони (4PL) – інтеграція всіх компаній, залучених в ланцюг поставок: процес організування, планування, контролювання та регулювання всіх логістичних процедур одним постачальником послуг з довгостроковими стратегічними цілями. В цьому випадку клієнт тільки виробляє продукцію та займається маркетингом, а всю логістику віддає в руки професіоналів;

– логістика п'ятої сторони (5PL) – управління всіма компонентами ланцюга поставок за допомогою електронних засобів інформації: охоплює стратегічне планування та розвиток всіх необхідних для електронних угод логістичних систем та процесів, а також адміністративне та інформаційне забезпечення для їх фізичного виконання.

Аналіз тенденцій в галузі використання послуг логістичних провайдерів в країнах Європи показує, що більшість підприємств цього ринку намагаються максимально розширити спектр своїх послуг при активному застосуванні аутсорсингу.

Треба зауважити, що багато експертів не вважають правильним виділяти провайдерів логістичних послуг усіх рівнів, крім 3PL. Адже 3PL – це просто логістика третьої сторони. Тобто крім двох основних сторін – виробника і споживача, існує третя – компанія, яка надає логістичні послуги першим двом. З цієї точки зору визначення термінів 1PL, 2PL, 4PL, 5PL і т.д. дуже сумнівні [7].

3PL провайдер або провайдер (оператор) логістичних послуг є організацією, яка надає комплексні послуги в області логістики для клієнтів: транспортування, експедирування, складування, митне оформлення і так далі. Абревіатура 3PL означає Third Party Logistics – логістика третьої сторони. Іншими словами, термін 3PL є синонімом поняття аутсорсинг, що означає передачу частини або всіх функцій логістики третій стороні, яка є провайдером логістичних послуг [7].

Особливість роботи з 3PL-компаніями полягає насамперед у економії часу і ресурсів. Віддавши частину завдань на аутсорсинг, компанія зосереджується на виробництві та маркетинговій політиці.

За результатами глобального опитування керівників відділів логістики, який був проведений в 2018 році, близько 69 % вантажовідправників передавали свої складські операції на аутсорсинг 3PL-провайдерам [11].

Згідно з дослідженням Armstrong & Associates 2018 глобальні доходи операторів 3PL збільшилися до 869 млрд. дол. США у 2018 році від 804,2 млрд. дол. США у 2017 році (табл. 1) [10].

Збільшення у 2018 році порівняно з 2015 роком в основному зафіксовано в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (13,8%), а потім в Північній Америці (12,3%). В загальному глобальні доходи 3PL операторів у 2018 році порівняно з 2015 роком зросли на 4,0%, що являє собою значне збільшення проти 2017 року – 3,7%.

Глобальні доходи операторів 3PL (млрд. дол. США)

Регіон	Рік				Відносне відхилення			Відносне відхилення 2015/2018
	2015	2016	2017	2018	2015/2016	2016/2017	2017/2018	
Африка	29,6	27,1	25,5	26,1	-2,5	-1,6	0,6	-11,8
Азіатсько-Тихоокеанський регіон	289,3	292,7	306,1	329,3	3,4	13,4	23,2	13,8
СНД / Росія	33,7	23,5	21,7	25,5	-10,2	-1,8	3,8	-24,3
Європа	196,4	172,6	173,4	184,1	-23,8	0,8	10,7	-6,3
Близький Схід	45,3	40,3	40,5	42,2	-5	0,2	1,7	-6,8
Північна Америка	195,9	195,7	200,3	220,0	-0,2	4,6	19,7	12,3
Південна Америка	45,0	37,9	36,7	41,8	-7,1	-1,2	5,1	-7,1
Загальна сума	835,2	789,8	804,2	869,0	-45,4	14,4	64,8	4,0

Аутсорсинг також може бути вимірний у вигляді коштів, які витрачаються компаніями на аутсорсингові логістичні послуги або відсотків загальних витрат на логістику аутсорсингу (рис. 1).

З рисунка видно, що витрати на логістику, виражені у відсотках до виручки від продажів, у всіх регіонах приблизно однакові – від 10 до 15%. Витрати на аутсорсинг логістики складають приблизно від 30 до 40%, за винятком Європи. В Європі найвищий відсоток довіри до послуг логістичного аутсорсингу – 55%. Найвищим відсотком характеризуються витрати на аутсорсинг 3PL-провайдерам, що показує високу ступінь довіри вантажовідправників при передачі своїх складських операцій. У всіх регіонах ці витрати складають від 42 до 60%, а у Європі цей показник становить 71%. Це тільки вказує на те, що ринок Європи є зрілим, пропонуючи своїм клієнтам послуги 3PL, в той час як Південна Америка все ще перетворюється в ринок 3PL. В Азіатсько-Тихоокеанському регіоні 61% загальних витрат на логістику направлено на транспортування, а 42% – на склад і інші послуги з доданою вартістю. Середній світовий показник становить 56% на транспортування і 39% на складування і інші види діяльності [11].

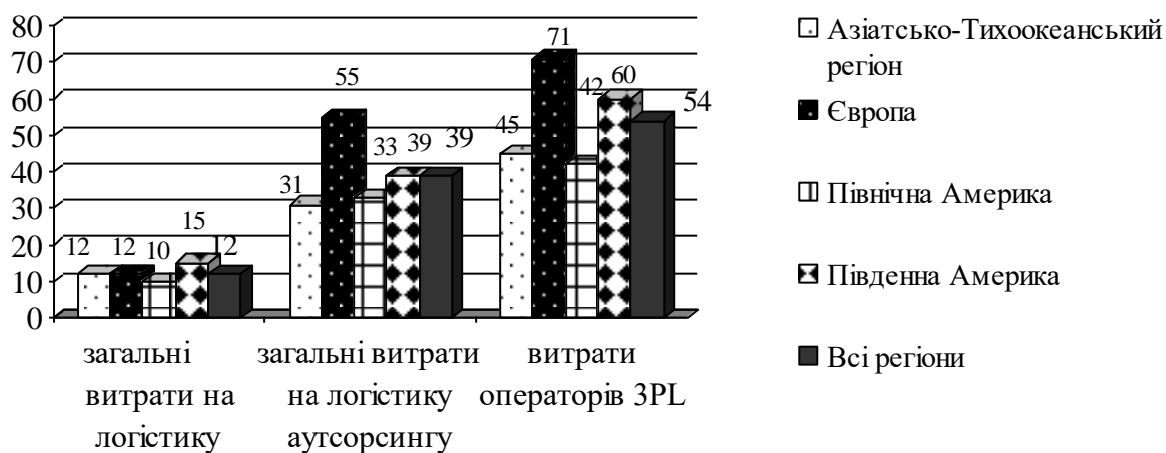

Рис. 1. Глобальні витрати операторів 3PL у 2018 р. (%) [10]

Вантажовідправники в Європі продовжують використовувати послуги 3PL провайдерів, що дозволяє їм оптимізувати ланцюг постачання, мінімізувати витрати. Дослідження «The 23rd Annual Third-Party Logistics Study» показує, що 91% вантажовідправників повідомляють про успішні відносини зі своїми 3PL операторами, а 98% 3PL провайдерів погоджуються, що їх відносини з клієнтами були успішними [10].

Іншими ключовими показниками успіху є [10]:

– 89% перевізників та 98% 3PL операторів повідомили, що послуги 3PL сприяли поліпшенню відносин із кінцевим споживачем;

- 73% користувачів 3PL та 91% 3PL операторів погоджуються, що послуги 3PL надають нові та інноваційні способи вдосконалення логістичної ефективності;
- 72% користувачів 3PL та 95% 3PL операторів погоджуються, що використання послуг 3PL має сприяти зниженню загальної логістики витрат.

В Україні професійний ринок 3PL-послуг все ще перебуває в стадії становлення. Але компанії, які на належному рівні пропонують такий сервіс є. Комплексні логістичні послуги в Україні надають українські та міжнародні компанії: Kühne + Nagel International AG, FM Logistics, Zammler, Raben Ukraine, «Логістик-Плюс», «УВК Україна», «ЯрТранс Лоджистік», Pakline Logistics, Neolit, «Тальман» і ін. Завдяки вдалому функціонуванню зазначених 3PL-операторів, рівень логістичних послуг України знаходиться на високому конкурентоздатному рівні.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Поєднання ефективності застосування інструментів логістики та тенденції концентрації підприємств на основних видах діяльності дає широкі можливості для розвитку ринку логістичного аутсорсингу. Враховуючи світові тенденції розвитку ринку логістичних послуг популярність логістичного аутсорсингу в Україні буде зростати та охоплювати все більше сфер виробничо-господарської діяльності підприємств.

Подальше дослідження послуг логістичних провайдерів і рівня логістичного сервісу потребує детального розгляду сучасних шляхів вдосконалення діяльності логістичних провайдерів та можливості використання 4PL систем на території України.

Джерела та література

1. Аутсорсинг як інструмент сервісної логістики. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://studme.com.ua/1595021014291/logistika/outsorsing_kak_instrument_servisnoy_logistiki.htm
2. Глушенко Т.М. Аналіз розвитку логістичних послуг на сучасному світовому ринку. *Науковий вісник Херсонського державного університету // Серія Економічні науки. Випуск 6. Частина 1.* 2014. С. 169-171.
3. Довба М.О. Аутсорсинг на ринку логістичних послуг: перспективи в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/danul/Downloads/Nzlubp_2011_7_20.pdf.
4. Завгородній К.В. Становлення логістичного аутсорсингу як інструменту управління регіональними трансформаціями. *Науковий вісник Херсонського державного університету Випуск 21. Частина 1.* 2016. С. 96-99.
5. Красношапка В. В., Трохимець І. І. Аутсорсинг та його застосування на підприємствах України. *Ефективна економіка.* 2015. № 5. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4097>.
6. Логістика як інструмент оптимізації бізнес-процесів та напрям наукового пізнання. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://pidruchniki.com/71570/logistika/logistika_instrument_optimizatsiyi_biznes-protsesiv_napryam_naukovogo_piznannya
7. Логістичний аутсорсинг. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tsl.kname.edu.ua/index.php/en/8-glavnaya/26-logistic-outsourcing>.
8. Основні тенденції застосування аутсорсингу на ринку логістичних послуг в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://calculino.info/ru/usefull/articles/id208457>
9. Тищенко О. М. Аутсорсинг як фактор ефективності підприємств будівельної галузі. *Проблеми економіки.* 2012. № 4. С. 129-135.
10. 2019 third-party logistics study: The State of Logistics Outsourcing. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://dsqapj1lkrkc.cloudfront.net/media/sidebar_downloads/2019-3PL-Study.pdf.
11. Percentage of 3PL users who outsource logistics services as of 2018, ranked by the most frequently outsourced services. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.statista.com/statistics/660142/transportation-and-logistics-most-outsourced-services/>.
12. Third-Party Logistics Study – 2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://mymaritimeblog.files.wordpress.com/2017/10/3pl_2018_study.pdf.

References

1. Aysorsung yak instrymnt servisnoi logistuku [Outsourcing as a tool for service logistics]. (n.d.). https://studme.com.ua/1595021014291/logistika/outsorsing_kak_instrument_servisnoy_logistiki.htm. [In Ukrainian].

2. Glushenko, T.M. (2014). Analiz rozvutky logistichnuh poslyg na sychasnomy svitovomy runky [Analysis of the development of logistics services in the modern world market]. *Naykovui visnik Chersonskogo derjavnogo yuniversitetu – Scientific Herald of Kherson State University*, 6, 169-171. [In Ukrainian].
3. Dovba M.O. Aytorsung na runky logistichnuh poslyg: perspektuvu v Ukraini. [Outsourcing in the market of logistics services: prospects in Ukraine]. (n.d.). file:///C:/Users/danul/Downloads/Nzlubp_2011_7_20.pdf. [In Ukrainian].
4. Zavgorodniy, K.V. (2016). Stanovlennia logistichnogo aytorsingy yak instrymenty upravlinniy regionalnumu transformaciiymu [Development of logistics outsourcing as a tool for managing regional transformations]. *Naykovui visnik Chersonskogo derjavnogo yuniversitetu – Scientific Herald of Kherson State University*, 21, 96-99. [In Ukrainian].
5. Krasnoshapka, V.V. & Trohumets, I.I. (2015). Aytorsung ta jogo zastosyvannia na pidpruiemstvah Ukrainu [Outsourcing and its use at Ukrainian enterprises]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 5. (n.d.). <http://www.economy.nayka.com.ua> Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4097> [In Ukrainian].
6. Logistuka yak instrymet optimizatsii biznes-protsesiv ta napryam naykovogo piznannya. [Logistics as a tool for optimizing business processes and the direction of scientific knowledge]. (n.d.). https://pidruchniki.com/71570/logistika/logistika_instrument_optimizatsiyi_biznes-protsesiv_napryam_naukovogo_piznannya. [In Ukrainian].
7. Logistichnui aytorsing. [Logistics outsourcing]. (n.d.). <https://tsl.kname.edu.ua/index.php/en/8-glavnaya/26-logistic-outsourcing>. [In Ukrainian].
8. Osnovni tendentsii zastosyvannia aytorsingy na runky logistichnuh poslyg v Ykraini. [The main tendencies of outsourcing use in the market of logistic services in Ukraine]. (n.d.). <http://calculino.info/ru/usefull/articles/id208457>. [In Ukrainian].
9. Tishchenko, O. M. (2012). Aytorsing yak factor efektyvnosti pidpruyemstv bydivelnoi galyzi [Outsourcing as a factor in the efficiency of the construction industry]. *Problemu ekonomiku – Problems of the economy*, 4, 129-135. [In Ukrainian].
10. 2019 third-party logistics study: The State of Logistics Outsourcing. (n.d.). https://dsqapj1lkrkc.cloudfront.net/media/sidebar_downloads/2019-3PL-Study.pdf. [United States of America].
11. Percentage of 3PL users who outsource logistics services as of 2018, ranked by the most frequently outsourced services. (n.d.). <https://www.statista.com/statistics/660142/transportation-and-logistics-most-outsourced-services/>. [United States of America].
12. Langley, J. Third-Party Logistics Study – 2018. (n.d.). https://mymaritimeblog.files.wordpress.com/2017/10/3pl_2018_study.pdf. [United States of America].

Стаття надійшла до редакції 24.06.2019 р.

УДК 378.245:004.4

Павліха Наталія,
доктор економічних наук, професор,
проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародних зв'язків,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк; ORCID ID 0000-0001-5191-242X
e-mail: pavlixa2@gmail.com

Тоцька Олеся,
кандидат економічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра менеджменту;
м. Луцьк; ORCID ID 0000-0003-4748-2134
e-mail: o_totska@meta.ua

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-03-62-71>

ПЛАНУВАННЯ ПРОЕКТУ ПІДГОТОВКИ ДОКТОРА НАУК ЗАСОБАМИ MICROSOFT OFFICE PROJECT

У статті розглянуто підготовку доктора наук як науковий проект. Зазначено його характерні ознаки. Віднесено до певних видів проектів за різними класифікаційними ознаками. Перелічено характеристики проекту. Конкретизовано процеси, пов'язані з проектом, які реалізують різні функції управління. Здійснено планування проекту підготовки доктора наук засобами Microsoft Office Project. Перераховано його задачі, визначено необхідні ресурси. Універсальність розробленого проекту полягає в тому, що його можна застосовувати в діяльності відділу докторантури будь якого закладу вищої освіти (наукової установи) України для підвищення ефективності управління підготовкою докторів наук.

Ключові слова: науковий проект, підготовка доктора наук, планування, ресурси, Microsoft Office Project.

**Павлиха Наталья,
доктор экономических наук, профессор,
проректор по научно-педагогической работе и международным связям,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки, г. Луцк**

**Тоцкая Олеся,
кандидат экономических наук, доцент,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра менеджмента, г. Луцк**

ПЛАНИРОВАНИЕ ПРОЕКТА ПОДГОТОВКИ ДОКТОРА НАУК СРЕДСТВАМИ MICROSOFT OFFICE PROJECT

В статье рассмотрено подготовку доктора наук как научный проект. Указано его характерные признаки. Отнесено к определенным видам проектов по различным классификационным признакам. Перечислены характеристики проекта. Конкретизированы процессы, связанные с проектом, которые реализуют различные функции управления. Осуществлено планирование проекта подготовки доктора наук средствами Microsoft Office Project. Перечислено его задачи, определено необходимые ресурсы. Универсальность разработанного проекта заключается в том, что его можно применять в деятельности отдела докторантуры любого учреждения высшего образования (научного учреждения) Украины для повышения эффективности управления подготовкой докторов наук.

Ключевые слова: научный проект, подготовка доктора наук, планирование, ресурсы, Microsoft Office Project.

**Pavlikha Nataliia,
Doctor of Economics, Professor,
Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work and International Relations,
Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk**

**Totska Olesia,
PhD in Economics, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Department of Management, Lutsk**

PLANNING OF THE DOCTOR OF SCIENCES TRAINING PROJECT BY MICROSOFT OFFICE PROJECT

The article deals with the preparation of the doctor of sciences as a scientific project. The main indicators of doctoral students' activity in Ukraine for the last nine years are presented. A brief review of domestic literary sources devoted to separate aspects of scientific projects was conducted. The characteristic features of the project of preparation of the doctor of sciences (purpose, available hierarchical goals, coordinated implementation of related actions, time frame, availability of budget, uniqueness) are indicated. Included in certain types of projects according to different classification features (scale / size, duration / terms of implementation, industry affiliation, functional

orientation, nature of the involved parties, degree of complexity, composition and structure of the involved organizations, requirements to project quality, degree of binding, degree of connection, number of participants). The characteristics of the project (goal, vision and strategy, commercial benefits, organizational changes, time and costs) are listed. The processes associated with the project, which implement various management functions (initiation, planning, execution, monitoring and management, completion), are specified. The project of preparation of the doctor of sciences with Microsoft Office Project is planned. The budget and time limits of the project are indicated. For each project task the following information is provided: the number of the line in the project, the number in the structural decomposition of the work, the name, the cost of its implementation, the duration, the dates of beginning and end, the numbers of strings of predecessor tasks, the names of resources assigned to it, indicating the units or costs. The versatility of the developed project is that it can be applied to the work of the doctoral department of any institution of higher education (scientific institution) of Ukraine for the management of the preparation of doctors of sciences with outgoing changes in the duration of tasks, dates of their beginning and ending and the costs of their implementation. The draft project of preparation of the doctor of sciences can also serve as the basis for other scientific projects.

Keywords: scientific project, preparation of the doctor of sciences, planning, resources, Microsoft Office Project.

Постановка проблеми. На нашу думку, підготовку доктора наук у докторантурі закладу вищої освіти (наукової установи) України можна розглядати як науковий проект. Адже в процесі такої підготовки виконується низка задач, де час і ресурси – обмежені. А, згідно визначення, проект – це сукупність цілеспрямованих, послідовно орієнтованих у часі, одноразових, комплексних і нерегулярно повторюваних дій (заходів або робіт), орієнтованих на досягнення кінцевого результату в умовах заданості термінів їх початку та завершення, а також обмеження трудових, матеріальних і фінансових ресурсів [1, с. 9].

У зв'язку з тим, що в останні дев'ять років частка осіб, які закінчили докторантуру із захистом дисертації не перевищувала 33,3 % (табл. 1), виникає потреба пошуку нових шляхів підвищення ефективності управління процесом їх підготовки.

Таблиця 1

Основні показники діяльності докторантури в Україні

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Кількість осіб, які закінчили докторантуру, за рік	450	483	418	566	524	563	551	543	963
у тому числі із захистом дисертації осіб	130	125	139	187	143	169	153	153	232
відсотків	28,9	25,9	33,3	33,0	27,3	30,0	27,8	28,2	24,1

Джерело: [2]

Тут на допомогу може прийти теорія управління проектами та різноманітні засоби автоматизації такого процесу, зокрема комп'ютерна програма Microsoft Office Project.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання підготовки докторів наук у закладах вищої освіти розглянуто вченими в наукових працях, присвячених розкриттю особливостей здійснення освітнього менеджменту. Зокрема, у таких роботах, як [3–4] обґрунтовано пропозиції щодо підвищення ефективності управління процесами надання освітніх послуг в регіонах України. З точки зору управління проектами в освітній сфері зазначимо, що вітчизняними науковцями розкрито сутність освітніх і наукових проектів. Так, Д. І. Бедрій здійснив аналіз експертного методу оцінки ризиків наукових проектів [5], Д. І. Бедрій та І. В. Польшаков – бюджетування наукових проектів з урахуванням ризиків [6]. Водночас С. Г. Головка досліджувала досвід і перспективи європейського виміру докторської підготовки у вітчизняній вищій школі [7]. Як бачимо, в цих публікаціях підготовка доктора наук не розглядалась як науковий проект і, відповідно, не використовувались автоматизовані засоби управління проектами.

Постановка завдання. Метою статті є теоретико-методичне обґрунтування процесу планування проекту підготовки доктора наук засобами Microsoft Office Project. Для її реалізації поставлено та виконано такі завдання:

- розглянути підготовку доктора наук як науковий проект;
- розробити проект підготовки доктора наук засобами Microsoft Office Project.

Виклад основного матеріалу. Характерними ознаками як освітнього, так і наукового проекту підготовки доктора наук є:

1) мета – захист у постійно діючій спеціалізованій вченій раді результатів власних наукових досягнень у вигляді дисертації або опублікованої монографії, або наукової доповіді за сукупністю статей, опублікованих у вітчизняних і міжнародних рецензованих фахових виданнях, перелік яких затверджується МОН;

2) наявні ієрархічні цілі – підготовка та публікація тез доповідей і наукових статей, написання окремих підрозділів дисертації, міжсеместровий і річний звіт, попередній захист дисертації на кафедрі;

3) координоване виконання пов'язаних між собою дій – наукове дослідження проводиться згідно з індивідуальним планом наукової роботи;

4) часові рамки – два роки (нормативний строк підготовки доктора наук у докторантурі) [8];

5) наявність бюджету – покриття витрат на публікацію тез доповідей, наукових статей, оголошення про захист дисертації, поліграфічні послуги, розсилання авторефератів, а також транспортних витрат (на доїзд до / з спеціалізованої вченої ради) може відбуватися за рахунок академічної стипендії. Докторантам, які навчаються за денною формою (з відривом від виробництва), вона встановлюється в розмірі 90 % посадового окладу професора [9];

6) унікальність – у дисертації, підготовленій здобувачем ступеня доктора наук, буде представлено узагальнення проведених самостійно оригінальних досліджень з отриманими науковими результатами, які забезпечують розв'язання важливої теоретичної або прикладної проблеми, мають загальнонаціональне або світове значення.

За різними класифікаційними ознаками науковий проект підготовки доктора наук у докторантурі віднесемо до таких видів проектів:

1) за масштабом / розміром (малі; середні; великі) – малий;

2) за тривалістю / строками реалізації (короткострокові (до 3 років); середньострокові (від 3 до 5 років); довгострокові (понад 5 років)) – короткостроковий;

3) за галузевою приналежністю (промислові; будівельні; транспортні; освітні; у сфері торгівлі; комплексні тощо) – науковий;

4) за функціональним спрямуванням (виробничі; технологічні; фінансові; дослідження та розвитку; маркетингові; з управління персоналу; комбіновані) – дослідження та розвитку;

5) за характером залучених сторін (міжнародні; національні; територіальні; місцеві) – місцевий;

6) за ступенем складності (прості; складні; дуже складні (комплексні)) – складний;

7) за складом і структурою залучених організацій (однофункціональні; багатфункціональні) – однофункціональний;

8) за вимогами до якості проекту (стандартні; з надзвичайними вимогами) – стандартний;

9) за ступенем обов'язковості (обов'язкові; необов'язкові) – обов'язковий;

10) за ступенем зв'язку (альтернативні; незалежні; взаємопов'язані) – незалежний;

11) за кількістю учасників (індивідуальні, групові та колективні) – індивідуальний.

Характеристиками проекту підготовки доктора наук, які відрізняють його від програми чи портфеля проектів, є:

а) цілі – захищені в постійно діючій спеціалізованій вченій раді результати власних наукових досягнень у вигляді дисертації або опублікованої монографії, або наукової доповіді за сукупністю статей, опублікованих у вітчизняних і міжнародних рецензованих фахових виданнях, перелік яких затверджується МОН;

б) бачення та стратегія – взаємозв'язані через індивідуальний план наукової роботи;

в) комерційна вигода – відсутня;

г) організаційні зміни – виключені;

д) час, витрати – два роки; витрати залежать від вартості запланованих наукових публікацій і ін.

У проекті підготовки доктора наук наявні такі п'ять основних груп процесів, які реалізують різні функції управління:

1) ініціації – зарахування до докторантури;

2) планування – визначення змісту, строків виконання й обсягу наукових робіт, а також запланованого строку захисту дисертації протягом строку підготовки в докторантурі;

- 3) виконання – виконання докторантом індивідуального плану наукової роботи;
- 4) моніторингу й управління – консультування докторанта щодо змісту та методології наукових досліджень, контроль виконання його індивідуального плану наукової роботи;
- 5) процеси завершення – захист результатів власних наукових досягнень у постійно діючій спеціалізованій вченій раді.

За нашими приблизними розрахунками бюджет проекту підготовки доктора наук складає 12250 грн. Часові межі проекту становлять з 01.10.2018 р. до 30.09.2020 р. Неробочими днями в проекті є суботи, неділі, а також святкові дні, які припадають на цей період. Фрагмент форми «Діаграма Ганта» проекту в програмі Microsoft Office Project подано на рис. 1.

Перелік задач проекту сформовано на основі інформації з [8] та відображено в табл. 1–2. Фактично ці таблиці є лівою частиною форми «Діаграма Ганта» програми Microsoft Office Project. У ній для кожної задачі подано таку інформацію: номер рядка в проекті, номер у структурній декомпозиції робіт (СДР), назву, витрати на її реалізацію, тривалість, дати початку та закінчення, номери рядків задач-попередників, назви призначених їй ресурсів із зазначенням одиниць (у %) або витрат (у грн).

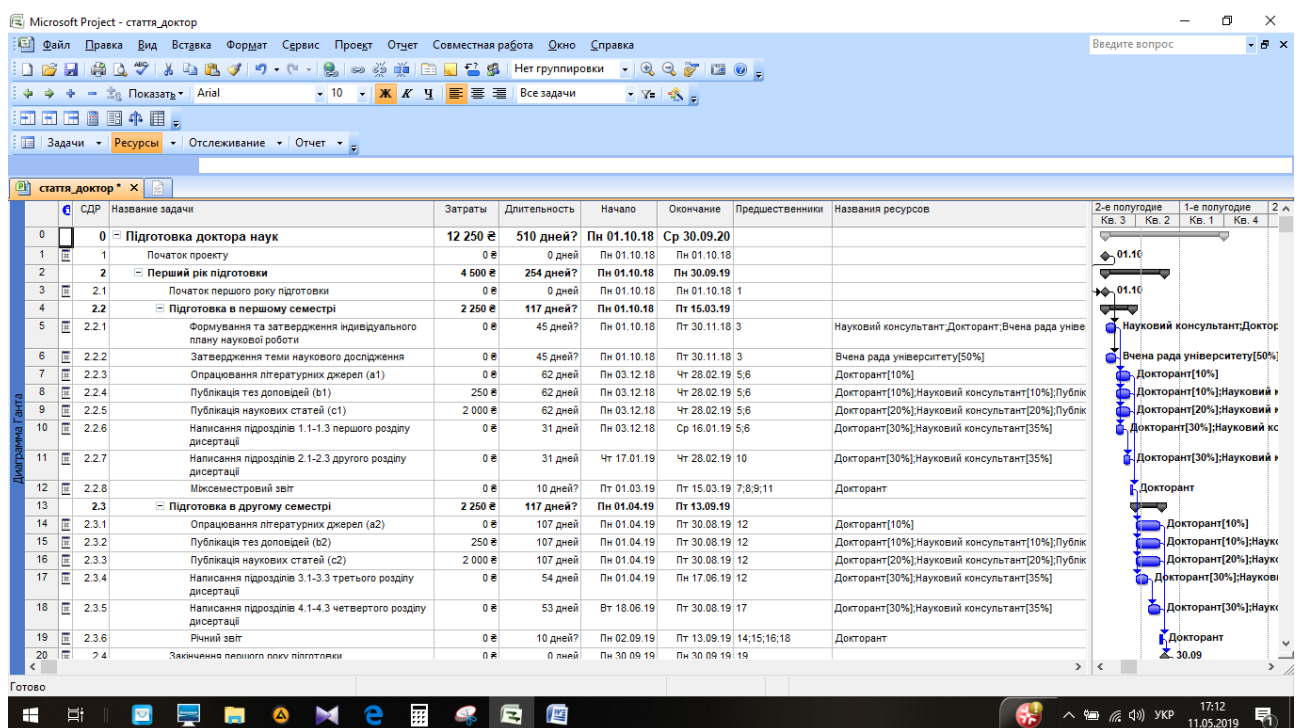

Рис. 1. Фрагмент форми «Діаграма Ганта» проекту підготовки доктора наук
Джерело: сформовано авторами.

Згідно проекту, підготовка доктора наук у перший рік займе 254 дні та коштуватиме 4500 грн. Протягом цього періоду докторант повинен опрацювати літературні джерела, підготувати низку тез і статей, написати чотири розділи дисертації.

Згідно проекту, підготовка доктора наук у другий рік триватиме 255 днів і коштуватиме 7750 грн. Протягом цього періоду докторант також повинен опрацювати літературні джерела, підготувати низку тез і статей, окрім того написати один розділ дисертації, а також пройти попередній захист результатів власних наукових досягнень на кафедрі та подати до спеціалізованої вченої ради результати власних наукових досягнень.

Як бачимо, в табл. 1–2 для деяких задач, як от публікація тез доповідей і наукових статей, написання конкретних підрозділів дисертації, окрім докторанта в якості ресурсу зазначався також науковий консультант, оскільки він повинен здійснювати керівництво цими роботами, а також може бути співавтором публікацій.

Таблиця 1

Задачі проекту підготовки доктора наук протягом першого року

№ рядка	СДР	Назва задачі	Витрати, грн	Тривалість, днів	Початок	Закінчення	Попередники	Назви ресурсів
1	2	3	4	5	6	7	8	9
0	0	Підготовка доктора наук	12250	510	Пн 01.10.18	Ср 30.09.20		
1	1	Початок проекту	0	0	Пн 01.10.18	Пн 01.10.18		
2	2	Перший рік підготовки	4500	254	Пн 01.10.18	Пн 30.09.19		
3	2.1	Початок першого року підготовки	0	0	Пн 01.10.18	Пн 01.10.18	1	
4	2.2	Підготовка в першому семестрі	2250	117	Пн 01.10.18	Пт 15.03.19		
5	2.2.1	Формування та затвердження індивідуального плану наукової роботи	0	45	Пн 01.10.18	Пт 30.11.18	3	НК;Д;ВРУ[50%]
6	2.2.2	Затвердження теми наукового дослідження	0	45	Пн 01.10.18	Пт 30.11.18	3	ВРУ[50%]
7	2.2.3	Опрацювання літературних джерел (a1)	0	62	Пн 03.12.18	Чт 28.02.19	5;6	Д[10%]
8	2.2.4	Публікація тез доповідей (b1)	250	62	Пн 03.12.18	Чт 28.02.19	5;6	Д[10%];НК[10%];ПТ[250€]
9	2.2.5	Публікація наукових статей (c1)	2000	62	Пн 03.12.18	Чт 28.02.19	5;6	Д[20%];НК[20%];ПС[2000€]
10	2.2.6	Написання підрозділів 1.1-1.3 першого розділу дисертації	0	31	Пн 03.12.18	Ср 16.01.19	5;6	Д[30%];НК[35%]
11	2.2.7	Написання підрозділів 2.1-2.3 другого розділу дисертації	0	31	Чт 17.01.19	Чт 28.02.19	10	Д[30%];НК[35%]
12	2.2.8	Міжсеместровий звіт	0	10	Пт 01.03.19	Пт 15.03.19	7;8;9;11	Д
13	2.3	Підготовка в другому семестрі	2250	117	Пн 01.04.19	Пт 13.09.19		
14	2.3.1	Опрацювання літературних джерел (a2)	0	107	Пн 01.04.19	Пт 30.08.19	12	Д[10%]
15	2.3.2	Публікація тез доповідей (b2)	250	107	Пн 01.04.19	Пт 30.08.19	12	Д[10%];НК[10%];ПТ[250€]
16	2.3.3	Публікація наукових статей (c2)	2000	107	Пн 01.04.19	Пт 30.08.19	12	Д[20%];НК[20%];ПС[2000€]

Закінчення таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
17	2.3.4	Написання підрозділів 3.1-3.3 третього розділу дисертації	0	54	Пн 01.04.19	Пн 17.06.19	12	Д[30%]; НК[35%]
18	2.3.5	Написання підрозділів 4.1-4.3 четвертого розділу дисертації	0	53	Вт 18.06.19	Пт 30.08.19	17	Д[30%]; НК[35%]
19	2.3.6	Річний звіт	0	10	Пн 02.09.19	Пт 13.09.19	14;15;16;18	Д
20	2.4	Закінчення першого року підготовки	0	0	Пн 30.09.19	Пн 30.09.19	19	

Примітка: Д – докторант, НК – науковий консультант, ВРУ – вчена рада університету, ПТ – публікація тез, ПС – публікація статей; величини a1–a2, b1–b2, c1–c2 визначає науковий консультант.

Джерело: сформовано авторами.

Таблиця 2

Задачі проекту підготовки доктора наук протягом другого року

№ Ря - дк а	СДР	Назва задачі	Витрати, грн	Тривалість, днів	Початок	Закінчення	Попередники	Назви ресурсів
1	2	3	4	5	6	7	8	9
21	3	Другий рік підготовки	7750	255	Вт 01.10.19	Ср 30.09.20		
22	3.1	Початок другого року підготовки	0	0	Вт 01.10.19	Вт 01.10.19	20	
23	3.2	Підготовка в третьому семестрі	2250	115	Вт 01.10.19	Пт 13.03.20		
24	3.2.1	Опрацювання літературних джерел (a3)	0	105	Вт 01.10.19	Пт 28.02.20	22	Д[5%]
25	3.2.2	Публікація тез доповідей (b3)	250	105	Вт 01.10.19	Пт 28.02.20	22	Д[5%]; НК[5%]; ПТ[250 ₪]
26	3.2.3	Публікація наукових статей (c3)	2000	105	Вт 01.10.19	Пт 28.02.20	22	Д[10%]; НК[10%]; ПС[2000 ₪]
27	3.2.4	Написання підрозділів 5.1-5.3 п'ятого розділу дисертації	0	53	Вт 01.10.19	Пт 13.12.19	22	Д[30%]; НК[35%]
28	3.2.5	Попередній захист результатів власних наукових досягнень на кафедрі	0	52	Пн 16.12.19	Пт 28.02.20	27	Д[50%]; НК[50%]
29	3.2.6	Міжсеместровий звіт	0	10	Пн 02.03.20	Пт 13.03.20	24;25;26;28	Д
30	3.3	Підготовка в четвертому семестрі	5500	118	Ср 01.04.20	Вт 15.09.20		

Закінчення таблиці 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
31	3.3.1	Опрацювання літературних джерел (а4)	0	107	Ср 01.04.20	Пн 31.08.20	29	Д[5%]
32	3.3.2	Публікація тез доповідей (b4)	250	107	Ср 01.04.20	Пн 31.08.20	29	Д[5%];Н К[5%];П Т[250€]
33	3.3.3	Публікація наукових статей (с4)	2000	107	Ср 01.04.20	Пн 31.08.20	29	Д[10%]; НК[10%]; ПС[2000€]
34	3.3.4	Подання до спеціалізованої вченої ради результатів власних наукових досягнень	3250	85	Пн 04.05.20	Пн 31.08.20	29	Д[80%]; НК[85%]; ПО[2500€]; ПП[1000€]; РА[1000€]; ТВ[1000€]
35	3.3.5	Річний звіт	0	11	Вт 01.09.20	Вт 15.09.20	31;3 2;33; 34	Д
36	3.4	Закінчення другого року підготовки	0	0	Ср 30.09.20	Ср 30.09.20	35	
37	4	Закінчення проекту	0	0	Ср 30.09.20	Ср 30.09.20	36	

Примітка: Д – докторант, НК – науковий консультант, ПТ – публікація тез, ПС – публікація статей, ПО – публікація оголошення про захист дисертації, ПП – поліграфічні послуги, РА – розсилання авторефератів, ТВ – транспортні витрати; величини а3–а4, b3–b4, с3–с4 визначає науковий консультант.

Джерело: сформовано авторами.

Щодо попереднього захисту результатів наукових досягнень на кафедрі та їх подання до спеціалізованої вченої ради, то тут він також повинен брати участь, зокрема готувати відгуки, виступати на засіданнях.

Слід зазначити, що в полі «Назви ресурсів» табл. 1–2 після назви трудового ресурсу (докторант, науковий консультант, вчена рада університету) в дужках відображено частку його зайнятості для конкретної задачі. Якщо зайнятість трудового ресурсу повна, відсотки (100) не відображаються.

Висновки. У межах цього дослідження здійснено теоретико-методичне обґрунтування процесу планування проекту підготовки доктора наук засобами Microsoft Office Project. Зокрема:

1. Обґрунтовано підготовку доктора наук як науковий проект.
2. Розроблено проект підготовки доктора наук засобами Microsoft Office Project.

Упровадження розробленого наукового проекту підготовки доктора наук у діяльності ЗВО (наукових установ) дозволить науковим консультантам і працівникам відділу докторантури оперативної й ефективно здійснювати процеси моніторингу й управління, зокрема визначати відповідність виконання докторантом проекту поставленим цілям, прийняття рішень про необхідність застосування коригувальних впливів, їх визначення та застосування.

Універсальність розробленого проекту полягає в тому, що його можна застосовувати в діяльності відділу докторантури будь якого ЗВО (наукової установи) України для управління

підготовкою докторів наук з відповідними змінами тривалості задач, дат їх початку та закінчення, а також затрат на їх виконання.

Загалом, розроблений проект може слугувати основою для інших наукових проектів, як от підготовка доктора філософії, участь у держбюджетних темах тощо.

Джерела та література

1. Довгань Л. С., Мохонько Г. А., Малик І. П. Управління проектами: навч. посіб. до вивчення дисципліни для магістрів галузі знань 07 «Управління та адміністрування» спеціальності 073 «Менеджмент» спеціалізації: «Менеджмент і бізнес-адміністрування», «Менеджмент міжнародних проектів», «Менеджмент інновацій», «Логістика». Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2017. 420 с.
2. Статистична інформація «Вища освіта в Україні у 2018 році». URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 10.05.2019).
3. Павліха Н. В., Долиняк Ю. О. Стратегічні напрями активізації розвитку регіональних ринків освітніх послуг в Україні. *Економічний простір*: зб. наук. праць. Дніпропетровськ, 2017. № 128. С. 214–223.
4. Павліха Н. В., Цимбалюк І. О., Долиняк Ю. О. Особливості розвитку регіональних ринків освітніх послуг в Україні. *Економіка та суспільство*. 2018. № 15. С. 540–544. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/15_ukr/83.pdf (дата звернення: 10.06.2019).
5. Бедрій Д. І. Експертний метод оцінки ризиків наукових проектів. *Восточно-Европейский журнал передовых технологий*. 2013. Т. 1: Интегрированное стратегическое управление, управление проектами и программами развития предприятий и территорий. № 10(61). С. 66–68. URL: <http://journals.uran.ua/eejet/article/view/6747/5978> (дата звернення: 10.05.2019).
6. Бедрій Д. І., Польшаков І. В. Бюджетування наукових проектів з урахуванням ризиків. *Восточно-Европейский журнал передовых технологий*. 2012. Т. 1: Интегрированное стратегическое управление, управление проектами и программами развития предприятий и территорий. № 12(55). С. 47–49. URL: <http://journals.uran.ua/eejet/article/view/3626/3399> (дата звернення: 10.05.2019).
7. Holovko S. Doctoral Studies in the Homeland Higher Education: Experience and Prospects of the European Dimension. *Proceedings of the National Aviation University*. 2017. № 3(72). P. 142–150. Doi: 10.18372/2306-1472.72.12036.
8. Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах): Постанова КМУ від 23 берез. 2016 р. № 261. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-p> (дата звернення: 10.05.2019).
9. Деякі питання стипендіального забезпечення: Постанова КМУ від 28 груд. 2016 р. № 1050. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/249638784> (дата звернення: 10.05.2019).

References

1. Dovhan, L. Ye., Mokhonko, H. A. & Malyk, I. P. (2017). *Upravlinnia proektamy [Project management]*. Kyiv: KPI im. Ihoria Sikorskoho [in Ukrainian].
2. Statystychna informatsiia «Vyshcha osvita v Ukraini u 2018 rotsi» [Statistical information «Higher education in Ukraine in 2018»]. *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
3. Pavlikha, N. V. & Dolyniak, Yu. O. (2017). Stratehichni napriamy aktyvizatsii rozvytku rehionalnykh rynkiv osvitynykh posluh v Ukraini [Strategic directions of activation of development of regional markets of educational services in Ukraine]. *Ekonomichnyi prostir: zb. nauk. prats. – Economic Space: a collection of scientific works*. Dnipropetrovsk, № 128, 214–223 [in Ukrainian].
4. Pavlikha, N. V., Tsybaliuk, I. O. & Dolyniak Yu. O. (2018). Osoblyvosti rozvytku rehionalnykh rynkiv osvitynykh posluh v Ukraini [Features of the development of regional markets of educational services in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economics and Society*, № 15, 540–544. Retrieved from http://economyandsociety.in.ua/journal/15_ukr/83.pdf [in Ukrainian].
5. Bedrii, D. I. (2013). Ekspertnyi metod otsinky ryzykiv naukovykh proektiv [Expert method of risk assessment of scientific projects]. *Vostochno-Evropejskij zhurnal peredovyh tekhnologij – Eastern-European Journal of Enterprise Technologies, 1: Integrirovannoe strategicheskoe upravlenie, upravlenie proektami i programmami razvitiya predpriyatij i territorij – 1: Integrated strategic management, project and programs management of development of enterprises and territories*, № 10(61), 66–68. Retrieved from <http://journals.uran.ua/eejet/article/view/6747/5978> [in Ukrainian].
6. Bedrii, D. I. & Polshakov, I. V. (2012). Biudzhetuвання naukovykh proektiv z urakhuvanniam ryzykiv [Budgeting of scientific projects taking into account risks]. *Vostochno-Evropejskij zhurnal peredovyh tekhnologij – Eastern-European Journal of Enterprise Technologies, 1: Integrirovannoe strategicheskoe*

- upravlenie, upravlenie proektami i programmami razvitiya predpriyatij i territorij – 1: Integrated strategic management, project and programs management of development of enterprises and territories, № 12(55), 47–49. Retrieved from <http://journals.uran.ua/eejet/article/view/3626/3399> [in Ukrainian].*
7. Holovko, S. (2017). Doctoral Studies in the Homeland Higher Education: Experience and Prospects of the European Dimension. *Proceedings of the National Aviation University*, 3(72), 142–150. Doi: 10.18372/2306-1472.72.12036 [in English].
  8. Pro zatverdzhennia Poriadku pidhotovky здобувачив вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установках): Постанова КМУ від 23 берез. 2016 р. № 261 [On Approval of the Procedure for Preparing Higher Education Applicants of Degree of Doctor of Philosophy and Doctor of Science in Higher Education Institutions (Academic Institutions): Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from March 23 2016, № 261]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-п> [in Ukrainian].
  9. Деякі питання стипендіального забезпечення: Постанова КМУ від 28 груд. 2016 р. № 1050 [Some issues of scholarship support: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from December 28 2016, № 1050]. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249638784> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 25.06.2019 р.

УДК 334.7-049.5:502.1

Черчик Лариса,
доктор економічних наук, професор,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра менеджменту,
м. Луцьк; ORCID ID 0000-0002-3901-216X
e-mail: larysacherchyk@gmail.com

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-03-71-80>

СТРУКТУРА СОЦІОЕКОЛОГОЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто існуючі підходи до визначення структури та сутності складових соціальної, екологічної та економічної безпеки. Наукова новизна дослідження полягає у розвитку теорії безпеки підприємства, удосконаленні підходів до визначення сутності та змістовного наповнення складових соціоекологоекономічної безпеки підприємства на основі ресурсного та функціонального підходу з використанням методу ієрархічної декомпозиції (перший рівень декомпозиції – виділення соціальної, екологічної та економічної безпеки підприємства; другий – розгляд складових соціальної, екологічної та економічної безпеки підприємства; третій рівень – визначення змістовного наповнення окремих підсистем соціальної, екологічної та економічної безпеки підприємства). Застосовані підходи акцентують увагу на найважливіших ресурсах та видах діяльності підприємства, що дає можливість отримати інформацію для прийняття обґрунтованих управлінських рішень, визначити цільові установки розвитку підприємства на стратегічну перспективу з позицій забезпечення соціоекологоекономічної безпеки загалом, тактичного та операційного рівня – в контексті її окремих складових.

Ключові слова: безпека, соціоекологоекономічна безпека підприємства, структуризація соціоекологоекономічної безпеки підприємства.

Черчик Лариса,
доктор экономических наук, профессор,
Восточноевропейский национальный университет имени Лесы Украинки,
кафедра менеджмента, г. Луцк

СТРУКТУРА СОЦІОЕКОЛОГОЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗОПАСНОСТІ ПІДПРИЯТТЯ

В статье рассмотрены существующие подходы к определению структуры и сущности составляющих социальной, экологической и экономической безопасности. Научная новизна исследования заключается в развитии теории безопасности предприятия, совершенствовании подходов к определению сущности и содержательного наполнения составляющих социоэкологоэкономической безопасности предприятия на основе ресурсного и функционального подхода с использованием метода иерархической декомпозиции (первый уровень декомпозиции – выделение социальной, экологической и экономической безопасности предприятия, второй – рассмотрение составляющих социальной, экологической и экономической безопасности предприятия, третий уровень – определение содержательного наполнения отдельных подсистем социальной, экологической и экономической безопасности предприятия). Примененные подходы акцентируют внимание на важнейших ресурсах и видах деятельности предприятия, дают возможность получить информацию для принятия обоснованных управленческих решений, определения целевых установок развития предприятия на стратегическую перспективу с позиций обеспечения социоэкологоэкономической безопасности в целом, тактического и операционного уровня – в контексте ее отдельных составляющих.

Ключевые слова: безопасность, социоэкологоэкономическая безопасность предприятия, структурирование социоэкологоэкономической безопасности предприятия.

**Cherchyk Larysa,
Dr. Sc. (Economics), Professor, Lesya Ukrainka Eastern European
National University, Head of the Department of Management, Lutsk**

STRUCTURE OF SOCIOECOLOGICAL AND ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISES

The article examines the existing approaches to the definition of the structure and essence of the components of socioecological and economic security. The socio-ecological and economic security of the enterprise is characterized by the protection of vital interests of the enterprise from possible threats, due to the reliable provision of all kinds of resources, formation and development of the economic potential of the enterprise, in which the probability of unwanted changes is smaller than the critical limit. At the same time, it is a state of stable preservation of the basic indicators and parameters of the company's operation, the ability to provide development, to achieve the goals, responding adequately to changes in the environment. The substantive content of the socioecological and economic security of the company clarifies its components, for the specification of which the resource and functional approaches are used. The scientific novelty of the research is to develop the theory of enterprise security, to summarize the results of existing developments, to improve approaches to the definition of the essence and meaningful content of the components of socioecological and economic security of the enterprise, implemented within a three-component approach using the decomposition method (the first level of decomposition – the allocation of social, environmental and economic security enterprises, the second – consideration of the components of the social, environmental and economic security of the enterprise; the third level – definition content of the individual subsystems of social, environmental and economic security). The practical value of the results of the study is that the applied approaches focus on all the most important resources and activities of the enterprise, which gives the opportunity to obtain information for the adoption of sound management decisions. Such information will allow us to determine target installations for the development of the enterprise in the strategic perspective from the point of view of providing socioecological and economic security in general, tactical and operational levels – in the context of its individual components.

Key words: security, socioecological and economic security of the enterprise, structuring of the socioecological and economic security of the enterprise.

Постановка проблеми. Вивчення різних підходів до визначення сутності безпеки суб'єктів господарювання, дозволяє зробити такі узагальнення: найчастіше вона розглядається як стан підприємства; результат ефективної діяльності менеджменту; умова стабільного розвитку.

Ми розглядаємо три дефініції поняття соціоекологоекономічної безпеки: 1) як внутрішньої здатності об'єкта протистояти загрозам, забезпечуючи реалізацію власних інтересів і цілей при збереженні існуючих або досягненні бажаних параметрів, без нанесення шкоди іншим об'єктам у коротко- та довгостроковій перспективі; 2) як результат цілеспрямованої діяльності щодо збереження своєї ідентичності, цілісності, якісних параметрів та здатності до цілеспрямованого розвитку; 3) як стан захищеності від несприятливого впливу прогнозованих чинників зовнішнього оточення, що визначає її внутрішні можливості та здатність протидіяти деструктивним впливам, з одного боку, та унеможливає його негативну дію на це оточення, з другого [1].

У дослідженні беремо за основу визначення соціоекологоекономічної безпеки підприємства як стану його захищеності від негативних впливів, завдяки внутрішній стійкості, збереження самоідентичності та цілісності, гнучкості та адаптивності, що забезпечує здатність до стабільного розвитку, реалізації поставлених цілей підприємства та його працівників, досягнення бажаних результатів з урахуванням інтересів працівників та без нанесення шкоди оточенню, збереження природно-ресурсного та асиміляційного потенціалу довкілля (А. Черчик) [2, с. 43].

Аналіз останніх досліджень. Найбільшою мірою, комплексно, здійснювалось структурування економічної безпеки підприємства, що відобразили в своїх працях В. Безбожний, В. Васильчак, А. Веселовський, В. Дикань, І. Воловельська, О. Маковоз, С. Ілляшенко, Ю. Ярова, Л. Артеменко, Н. Гічова, М. Камлик, Н. Реверчук та інші. Огляд наукових праць свідчить про те, що найчастіше виділяють фінансову, кадрову, інформаційну, техніко-технологічну, політико-правову, екологічну та силову складові економічної безпеки. Узагальнення існуючих напрацювань дозволяє стверджувати, що найчастіше для визначення безпеки підприємства використовується функціональний, ресурсний, системний підходи.

Проте, незважаючи на ці розробки, залишають дискусійними питання змістовного наповнення соціоекологоекологічної безпеки підприємства та його складових. Тому наукові дослідження в цьому напрямі залишаються актуальними.

Мета статті. Метою статті є узагальнення існуючих підходів та подальший розвиток наукових положень щодо структуризації соціоекологоекологічної безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу. Соціоекологоекономічна безпека підприємства є складним поняттям, тому, для ефективного управління нею, необхідно визначити її складові в межах трикомпонентного підходу, використавши метод декомпозиції. Перший рівень декомпозиції передбачає виділення соціальної, екологічної та економічної безпеки підприємства. Другий рівень декомпозиції передбачає розгляд складових соціальної, екологічної та економічної безпеки підприємства. Третій рівень декомпозиції передбачає визначення змістовного наповнення окремих підсистем соціальної, екологічної та економічної безпеки підприємства.

Змістовне наповнення безпеки підприємства уточнюють її складові, для конкретизації яких найчастіше використовується функціональний підхід.

Зазначимо, що при вивченні складових соціальної безпеки ми виявили певні суперечності та різні підходи, які полягають у такому: соціальна безпека ототожнюється з кадровою або інтелектуально-кадровою і тому складові співпадають; одні і ті ж складові кадрової та соціальної безпеки розглядаються з дещо різних позицій; кадрова безпека розглядається як складова соціальної (О. Яременко); кадрова безпека розглядається як складова економічної (І. Бурда, В. Кравченко, О. Лашенко, О. Литовченко, Н. Мехеда, А. Маренич).

Кожен з підходів застосовується в конкретному контексті, тому можна навести низку аргументів щодо доцільності його застосування. Зокрема, погоджуємось, що при використанні ресурсного підходу, кадрову безпеку варто розглядати як складову економічної, оскільки певні чинники соціальної в такому випадку не розглядаються. При вивченні соціальної безпеки як самостійного напрямку досліджень, неможливо обійти складові кадрової безпеки, але їх, на нашу думку, доцільно розглядати в контексті соціально-трудова відносин в колективі підприємства.

Уточнимо власну позицію щодо структуризації соціальної безпеки підприємства як такого рівня розвитку соціально-трудова відносин, за якого забезпечуються інтереси працівників та підприємства (його власників), реалізація соціального потенціалу та досягнення цілей професійного та особистісного розвитку на основі взаємовигідних партнерських відносин, забезпечення належного рівня життя, доходів, умов праці та відпочинку. З огляду на це визначення, доцільно виділити як окремі складові:

- безпеку життя, яка включає безпеку здоров'я, фізичну безпеку, безпеку життєдіяльності, безпеку праці, ергономічну безпеку;
- професійну безпеку, в межах якої розглядаємо інформаційну, інтелектуальну, кар'єрну, статусну, ергономічну, безпеку розвитку;
- психологічну безпеку, що декомпонується на антиконфліктну, комунікаційну, інформаційну.

Безпека життя визначається сукупністю техніко-технологічних та організаційних чинників підприємства забезпечувати сприятливі та безпечні умови для діяльності та праці шляхом

попередження, недопущення, зменшення впливу ризиків внутрішнього та зовнішнього середовища, які можуть негативно вплинути на складові здоров'я персоналу, запобігання травматизму, професійним захворюванням, підтриманні фізичних кондицій, недопущення зовнішніх небезпек, пов'язаних з діяльністю на підприємстві. Саме тому, на відміну від існуючих підходів, техніко-технологічну безпеку, спрямовану на використання сучасного обладнання, новітніх технологій, передового досвіду, створення безпечного робочого місця, ми відносимо до цієї складової.

Говорячи про безпеку здоров'я, маємо на увазі всі його прояви: фізичного здоров'я – недопущення пошкодження організму; психічного – запобігання порушення психічних процесів; духовного – розладів свідомості; соціального – соціальної розбалансованості, маргіналізму тощо.

Ергономічна складова передбачає формування комфортних умов на кожному робочому місці з урахуванням фізіологічних та психічних особливостей працівника, його естетичних вподобань, задоволення персоналу своєю роботою для запобігання швидкої моральної та фізичної втоми.

Професійна безпека – це здатність протистояти загрозам звільнення, погіршення статусу чи умов праці завдяки високому рівню конкуренто-спроможності працівника в конкретній сфері діяльності, який досягається як його власними зусиллями щодо розвитку і самореалізації, з одного боку, так і гарантування підприємством професійної стабільності та зростання відповідно до політики формування, оптимізації складу, розвитку та кар'єрного просування персоналу. Високий рівень конкурентоспроможності формується завдяки реалізації інтелектуальної та інформаційної складових як передумови та результату володіння сучасними знаннями, вміннями, навиками професійної роботи, здатністю до саморозвитку, ініціативності, виявлення лідерських здібностей, навиками самоменеджменту. Зазначене дозволить отримати високий соціальний статус, кар'єрний ріст, привабливі умови праці в контексті її змістовності та матеріальної віддачі.

Як зазначалось вище, в межах мотиваційної безпеки розглядають фінансову та пенсійно-страхову (Н. Чередниченко [3], О. Кавтиш [4]).

На нашу думку, фінансова та пенсійно- страхова складові значною мірою корелюють з позиціями забезпечення життєдіяльності та професійною безпекою, оскільки зайнятість у певних сферах діяльності (галузева приналежність підприємства), рівень розвитку та стан підприємства, якість соціально-трудових відносин в ньому визначають рівень оплати праці та інші доходи персоналу підприємства, які визначають для більшості рівень матеріального забезпечення, якість життєдіяльності та рівень життя загалом.

Найчастіше психологічна безпека розглядається як стан захищеності від негативних психологічних дій персоналу підприємства й інших осіб, залучених в його діяльності, з одного боку, а також здатність людини протистояти несприятливим зовнішнім і внутрішнім впливам, з другого (І. Баєва) [5].

Значною мірою визначення стосуються позицій збереження психологічного здоров'я, недопущення професійного вигорання та перевтоми, інформаційного пресингу та дезорієнтації, тому психологічну безпеку можна віднести до складових безпеки здоров'я, а отже – безпеки життя.

Коли йдеться про екологічну безпеку підприємства, то розглядають дві позиції: 1) як захищеність довкілля, людей від негативного впливу діяльності підприємства; 2) як захищеність підприємства від екологічних загроз.

На нашу думку, екологічна безпека підприємства – це, з одного боку, стан захищеності від негативних впливів внутрішнього та зовнішнього середовища, з другого – його здатність швидко усунути загрози, забезпечувати своє функціонування на основі екологоорієнтованих техніко-технологічних та управлінських інновацій, що унеможливають нанесення шкоди навколишньому природному середовищу. Один з контекстів екологічної безпеки як стану, за якого в результаті діяльності підприємства не виникає негативного впливу на стан та здоров'я його працівників, або, якщо й виникає такий вплив, то працездатність людини відновлюється після робочої зміни, можна розглядати як складову безпеки здоров'я.

Основними складовими екологічної безпеки є: природоресурсна, екотехногенна, інституційна, природно-кліматична, радіаційна, акустична, іонізуюча, хвильова, селева, ерозійна тощо.

Суть природоресурсної безпеки можна сформулювати як такий стан забезпечення економічної діяльності підприємства природними ресурсами, який дозволяє досягти поставлених цілей розвитку

за умов раціонального використання природних ресурсів, збереження якості екосистеми, в якій функціонує підприємство.

Екологічний аспект забезпечення енергетичної безпеки підприємства передбачає, перш за все, оптимальне використання невідновлюваних чи вкрай обмежених енергетичних ресурсів, зменшення техногенного навантаження на природне середовище та поліпшення його екологічного стану, розробку програм рециклінгу та утилізації відходів з залученням інноваційних технологій [2, с. 162].

Екотехногенна безпека визначається екологічною орієнтованістю технічного устаткування та технологій, їх надійністю, безвідходністю. Адже неефективне використання ресурсів та високий рівень забруднень і відходів найчастіше пов'язаний з використанням застарілих технологій та технічних засобів. Для багатьох підприємств характерний високий рівень морального та фізичного старіння обладнання, залишковий принцип фінансування природоохоронних заходів та капітальних вкладень в очисні споруди. Крім того приймаються управлінські рішення, де пріоритетом є економічні інтереси без урахування екологічних аспектів діяльності, наявні випадки порушення технології, техніки безпеки та принципів екологічнобезпечного виробництва.

Інституційна складова екологічної безпеки визначається наявністю дієвої правової бази та системи управління охороною навколишнього природного середовища, набором формальних та неформальних інституцій та інститутів, які сприяють дотриманню екологічних нормативів, технічних, санітарно-гігієнічних, будівельних та інших норм і правил, що містять вимоги щодо охорони довкілля.

За напрямками можливих небезпек можна виділити природно-кліматичну, радіаційну, акустичну, іонізуючу, хвильову безпеку.

Найбільше уваги науковці та практики приділяють економічній безпеці підприємства. Залежно від прийнятого тлумачення економічної безпеки підприємства виділяють її складові, зокрема:

- фінансова; інтелектуальна і кадрова; техніко-технологічна; політико-правова; інформаційна; екологічна; силова (О.Судакова, С. Покропивний);

- фінансова, ринкова, інтерфейсна, інтелектуальна, кадрова, технологічна, правова, екологічна, інформаційна, силова (С. Ільшенко, І. Карпунь);

- поточна економічна безпека; тактична економічна безпека (виробничо-технічна складова; інтелектуально-кадрова складова; комерційна складова); стратегічна безпека (ринкова; соціальна; інноваційно-технологічна; сировинна та енергетична; екологічна) (Н. Гічова).

Як бачимо, найчастіше застосовуються ресурсний, функціональний, ресурсно-функціональний підходи. Для визначення складу економічної безпеки підприємства використаємо ресурсний та функціональний підходи. Ресурсний підхід пов'язує стан економічної безпеки з забезпеченістю та ефективністю використання основних корпоративних ресурсів і передбачає визначення відповідних складових.

Зазначимо, що відповідно до ресурсного підходу розглядаємо фінансову, кадрову, інформаційну, технічну, технологічну, матеріально-сировинну, просторову. Проте варто зауважити, що при трактуванні цих складових не завжди робиться акцент на їх ресурсній природі. Тому уточнимо змістовне наповнення кожної з них.

Суттєва увага приділяється фінансовій безпеці. Ресурсний підхід, коли стан фінансової безпеки асоціюється з ефективним використанням ресурсів використовується досить часто. При цьому фінансова безпека розглядається як стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів підприємства, виражений у найкращих значеннях фінансових показників прибутковості та рентабельності бізнесу, якості управління, використання основних і оборотних засобів підприємства, капіталу тощо.

Фінансова безпека декомпонується на низку складових, розглянемо основні підходи: інвестиційну, інноваційну, кредитну та емісійну (І. Бланк); грошово-кредитну, бюджетну, валютну, банківську та податкову (В. Шлемко, І. Бінько); інвестиційну, грошово-кредитну, бюджетну, валютну, банківську, фондову та страхову (М. Єрмошенко, К. Горячева, О. Судакова); інвестиційну, бюджетну, банківську, фондову, страхову, кредитну, грошову і програмно-аналітичну (Л. Матвійчук); інвестиційну, страхову, фондову, бюджетно-податкову, кредитну та грошову (О. Малік); інвестиційну, грошово-кредитну, валютну, фондову та бюджетно-податкову (Н. Коленда).

За визначенням О. Стащук, кредитна безпека – це стан найбільш ефективного використання

позикових фінансових ресурсів підприємства, що дозволяє йому забезпечити захист фінансових інтересів усіх суб'єктів кредитних відносин та протистояти загрозам грошово-кредитної політики в напрямку оптимізації капіталу суб'єкта господарювання та максимізації його ринкової вартості [2, с. 196-197].

Враховуючи, що кредит – не єдина форма позики фінансових ресурсів, доцільно до складу фінансової безпеки віднести боргову як відповідний рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування та ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, достатній для задоволення нагальних соціально-економічних потреб, що не загрожує суверенітету держави та її фінансовій системі.

Валютна складова актуальна, якщо підприємство здійснює зовнішньоекономічну діяльність і має валюту, яка є важливим стабільним ресурсом для його розвитку у процесі купівлі-продажу іноземної валюти для експортно-імпорتنних розрахунків.

Страхова безпека актуалізується з позиції забезпечення покриття отриманих збитків у разі настання страхової ситуації. Страхові суми в такому випадку відносять до внутрішніх джерел фінансування реальних проектів.

Аналогічний підхід доцільно використати і щодо фондової безпеки – в контексті формування інвестиційного портфелю і мобілізації інвестиційних ресурсів.

Багато вчених як основну складову економічної безпеки розглядають кадрову. Вище ми розглянули підходи до визначення сутності та складових кадрової безпеки, тому уточнимо її суть з позиції ресурсного підходу. На нашу думку кадрова безпека – це такий склад та якісний стан колективу працівників підприємства, який, завдяки високому професіоналізму, кваліфікації, особистісним якостям, забезпечує виконання покладених на них функцій, реалізацію цілей розвитку та відповідність місії підприємства.

В межах кадрової безпеки доцільно виділити інтелектуальну, інформаційну, професійну, кваліфікаційну, оскільки це характеристики людський ресурсів, водночас, власне ресурси – вміння, знання, навички, досвід, здатність їх застосовувати.

Інтелектуальна безпека полягає у здійсненні сукупності заходів, спрямованих на створення, відтворення, збереження і захист інтелектуального потенціалу, який формується (використовується, трансформується) зусиллями персоналу підприємства. В її межах можна виділити патентну безпеку, безпеку авторства, націлені на захист інтелектуальних прав.

Нині інформація – стратегічний ресурс підприємства. Тому інформаційна безпека – це не лише стан захищеності інформаційних ресурсів підприємства від загроз несанкціонованого доступу, зміни або знищення, а й наявність достатньої, достовірної інформації для прийняття управлінських рішень. Складовими інформаційної безпеки є: безпека джерел інформації (безпека інформаційних каналів), аналітична та прогностична безпека, технічна та технологічна безпека, безпека документообігу, безпека інформаційних систем.

В наукових джерелах часто використовується термін – техніко-технологічна безпека підприємства як стан найбільш ефективного використання його техніко-технологічної бази з метою досягнення економічних та соціальних цілей розвитку підприємства в умовах конкуренції і господарського ризику [6]. Ми вважаємо за доцільне окремо розглядати технічну та технологічну складові економічної безпеки.

Технічна безпека може трактуватись з кількох позицій. Проте в контексті складової ресурсної безпеки акцент робиться на стані, структурі технічних ресурсів, відповідності найновішим досягненням науки і техніки в даній сфері діяльності, ефективності використання. Тому, на нашу думку, технічна безпека – це такий склад і стан технічних ресурсів, який дозволяє мати і утримувати на довготермінову перспективу конкурентні переваги у сфері технічного озброєння підприємства. На нашу думку, технологічна безпека може трактуватись як такий рівень технологій, за якого створюються умови для ефективного виробництва продукції, надання послуг, інших видів діяльності з використанням найновіших ідей та наукових розробок, що дозволяє забезпечити високий (прийнятний) рівень конкурентоспроможності підприємства або отримати бажану конкурентну позицію.

Матеріально-сировинна безпека – це стан повного та безперервного забезпечення сировиною, матеріалами, комплектуючими високої якості, а в подальшому – ефективне їх використання,

обробка, утилізація.

Як окрему складову варто виділити енергетичну безпеку, яку трактують як безперервну наявність джерел енергії за доступною ціною (Міжнародне Енергетичне Агентство). МЕА виділяє два аспекти енергетичної безпеки: довгострокову енергетичну безпеку, що пов'язана з своєчасними інвестиціями в постачання енергії в зв'язку з економічним розвитком та екологічними потребами, та короткострокову, яка фокусується на здатності енергетичної системи оперативно реагувати на раптові зміни в співвідношенні попиту та пропозиції [7]. Енергетична безпека тісно пов'язана з енергетичною незалежністю – це рівень самостійності керівництва підприємства у формуванні та здійсненні політики, яка незалежна від зовнішнього і внутрішнього втручання та тиску (Н. Матвійчук) [2, с. 163].

Нечасто, але зустрічається просторовий ресурс підприємства. Просторова безпека з позиції ресурсного підходу – це здатність підприємства використати можливості та долати загрози, пов'язані з розміщенням підприємства в навколишньому середовищі. На її рівень впливають: привабливість місця розташування для суб'єктів ринку, природно-кліматичні умови, наявність та якість природних ресурсів та умов, рівень розвитку виробничої, ринкової та соціальної інфраструктури, рівень криміногенності, ефективність роботи служби безпеки тощо. Її складовими є інфраструктурна безпека, природоресурсна, асиміляційна, ринкова, соціальна.

Основними функціональними напрямками діяльності, які передбачають високий рівень ризиковості, є інвестиційна, інноваційна, маркетингова, зовнішньоекономічна діяльності; базовими – екологічна, виробнича; що опосередковано впливають на попередні та результати діяльності – іміджева, інтерфейсна, інституційна.

Оскільки екологічна складова була розглянута вище, зупинимось на виробничій безпеці. Н. Коленда дає визначення виробничої безпеки як стану, який характеризується захищеністю всіх складових виробничого процесу від впливу зовнішніх і внутрішніх загроз та ризиків, що дозволяє забезпечити ефективність виробничої діяльності, комфортні та безпечні умови праці й розвиток трудового потенціалу а також мінімізувати негативний вплив на навколишнє середовище. Структурними елементами виробничої безпеки підприємства є: техніко-технологічна; безпека праці; матеріально-сировинна; збутова; організаційна [2, с. 130-131].

Техніко-технологічна безпека – це стан захищеності технічної та технологічної складової виробничого процесу від негативних чинників впливу, за якого створюються умови для ефективного, раціонального використання техніки та технології, їх оновлення з метою забезпечення високого рівня конкурентоспроможності підприємства. Безпека праці – це стан захищеності працівників виробництва від негативних чинників впливу внутрішнього та зовнішнього характеру, за якого забезпечені належні та безпечні умови праці та відпочинку. Матеріально-сировинна безпека – це стан захищеності від негативних чинників впливу, за якого виробництво є ритмічним, планомірним та ефективним, а також мінімальні витрати у системі матеріально-сировинного забезпечення. Збутова безпека – це стан захищеності, за якого виробництво в повній мірі задовольняє потреби ринку як за кількісними, так і якісними показниками, що забезпечує його високу ефективність та конкурентоспроможність. Організаційна безпека – це стан захищеності виробництва, за якого досягається найвищий рівень його ефективності завдяки правильній організації та управлінню [2, с. 130-131].

Інвестиційна діяльність підприємства забезпечує стратегічні напрями його розвитку, тому забезпечення інвестиційної безпеки потребує особливих зусиль та уваги. Інвестиційну безпеку найчастіше розглядають як: стан ефективного використання ресурсів та ринкових можливостей для запобігання загроз зовнішнього та внутрішнього середовища, які виникають у процесі інвестиційної діяльності підприємства, що сприяє його стійкому розвитку [8, с. 184]; забезпечення такого стану інвестиційної сфери, за якого економічна стратегія розвитку підприємства здатна зберігати і підтримувати достатній рівень інвестиційних ресурсів в умовах дії внутрішніх і зовнішніх загроз, що є необхідним для забезпечення стійкого розвитку та економічної стабільності [9, с. 294].

Інвестиційна безпека тісно пов'язана з фондовою, яку розглядають як стан, за якого відбувається зростання ринкової вартості підприємства та привабливості дивідендної політики.

В структурі економічної безпеки особливе місце займає інноваційна складова, яку визначають як послідовну, заплановану, цілеспрямовану, комплексну діяльність підприємства щодо зміни

кожного з елементів бізнесу певного підприємства, викликану попитом, обумовлену науково-технічним прогресом і спрямовану на діючу організаційну структуру, технологічні процеси, стиль і методи управління, продукцією, що випускається, джерела сировини й матеріалів, ринки збуту [10, с. 181];

Як зазначає Н. Коленда, комерційна безпека підприємства – це стан, за якого ефективно здійснюється організація та управління процесами купівлі-продажу, відбувається задоволення попиту споживачів і зростає рівень капіталізації її суб'єкта, гарантується отримання бажаного комерційного результату від діяльності підприємства та формується прихильність споживачів [2, с. 169]. Основними складовими комерційної безпеки підприємства вона виділяє:

постачальницько-збутову як стан, за якого відбувається вчасне постачання товару на ринок та його швидкий збут; ринкову як стан, за якого ринок позитивно сприймає товар, у споживачів формується лояльність та прихильність до нього та зростає попит; маркетингову як стан, за якого відбувається правильний та адекватний вибір маркетингових заходів та відповідна (бажана) реакція споживачів на їх використання; безпеку комерційної вигоди як стан, за якого підприємство отримує очікуваний прибуток (комерційну вигоду) від своєї діяльності [2, с. 169].

Ринкова безпека – це стан захищеності підприємства від неефективно обраної моделі поведінки на ринку, помилок у товарно-збутовій політиці, політиці ціноутворення, виготовлення неконкурентоспроможної продукції.

Силова безпека – це захищеність підприємства від загроз життю його власників та працівників, їх здоров'ю та матеріальному благополуччю, а також захист майна підприємства від кримінальних посягань тощо

Інтерфейсну безпеку, як складову економічної безпеки, розглядають як надійність взаємодії з економічними контрагентами та контактними аудиторіями [11].

Т. Сак в складі інтерфейсної безпеки розглядає лише зовнішніх стейкхолдерів, адже внутрішні (персонал, менеджери, власники) визначають кадрову безпеку підприємства: безпека у взаємодії з споживачами; безпека у взаємодії з постачальниками; безпека у взаємодії з посередниками; безпека у взаємодії з інвесторами; безпека у взаємодії з кредитно-фінансовими установами; безпека у взаємодії з іншими стейкхолдерами (партнери, громадські організації, засоби масової інформації тощо) [2, с. 171-172].

Щодо зовнішньоекономічної діяльності, то в науковій літературі зустрічаються два терміни – зовнішньоекономічна безпека підприємств та безпека зовнішньоекономічної діяльності підприємства. О. Швиданенко трактує зовнішньоекономічну безпеку підприємства як невід'ємну складову міжнародної, національної безпеки країни, яка відображає стан найефективнішого використання корпоративних ресурсів для запобігання погрозам і забезпеченню стабільного функціонування підприємства як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках [12, с. 360].

Економічну безпеку зовнішньоекономічної діяльності підприємства пов'язана з валютною, яку розглядають як стан, за якого ризики здійснення валютних операцій зводяться до мінімуму.

На нашу думку, важливе значення в контексті забезпечення економічної безпеки відіграють нормативно-правові, управлінські, організаційні фактори, елементи корпоративної культури. Тому вважаємо доцільним виділити інституційну безпеку підприємства. М. Комар у інституційній структурі фірми виокремлює формальні та неформальні інститути [13]. На основі цих підходів О. Вашків виділяє дві взаємопов'язані тріади: першу формують три групи фундаментальних інституційних підсистем, другу – функціональні складові інституційного середовища. Тріада базисних інститутів складається з: ментальних особливостей працівників підприємства; внутрішніх культурних особливостей підприємства; когнітивних механізмів підприємства. Тріада функціональних підсистем включає: організаційно-управлінські і техніко-технологічні особливості підприємства; поведінкові паттерни підприємства; досвід ринкового функціонування підприємства [14, с. 42-43].

Виходячи з цього, інституційна безпека – це такий стан інституційного середовища підприємства, за якого ефективно здійснюється організація та управління всіма процесами його діяльності, гарантується захищеність працівників, з одного боку, та запобігає ризикам нелояльності, з другого.

Правову безпеку можна розглядати як усебічне правове забезпечення діяльності підприємства,

дотримання чинного законодавства, правова захищеність усіх аспектів діяльності підприємства.

Висновки. Таким чином, соціоекологіоекономічна безпека підприємства характеризується захищеністю життєво важливих інтересів підприємства від можливих загроз завдяки надійному забезпеченню всіма видами ресурсів, формуванню та розвитку економічного потенціалу підприємства, при якому ймовірність небажаних змін менша критичної межі. Водночас, це стан стійкого збереження основних показників і параметрів функціонування підприємства, здатність забезпечувати розвиток, досягати поставлених цілей, адекватно реагуючи на зміни оточення.

Змістовне наповнення соціоекологіоекономічної безпеки підприємства уточнюють її складові, для конкретизації яких використано ресурсний та функціональний підходи.

Наукова новизна дослідження полягає у розвитку теорії безпеки підприємства, узагальненні результатів існуючих напрацювань, удосконаленні підходів до визначення сутності та змістовного наповнення складових соціоекологіоекономічної безпеки підприємства, що здійснено в межах трикомпонентного підходу з використанням методу декомпозиції (перший рівень декомпозиції – виділення соціальної, екологічної та економічної безпеки підприємства; другий – розгляд складових соціальної, екологічної та економічної безпеки підприємства; третій рівень – визначення змістовного наповнення окремих підсистем соціальної, екологічної та економічної безпеки підприємства).

Теоретичне та практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що структура соціоекологіоекономічної безпеки підприємства обґрунтована на основі ресурсного та функціонального підходів, що дозволяє акцентувати увагу на усіх найбільш важливих ресурсах та видах діяльності, а отже дає можливість отримати інформацію для прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Саме така інформація дозволить визначити цільові установки розвитку підприємства на стратегічну перспективу з позицій забезпечення соціоекологіоекономічної безпеки загалом, тактичного та операційного рівня – в контексті її окремих складових.

Джерела та література

1. Черчик Л. М. Концептуальні основи формування системи соціоекологіоекономічної безпеки. *Економічний форум*. 2016. № 2. С. 167-174.
2. Теоретичні засади формування системи соціоекологіоекономічної безпеки підприємств : колективна монографія За заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л. М. Черчик Луцьк : Терен, 2018. 248 с.
3. Чердниченко Н. В. Кадрова безпека як складова частина економічної безпеки підприємства. *Управління фінансово-економічною безпекою : матеріали науково-практичної конференції, 28 серпня 2009 року / Відп. за вип. А.М. Куліш. Суми : СумДУ, 2009. С. 51-53. URL : <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/8570/1/579.doc>*
4. Кавтиш О. П. Системна природа кадрової безпеки підприємства. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2015. № 12. С. 181-189.
5. Баева И. А. Психологическая защищённость и психологическая безопасность современного человека. URL : http://ruscenter.ru/netcat_files/multifile/2416/_Psihologicheskaya_zaschischnost_i_psihologicheskaya_bezopasnost_sovremennogo_cheloveka__text_i_audiozapis_vystupleniya_Baeva_I._A.pdf.
6. Стаматін О. В. Особливості формування техніко-технологічної безпеки підприємства. *Системи обробки інформації*. 2010. № 3(84). С. 159-160.
7. Energy security, International Energy Agency. URL : <http://www.iea.org/topics/energysecurity/>
8. Побережна Н. М. Інвестиційна складова економічної безпеки. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. Сер.: *Технічний прогрес та ефективність виробництва*. 2013. № 67. (1040). С. 179–185.
9. Анісімова О. М., Картечева О. С. Інвестиційна безпека підприємства в контексті економічної безпеки: сутність, зміст, оцінка і система управління. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2012. Випуск 1. Том 2. С. 293-297.
10. Максимова Т. С., Філімонова О. В., Ллштван К. В. Формування інноваційної політики підприємства. *Економічний вісник Донбасу*. 2010. № 2 (20) С. 181-183.
11. Ильашенко С. Н. Составляющие экономической безопасности пред приятия и подходы к их оценке. *Актуальні проблеми економіки*. 2003. № 3. С. 12-19.
12. Швиданенко О. А. Зовнішньоекономічна безпека підприємства в умовах глобалізації. *Економіка підприємства: теорія та практика* : зб. матеріалів III міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 21 жовтня 2010 р.) / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана. Київ : КНЕУ,

2010. С. 359-361.

13. Комар М. О. Природа змін інституційної структури фірми. URL : http://www.rusnauka.com/1_NIO_2008/Economics/25474.doc.htm.
14. Вашків О. П. Особливості та елементи інституційної структури підприємства. *Економічні студії*. 2014. 1(01). С. 41-44.

References

1. Cherchyk L. M. (2016) Konceptual`ni osnovy` formuvannya sy`stemy` socioekologoekonomichnoyi bezpeky [Conceptual basis of the formation of socioecological and economic security] *Ekonomichny`j forum* [Economic forum] 2. 167-174. [in Ukrainian].
2. Teorety`chni zasady` formuvannya sy`stemy` socioekologoekonomichnoyi bezpeky` pidpry`yemstv [Theoretical principles of forming a system of socioecological and economic security of enterprises]. *Za zag. red. d-ra ekon. nauk, prof. L. M. Cherchyk Lucz`k : Teren*, 2018. 248. [in Ukrainian].
3. Cheredny`chenko N. V. (2009) Kadrova bezpeka yak skladova chasty`na ekonomichnoyi bezpeky` pidpry`yemstva [Personnel security as an integral part of the enterprise's economic security]. *Upravlinnya finansovo-ekonomichnoyu bezpekoyu* [Management of financial and economic security: materials of the scientific and practical conference]: materialy` naukovo-prakty`chnoyi konferenciyi, 28 serpnya 2009 roku / Vidp. za vy`p. A. M. Kulish. Sumy`. 51-53. URL : <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/8570>. [in Ukrainian].
4. Kavty`sh O. P. (2015) Sy`stemna pry`roda kadrovoyi bezpeky` pidpry`yemstva [Systemic nature of personnel security of the enterprise]. *Ekonomichny`j visny`k Nacional`nogo texnichnogo universy`tetu Ukrayiny` «Ky`yiv`ky`j politexnichny`j insty`tut»* [Economic Herald of the National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute»]. 12. 181-189. [in Ukrainian].
5. Baeva, Y. A. (2002) Psy`xology`cheskaya zashhy`shhennost` y` psy`xology`cheskaya bezopasnost` sovremennogo cheloveka [Psychological security and psychological safety of a modern person] URL : http://ruscenter.ru/netcat_files/multifile/2416/Psihologicheskaya_zaschischennost_i_psihologicheskaya_bezopasnost__sovremennogo_cheloveka__text_i_audiozapis_vystupleniya_Baeva_I._A.pdf. (In Russian).
6. Stamatina O. V. (2010) Osobly`vosti formuvannya texniko-texnologichnoyi bezpeky` pidpry`yemstva [Features of the formation of technical and technological safety of the enterprise]. *Sy`stemy` obrobky` informaciyi* [Information processing systems]. 3(84). 159-160. [in Ukrainian].
7. Energy security, International Energy Agency. URL : <http://www.iea.org/topics/energysecurity/>
8. Poberezhna N. M. (2013) Investy`cijna skladova ekonomichnoyi bezpeky` [Investment component of economic security]. *Visny`k Nacional`nogo texnichnogo universy`tetu «XPI»*. Ser.: *Texnichny`j progres ta efekty`vnist` vy`robny`cztva* [Bulletin of the National Technical University "KhPI". Ser: Technical progress and production efficiency]. 67. (1040). 179-185. [in Ukrainian].
9. Anisimova O. M., Kartecheva O. S. (2012) Investy`cijna bezpeka pidpry`yemstva v konteksti ekonomichnoyi bezpeky` : sutnist`, zmist, ocinka i sy`stema upravlinnya [Investment security of the enterprise in the context of economic security: essence, content, evaluation and management system]. *Teorety`chni i prakty`chni aspekty` ekonomiky` ta intelektual`noyi vlasnosti* [Theoretical and practical aspects of economics and intellectual property]. 1/2. 293-297. [in Ukrainian].
10. Maksymova T. S., Filimonova O. V., Ly`shvan K. V. (2010) Formuvannya innovacijnoyi polity`ky` pidpry`yemstva [Formation of innovative enterprise policy]. *Ekonomichny`j visny`k Donbasu* [Economic Bulletin Donbass]. 2 (20) 181-183. [in Ukrainian].
11. Y`lyashenko S. N. (2003) Sostavlyayushhy`e ekonomy`cheskoj bezopasnosti` pred pry`yaty`ya y` podhody` k y`x ocenke [Components of economic security before accession and approaches to their assessment]. *Aktual`ni problemy` ekonomiky* [Actual problems of the economy]. 3. 12-19. (In Russian).
12. Shvy`danenko O. A. (2010) Zovnishn`oekonomichna bezpeka pidpry`yemstva v umovax globalizaciyi [Foreign economic safety of the enterprise in the conditions of globalization]. *Ekonomika pidpry`yemstva: teoriya ta prakty`ka* [Business Economics: Theory and Practice]. Ky`yiv : KNEU., 359-361. [in Ukrainian].
13. Komar M. O. (2008) Pry`roda zmin insty`tucijnoyi struktury` firmy` [Nature of changes in the institutional structure of the firm]. URL : http://www.rusnauka.com/1_NIO_2008/Economics/25474.doc.htm. [in Ukrainian].
14. Vashkiv O. P. (2014) Osobly`vosti ta elementy` insty`tucijnoyi struktury` pidpry`yemstva [Features and elements of the institutional structure of the enterprise]. *Ekonomichni studiyi* [Economic Studies]. 1(01). 41-44. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 25.06.2019 р.

УДК 330.341.1

Грудзевич Юлія
кандидат економічних наук,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра фінансів та кредиту,
м. Луцьк; ORCID ID:0000-0002-2790-5681
e-mail: grudzevychukr@gmail.com

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-03-81-89>

ПОСЛІДОВНІСТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНТРАПРЕНЕРСТВА НА ПІДПРИЄМСТВАХ

У статті розроблено послідовність реалізації інтрапренерства на машинобудівних підприємствах, що включає аналізування потенціалу й доцільності впровадження інтрапренерства на підприємстві; формування організаційної культури інтрапренерства; розроблення організаційних засад і правового забезпечення впровадження інтрапренерства; створення структур підтримки інтрапренерства на підприємстві; експертне оцінювання, затвердження проекту, розроблення бізнес-плану відібраних ідей; створення інтрапренерської одиниці; розроблення системи стимулювання суб'єктів інтрапренерства, забезпечення ресурсами, підтримка, моніторинг діяльності інтрапренерської одиниці; реалізація проекту; аналізування результатів діяльності інтрапренерської одиниці. Автором запропоновано систему підтримки впровадження інтрапренерства на підприємстві, структуровану на адміністративний, культурно-стимулювальний, фінансово-економічний та ресурсний елементи. Подано схему ресурсного забезпечення інтрапренерського процесу на підприємстві.

Ключові слова: інноваційна діяльність, інтрапренерство, підтримка інтрапренерства, підприємство інтрапренерського типу, ресурсне забезпечення інтрапренерства.

Грудзевич Юлія
кандидат экономических наук,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра финансов и кредита, г. Луцк

ПОСЛЕДОВАТЕЛЬНОСТЬ РЕАЛИЗАЦИИ ИНТРАПРЕНЕРСТВА НА ПРЕДПРИЯТИЯХ

В статье разработана последовательность реализации интрапренерства на машиностроительных предприятиях, включая анализ потенциала и целесообразности внедрения интрапренерства на предприятии; формирование организационной культуры интрапренерства; разработка организационных основ и правового обеспечения внедрения интрапренерства; создание структур поддержки интрапренерства на предприятии; экспертная оценка, утверждение проекта, разработка бизнес-плана отобранных идей; создание интрапренерской единицы; разработка системы стимулирования субъектов интрапренерства, обеспечения ресурсами, поддержка, мониторинг деятельности интрапренерской единицы; реализация проекта; анализ результатов деятельности интрапренерской единицы. Автором предложена система поддержки внедрения интрапренерства на предприятии, структурированную на административный, культурно-стимулирующий, финансово-экономический и ресурсный элементы. Представлена схема ресурсного обеспечения интрапренерского процесса на предприятии.

Ключевые слова: инновационная деятельность, интрапренерства, поддержка интрапренерства, предприятие интрапренерского типа, ресурсное обеспечение интрапренерства.

Hrudzevych Julia,
PhD in Economics, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Eastern European National University
Department of Finance and Credit, Lutsk

SEQUENCE OF IMPLEMENTATION OF INTRAPRENEURSHIP AT ENTERPRISES

The sequence of implementation of intrapreneurship at mechanical engineering enterprises, which includes the analysis of the potential and feasibility of introducing intrapreneurship at the enterprise; formation of organizational culture of intrapreneurship; development of organizational principles and legal support for the implementation of

intrapreneurship; creation of support structures for intrapreneurship at the enterprise; expert evaluation, approval of the project, development of a business plan of selected ideas; creation of an intrapreneurship unit; creation of a system of incentives for the subjects of intrapreneurship, provision of resources, support, monitoring of the activities of the intrapreneurship unit; implementation of the project; analyzing the results of the activities of the intrapreneurship unit is elaborated in the paper. The system of support for the implementation of intrapreneurship at the enterprise, structured into administrative, cultural, incentive, financial and economic and resource elements is suggested by the author. One of the main tasks of intrapreneurship is to find the most promising ways of attracting and using resources. In this regard, we distinguish a separate element of the support system, which is primarily associated with the provision of timely supply, regulation and control for the rational use of resources. The scheme of resource support of the intrapreneurship process at the enterprise is presented. It is important to use existing enterprise resources that are not involved in the main production of the project for introducing intrapreneurship and selecting promising ideas. It is natural that managers are primarily interested in innovative ideas of this type, especially when initiative workers propose to use the waste of basic production.

It is proposed to classify the resources of the enterprise according to the form of ownership into internal and external. The internal resources, in addition to the resources of the enterprise, include the resources of an intrapreneur, primarily intellectual, it is stated that the need to attract external sources of resources implies the implementation of the project through exopreneurship.

In the context of this study, it is necessary to note the special role of workforce, because any employee who performs a passive role in the implementation of a specific intrapreneurship project is perceived as a potential introducer by the managers of the enterprise.

Keywords: innovative activity, intrapreneurship, support of intrapreneurship, enterprise of intrapreneurship type, resource support of intrapreneurship.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими або практичними завданнями. В умовах зростання конкуренції на внутрішніх і зовнішніх ринках, підвищення наукомісткості продукції через активізацію інноваційної діяльності змінюються й форми впровадження її результатів. На сьогодні інновації важливий компонент забезпечення сталого економічного зростання незалежно від виду діяльності. Підприємства, які самостійно здійснюють інноваційну діяльність, фінансово незалежні й самостійно формують власну інноваційну політику. Отож, пошук оптимальних форм створення інноваційних продуктів, здатних забезпечити максимальну ефективність виробництва, набуває усе вагомішого значення. Інтрапренерство (внутрішнє підприємництво) ефективна форма розроблення та впровадження інновацій. У контексті розвитку інноваційної діяльності особливо актуальним вважаємо саме структурно-логічну побудову послідовності реалізації інтрапренерської форми й інноваційної діяльності.

Аналіз досліджень цієї проблеми. У роботах зарубіжних учених варто відзначити дослідження Р. Аккофа [1], який систематизував загальні тенденції організації, І. Мазур, В. Шапіро [2] та їх пропозиції щодо реструктуризації підприємств. Т. Коно [3] обґрунтував групування й визначення об'єднувального напрямку підпорядкування процесів. Доречно згадати наукові праці Х. Віссеми [4], оскільки перетворення традиційного підприємства на підприємство інтрапренерського типу передбачає децентралізацію та розширення ліміту повноважень. Уперше послідовність упровадження інтрапренерства запропонував Г. Піншо [10], який у періодизації виробничого циклу підприємства в цілому, виділив чотири основних етапи інтрапренерського процесу:

- соло-фаза, для якої характерні виникнення ідеї, налагодження контактів, пошук однодумців;
- мережева фаза (характеризується розробленням стратегії та проведенням експертних оцінок);
- фаза здійснення задуму, на якій здійснюється детальне планування, виготовлення пробних зразків і випробовування нової продукції;
- фаза роботи в команді (реалізація проекту, досягнення кінцевого результату, вихід на ринок).

Мета та завдання статті. Вважаємо за потрібне деталізувати процес упровадження інтрапренерської форми реалізації інновацій, виділити основні групи суб'єктів, охарактеризувати принципи діяльності, описати складові системи підтримки й основні напрями розвитку інтрапренерства на підприємствах.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Оскільки досліджуються формування й розвиток інтрапренерства, на нашу думку, передовсім потрібно охарактеризувати суб'єктів інтрапренерства: керівників підприємства, керівників і працівників структурних підрозділів, інтрапренера (керівника інтрапренерської одиниці),

працівників інтрапренерської одиниці. Керівників підприємства розглядаємо за двома якістьми: власники бізнесу, тобто особи, які володіють ресурсами й повністю або частково беруть участь у виробничому процесі, визначають напрям розвитку, координують, контролюють і розпоряджаються результатами діяльності, та керівники, тобто наймані особи, наділені визначеним лімітом повноважень і, у межах наданого їм права, беруть участь у діяльності підприємства.

Наступна група суб'єктів представлена керівниками середньої ланки та працівниками підприємства. Для розвитку інтрапренерства потрібна наявність серед них великої кількості активних і досвідчених спеціалістів, які, за умови створення сприятливого середовища, здатні генерувати інноваційні ідеї.

Основною причиною виділення цієї групи суб'єктів, з одного боку, є можливість залучення працівників підприємства до виконання окремих робіт у межах реалізації проекту інтрапренерства, з іншого – керівники та працівники структурних підрозділів підприємства – потенційні інтрапренери, тому доцільно залучати їх до реалізації інтрапренерського проекту задля майбутньої співпраці.

Інтрапренери, як група суб'єктів, виокремлюються із працівників підприємства й, разом із керівниками, беруть на себе відповідальність і розділяють ризики. У процесі реалізації інтрапренерства виділяємо четверту групу суб'єктів – працівники інтрапренерської одиниці. Запропонований інтрапренером і затверджений керівниками інноваційний проект, залежно від обсягу робіт, може бути реалізованим і самим інтрапренером, автором ідеї, і потребувати залучення до реалізації інших працівників підприємства. Основною причиною такого відокремлення є неоднорідний ступінь ризику – автор проекту несе відповідальність значно більшу за обсягами, ніж його підлеглі, а отже й вигода від запровадження має бути відповідно диверсифікована. Тому об'єднувати дві групи суб'єктів в одну недоцільно.

Підготовчим етапом реалізації інтрапренерства є обґрунтування доцільності впровадження цієї форми інноваційної діяльності, тому потрібно розробити комплексну методику аналізу інноваційної діяльності підприємства, результати здійснення якої дадуть змогу керівникам прийняти раціональне рішення щодо використання означеної форми впровадження інновацій. У разі доцільності розвитку внутрішнього підприємництва на машинобудівному підприємстві створюється інтрапренерська одиниця. Цьому передують розроблення бізнес-плану, системи стимулювання, організаційних й економічних засад, нормативних документів щодо договірних відносин між підприємством й інтрапренерською одиницею, та управління проектом [6,7].

У контексті цього дослідження задля забезпечення реалізації послідовності впровадження внутрішнього підприємництва доцільно сформулювати поняття система підтримки інтрапренерства [7], у якій виділимо чотири елементи: адміністративний, фінансово-економічний, ресурсний, культурно-стимулювальний (рис. 2.).

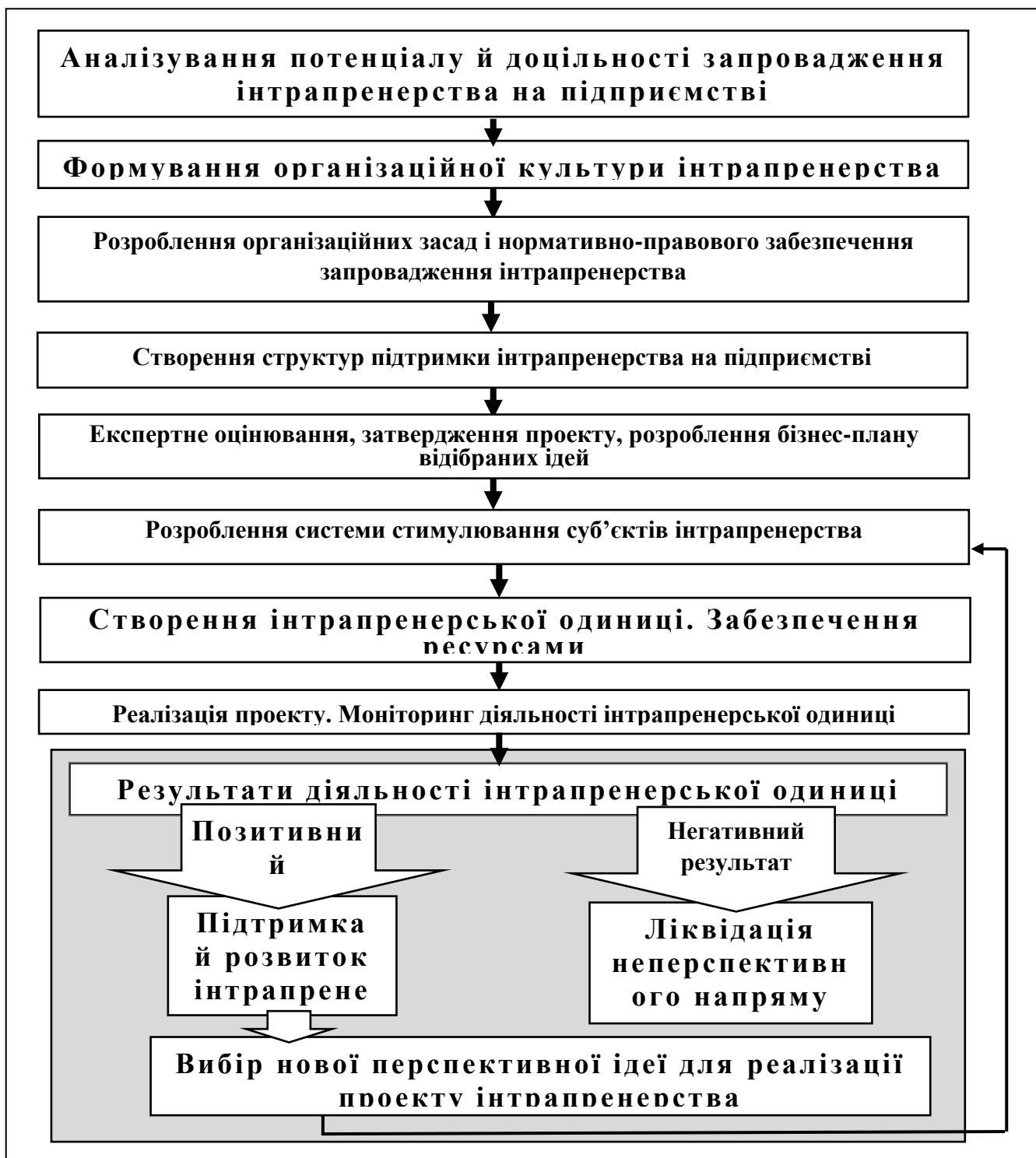
Адміністративний елемент передбачає сукупність організаційних заходів, спрямованих на ефективну децентралізацію управління, адаптацію організаційної структури підприємства, створення керівного органу або призначення особи з наділенням її відповідними повноваженнями.

Ефективне впровадження інтрапренерства можна безпосередньо пов'язати з децентралізацією [6,7,8], значним ростом активності працівників, виявлення в них підприємницьких здібностей. Такого результату можна досягнути делегуванням повноважень від осіб керівної ланки до керівників структурних підрозділів, досвідчених й активних працівників.

Перехід від централізованого управління до децентралізації неможливий без виконання таких умов:

- розвиток підприємства в цьому напрямі відбувається згідно з розробленою інноваційною стратегією;
- інтрапренери на підприємстві наділяються правом голосу й визначеним лімітом повноважень;
- усі організаційні заходи з децентралізації повинні позитивно впливати на конкурентоспроможність та прибутковість діяльності.

Делегування повноважень й інші заходи з децентралізації впроваджують з ініціативи керівників, мають бути оформлені відповідними документами (наказами, розпорядженнями, договорами), тому такі заходи відносимо до адміністративної підсистеми [9].

Рис. 1. Процес реалізації інтрапренерства на машинобудівному підприємстві

Джерело: сформовано автором.

Функціонування адміністративного елемента системи підтримки впровадження інтрапренерства передбачає розроблення докладного плану заходів із забезпечення діяльності інтрапренерської одиниці. На нашу думку, план заходів повинен складатись із короткострокових і довгострокових завдань. У короткостроковому періоді розробляють та реалізують початкові заходи зі стимулювання творчості працівників, делегування повноважень, реалізація початкових етапів децентралізації і, як уже зазначали, реалізації інтрапренерського проекту.

Рис. 2. Характеристика елементів системи підтримки впровадження інтрапренерства на підприємстві

Джерело: сформовано автором.

Довгостроковий план передбачає розроблення й упровадження комплексу заходів для підтримки та подальшого розвитку інтрапренерства на підприємстві. Розроблення та впровадження інновацій через створення інтрапренерської одиниці на перспективу має бути не одиничним, а системним процесом. Отже, адміністративний елемент призначений для забезпечення поступового переходу від традиційної форми господарювання до підприємства інтрапренерського типу.

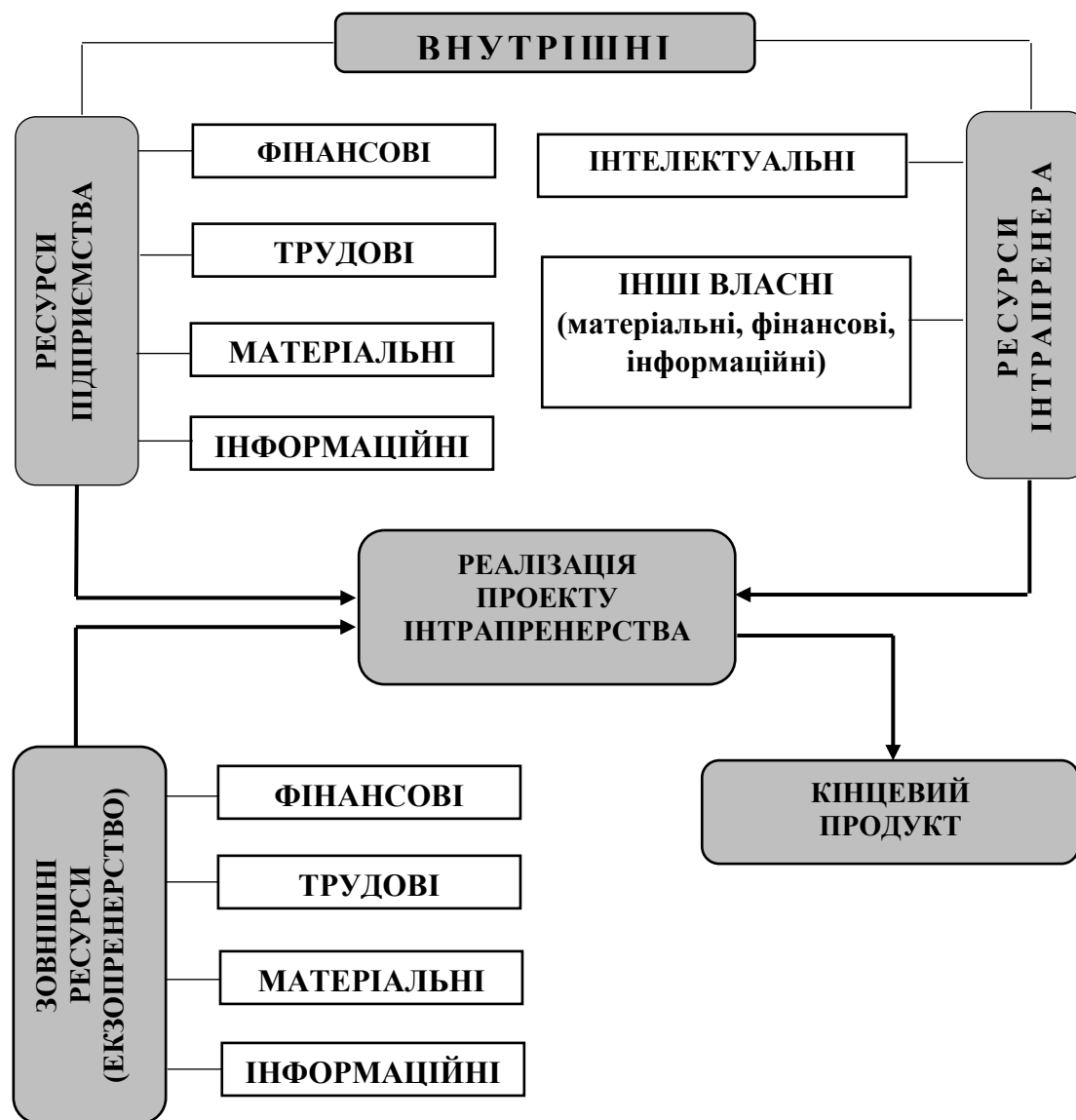
Як зазначали вище, основні функції адміністративного елемента виконують керівники підприємства та спеціально створена група, або уповноважена особа, першочергове завдання якої – відбір і розгляд найбільш перспективних ідей, а також прийняття рішення про реалізацію, доопрацювання з наступним розглядом або відхилення проекту. Усі інноваційні проекти ініціативні працівники подають на розгляд керівного органу чи уповноваженій особі, у компетенції яких є можливість прийняття трьох альтернативних рішень. У разі подання проекту, впровадження якого оцінене як перспективне, підприємство володіє всіма потрібними ресурсами для реалізації або має можливість залучити певний вид ресурсів зі сторони, обравши екзопренерство, ухвалюється рішення про докладне розроблення та наступну реалізацію інтрапренерського проекту. Також поданий проект після розгляду може бути поверненим на додаткове опрацювання згідно з пропозиціями керівництва, знову поданий на розгляд або визнаним неперспективним і відхиленим.

Фінансово-економічний елемент системи підтримки впровадження інтрапренерства на підприємстві ґрунтується на докладному бізнес-плануванні проекту, зокрема розробленні

фінансового плану, пошуку джерел фінансування для забезпечення реалізації проекту інтрапренерства, створення системи фінансування інтрапренерства [5]. У цьому разі важливо забезпечити оптимальний розподіл фінансових ресурсів між інтрапренерською одиницею й основним виробництвом задля уникнення розривів у фінансуванні обох напрямів діяльності.

Одним із основних завдань інтрапренерства є пошук найбільш перспективних шляхів залучення та використання ресурсів (рис. 3). У зв'язку із цим виділяємо окремий елемент системи підтримки, пов'язаний передовсім із забезпеченням вчасного постачання, нормування та контролю за раціональним використанням ресурсів [11с. 157].

Для впровадження інтрапренерства й відбору перспективних ідей важливе використання в проекті наявних ресурсів підприємства, не задіяних в основному виробництві. Закономірно, що керівники передовсім зацікавлені інноваційними ідеями такого типу, особливо коли ініціативні працівники пропонують використовувати відходи основного виробництва.

Рис. 3. Схема ресурсного забезпечення інтрапренерського процесу на підприємстві
 Джерело: сформовано автором на основі опрацьованих джерел.

За формою власності пропонуємо класифікувати ресурси на внутрішні й зовнішні. До внутрішніх, окрім ресурсів підприємства, віднесемо ресурси інтрапренера, насамперед інтелектуальні,

й не виключаємо можливість матеріальної участі внутрішнього підприємця в реалізації проекту. Потреба залучення зовнішніх джерел ресурсів передбачає реалізацію проекту через екзопренерство.

Культурно-стимулювальний елемент системи підтримки передбачає передовсім дослідження стану наявної організаційної культури, розроблення та впровадження нових норм, усунення явищ, які негативно впливають на організаційну культуру підприємства. Очевидно, що культурні середовища традиційного підприємства й підприємства інтрапренерського типу відмінні. Інтрапренерство підтримується стимулюванням творчості й генерації інноваційних ідей, співпраці працівників, установленню оптимальної дистанції влади, лояльним ставленням до ризику. Тому дослідження організаційної культури в цьому аспекті треба здійснювати з визначення особливостей її формування в контексті розвитку інтрапренерства. Також потрібно розробити методіку оцінювання рівня організаційної культури, систематизувати фактори впливу на культурну сферу підприємства. Організаційна культура не має числових показників вимірювання, тому простежити динаміку зміни середовища можна, визначивши окремі кінцеві характеристики. Також доцільно буде віднести до сфери дії цього елементу систему стимулювання суб'єктів інтрапренерського процесу. Основною вимогою до її розроблення, на думку багатьох авторів [10, 11] є поєднання моральних і матеріальних стимулів. Безумовно, помилково було б уважати наявність системи стимулювання лише ознакою підприємства інтрапренерського типу. Стимулювання впроваджене й діє на багатьох традиційних підприємствах, здебільшого у вигляді преміювання без застосування індивідуального підходу, тоді, коли моральні стимули та специфіка кожної групи суб'єктів виробничого процесу ігноруються. Тому систему стимулювання інтрапренерства потрібно розробляти з урахуванням цілого переліку вимог й особливостей груп суб'єктів процесу внутрішнього підприємництва.

Закономірно, що всі елементи системи підтримки не можуть перебувати в стані спокою, взаємопов'язані та взаємодіють між собою. Наприклад, адміністративний елемент взаємодіє зі стимулювальним з приводу впровадження заходів щодо формування сприятливого для творчості середовища та стимулювання працівників, а взаємодія з ресурсним і фінансово-економічним відображається раціональним розподілом ресурсів, ефективним плануванням. Фінансово-економічний та адміністративний елементи забезпечують реалізацію системи стимулювання. Цікава взаємодія ресурсного й культурно-стимулювального елементів. Як уже зазначали, концепція інтрапренерства передбачає особливий підхід до інституції трудових ресурсів. Працівники підприємства за умови створення сприятливого середовища й ефективного стимулювання їх творчих та підприємницьких здібностей стають одними з ключових суб'єктів інтрапренерського процесу. І оскільки елементи системи підтримки інтрапренерства взаємопов'язані, то вочевидь трансформація одного елементу порушує адекватну зміну всіх інших. Тому під час запровадження змін у сферу дії окремого важливо передбачити всі наслідки його впливу на інші елементи та інтрапренерський процес загалом.

Тривалість основного процесу реалізації проекту інтрапренерства не можна обмежити конкретними часовими рамками. Звичайно, під час розроблення бізнес-плану розраховують приблизні терміни виконання проекту. І закономірно, що всі суб'єкти інтрапренерства зацікавлені у швидкому отриманні результату. Однак скорочувати термін реалізації потрібно з урахуванням такого впливу на якість кінцевого продукту.

Визначальним етапом реалізації інтрапренерського проекту є отримання кінцевого продукту. У разі досягнення позитивного результату є велика ймовірність розроблення та реалізації нового проекту, тобто процес переходу від традиційної форми ведення інноваційної діяльності до інтрапренерської буде продовжуватись.

Розроблюючи й реалізуючи перший інтрапренерський проект, потрібно відзначити, що в разі негативного результату можливість подальшого розвитку інтрапренерства зменшується. Керівники підприємства, визнавши отримані від такої діяльності збитки, можливо, відмовляться від переходу на інтрапренерський тип інноваційної діяльності. У цьому разі важливо здійснити моніторинг діяльності одиниці, виявити недоліки та слабкі сторони проекту задля мінімізації ризиків у майбутньому.

Висновки як основні результати дослідницької наукової роботи. Наслідком побудови послідовності реалізації інтрапренерської форми впровадження інновацій є визначення основних положень, які потребують подальшого наукового дослідження за даною проблематикою, серед

яких – удосконалення методу комплексного оцінювання доцільності впровадження та його реалізація під час здійснення аналізування інноваційної діяльності машинобудівних підприємств, розроблення методу вибору ефективної форми впровадження інновацій і системи стимулювання суб'єктів інтрапренерства, формування складників організаційної структури машинобудівних підприємств, які використовують інтрапренерську форму реалізації інновацій тощо.

Джерела та література

1. Акофф Р. О. О целеустремленных системах. М. : Сирин, 2002. 256 с.
2. Мазур И. И. Реструктуризация предприятий и компаний. М. : Высш. шк., 2000. 588 с.
3. Коно Т. Стратегия и структура японских предприятий : пер с англ. М. : Прогресс, 1987. 384 с.
4. Кузьмін О. С. Оцінювання економічної ефективності досягнення стратегій машинобудівних підприємств . *Фінанси України*. 2008. № 9. С. 103–110.
5. Діагностика та розвиток інноваційної складової технологічних процесів: економічні важелі та полівекторний аспект : [монографія] / О. С. Кузьмін, А. М. Дідик, О. Г. Мельник, В. Й. Жежуха. – Львів : Галицька видавнича спілка, 2014. 278 с.
6. Інноваційні системи економічної діагностики підприємств на засадах індикаторів. Теоретико-методологічні та методичні засади : монографія / за ред. О. С. Кузьміна. – Львів : вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2009. – 212 с.
7. Організація та управління інноваційною діяльністю : підручник / за ред. проф. Перерви П. Г., проф. Меховича С. А., проф. Погорелова М. І. – Харків : НТУ „ХПР”, 2008. - 1025 с.
8. Грудзевич Ю. І. Характеристика сучасного стану розвитку інноваційної діяльності машинобудівних підприємств України. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2016. № 1. С. 45–52.
9. Грудзевич Ю. І. Методика аналізу інноваційної діяльності та оцінка доцільності впровадження інтрапренерства на машинобудівних підприємствах. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. Львів, 2017. № 17. С. 9–14.
10. Pinchot G. Intrapreneuring in Action: A Handbook for Business Innovation [Text]. *Berrett-Koehler*, 1999.
11. Shumpeter J. A. The theory of economic development: an inquiry into profits, capital, credit, interest, and the business cycle [Text] / J. A. Shumpeter ; translated from the German by R. Opie. – N. Y. : OUP, 1961.

References

1. Akoff R.O. (2002). O tseleustremlynykh sistemakh [On purposeful systems], Sirin, 256 p.
2. Mazur Y. Y. (2008). Restrukturizatsiya predpriyatiy i kompaniy [Restructuring of enterprises and companies], 588 p.
3. Kono T. (1987). [Strategy and Structure of Japanese Enterprises], 384 p.
4. Kuzmin O. Ye. (2008). Otsiniuvannya ekonomichnoi efektyvnosti dosiahnennia stratehii mashynobudivnykh pidpriemstv [Evaluation of economic efficiency of achievement of strategies of mechanical engineering enterprises], [in Ukrainian].
5. Kuzmin O. Ye., Didyk A. M., Melnyk O. H., Zhezhukha V. Y. (2014). Diahnostyka ta rozvytok innovatsiinoi skladovoi tekhnolohichnykh protsesiv: ekonomichni vazheli ta polivekturnyi aspekt [Diagnostics and development of innovative component of technological processes: economic levers and polyvector aspect]. Lviv: Galician Publishing Union, [in Ukrainian].
6. Kuzmin O. Ye. (2009). Innovatsiini systemy ekonomichnoi diahnostryky pidpriemstv na zasadakh indykatoriv. Teoretyko-metodolohichni ta metodychni zasady [Innovative systems of economic diagnostics of enterprises based on indicators. Theoretical, methodological and methodical bases]. Lviv: NULP, [in Ukrainian].
7. Perervy P.H., Mekhovycha S.A., Pohorielova M.I (Eds.), (2008). Orhanizatsiia ta upravlinnia innovatsiinoiu diialnistiu [Organization and management of innovations]. Charkiv: NTU, [in Ukrainian].
8. Hrudzevych Yu. I. (2016) Kharakterystyka suchasnoho stanu rozvytku innovatsiinoi diialnosti mashynobudivnykh pidpriemstv Ukrainy [Characteristics of the current state of development of innovative activity of mechanical engineering enterprises of Ukraine]. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Economic journal of Lesya Ukrainka Eastern European national University named, [in Ukrainian].
9. Hrudzevych Yu. I. (2017) Metodyka analizu innovatsiinoi diialnosti ta otsinka dotsilnosti vprovadzhennia intraprenerstva na mashynobudivnykh pidpriemstvakh [The methadology of analysis of innovative activity

- and evaluation of the feasibility of the implementation of intrapreneurship at mechanical engineering enterprises] Lviv: Scientific notes of Lviv University of business and law, [in Ukrainian].
10. Pinchot, G. Intrapreneuring in Action: A Handbook for Business Innovation [Text] / G. Pinchot. – Berrett-Koehler, 1999..
  11. Shumpeter J. A. The theory of economic development: an inquiry into profits, capital, credit, interest, and the business cycle [Text] / J. A. Shumpeter ; translated from the German by R. Opie. – N. Y. : OUP, 1961

Стаття надійшла до редакції 15.08.2019 р.

РОЗДІЛ IV

Регіональна економіка та економіка природокористування

УДК 223.146.2

Коротя Мирослав,
аспірант,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра аналітичної економіки та природокористування,
м. Луцьк; e-mail: myroslav.korotya@vlgas.com.ua

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-03-90-98>

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ГАЗОРОЗПОДІЛЬНИХ ТА ГАЗОТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

В статті досліджено шляхи та підходи до регулювання діяльності газотранспортних та газорозподільних підприємств. Окреслено нормативний та правовий базис функціонування газорозподільних і газотранспортних організацій. Здійснено огляд теоретичних підходів до розуміння поняття «газорозподільне підприємство» та основних засад його функціонування. Визначено, нормативно-правовий базис та ряд принципів, якими керуються суб'єкти газотранспортної системи при отриманні доступу до її використання, серед них: безпечність та безперебійність роботи газотранспортної системи; рівноправ'я щодо надання та споживання серед усіх суб'єктів газового ринку; дотримання якісних показників наданих послуг оператором газотранспортної системи; своєчасне погашення боргового зобов'язання суб'єктами газотранспортного ринку.

Ключові слова: газорозподіл, газотранспортування, газова сфера, транспортування природного газу, природний газ, регіональне газорозподільне підприємство.

Коротя Мирослав,
аспірант,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра аналитической экономики и природопользования, г. Луцк

НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ГАЗОРАСПРЕДЕЛИТЕЛЬНЫХ И ГАЗОТРАНСПОРТНЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ В РЕГИОНАХ УКРАИНЫ

В статье исследованы пути и подходы к регулированию деятельности газотранспортных и газораспределительных предприятий. Определены нормативный и правовой базис функционирования газораспределительных и газотранспортных организаций. Осуществлен обзор теоретических подходов к пониманию понятия «газораспределительное предприятие» и основных принципов его функционирования. Определено, нормативно-правовой базис и ряд принципов, которыми руководствуются субъекты газотранспортной системы при получении доступа к ее использованию, среди них: безопасность и бесперебойность работы газотранспортной системы; равноправия о предоставлении и потребления всех субъектов газового рынка; соблюдение качественных показателей предоставляемых услуг оператором газотранспортной системы; своевременное погашение долгового обязательства субъектами газотранспортного рынка.

Ключевые слова: газораспределение, газотранспортировка, газовая сфера, транспортировка природного газа, природный газ, региональное газораспределительное предприятие.

Korotyа Miroslav,
post-graduate student of the Department of Analytical Economics and Nature Management, Lesi
Ukrainka East European National University, Lutsk

NORMATIVE-LEGAL REGULATION OF ACTIVITIES OF GAS RISING AND GAS TRANSPORT ENTERPRISES IN REGIONS OF UKRAINE

The article explores ways and approaches to regulating the activities of gas transport and gas distribution companies. The regulatory and legal basis for the operation of gas distribution and gas transport organizations has been defined. A review of theoretical approaches to understanding the concept of "gas distribution enterprise" and the basic principles of its operation has been carried out. The regulatory framework and a number of principles that guide the subjects of the gas transport system when gaining access to its use have been defined, among them: the safety and continuity of the gas transport system; Equality on the provision and consumption of all gas market players; Compliance with quality indicators of services provided by the gas transport system operator; timely repayment of debt by the subjects of the gas transport market.

In conditions of dynamism of market changes, special attention deserves the normative-legal basis as the main instrument of regulating influence on the activities of the gas transmission system of Ukraine and its regions. The legislative basis regulating the activities of the gas transportation system has recently been fragmented, partly reflecting separate norms that touched strategic importance of Ukrainian economy sectors. In particular, in the laws of Ukraine, and the overwhelming majority of norms and codes were reflected in by-laws of normative legal acts, as well as in some resolutions of the National Commission on Energy Regulation of Ukraine. However, the existing normative legal aspects did not become a prerequisite for the formation of the foundations of integration into European gas space. One of the first fundamental documents in which was carried out an attempt to regulate the gas transportation system and Mutual reconciliation of its subjects became the decrees of the President

However, over time, some provisions of legislative documents are outdated and cannot be applied to the dynamics of processes that take place in gas markets. Therefore, in recent years, the regulatory and legal basis for gas transportation has undergone significant reformation.

Keywords: gas distribution, gas transportation, gas, natural gas transportation, natural gas, regional gas distribution plant.

Постановка проблеми. В умовах динамічності ринкових змін, особливої уваги заслуговує нормативно-правовий базис, як основний інструмент регулюючого впливу на діяльність газотранспортної системи України та її регіонів. Законотворчі засади, котрі регулюють діяльність газотранспортної системи зовсім нещодавно носили фрагментарний характер, частково відбиваючи окремі норми, котрі торкалися стратегічного значення галузей української економіки. Зокрема в Законах України «Про нафту і газ» [5], «Про трубопровідну систему» [9], «Про природні монополії» [7], «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» [4], а переважну більшість норм та кодексів було відображено у підзаконних нормативно-правових актах: у рішеннях Кабінету Міністрів України (Постанова №1729 від 27.12.2001 року) «Про забезпечення споживачів природним газом» [22], а також в окремих постановках Національної Комісії з енергорегулювання України. Однак, існуючі нормативно-правові аспекти не стали передумовою для формування засад інтегрування в Європейський газовий простір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням базису нормативного та правового регулювання процесів газотранспортування та газорозподілу в Україні займалися такі вітчизняні і зарубіжні вчені як, С.Антекар, Г. Бурлак, Д. Ергин, А. Молчанов, К. Павлов, О. Павлова, Н.Тимохіна, Р. Шерстюк, А. Шидловський, Р. Шульман. Однак, саме питання вивчення нормативного базису функціонування підприємств транспортування та розподілу природного газу на сьогодні залишається недостатньо дослідженим.

Метою статті є дослідження нормативного та правового базису функціонування підприємств, що реалізують свою діяльність в сфері розподілу та транспортування природного газу з наступним її регулюванням.

Виклад основного матеріалу. Одними з перших основоположних документів, в яких здійснювалася спроба регулювання газотранспортної системи та взаємоузгодження її суб'єктів стали Укази Президента України «Про заходи щодо реалізації державної політики у сфері природних монополій» від 19 серпня 1997 року [30], «Про реформування нафтогазового комплексу» від 25

лютого 1998 року [32] та постанова Кабінету Міністрів «Про напрями реформування нафтогазової галузі» від 16 грудня 1996 року [31]. Згодом ця прогалина була частково вирішена прийняттям законопроекту «Про засади функціонування ринку природного газу» [3], який був ухвалений 8 липня 2010 року та набрав чинності з 24 липня 2010 року було надано доручення Кабінету Міністрів України про можливість адаптації законодавства України до законодавства ЄС. На зміну якому в 2015 році прийшов ЗУ «Про ринок природного газу» [8]. В межах компетенції вище зазначених законів було здійснено розмежування розподілу діяльності з видобутку, розподілу та поставки і продажу газу, котрий відповідає вимогам Другого енергетичного пакету. В Україні магістральні газопроводи знаходилися у підпорядкуванні ПАТ «Укртрансгаз», водночас місцевими мережами управляли облгази з газифікації та газопостачання. Фактично, існуючий Закон запровадив функції з транспортування та розподілу газових ресурсів, заклавши правові засади реформування ринку газу на шляху лібералізації ринку газу. Ключовими моментами в даному Законі стали наступні основні принципи, які системно створюють умови задля стабілізації функціонування природного ринку газу та лібералізації його діяльності на європейських засадах.

Від так, диференціація видів діяльності на газовому ринку. Керуючись положеннями та статтями 17 та 18 вказаного ЗУ «Про засади функціонування ринку природного газу» [3], які вказують про принципи відокремлення діяльності підприємств по транспортуванню або розподілу газу від його видобування та постачання. Однак, постачальник газу сприяє до монополізації сегментних ринків. Це свідчить про те, що якщо постачальник є одночасно оператором газової мережі, він усіляко намагається обмежити доступ інших конкуруючих структур. Отже, для уникнення зазначеного зловживання та формування конкуруючого середовища спрямований принцип розмежування газової діяльності. Тобто, якщо газотранспортне або газорозподільне підприємство є невід'ємною складовою вертикально-інтегрованої організації, то водночас, воно має мати юридичну та організаційну незалежність щодо інших видів діяльності, котрі безпосередньо не пов'язані з транспортуванням або розподілом природного газу. Ця обставина доповнюється бажанням європейських газових компаній співпрацювати з газовими мережами України при наявності діючого нормативно-правового Кодексу розмежування ГТС. Впровадження цього бачення іноземних газових компаній тісно пов'язано було з необхідністю змін реформувати «Нафтогаз України», вертикально-об'єднаної компанії, в якій об'єднано діяльність з видобутку природного газу (АТ «Укргазвидобування», ПАТ ДАТ «Чорноморнафтогаз», ПАТ «Укрнафта»), транспортування (ПАТ «Укртрансгаз», ПАТ «Укрспецтрансгаз», АТ «Укртранснафта»), розподілу та реалізації (постачання) (ДК «Газ України»). Правові засади ПАТ «Укртрансгаз» та ДК «Газ України», як дочірніх компаній НАК «Нафтогаз України», які були утворені ще до введення в дію нових Цивільного та Господарського кодексів України у 2004 році характеризувалися значною юридичною, організаційною та управлінською підпорядкованістю відносно головної компанії. Тому згодом, згадане розмежування призвело до створення публічних акціонерних товариств ПАТ «Укртрансгаз», АТ «Укргазвидобування» та ДК «Газ України» з наступним перетворенням НАК «Нафтогазу» у державну холдингову компанію, яка в подальшому управлятиме холдинговими корпоративними пакетами акцій акціонерних товариств створених на основі дочірніх компаній.

Щодо «свободи» вибору споживачами постачальників газу. Мова йде про ступінь лібералізації газового ринку, що законодавчо було закріплено статтями 9 та 19 ЗУ «Про засади функціонування ринку природного газу» [3]. Зокрема, Законом було обумовлено поняття «кваліфікованого споживача», особу, котра має право вільно купувати газові ресурси у будь якого постачальника. Керуючись Постановою НКРЕКП від 29.03.2012 № 305 «Про визначення ступеня кваліфікації споживачів природного газу» [25], а з кінця 2015 року «Кодексом газорозподільчих систем» визначено наступні види споживачів [10]: споживачі та інші суб'єкти промислового сектора; об'єкти фінансування з державного та місцевих бюджетів; виробники теплової енергії, виходячи з обсягу природного газу, який використовується для продовження процесу виробництва та надання населенню послуг по постачанню опалення та гарячої води; споживачі побутового сектору [25].

Відомо, що найбільшими суб'єктами промислового сектору є хімічні підприємства, які споживають близько 8 млрд.м.куб. газу та мають можливість вільно вибирати газовий ресурс у трейдерів зі значними знижками від граничної ціни. В свою чергу, з 1 січня 2015 року, український ринок, майже для всіх категорій кваліфікованих споживачів став частково лібералізованим. Такий

підхід був узгоджений з Європейською Комісією під час визначення умов вступу України до Енергетичного співтовариства.

Щодо вільного доступу до газових мереж, то керуючись статтями 7, 9, 13, 15 усі перелічені суб'єкти мають вільний доступ до ГТС України та її підземних сховищ. Порушення до доступу ГТС настає у випадках: відсутності вільної пропускної потужності, недотриманням договірних засад замовником вимог щодо порядку доступу до ГТС, тимчасового обмеження у доступі у мережі передбаченого Порядком доступу до ГТС, затвердженого НКРЕ. Вільний доступ до ГТС, теж частково імплементує європейський напрям, погоджуючись Другою Газовою Директивою ЄС. Проте, існують певні протиріччя даного Закону, котрі ще дозволяють виникнення випадків тимчасового обмеження, які в свою чергу визначатимуться підзаконним актом НКРЕКП. Також, Законом не передбачено можливості судового оскарження у разі відмови у доступі до газової мережі. Однак вільний доступ має надаватися не лишень для постачання газу до споживача, але й для його транзиту територією України, не лишень для українських фірм, але й для іноземних. Але, попри все, вище перелічене право на доступ до української газотранспортної системи серед претендентів наштовхується на ряд перепон, серед яких:

-нормативно-правового порядку, оскільки НКРЕКП з 2012 року затвердила Порядок доступу об'єктів до єдиної газотранспортної системи [24]. Згідно цього документа було створено системного оператора, який здійснює управління газотранспортною системою України. Функціональні обов'язки системного оператора виконує компанія, котра управляє національними магістральними газопроводами;

-техніко-технологічного порядку, що стосується порядку та процедурного процесу доступу до магістральних газопроводів, як складових транзитного потенціалу України. Задля урівноваження позицій конкуруючих суб'єктів на вітчизняному ринку транзиту газу слід забезпечити техніко-технологічні умови на українських кордонах не лишень для поставок з Росії, але й з інших Європейських країн. Це призвело в свій час для побудови газовимірювальних станцій технічних умов приймання-передачі газу за європейським принципам [19].

Водночас, нормативно-правова база вміщує ряд принципів, якими керуються суб'єкти газотранспортної системи при отриманні доступу до її використання, серед них, варто зазначити: безпечність та безперебійність роботи газотранспортної системи; рівноправ'я щодо надання та споживання серед усіх суб'єктів газового ринку; дотримання якісних показників наданих послуг оператором газотранспортної системи; своєчасне погашення боргового зобов'язання суб'єктами газотранспортного ринку.

Згідно невідповідності деяким положенням вимогам третього енергетичного пакету Закону України «Про основи функціонування ринку природного газу» [3], було прийнято новий Закон України від 2015 року № 329 «Про ринок природного газу» в якому найбільш широко впроваджено принципи та норми європейської директиви для безперебійності роботи внутрішнього ринку України [8]. Цей документ вступив в дію з жовтня 2015 року та виконав умови третього енергетичного пакету. Його ще також, називають «антимонопольним». Основними вихідними положеннями цього Закону є наступні принципи: регулювання ринку газу застосовує принципи: прозорості, пропорційності, недискримінації діяльності суб'єктів природних монополій; високий рівень захисту прав та інтересів споживачів, вільна торгівля природним газом, формування справедливого доступу до мереж газотранспортної системи для всіх суб'єктів на ринку газу; регуляторний принцип Регулятора ринку природного газу, котрий уповноважений видавати ліцензії на провадження виду діяльності, проваджувати сертифікацію, обґрунтовує тарифоутворення для різних регіональних газових ринків; реалізація державної політики в нафтогазовому комплексі, розроблення правил по безпеці постачання природного газу Центральними органами виконавчої влади; оператор газотранспортної системи здійснює господарську діяльність безвідносно до діяльності з видобутку, розподілу та постачання природного газу та оптової діяльності, будучи при цьому юридично та організаційно незалежним; оператор газосховища здійснює діяльність по зберіганню (закачуванню та відбору) природного газу, будучи водночас юридично та організаційно незалежним від інших видів діяльності, не пов'язаних з транспортуванням та зберіганням природного газу; оператор установки LNG відповідає за безперебійну та ефективну експлуатацію, забезпечення у відповідному стані та розвитку (враховуючи реконструкцію та будівництво) установки LNG.

Отже, Законом «Про ринок природного газу» стверджується розподіл функцій та механізми недопущення лобіювання компаній по постачанню та видобутку операторів газотранспортної системи. [8] Цей аспект відкриває суттєві переваги для залучення внутрішніх та зовнішніх інвесторів в український ринок газотранспортних послуг. Відносно цього, урядом було запропоновано Законопроект №2352а «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування суб'єктів господарювання, що здійснюють видобування природного газу», який передбачав 1 етап - з 1 жовтня 2015 року зниження ставки ренти для діючих інвестиційних проектів з 55% до 29%, 2 етап - з 1 січня 2016 року запровадження європейської рентної плати від 10 до 20% залежно від глибини. [2] Основою цього заходу було стимулювання нових інвестиційних проектів, збільшення частки власного видобутку у споживанні та відповідно, скорочення частки імпорту. Також, прийнято Закон України від 22.09.16р. № 1540-VIII «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг», яким законодавчо визначено механізми і стандарти роботи Регулятора [6].

Однак, з плином часу, деякі положення законотворчих документів застарівають та не можуть бути застосованими до динамічності процесів що має місце на газових ринках. Тому, останніми роками нормативно-правовий базис транспортування газу зазнав суттєвих реформації. Так, у 2016 році було прийнято Закон України «Про внесення змін до Митого Кодексу України щодо створення передумов до нової моделі ринку природного газу», положеннями якого намічено напрями впровадження в Україні бехколу, змінено вторинну законодавчу базу по регулюванню суб'єктів газового ринку, насамперед, що стосується реформування Кодексу газотранспортної системи, Правил постачання природного газу, тощо [2, 11].

Разом з тим, в продовж 2017 року НКРЕКП було проведено чимало заходів, націлених на вдосконалення вторинного законодавства, з урахуванням усіх норм, правил, Директив і Регламентів ЄС на постійній основі [1].

Важливою метою реалізації положень Кодексу мереж ЄС по питанням балансування газу в ГТС, котрий є елементом правил функціонування газу на Європейських газових ринках та впровадженням подового балансування, постановою НКРЕКП №1437 від 27 грудня 2017 року було змінено Кодекс ГТС, Кодекс ГРМ, Кодекс газосховищ, Правила постачання природного газу, зрештою що відобразилося у новому договорі транспортування природного газу по номінації, реномінації проведення алокації, врегулюванню замовниками послуг по транспортуванню небалансів та створенню передумов для фінансового забезпечення оператора газотранспортної системи України [23]. Важливим нововведенням стало те, що було сформовано порядок визначення десятирічних планів розвитку ГТС України. Ряд трансформаційних зрушень було здійснено в процесі регулювання взаємовідносин між суб'єктами газотранспортної системи, інформаційної платформи оператора ГТС, що дозволило в свою чергу змінити ринкові алгоритми формування газового ціноутворення та сформувати більш гнучкі та ефективні взаємовідносини на ринку природного газу.

Впродовж 2017-2018 років відносини на ринку природного газу також піддавалися змінам у ряді нормативно-правового регулювання, а саме: Кодексу газотранспортної системи [26]. Кодексу газорозподільних систем, [26], Кодексу газових сховищ [27]. Правил постачання природного газу [29].

Визначною подією стало підписання Меморандуму в середині 2018 року про взаєморозуміння та відокремлення оператора ГТС (анбандлінгу) між наглядовими радами НАК «Нафтогаз України» та ПАТ «Магістральні газопроводи України» [14].

Погодження умов Меморандуму дасть змогу з'ясувати в двосторонньому порядку заходи по відокремленню оператора газотранспортної системи за моделлю відокремленої власності (OU) та здійснити впровадження у дію всіх міжнародних зобов'язань України, імплементуючи нормативно-правовий базис до початку 2020 року.

Цей документ є роз'ясненням по питанню проходження анбандлінгу, з врахуванням відмови непорозуміння контрактних умов з Газпромом щодо транзиту з НАК «Нафтогазом», термін якого завершується 31 грудня 2019 року. Загалом, Україна взяла на себе зобов'язання адаптувати корпоративне управління «Нафтогаз» до вимог Європейського Союзу.

Висновок. Отже, як висновок, можемо констатувати, що найбільш важливим базисом діяльності підприємств газорозподільної та газотранспортної сфери є саме нормативне та правове забезпечення,

що формує потрібне середовище з наявними гармонізованими зв'язками між суб'єктами в газовій промисловості держави.

Джерела та література

1. Дзьоба О. Г., Лінчевська Н. М. Ефективність чинного організаційно-економічного механізму управління інноваційно-інвестиційною діяльністю газотранспортних підприємств. *Соціально-економічна інтеграція України у глобальну інноваційну економіку: досвід підприємств і регіонів: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (26–27 вересня 2014 р.)*. Черкаси. 2014. С. 8-22.
2. ЗУ «Про внесення зміни до Митного кодексу України щодо створення передумов для нової моделі ринку природного газу». *Відомості Верховної Ради України*. №994-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994-19>. (дата звернення 20.08.2019).
3. ЗУ «Про засади функціонування ринку природного газу». *Офіційний вісник України*. 30.07.2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2467-17/print>. (дата звернення 20.08.2019).
4. ЗУ «Про ліцензування видів господарської діяльності. Відомості Верховної Ради України. 05.06.2015 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19/print>. (дата звернення 20.08.2019).
5. ЗУ «Про нафту і газ». URL: <https://zakon.help/law/2665-III/edition04.04.2018/>. (дата звернення 20.08.2019).
6. ЗУ «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-19>. (дата звернення 20.08.2019).
7. ЗУ «Про природні монополії». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-14/print>. (дата звернення 20.08.2019).
8. ЗУ «Про ринок природного газу» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-19/print>. (дата звернення 20.08.2019).
9. ЗУ «Про трубопровідний транспорт». *Відомості Верховної Ради України*. 16.07.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/192/96-вр/print>. (дата звернення 20.08.2019).
10. Кодекс газорозподільних систем URL: <http://www.nerc.gov.ua/index.php?id=18017>.
11. Коротя М.І., Павлов К.В., Теслюк М.О. Державне регулювання та нормативне забезпечення діяльності газотранспортних підприємств в Україні. *Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції аспірантів і студентів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень»*. (16-17 травня 2017 року). Луцьк, 2017. С. 706-708.
12. Коротя М.І. Етапи становлення нафтогазової промисловості в Україні. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2017. 1 (9). С. 76-81.
13. Коротя М.І. Тарифоутворення на послуги транспортування газу та його розподілу серед газорозподільчих підприємств України. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк. 2017. 2 (10). С. 63-71.
14. Меморандум про взаєморозуміння щодо відокремлення оператора газотранспортної системи (анбандлінгу). URL: <http://www.naftogaz.com/files/Information/Mem-SB-Naftogaz-MGU.pdf>.
15. Павлов К.В. Застосування методів нормування показників та нечіткої логіки при оцінці рівня еколого-безпечного природокористування. *Структурні зміни в економіці природокористування: теоретичні основи та прикладні аспекти* / за заг. ред д-ра екон. наук, проф. О.М. Стрішенець. Луцьк. 2016. С. 46-63.
16. Павлов К.В. Нормативно-правові основи конкурентних відносин на регіональних ринках нерухомості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 23Ч.2. 2017. С.148-150.
17. Павлов К.В., Федина К.М. Проблеми екологічної безпеки як складової частини енергетичної безпеки України. *Актуальні проблеми прикладної економіки* / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. О.М. Стрішенець. Луцьк. 2017. С. 85-98.
18. Павлов К.В. Сутність та загрози фінансово-економічній безпеці України. *Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції*. ХХ(2). Київ / Рівне. 2014. С.104-110.
19. Перерва М. Нормативно-правове регулювання ринку природного газу в Україні. *Економічний аналіз*. 2012. 11(3). С.342-344.
20. Персональний склад наглядової ради Нафтогазу сформовано повністю. Офіційний сайт НАК «Нафтогаз» URL: <http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf/0/C5D977CFF4E52782C2257F9D00300686?OpenDocument&Highlight=0,ради>. (дата звернення 20.08.2019).

21. Постанова КМУ «Деякі питання вдосконалення корпоративного управління публічного акціонерного товариства “Національна акціонерна компанія “Нафтогаз України”». *Офіційний вісник України*. 18.12.2015 98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1002-2015-p/print>. (дата звернення 20.08.2019).
22. Постанова КМУ «Про забезпечення споживачів природним газом». *Урядовий кур'єр*. 04.01.2002. 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1729-2001-p/print>. (дата звернення 20.08.2019).
23. Постанова НКРЕКП «Про затвердження Змін до деяких постанов НКРЕКП щодо впровадження добового балансування на ринку природного газу та процедури розробки, подання і затвердження Плану розвитку газотранспортної системи на наступні 10 років». *Офіційний вісник України*. 13.04.2018. 29 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1437874-17/print>. (дата звернення 20.08.2019).
24. Постанова НКРЕКП «Про затвердження Порядку доступу та приєднання до Єдиної газотранспортної системи України». *Офіційний вісник України*. 21.05.2012. 36 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0721-12/print>. (дата звернення 20.08.2019).
25. Постанова НКРЕКП від 29.03.2012 № 305 «Про визначення ступеня кваліфікації споживачів природного газу». URL: <http://www3.nerc.gov.ua/?id=2962>. (дата звернення 20.08.2019).
26. Про затвердження Кодексу газорозподільних систем. *Постанова НКРЕКП*. 30.09.2015. 2494. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1379-15>. (дата звернення 20.08.2019).
27. Про затвердження Кодексу газосховищ та критеріїв, згідно з якими до певного газосховища застосовується режим договірної доступу або режим регульованого доступу. *Постанова НКРЕКП*. 30.09.2015. 2495. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1380-15>. (дата звернення 20.08.2019).
28. Про затвердження Кодексу газотранспортної системи. *Постанова НКРЕКП*. 30.09.2015. 2493. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1378-15>. (дата звернення 20.08.2019).
29. Про затвердження Правил постачання природного газу. *Постанова НКРЕКП*. 30.09.2015. 2496. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1382-15>. (дата звернення 20.08.2019).
30. Про заходи щодо реалізації державної політики у сфері природних монополій. *Постанова Кабінету Міністрів України*. 16 грудня 1996. №853/97. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/853/97>. (дата звернення 20.08.2019).
31. Про покладення функцій оператора Єдиної газотранспортної системи України. *Наказ Міністерства енергетики та вугільної промисловості України*. 2 грудня 2013. 882. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2075-13>. (дата звернення 20.08.2019).
32. Про реформування нафтогазового комплексу України. *Указ Президента України*. 25 лютого 1998. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/151/98>. (дата звернення 20.08.2019).
33. Проект ЗУ «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування суб'єктів господарювання, що здійснюють видобування природного газу» URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56010. (дата звернення 20.08.2019).
34. Стрішенець О.М. До питання про майбутнє теорії ринкового фундаменталізму. *Науковий вісник. Серія : Економічні науки*. Чернівці. 2012. 1. С. 386-391.

References

1. O.G.Dzoba, N.M. Linchevska (2014). *Efektivnist chinnogo organizatsiyno-ekonomichnogo mehanizmu upravlinnya innovatsiyno-investitsiynoyu diyalnistyu gazotransportnih pidpriemstv [Efficiency of the current organizational and economic mechanism of management of innovation and investment activity of gas transport enterprises]. Sotsialno-ekonomichna Integratsiya Ukrayini u globalnu innovatsiynu ekonomiku: dosvid pidpriemstv i regioniv-Socio-economic integration of Ukraine into the global innovation economy: experience of enterprises and regions*. Cherkas. derzh. tehnol. un-t. – Cherkasi: ChDTU, [in Ukrainian].
2. *Zakon Ukrainy «Pro vnesennya zmini do Mitnogo kodeksu Ukrayini schodo stvorenniya peredumov dlya novoyi modeli rinku prirodnogo gazu»: pryiniaty 4 lyutogo 2016 roku No 994-19 [Law of Ukraine "On amendments to the Customs Code of Ukraine regarding the creation of preconditions for a new model of the natural gas market" from February 4th 2016, No 994-19]*. (2016, February 4th). Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukrayini-Information from the Verkhovna Rada of Ukraine, 994-19. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994-19>. [in Ukrainian].
3. *ZU «Pro zasady funktsionuvannya rinku prirodnogo gazu»: pryiniaty 30.07.2010 roku [Law of Ukraine "On the principles of functioning of the natural gas market"]*. Ofitsiyiny visnik Ukrayini-Official Bulletin of Ukraine. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2467-17/print>. [in Ukrainian].
4. *ZU «Pro litsenzuvannya vidiv gospodarskoyi diyalnosti»: pryiniaty 05.06.2015 roku [Law of Ukraine "On licensing of types of economic activity"]*. Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukrayini-Information from the Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19/print>. [in Ukrainian].
5. *ZU «Pro naftu i gaz»: pryiniaty 04.04.2018 roku No 2665-14 [Law of Ukraine "on oil and gas"]*. Potochna redaktsiya-current edition. Retrieved from <https://zakon.help/law/2665-III/edition04.04.2018/>. [in Ukrainian].

6. ZU «Pro Natsionalnu komisiyu, scho zdiysnyue derzhavne reguluvannya u sferah energetiki ta komunalnih poslug»: pryiniaty 06 [Law of Ukraine "On the National Commission for State Regulation in the Spheres of Energy and Utilities"]. Ofitsiyniy visnik Ukrayini-Official bulletin of Ukraine [in Ukrainian].
7. ZU «Pro prirodni monopolii»: pryiniaty 28.07.2000 roku [Law of Ukraine "On Natural Monopolies"]. Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukrayini-Information from the Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-14/print>. [in Ukrainian].
8. ZU «Pro rinhok prirodnogo gazu»: pryiniaty 19.05.2015 roku [Law of Ukraine "On the natural gas market"]. Ofitsiyniy visnik Ukrayini-Official bulletin of Ukraine. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-19/print>. [in Ukrainian].
9. ZU «Pro truboprovodniy transport»: pryiniaty 16.07.1996 roku [Law of Ukraine "On pipeline transport"]. Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukrayini-Information from the Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/192/96-vr/print>. [in Ukrainian].
10. Kodeks gazorozpodilnih sistem (2015) [Code of Gas Distribution Systems]. Retrieved from <http://www.nerc.gov.ua/index.php?id=18017>. [in Ukrainian].
11. M.I.Korotyia, K.V. Pavlov, M.O. Teslyuk (2017). Derzhavne reguluvannya ta normativne zabezpechennya diyalnosti gazotransportnih pidpriemstv v Ukrayini [State regulation and normative support of activity of gas transportation enterprises in Ukraine]. Proceedings from MNV '17: XI Mizhnarodno-Yinukovo-praktichnoi konferentsiyi aspirantiv i studentiv «Moloda nauka Volini: prioriteti ta perspektivi doslidzhen»-The 11th International Scientific and Practical Conference of Postgraduates and Students "Young Science in Volhynia: Priorities and Prospects for Research" (pp.706-708). Lutsk: Shidnoevrop. nats. un-t im. Lesi Ukrayinki [in Ukrainian].
12. M.I. Korotyia, (2017). Etapi stanovlennya naftogazovoyi promyslovosti v Ukrayini [Stages of the formation of the oil and gas industry in Ukraine]. Economic Journal of Lesya Ukrainka East-European National University. 1(9). 76-81. [in Ukrainian].
13. M.I. Korotyia, (2017). Tarifoutvorennya na poslugi transportuvannya gazu ta yogo rozpodilu sered gazorozpodilchih pidpriemstv Ukrayini [Tariff formation for gas transportation services and their distribution among gas distribution companies of Ukraine]. Economic Journal of the East European National University named after Lesia Ukrainka: journal / layout. 2 (10). (pp. 63-71). Lutsk : Vezha-Druk. [in Ukrainian].
14. Memorandum pro vzaemorozuminnya schodo vidokremlennya operatora gazotransportnoyi sistemi (anbandllyngu) [Memorandum of Understanding on Separating the Gas Transmission System Operator (abandoning)]. Retrieved from <http://www.naftogaz.com/files/Information/Mem-SB-Naftogaz-MGU.pdf>. [in Ukrainian].
15. K.V. Pavlov, O.M. Strishenets (Eds.) (2016). Zastosuvannya metodiv normuvannya pokaznikov ta nechitkoyi logiki pri otsyntsi rivnya ekologo-bezpechnogo prirodozoristuvannya [Application of the methods of valuation of indicators and fuzzy logic in assessing the level of ecologically safe nature management]. Strukturni zmini v ekonomitsi prirodozoristuvannya: teoretichni osnovi ta prikladni aspekti-Structural Changes in the Economics of Natural Resources: Theoretical Foundations and Applied Aspects. (pp. 46-63). Lutsk: Vezha-Druk [in Ukrainian].
16. K.V. Pavlov (2017). Normativno-pravovi osnovi konkurentnih vidnosin na regionalnih rinkah neruhomosti [Regulatory and legal bases of competitive relations in the regional real estate markets]. Naukoviy visnik Hersonskogo derzhavnogo universitetu. Series: «Ekonomichni nauki». (23, Vols.2), (pp. 148-150). Kherson [in Ukrainian].
17. K.V. Pavlov, K. M. Fedina, O.M. Strishenets (Eds.) (2017). Problemi ekologichnoi bezpeki yak skladovoyi chastini energetichnoi bezpeki Ukrayini [Problems of ecological safety as an integral part of Ukraine's energy security]. Aktualni problemi prikladnoi ekonomiki-Actual problems of applied economics. Lutsk : Vezha-Druk [in Ukrainian].
18. K.V. Pavlov (2014). Sutnist ta zagrozi finansovo-ekonomichniy bezpetsi Ukrayini [Essence and threats to financial and economic security of Ukraine]. Problemi ratsionalnogo vikoristannya sotsialno-ekonomichnogo ta prirodno-resursnogo potentsialu regionu: finansova politika ta Investitsiyi-Problems of rational use of socio-economic and natural-resource potential of the region: financial policy and investments. zb. nauk. prats – Collected papers (22, Vols. 2), (pp. 104–110). Kiyiv, SEU / Rivne, NUVGP [in Ukrainian].
19. M. Pererva (2012). Normativno-pravove reguluvannya rinhku prirodnogo gazu v Ukrayini [Normative legal regulation of the natural gas market in Ukraine]. Ekonomichniy analiz-Economic analysis (11, Vols. 3), (pp. 342.344). [in Ukrainian].
20. Personalniy sklad naglyadovoyi radi Naftogazu sformovano povnistyu [The personal membership of the Naftogaz Supervisory Board is completely formed]. Official site of Naftogaz NJSC. Retrieved from <http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf/0/C5D977CFF4E52782C2257F9D00300686?OpenDocument&Highlight=0,rad>. [in Ukrainian].
21. Postanova KMU «Deiaki pytannia vdoskonalennia korporatyvnoho upravlinnia publichnogo aktsionernoho tovarystva "Natsionalna aktsionerna kompaniia "Naftogaz Ukrainy"» pryiniata 18.12.2015 roku № 98.

- ["Some Issues of Improving Corporate Governance of Public Joint Stock Company" National Joint-Stock Company "Naftogaz of Ukraine"] from December 18 2015 № 98]. Official bulletin of Ukraine. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1002-2015-p/print>. [in Ukrainian].*
22. Постанова КМУ «Pro zabezpechennia spozhyvachiv pryrodnyim hazom» pryiniata 04.01.2002 roku № 2. *["On providing consumers with natural gas" from January 4 2002 № 2]. Government Courier. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1729-2001-p/print>. [in Ukrainian].*
  23. Постанова НКРЕКП «Pro zatverdzhennia Zmin do deiakyykh postanov NKREKП shchodo vprovadzhennia dobovoho balansuvannia na rynku pryrodnogo hazu ta protsedury rozrobky, podannia i zatverdzhennia Planu rozvytku hazotransportnoi systemy na nastupni 10 rokiv» pryiniata 13.04.2018 roku № 29. *["On Approval of the Amendment to some NERCР Regulations on the introduction of daily balancing in the natural gas market and the procedure for the development, submission and approval of the Gas Transport System Development Plan for the next 10 years" from April 13 2018 № 29]. Official bulletin of Ukraine. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1437874-17/print>. [in Ukrainian].*
  24. Постанова НКРЕКП «Pro zatverdzhennia Poriadku dostupu ta pryednannia do Yedynoi hazotransportnoi systemy Ukrainy» pryiniata 21.05.2012 roku № 36. *["On Approval of the Procedure for Access and Accession to the Unified Gas Transportation System of Ukraine" from May 21 2012 № 36]. Official Bulletin of Ukraine. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0721-12/print>. [in Ukrainian].*
  25. Постанова НКРЕКП «Pro vyznachennia stupenia kvalifikatsii spozhyvachiv pryrodnogo hazu» pryiniata 29.03.2012 roku № 305. *["On Determination of Degree of Qualification of Natural Gas Consumers" from March 29 2012 № 305]. Retrieved from Rezhym <http://www3.nerc.gov.ua/?id=2962>. [in Ukrainian].*
  26. Постанова НКРЕКП «Pro zatverdzhennia Kodeksu hazorozpodilnykh system» pryiniata 30.09.2015 roku № 2494. *["On Approval of the Code of Gas Distribution Systems" from September 30 2015 № 2494]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1379-15>. [in Ukrainian].*
  27. Постанова НКРЕКП «Pro zatverdzhennia Kodeksu hazoskhovyshch ta kryteriiv, zghidno z yakymy do pevnoho hazoskhovyshcha zastosovuietsia rezhym dohovirnoho dostupu abo rezhym rehulovanoho dostupu». Pryiniata 30.09.2015 № 2495. *["On Approval of the Code of Gas Storage and the criteria according to which a contractual access regime or a regulated access regime is applied to a certain gas storage facility" from September 30 2015 № 2495]. Pravylam postachannia pryrodnogo hazu-Rules for supplying natural gas. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1380-15>. [in Ukrainian].*
  28. Постанова НКРЕКП «Pro zatverdzhennia Kodeksu hazotransportnoi systemy» pryiniata 30.09.2015 № 2493. *["On Approval of the Code of the Gas Transportation System" from September 30 2015 № 2493]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1378-15>. [in Ukrainian].*
  29. Постанова НКРЕКП «Pro zatverdzhennia Pravyl postachannia pryrodnogo hazu» pryiniata 30.09.2015 roku № 2496. *["On approval of the Rules for the supply of natural gas" from September 30 № 2496]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1382-15>. [in Ukrainian].*
  30. Постанова Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zakhody shchodo realizatsii derzhavnoi polityky u sferi pryrodnykh monopolii» pryiniata 16.12.1996 roku №853/97. *["About measures on realization of the state policy in the field of natural monopolies" from December 16 1996 №853/97]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/853/97>. [in Ukrainian].*
  31. Nakaz Ministerstva enerhetyky ta vuhilnoi promyslovosti Ukrainy «Pro pokladennia funktsii operatora Yedynoi hazotransportnoi systemy Ukrainy» pryiniata 2.12. 2013 roku №882. *["On the introduction of the functions of the operator of the Unified Gas Transportation System of Ukraine" from December 2 2013 №882]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2075-13>. [in Ukrainian].*
  32. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro reformuvannia naftohazovoho kompleksu Ukrainy» pryiniaty 25.02.1998 roku *["On the reformation of the oil and gas complex of Ukraine" from February 25]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/151/98>. [in Ukrainian].*
  33. Proekt ZU «Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo opodatkovannia subiektiv hospodariuvannia, shcho zdiisniuiut vydobuvannia pryrodnogo hazu». *["On Amendments to the Tax Code of Ukraine on Taxation of Business entities engaged in the extraction of natural gas"]. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56010. [in Ukrainian].*
  34. O. M. Strishnets (2012). *Do pitannya pro maybutnE teoriyi rinkovogo fundamentalizmu [To the question of the future of the theory of market fundamentalism]*. Naukoviy visnik. Seriya : Ekonomichni nauki / Bukovinskiy derzh. finans. un-t (1), (pp.386-391). Chernivtsi : Vid-vo BDFU [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.06.2019 р.

УДК 338.12

Галянт Сергій,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
здобувач кафедри аналітичної економіки та природокористування,
м. Луцьк; e-mail: naukoviy@icloud.com

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-03-99-105>

ІНСТИТУЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ВПЛИВУ МІКРО ТА МАКРО ЧИННИКІВ НА ДІЯЛЬНІСТЬ ГАЗОРОЗПОДІЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ РЕГІОНУ

Статтю присвячено актуальним питанням інституційному забезпеченню діяльності газорозподільних підприємств, яке охоплює коло інституційних одиниць, котрі визначатимуть вектор та подальшу діяльність газорозподільних підприємств. Поміж чинників впливу на інституційне середовище мною було згруповано чинники мікроекономічного та макроекономічного характеру. Окрім того, в статті було відображено характерні риси інституційного середовища шляхом зменшення іміджу міжнародній арені, неефективній політиці, незбалансованості правового базису, що дозволить знизити монопольний тиск через реструктуризації НАН "Нафтогазу" та поширення конкурентного середовища та формування незалежного регулятора. Охарактеризовано основні інститути та установи прямого та опосередкованого впливу. Доведено, що у забезпеченні необхідного та сприятливого інституційного середовища належить органам загальної та спеціальної компетенції.

Ключові слова: інституціоналізація, інституційне середовище, газотранспортна система, газорозподільні підприємства, мікроекономічний чинник, макроекономічний чинник, мезоекономіка.

Галянт Сергей,
Восточноевропейского национального университета имени Леси Украинки,
соискатель кафедры аналитической экономики и природопользования

ІНСТИТУЦИОНАЛЬНА СРЕДА ВЛИЯНИЯ МИКРО И МАКРО ФАКТОРОВ НА ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ГАЗОРАСПРЕДЕЛИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ РЕГИОНА

Статья посвящена актуальным вопросам институционального обеспечения деятельности газораспределительных предприятий, которое охватывает круг институциональных единиц, которые будут определять вектор и дальнейшую деятельность газораспределительных предприятий. Между факторов влияния на институциональную среду были сгруппированы факторы микроэкономического и макроэкономического характера. Кроме того, в статье было отражено характерные черты институциональной среды путем уменьшения имиджа на международной арене, неэффективной политике, несбалансированности правового базиса, что позволит снизить монопольное давление через реструктуризацию НАК "Нафтогаза" и распространение конкурентной среды и формирования независимого регулятора. Охарактеризованы основные институты и учреждения прямого и косвенного влияния. Доказано, что обеспечение необходимой благоприятной институциональной среды принадлежит органам общей и специальной компетенции.

Ключевые слова: институционализация, институциональная среда, газотранспортная система, газораспределительные предприятия, микроэкономический фактор, макроэкономический фактор, мезоэкономика.

Galyant Sergey,
Researcher Analytical Department of Economics and Natural Resources,
Lesya Ukrainka Eastern National University

INSTITUTIONAL ENVIRONMENT INFLUENCE OF MICRO AND MACRO FACTORS ON THE ACTIVITY OF GAS DISTRIBUTION ENTERPRISES OF THE REGION

The article is devoted to the topical issues of the institutional capacity of the gas distribution companies, which covers the range of institutional units that will determine the vector and further activities of gas distribution companies. Among the factors of influence on the institutional environment, I was grouped by factors of microeconomic and

macroeconomic character. In addition, the article reflects the characteristic features of the institutional environment by reducing the image of the international arena, the ineffectual policy, imbalance the legal basis that will reduce the monopoly pressure due to the restructuring of the NAK "Naftogaz" and the dissemination of the competitive environment and the formation of an independent regulator. The main institutions and institutions of direct and indirect influence are characterized. It is proved that in providing necessary and favorable institutional environment belongs to the bodies of general and special competence. The goal of the article is clarification of theoretical and practical approaches to institutionalizing the objects of the gas transportation sector. To achieve the goal, a number of tasks were defined: to find out the concept of "invariant environment" of gas distribution companies; Isolate factors of microeconomic and macro-economic nature of influence on the intitle environment; Predict the rectrospecative scenario of future activity of gas distribution companies in the context of gas market liberalization. Having determined the role and place of micro and macroeconomic factors to ensure the institutional environment of the operation of Gas market, it is worth highlighting a number of effects of socio-economic orientation on the environment: rational use of material and personal resources; Purpose of investment for modernization purposes; Control exchange of quality and consumption of natural gas; Operating modern business methods and tools of operational management; Compliance with environmental safety standards; Optimization of tariffs between the gas supply and the final price of gas; Harmonization of relationships between partners and consumers; development of infrastructure; Legal basis for the protection of interests of gas transportation companies; Formation of a single chain of goals: "State-gas transport sphere-consumer"; minimization of transaction expenses; Expanding the boundaries of experience in acquiring professional skills.

Keywords: institutionalization, institutional environment, gas transportation system, gas distribution companies, microeconomic factor, macroeconomic factor, mesoeconomics.

Постановка проблеми. Інституційне забезпечення організації діяльності газорозподільних підприємств охоплює коло інститутів та інституцій, котрі формують інституційне середовище та дозволяють оцінити поведінку діяльності газорозподільних підприємств, як невід'ємних своїх складових.

Інституційне середовище суб'єктів газотранспортного призначення відіграє одну з ключових ролей при реформуванні вітчизняного газового ринку та всієї національної газотранспортної системи.

Існуючі підходи до здійснення аналізу газорозподільних підприємств виражають суперечливість практичних та наукових думок фахівців та спільноти з приводу функціонування газотранспортної системи загалом. Водночас фундаментальними причинами або запорукою успішного розвитку подій є стабільне та адаптоване до сучасних реалій інституційне середовище газотранспортної сфери. Оскільки, всі суб'єкти існують та пов'язують свою діяльність з конкретним середовищем, яке може здійснювати прямий та опосередкований вплив на них та прийняття вірних рішень, шляхом домінування тих чи інших інституцій, тому подальше стратегічне існування даної галузі є результатом розвиненості інституційного середовища. Під інституційним середовищем газотранспортної сфери прийнято розуміти діяльність певних суб'єктів, які чинять вплив на газорозподільчі підприємства через вдосконалення системи взаємозв'язків між окремими елементами та діючими суб'єктами на даному ринку. До основних ринкових елементів ринку газу прийнято відносити: конкурентне середовище, приватна власність, правовий базис, дієздатність та безперервність інституційної структури загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато знаних вчених та науковців приділили значний інтерес до теоретичних та практичних проблем та перешкод до функціонування регіональних та національних газорозподільних підприємств, серед них: Н. Лінчевська, С. Борівець, К. Павлов, О. Павлова, М. Коротя, Н. Сарай. Стосовно інституцій та їх впливу на ефективність функціонування зазначених підприємств, чималий внесок зроблено наступними дослідниками: О. Гребешковим, О. Дзьобою, М. Данилюк, О. Амошою та іншими. Однак залишається значний масив невизначених питань інституційного вдосконалення об'єктів газотранспортної сфери та його впливу на діяльність газорозподільних підприємств, що і стало поштовхом до проведеного дослідження. Основні результати подальших розробок дали змогу сформулювати мету та завдання подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування теоретико-практичних підходів інституціоналізації об'єктів газотранспортної сфери.

Для досягнення мети було визначено ряд завдань:

- з'ясувати поняття “інституціональне середовище” газорозподільних підприємств;
- виокремити чинники мікроекономічного та макроекономічного характеру впливу на інституційне середовище;
- спрогнозувати ретроспективний сценарій майбутньої діяльності газорозподільних підприємств в контексті лібералізації ринку газу.

Виклад основного матеріалу. Серед чинників інституційного середовища, особливим чином важливий вплив чинять макроекономічні та мікроекономічні їх складові. Серед них, особливу увагу заслуговують чинники:

- державного організаційно-правового сектору регулювання, які проявляються у формуванні прозорого правового поля, зменшення неточностей нормативно-творчих документів, запровадження в дію інноваційних та технічних нововведень, враховуючих стратегічність дій по реструктуризації НАК «Нафтогаз». Ключовими інститутами та інституціями слід вважати Верховну Раду, Кабінет Міністрів, Президент України, Національний банк України, Державну Фіскальну Службу, Антимонопольний Комітет, Державну контрольно-ревізійну службу, Міністерство палива та енергетики, НАК «Нафтогаз України» НКРВКП, а також інші виконавчі органи, коло інтересів та діяльності яких є пов'язаними з газотранспортною сферою.

Характерною рисою інституційного середовища державно-організаційного сектору слід вважати:

- недостатність модернізаційних заходів об'єктів ГТС, зокрема зменшення іміджу на міжнародній арені, неефективну політичну діяльність податкового, амортизаційного та кредитного напрямів, незбалансованість законодавчих документів, зниження монопольного тиску шляхом реструктуризації НАК «Нафтогаз» України та особливості створення конкурентного та незалежного регулятора на газовому ринку;

- моніторинг та контроль діяльності газового ринку незалежним регулятором. Складовими елементами на разі, цього чинника зовнішнього впливу виступає ринкова інфраструктура, яка чинить безпосередній вплив на відповідне інституційне середовище. Водночас, до ринкової інфраструктури слід віднести: біржі, банки, фінансово-кредитних посередників, комерційні фонди, страхові агенції, служби зайнятості, торгівельні та промислові організації.

Основними характерними рисами є:

- галопуюча інфляційна спрямованість, нерозвиненість інформаційних ресурсів, невдоволеність обслуговування фінансово-банківського сектору, незадовільна діяльність самих фінансово-кредитних, страхових та самих консультаційних установ.

- рівень конкурентного середовища в дотичних ринкових системах, уникнення тонізованих та лобістичних проявів, доступність суб'єктів до ринкової діяльності.

- від'ємними інституціями в напрямі прозорої конкуренції слід вважати нафтогазовидобувні підприємства, газорозподільні підприємства, інфраструктурні підприємства, промислові підприємства та інші суб'єкти товарних ринків. Невід'ємними складовими товарних ринків є на жаль, негативні явища в економічній системі, такі як: непрозорість, або навіть іноді, відсутність конкуренції на газових ринках, тривалість розробки та експлуатації газових національних родовищ; побудова нового газопроводу в обхід території України;

- ринкова кон'юнктура та створення мікроекономічного соціально-політичного середовища функціонування газових ринків. Коло інтересів охоплює громадський сектор, міжнародно-партнерський сектор, політичну атмосферу в регіоні та країні, культурно-просвітницький сектор, транснаціональні компанії. Серед притаманних ознак цього складника виділяють: відсутність достатньо етичних правил поведінки населення, відсталість від розвитку НТП, політична криза, відсутність стратегії розвитку по реконструкції і модернізації газотранспортних систем, переорієнтація частини газових потоків із РФ до країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону; активізація зусиль країн ЄС щодо диверсифікації джерел та маршрутів по газопостачанню на внутрішні ринки;

- збільшення стимулювання ролі та значення, а також задіяння науково-дослідних інститутів, водночас сприяння реалізації інноваційних технологій газотранспортування.

Основними інститутами та інституціями варто вважати: науково-дослідні установи, вищі учбові заклади, міжнародних експертів в нафтогазовій галузі. Основними та відмінними ознаками даного чинника впливу слід розуміти: достатню кваліфікацію наукових кадрів, котрі працюють в нафтогазовій галузі; низький рівень досвіду міжнародного обміну інформацією, обмеженість інноваційних розробок через низьку інвестиційну привабливість, необхідність тотальної перебудови організаційно-управлінської структури ГТП; власний газоперекачувальний потенціал, наявність необхідного нафтогазового обладнання.

Є зрозумілим, що важлива роль у забезпеченні необхідного та сприятливого інституційного середовища належить органам загальної та спеціальної компетенції. Зокрема, до органів загальної компетенції слід віднести державні структури, котрі забезпечують інституційно-правове регулювання діяльності суб'єктів газотранспортної системи, а конкретніше Верховна Рада України; Президент України; Кабінет Міністрів України. Варто відмітити, що основною з функцій організації загальної компетенції, власне і є державне регулювання газотранспортної галузі. Водночас, органи спеціальної компетенції є уповноваженими вирішувати всі функції, котрі забезпечують функціонування сфери енергетики та комунального господарства [1].

До них, безсумнівно слід віднести Міністерство енергетики та вугільної промисловості України та НКРЕКП.

Основною ціллю діяльності загальних та спеціальних органів компетенції є розвинене інституційне середовище, яке в свою чергу виражається наявністю необхідних інститутів та інституцій, а також взаємоузгодженість між ними, що дозволить сприяти розвиненому бізнес-простору газотранспортних підприємств країни, організаційно-технічному інноваційному зростанню, збільшенню іміджу вітчизняної газотранспортної системи на міжнародній арені, покращенню якості та безпечності наданих послуг в напрямі формування лібералізованого газового ринку.

Ключовим елементом інституційного середовища є інституційна координація, що спрямована на усунення невизначеності та неузгодженості прогнозів розвитку даної сфери в ретроспективному майбутньому, а також заохочення інвестиційних капіталів та забезпечення вільного доступу до мережі.

В той же час, самі інституційні одиниці, котрі чинять вплив на інституційне середовище, формуються формальними та неформальними критеріями. Перші відображаються у ряді документів, зокрема Конституцією України та іншими нормативно-правовими документами. Неформальні критерії більш ширше репрезентовані в реальному житті та включають в себе психологічні компоненти.

Формальні чинники використовуються державою для дотримання потрібного рівня розвитку підприємства прямими та непрямими інструментами. Прямі інструменти застосовуються, щоб досягти цілі економічної політики регіону та країни. За рахунок цієї політики забезпечуються конституційні права та зобов'язання громадян. Таким чином, вдається сформувати громадянське суспільство та гармонізовані соціально-економічні відносини між його суб'єктами [2].

Серед зовнішніх інститутів варто розуміти інститути мезоекономічних та макроекономічних рівнів, де саме держава є гарантом забезпечення прозорої державної політики та інституційного середовища, формуючи загальне розуміння владного галузевого менеджменту. Саме ця обставина і є домінуючою у конкурентних взаємовідносинах газорозподільних підприємств на ринку газу. Цього вдається досягти шляхом використання інституційних обмежень, стимулів та дієвої форми контролю щодо механізму їх дії.

Серед більшості науковців, панує думка відносно пріоритетності інституційного підходу в подальшому успішному функціонуванні газотранспортної сфери. А інституційне регулювання діяльності суб'єктів газотранспортної системи охоплює цілеспрямовану активну діяльність останніх на розвиток та успішне функціонування вітчизняних підприємств зазначеної сфери для вдосконалення структурних елементів, відносин між ними та силу впливу на них політичних, соціальних, культурних, економічних та інших інституцій [3].

Враховуючи необхідність аналізу інституційного середовища газорозподільних підприємств особливої гостроти набуває питання аналізу організаційного аспекту їх функціонування.

Вперше організаційні трансформації національної газотранспортної системи окреслено в Енергетичній стратегії України до 2030 року, основними з яких є:

- приватизаційні процеси газорозподільних підприємств та здійснення концесії;
- створення та участь консорціуму та Міждержавної системи газотранспортування.

Однак, вітчизняне інституційне середовище не дозволяє в повній мірі здійснити реалізацію зазначених напрямів, окрім того власнісні моменти по зміні об'єктів газотранспортного призначення характеризують здебільшого дуальну (змішану) форму.

Чимала кількість дослідників переконливо доводить про існування взаємозв'язку між складним інституційним середовищем та ймовірність ширшого використання різних форм власності на об'єкти газотранспортної та газорозподільної сфер. Водночас, їх думка є теж однозначною стосовно того, що комунальна форма власності прийнятна до використання лишень у примітивному інституційному середовищі [9].

Також не викликає жодної полеміки те, що будучи частиною природної монополії, газорозподільні підприємства функціонують за відсутності певного конкурентного середовища у напрямі встановлення стандартів по покращенню якості, що дозволяє їм не нести відповідальності перед споживачами, не зважаючи на форму власності, в якій вони знаходяться. Тому, очевидним є інституційне регулювання діяльності підприємств газотранспортної сфери задля зменшення існуючих прогалин їх функціонування у поєднанні: «державо-газорозподільне підприємство-споживачі» [4].

Ще одним важливим кроком на шляху до вирішення інституційної незбалансованості газотранспортної сфери є залучення приватного капіталу і приватизація об'єктів газопостачання. Але, на разі, це не принесе ефекту до тих пір, поки відсутні інструменти інституційних механізмів, які змогли би забезпечити доступність до активів, а при приватизаційних процесах, була б посилена роль лобювання приватних інтересів, неефективність правових рішень, закритість даних та високі транзакційні витрати [8].

Очевидною обставиною є також, без сумніву поява хаотичних контрактних взаємовідносин між споживачами та постачальниками газу, відсутність достатніх мотиваційних стимулів до відповідальності перед споживачами при неякісному та незбалансованому інституційному середовищі. Тому створення інституційних механізмів самоконтролю дозволить підвищити результативність діяльності газорозподільних підприємств, покращить якість газу та газотранспортних послуг, стимулювавши суб'єктів ринку до енергозбереження, раціонального та ощадливого використання ресурсів та дотримання екодопустимого балансу навколишнього середовища [5].

Економічний підхід теж проявляється в інституалізації, оскільки віднесення газотранспортних підприємств до вертикально-інтегрованої структури відповідно до інституційної теорії, формує високі транзакційні витрати, а наявність інформаційних осередків дає можливість деструкції інформаційного узгодження між інституціями загалом. Обмежена раціональність та безвідповідальна поведінка по обидва боки вертикалі провокують виникнення тіньових схем, що є частим явищем для даних структур [6].

Серед інституційного забезпечення виділяють і мікроекономічну інституційну будову, зокрема, ресурсне забезпечення підприємств газотранспортної сфери значно ускладнюється ієрархічною будовою НАН «Нафтогаз України». На разі організаційна структура характеризується відсутністю передових технологій та інновацій, недостатністю інвестиційних вкладів, неправомірною правовою оцінкою проведення закупівельних процедур, обмеженістю альтернативностей взаємозв'язків між суб'єктами українського інституційного середовища [7].

Висновки. Визначивши роль та місце мікро та макроекономічних чинників на забезпеченні інституціонального середовища функціонування ринку газу, варто виділити ряд ефектів соціально-економічного впливу на середовище:

- раціональне використання матеріальних та особистих ресурсів;
- цільове призначення інвестицій на модернізаційні цілі;
- контролювання обміну якості та споживання природного газу;
- оперування сучасними бізнес-методами та інструментами оперативного менеджменту;
- дотримання норм екологічної безпеки;

- оптимізація тарифів між газопостачанням та кінцевою ціною газу;
- гармонізація взаємовідносин між партнерами та споживачами;
- розвиненість інфраструктури;
- нормативно-правовий базис, щодо захисту інтересів газотранспортних підприємств;
- формування єдиного ланцюгу цілей: «держава-газотранспортна сфера-споживач»;
- мінімізація трансакційних витрат;
- розширення меж досвіду набуття професійних навичок персоналом.

Отже, слід зробити висновок, що важливими мікро та макроекономічними чинниками ефективності функціонування системи транспортування природного газу є наявність та дієвість усіх необхідних інститутів, які формують ефективне інституційне середовище.

Джерела та література

1. Актуальні проблеми прикладної економіки: [кол. моногр.] / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф О.М. Стрішенець. Луцьк. 156 с.
2. Гребешков О.М. Інформаційне забезпечення розвитку підприємства: аналітична оцінка зарубіжної та вітчизняної практики. *Формування ринкової економіки*. 23. 2010. С.177-189.
3. Про утворення Національної акціонерної компанії "Нафтогаз України". *Постанова Кабінету Міністрів*. 25 травня 1998. 747. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/747-98-%D0%BF>. (дата звернення 20.08.2019).
4. Коротя М. І. Етапи становлення нафтогазової промисловості в Україні. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк. 2017. 1(9). С. 76-81.
5. Лінчевська Н.М., Дзьоба О.Г. Аналіз чинників та організаційно-економічних інструментів забезпечення інноваційного розвитку газотранспортних підприємств. *Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. Серія «Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості»*. 2014. 1(9). С. 47–55.
6. Павлов К. В., Шевчук І.Л. Інноваційні фінансово-кредитні важелі як складова ефективної антимонопольної політики. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економічна»*. 2018. 51. С. 72-74.
7. Стрішенець О. М., Новосад О.В. Особливості функціонування інновацій в діяльності газорозподільних підприємств. *Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами: матеріали Міжнар. наук. практ. інтернет-конф.*, 7 груд. 2017. 1(9). Луцьк. 2017. С.162-163.
8. Фінансові результати 2016 року ПАТ «Волиньгаз». URL: <https://vl.104.ua/ua/files/22590/1>. (дата звернення 20.08.2019).
9. Про заходи щодо реалізації державної політики у сфері природних монополій. *Постанова Кабінету Міністрів України*. 16 грудня 1996. 853/97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/853/97>. (дата звернення 20.08.2019).

References

1. *Aktualni problemy prykladnoi ekonomiky. (2017) [Actual problems of applied economy]*. O.M. Strishenets (Ed.). Lutsk: Vezha-Druk. [in Ukrainian].
2. O.M. Hrebeshkov (2010). *Informatsiine zabezpechennia rozvytku pidpriemstva: analitychna otsinka zarubizhnoi ta vitchyznianoï praktyky [Information support of enterprise development: analytical evaluation of foreign and domestic practice]*. *Formuvannia rynkovoï ekonomiky- Formation of market economy*. (23nd.). Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
3. *Zakon Ukrainy «Pro utvorennia Natsionalnoi aksioneranoi kompanii "Naftogaz Ukrainy": pryiniaty 25 travnia 1998 roku № 747. [Law of Ukraine on formation of Naftogaz of Ukraine Joint Stock Company from May 25 1998 № 747]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/747-98-%D0%BF> [in Ukrainian].
4. M.I. Korotyia, (2017). *Etapi stanovlennya naftogazovoyi promyslovosti v Ukrayini [Stages of the formation of the oil and gas industry in Ukraine]*. *Economic Journal of Lesya Ukrainka East-European National University*. 1 (9), (pp. 76-81). Zhurnal Lutsk : Vezha-Druk [in Ukrainian].
5. N.M. Linchevska, O.H. Dzoba. (2014). *Analiz chynnykiv ta orhanizatsiyno-ekonomichnykh instrumentiv zabezpechennia innovatsynoho rozvytku hazotransportnykh pidpriemstv [Analysis of factors and organizational and economic instruments for ensuring innovative development of gas transportation enterprises]*. *Naukovy visnyk Ivano-Frankivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu nafty i hazu. Seriia «Economika ta upravlinia v naftoviy hazoviy promyslovosti»-Scientific Bulletin of the Ivano-Frankivsk*

- National Technical University of Oil and Gas. Series "Economics and Management in the Oil and Gas Industry", 1(9), 47–55 [in Ukrainian].*
6. K. V. Pavlov, I. L. Shevchuk. (2018). *Innovatsiini finansovo-kredytni vazheli yak skladova efektyvnoi antymonopolnoi polityky [Innovative financial leverage as part of an effective antitrust policy]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu-Uzhgorod University Scientific Bulletin, 51, 72-74. [in Ukrainian].*
  7. I. M. Strishenets, O. V. Novosad (2017). *Osoblyvosti funtsionuvannia innovatsiy v diialnosti hazorozpodilnykh pidpriemstv [Features of functioning of innovations in activity of gas-distributing enterprises]. Aktualni problemy upravlinnia sotsialno-ekonomichnymy systemamy- Actual problems of management of socio-economic systems. Proceedings from: International Scientific and Practical Conference, 1(9), (pp. 162-163). Lutsk: RVV Lutskoho NTU [in Ukrainian].*
  8. *Finansovi rezultaty 2016 roku PAT «Volynhaz» [Financial Results of 2016 Volynhaz PJSC]. Retrieved from <https://v1.104.ua/ua/files/22590/1> [in Ukrainian].*
  9. *Zakon Ukrainy "Pro zakhody shchodo realizatsii derzhavnoi polityky u sferi pryrodnykh monopolii" pryiniaty 16 hrudnia 1996 roku №853/97 [Law of Ukraine on measures to implement state policy in the field of natural monopolies from December 16 1996 №853/97]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/853 / 97> [in Ukrainian].*

Стаття надійшла до редакції 28.06.2019 р.

УДК: 338.2

Павлова Олена,
доктор економічних наук, професор,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
завідувач кафедри аналітичної економіки та природокористування,
м. Луцьк; ORCID ID: 0000-0002-8696-5641
e-mail: pavlova.olena@eenu.edu.ua

Павлов Костянтин,
доктор економічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра аналітичної економіки та природокористування,
м. Луцьк; ORCID ID: 0000-0003-2583-9593
e-mail: pavlovkv@icloud.com

Купчак Володимир,
доктор економічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра аналітичної економіки та природокористування,
м. Луцьк; e-mail: kupchak@me.com

Червеняк Вікторія,
студентка,
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки,
кафедра аналітичної економіки та природокористування м. Луцьк

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-03-105-112>

ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕРЕЖІ ПІДЗЕМНИХ ГАЗОВИХ СХОВИЩ В КОНТЕКСТІ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

В даній статті було досліджено особливості функціонування підземної мережі газових сховищ України в контексті енергетичної безпеки. Окреслено організаційно-економічний базис енергетичної безпеки держави на

ті функціонування мережі газових сховищ держави. Здійснено огляд теоретичних підходів до розуміння поняття «енергетична безпека» та шляхом систематизації широкого спектра понять дано уніфіковане визначення даного поняття. Здійснено огляд теорії практики функціонування мережі газових підземних сховищ, які є важливим елементом у забезпеченні енергетичної безпеки країн Європи, а також у формуванні сприятливого транзитного потенціалу. Використовуючи системний підхід, аналіз низин законодавчих документів, а також історію становлення резервуарів сховищ газу, вдалося дійти висновку що вони можуть стати невід'ємними компонентами в мережевій взаємодії між канали постачання та зберігання газу в геополітичному просторі в напрямі до реформування до лібералізованого ринку газу. Беручи до уваги, географічну спорідненість та здебільшого скупчення необхідних мережових газових ресурсів та в результаті емпіричного аналізу вдалося простежити енергетичну залежність багатьох країн Європи від газового резервного балансу нашої країни. Оригінальність дослідження полягає в обґрунтуванні теоретичних гіпотез відносно основних чинників та тенденцій геополітичної політики адаптування просторових мереж постачання та зберігання газових ресурсів в контексті лібералізованого газового ринку.

Ключові слова: мережа газових ресурсів, енергетична безпека, лібералізований ринок, реформування, енергетична незалежність, підземні сховища, газове сховище.

**Павлова Елена,
доктор экономических наук, профессор,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
заведующий кафедрой аналитической экономики и природопользования, г. Луцк**

**Павлов Константин,
доктор экономических наук, доцент,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра аналитической экономики и природопользования, г. Луцк**

**Купчак Владимир,
доктор экономических наук, доцент,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра аналитической экономики и природопользования, г. Луцк**

**Червенияк Виктория,
студентка,
Восточно-Европейского национального университета имени Леси Украинки,
кафедра аналитической экономики и экологических наук, г. Луцк**

ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СЕТИ ПОДЗЕМНЫХ ГАЗОВЫХ ХРАНИЛИЩ В КОНТЕКСТЕ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРАНЫ

В этой статье были исследованы особенности функционирования подземной сети газовых хранилищ Украины в контексте энергетической безопасности. Изложена организационно-экономическая основа энергетической безопасности государства против функционирования сети газовых хранилищ государства. В ходе обзора теоретических подходов к пониманию понятия "энергетическая безопасность" и систематизации широкого спектра концепций дается единое определение этой концепции. Обзор теории эксплуатации газоподземных хранилищ, которая является важным элементом обеспечения энергетической безопасности европейских стран, а также формирования благоприятного транзитного потенциала. Используя системный подход, анализ низовых законодательных документов, а также историю формирования резервуаров для хранения газа был сделан вывод о том, что они могут стать неотъемлемыми компонентами в сетевом взаимодействии между каналами поставок и хранения газа в геополитическом пространстве в сторону реформирования либерализованного газового рынка. Тогда как географическое средство и в основном накопление необходимых сетевых газовых ресурсов и в результате эмпирического анализа удалось отследить энергетическую зависимость многих стран Европы от баланса запасов газа нашей страны. Оригинальность исследования заключается в обоснованности теоретических гипотез относительно основных факторов и тенденций геополитической политики адаптации пространственных сетей поставок и хранения газовых ресурсов в контексте либерализованного газового рынка.

Ключевые слова: Сеть газовых ресурсов, энергетическая безопасность, либерализованный рынок, реформирование, энергетическая независимость, подземные хранилища, хранилища газа.

Pavlova Olena,
Doctor of Economic Sciences, Full Professor,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Head of the Chair of Analytical Economics and Natural Resources Management, Lutsk

Pavlov Kostiantyn,
Doctor of Economic Sciences, Assistant Professor,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Chair of Analytical Economics and Natural Resources Management, Lutsk

Kupchak Volodymyr,
Doctor of Economic Sciences, Assistant Professor,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Chair of Analytical Economics and Natural Resources Management, Lutsk

Cherenyak Victoria,
Student,
Analytical Economics and environmental Sciences
of Lesya Ukrainka East European National University, Lutsk

FUNCTIONING OF THE NETWORK OF UNDERGROUND GAS STORAGES IN THE CONTEXT OF THE COUNTRY'S ENERGY SECURITY

In this article the peculiarities of functioning of the underground network of gas storages of Ukraine in the context of energy security were investigated. The organizational and economic basis of energy security of the State against the functioning of the network of gas storages of the state is outlined. A review of the theoretical approaches to understanding the concept of "energy security" and by systematization a wide range of concepts is given unified definition of this concept. A review of the theory of Practice of operation of gas underground storage facilities, which is an important element in ensuring energy security of European countries, as well as the formation of favourable transit potential. Using a systematic approach, analysis of the grassroots of legislative documents, as well as the history of the formation of gas storage tanks, was concluded that they can become integral components in the network interaction between supply and storage channels Of gas in the geopolitical space towards reforming the liberalized gas market. Whereas geographical affinity and mostly accumulation of necessary network gas resources and as a result of empirical analysis it was possible to trace energy dependence of many countries of Europe from the gas reserve balance of our country. Originality of the research is the substantiation of theoretical hypotheses concerning the main factors and tendencies of geopolitical policy of adapting the spatial networks of supply and storage of gas resources in the context of the liberalized gas market. To implement the gas reform and equality of Ukraine in the European gas market, reforms should be implemented in the interests of Ukrainian citizens, providing high-quality and reliable services, while harmonizing the competitive environment between owners of Efficient gas companies. Due to the adoption of the Law on the natural gas market in 2015, the legal plane of Ukraine significantly drew closer to the EU energy legislation. At the end of the reform, it is early to say, as there are important steps ahead to create a transparent environment of an independent regulator that avoids monopoly pressure in the gas market, limit political-oligarchic lobbying and Boost investment in the specified sector. One of the most important aspects of the effectiveness of the marked steps is the significant transit potential of Ukraine, which is in a certain way based on the presence of significant reserves of underground storage of gas storages, which in turn raise national independence and Security of our country. The purpose of the publication is to light the theoretical and practical knowledge about the underground gas storages of Ukraine with the finding out of their role and importance in the energy security of the geopolitical space. The main tasks, which reveal the meaning of the specified purpose, should be noted: the historical ages of the network of gas storages; Concentration and peculiarities of gas storages functioning in Ukraine; Interaction and mutual consistency of gas tanks with European gas channels; Problematic issues that hinder the uninterrupted and safe gas supply; Place and function of the gas storage network in the context of national and European security.

Key words: Network of gas resources, energy security, liberalized market, reforming, energy independence, underground storages, gas storage.

Постановка проблеми. Задля реалізації газової реформи та рівноправності України на європейському газовому ринку здійснені реформи мають бути в інтересах громадян України, забезпечуючи якісні та надійні послуги, водночас гармонізувати конкурентне середовище між власниками ефективних газових компаній. За рахунок прийняття в дію Закону «Про ринок природного газу» у 2015 році, правова площина України суттєво наблизилася до енергетичного законодавства ЄС. На разі, про завершення реформ говорити рано, оскільки попереду залишаються важливі кроки для створення прозорих умов роботи незалежного регулятора, який дозволить уникнути монопольного тиску на газовому ринку, обмежить політично-олігархічне лобювання та стимулюватиме приріст інвестицій в зазначену сферу.

Одним із вагомих аспектів ефективності налічених кроків є значний транзитний потенціал України, який певним чином сформований виходячи з наявності значних резервів підземного зберігання газових сховищ, які в свою чергу підвищують національну незалежність та безпеку нашої країни.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Широкий діапазон зазначених питань газових сховищ в контексті національного та регіонального потенціалу нашої країни висвітлено вітчизняними вченими, зокрема С. Галянтюк, О. Гарматюк, О. Дзьобою, Н. Лінчевською, М. Коротьою. Проблема неефективності використання підземної мережі газових сховищ займалися С. Бобрівець, І. Бойко, М. Данилюк, К. Павлов, О. Павлова. Однак, попри значний науковий доробок, існує низка питань з різних сторін зазначеної проблемами, які потребують майбутніх ґрунтових досліджень; зокрема особливостей структури, стану та призначення мережі підземних газових сховищ.

Мета публікації. Висвітлення теоретичних та практичних знань про підземні газові сховища України з з'ясуванням їх ролі та значення в енергетичній безпеці геополітичного простору.

До основних завдань, які розкривають зміст зазначеної мети, варто відмітити: історичні віхи становлення мережі газових сховищ; зосередження та особливості функціонування газових сховищ України; взаємодію та взаємо узгодженість резервуарів газу з європейськими газовими каналами; проблемні питання, які гальмують безперервне та безпечне газопостачання; місце та функції мережі газових сховищ в контексті національної та європейської безпеки.

Виклад основного матеріалу. Починаючи з 1965 року Україна активно впроваджувала в дію побудову підземних сховищ. Спочатку задля забезпечення основних регіональних центрів газовими ресурсами, згодом з метою формування мережевих комплексів резерву газу для транзитної та накопичувальною функцій, як необхідної умови енергетичної безпеки країни. На разі підземні сховища вміщують об'єм рівний – 31,95 млрд м.куб. газу та посідає другу позицію в Європі, поступаючись Росії, але має першість за критерієм добової продуктивності відносно резервного заповнення 250 млн. м.куб. З огляду на існування немалої кількості нормативно-правового базису функціонування підземних газових сховищ було сформовано цілісну концепцію для модернізації ГТС України, як єдиної системи газопостачання та підземного зберігання газу на перспективу.

Основною місією існуючої концепції є ретроспективний аналіз нерівномірності споживацьких об'ємів, можливості їх регулювання та вироблення стратегічних завдань для управління та подальшого розвитку системи газопостачання. Близько 80% газових сховищ України зосереджується у Західній частині країни, поруч з ЄС та є пересічними до найбільших та найважливіших потоків Росії, що без сумніву підвищує енергетичну незалежність нашої країни [6]. Беручи до уваги, що промислові об'єкти, які зосереджені у східній та південно-східній частині України є в основному основними суб'єктами споживання, ймовірність збільшення об'ємів резервування мережі підземних сховищ газу Донецького та Причорноморського комплексів вирішило би проблему переведення сховищ газу Західного регіону для постачання зовнішнім споживачам на транзитній основі. Історична довідка свідчить, що відлік у видобуванні українських газових ресурсів варто рахувати з 1924 року під час будівництва перших в Україні газопроводів Дашава-Старий-Дрогобич та Дашава-Львів. Через два десятки роки відбулось інтенсивне спорудження магістральних газопроводів. Наявність існуючих підземних сховищ дає нашій країні можливість мати одну з найбільших газотранспортних систем в Європі.

Відповідно до показників ПАТ «Укртрансгаз», до складу газотранспортної системи відносяться газопроводи протилежністю – 38,6 тис.км, на вході пропускна здатність – 285,7 млрд. м.куб. на рік,

на виході – 178 млрд. м.куб. на рік, водночас на країни Європи припадає – 146 млрд м.куб. на рік, 72 компресорні станції сумарної протяжності – 262 5442,9 МВ, а також 12 мережевих підземних сховищ газових ресурсів загальних об'ємом – 31 млрд. м.куб [9].

Сприятливими умовами задля розширення мереж по газифікації служить робота теплових електростанцій, металургія, машинобудування, харчова промисловість, промисловості будівельних матеріалів, хімічна галузь. Окрім того, газотранспортна система України транзитуює 70% експорту російського газу забезпечуючи четвертину потреби європейських країн. Щорічно, близько 100 млрд. м.куб. газу експлуатує нашу газотранспортну систему шляхом транзиту до 18 країн Центральної, Західної та Південної Європи. Україна вважається одним із найбільших споживачів газових ресурсів, що безперечно є наслідком величезних запасів газу. Якщо брати до уваги віки становлення газотранспортної системи, то вона виконувала ще й дотичну роль по газодобуванню. Таким чином, забезпечуючи газом внутрішніх та зовнішніх споживачів Росії, Молдови, Білорусі, Литви, Латвії, Польщі та Чехословаччини. В результаті відкрилися та ввелися в експлуатацію родовища на Сході України (Дніпро-Донецька западина), на півдні Росії (Красновський та Ставропольські краї), південному (Оренбурзька область) та частина в Західному Сибірі. В той же час, безпечне газопостачання вимагало модернізації та розширення трубопровідної сітки, яка щороку збільшувалася охоплюючи все нові та віддалені відводи. Зрештою формування та будівництво підземних мережевих сховищ стало необхідним та ефективним шляхом реформування національних газових ринків. Тому 80-90 роки минулого століття стали вихідними для остаточного виникнення та технічного оснащення підземних сховищ газу. Зростання частини резерву газів вимагало проведенню бурівельних робіт та експлуатації понад 1160 капітально-видобувних свердловин та цехів по компресуванню загальною потужністю близько 355 МВт, що дозволило б збільшити активну місткість підземних сховищ на 19 млрд м.куб. [6,8]. В той же час, європейський досвід свідчить, що перші створені підземні сховища на газовому джерелі проводилися в 1954 році в м. Ясло, Польща. Згодом, в інших країнах Європи розпочався інтенсивний процес розвитку підземних сховищ газу в основному біля великих осередків газопостачання та на базі водоносних структур. В результаті об'єм газу для провідних країн Європи в 1966 році зберігався в пластах, які в 1,5 рази перевищували проекти і в сезони відбирання, та вдалося відібрати 50% проектного активного газу.

Водночас підземні мережеві сховища є частиною структури газотранспортної системи, які в своїй сукупності створюють потужну систему підземного резерву по зберіганню газу, вирішуючи водночас ряд важливих питань, серед яких: вплив на неоднорідність газопостачання; цінове компенсування газопостачання шляхом сезонної нерівномірності; регулювання подачі газу в несприятливу погоду через резервування його у підземних сховищах; формування газобезпечного середовища на випадок аварійних та форс мажорних ситуацій на газопроводах; дотримання умов надійності при транзитній та експертній ролі сховищ.

З точки зору зовнішніх чинників сприяння формування мережі підземних сховищ газу, то варто відмітити деякі обставини, зокрема: унікальність географічного розташування для резервування запасів газу континентального значення; наявність достатньої та ємної місткості підземних резервуарів газових та нафтових родовищ (якісні геолого-фізичні параметри висока гармонічність поверхнева глибина залягання продуктивних пластів); геологічне сприятливе транзитне розташування України; теоретичний та граничний досвід резервування та зберігання газових ресурсів для Польщі, Угорщини, Югославії. Останніми роками в підземних сховищах України закачується від 14 до 16 млрд м.куб. за сезон. Тому, енергетична безпека країн Європи на пряму є залежною від наявності та функціонування підземних сховищ природного газу України.

Разом з тим газотранспортна система України з'єднується з аналогічними мережами межуючих транскордонних країн: Росії, Білорусі, Польщі, Словаччини, Угорщини, Румунії, Молдови, та інтегрується в загальноєвропейську газову мережу.

Стосовно структури мережевих газових сховищ, то найбільше з них є Західне підземне зберігання газу (ЗПЗГ) створене у Прикарпатському регіоні в системі трансконтинентальних міждержавних і внутрішньодержавних газопроводів та складається в свою чергу з 5 мережевих резервуарів: Більче-Волинське-Угерське, Угерське, Отарське, Дашавське, Богородчанське. Між зазначеними газосховищами існує взаємна система газопроводів, що створює передумови для розподілу потоків газу, задля задоволення потреб місцевих та віддалених споживачів. Окрім того, є

можливість нагромаджувати в них необхідний резервний об'єм задля вирішення стратегічних та оперативних завдань. Загалом, даний комплекс вирішує більше 80% усіх газових резервів України. Другим по об'єму комплексом підземних сховищ є Центральний ЗПЗГ, який включає в себе Олишківське, Червонопартизанське, Солохівське та Кегичівське газосховища, створений в Київській системі магістральних газопроводів та призначений задля надійності газопостачання споживачів столиці, а також Київської, Хмельницької, Вінницької, Житомирської, Кіровоградської, Черкаської, Чернігівської, Полтавської, Сумської та Харківської областей [10].

Активний об'єм газу в межах комплексу становить близько 12% від загального обсягу газу у газосховищах країни.

Ще одним комплексом, який на разі перебуває на тимчасово окупованій території є Східний ЗПЗГ створений у Донецькій та Луганських областях. Активний об'єм газу в межах комплексу становить більше 20% відносно існуючих газових резервів. В Придніпровському районі охоплює Південний ЗПЗГ, який включає два напрямки: Пролетарське та Глібовське газосховища. Основна місія газового сховища полягає не лишень у забезпеченні внутрішнього споживання, але й транзитних поставок газових ресурсів через південні регіони України в Молдову, та в країни Балканського півострова, а також в Туреччину. Величина газових резервів є відносно не великою та становить – 5% усієї частини резервованого газу. Особливістю будь-якого ПСГ України є відстань від 3 до 3,5 тис.км. від основних осередків видобування природного газу, а також наявність сприятливих геологічних умов, що дозволяє підвищувати не лишень внутрішню але й зовнішню конкурентоспроможність вітчизняного газу. Окрім того, наявність підземних сховищ є неодмінною умовою відтворення господарського кругообігу на ринкових засадах, маніпулювання потоками, щороку альтернативність використання газових ресурсів, оперативну стратегічність резервування, особливо в Західному регіоні [4].

Загалом, резерв активних потужностей газу оцінюється близько 15 млрд м.куб. в українських підземних сховищах, що підтверджує транзитну та резервну вигоду для іноземних партнерів, що забезпечує передумови для створення на базі газосховищ Східноєвропейського газового хабу. Однак, на перепоні вище зазначеному існує декілька важливих завдань: взаємоузгодженість між українськими та закордонними (європейськими) операторами ГТС; консолідація нормативно-правових сторін спільного користування послугами хабу;

На разі, нормативно-правовий базис функціонування підземних сховищ забезпечує Закон «Про ринок природного газу», Закон України «Про ратифікацію Протоколу про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства». Досвід європейських країн показує, що торгівля газовими ресурсами відбувається безпосередньо у великих транзитних вузлах (хабах), де зручно перерозподіляти постачання. Українська практика, на відміну від європейської для постачання палива використовує здебільшого підземні сховища, які є поруч з транзитними вузлами, тим самим зменшує витрати на транспортування хабу. Особливий комерційний інтерес виникає у міжнародних енергетичних компаній відносно реверсних поставок газу через Україну через близькість кордону з ЄС та перспективи збільшення активної місткості до 30 млрд м.куб.

Станом на сьогодні, Україна може запропонувати трейдерам можливість впливати на сезонні цінові коливання під час основної торгівлі газом Європи та передумовою входження України до європейського газового ринку. Залучення для роботи вітчизняних підземних сховищ європейських газотрейдерів за рахунок уніфікації європейського енергетичного законодавства через присутність на вітчизняному газовому ринку європейських газових компаній. Інтегрування вітчизняного газового ринку з конкурентними лібералізованими газовими ринками дозволить забезпечити рентабельність усіх транзитних газопроводів України з урахуванням навіть сценарію мінімального завантаження газотранспортної системи імпортованими поставками російського газу. Задля реалізації моделі Східноєвропейського газового хабу слід розробити модель газового майданчика та дотичної трансграничної інфраструктури, з'ясувати джерела фінансування роботи хабу та законодавчо-допустимого законодавства.

Наступним станом по створенню хабу має бути моніторинг по з'ясуванню ринкової кон'юнктури маркетингового середовища, з'ясування проблемних питань щодо створення та розвитку зазначеного органу.

Висновки. Узагальнюючи сказаним, слід концептуалізувати послідовність заходів що передбачають: інтегрування бізнес-планів хабів до технічних умов бізнес-планів країн Європи; визначення найбільш оптимальних шляхів для України задля створення хабу; нормативно-методичне забезпечення; економіко-організаційна модель функціонування хабу; інформаційне та програмне забезпечення; комплексні гарантії щодо безпечності поставок іноземним власникам газу; адаптація діючого хабу до європейської мережі хабів.

На разі диверсифікація природного газу в системі лібералізованих регіональних ринків сприятиме: підвищенню енергетичної безпеки України; стимулюванню якості та рівня стосунків між Україною та ЄС; Центральної та Східної Європи; формуванню сприятливого мікроклімату.

Джерела та література

1. Дзюба О. Г. Управління трансформаціями та розвитком системи газозабезпечення: монографія. Івано-Франківськ. 2012. 352с.
2. Офіційний сайт національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг. URL: <https://www.nerc.gov.ua/?id=11889> (дата звернення: 30.06.2019).
3. Павлов К.В. Застосування методів нормування показників та нечіткої логіки при оцінці рівня еколого-безпечного природокористування. *Структурні зміни в економіці природокористування: теоретичні основи та прикладні аспекти* / за заг. Ред д-ра екон. наук, проф О.М. Стрішенець. Луцьк. 2016. С. 46-63.
4. Павлов К.В., Федина К.М. Проблеми екологічної безпеки як складової частини енергетичної безпеки України. *Актуальні проблеми прикладної економіки* / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф О.М. Стрішенець. Луцьк. 2017. С.85-98.
5. Павлов К.В. Сутність та загрози фінансово-економічній безпеці України. *Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції*. Збірник наукових праць. XX(2). Київ./Рівне. 2014. С.104-110.
6. Про покладення функцій оператора єдиної газотранспортної системи України. *Наказ Міністерства енергетики та вугільної промисловості України*. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2075-13> (дата звернення: 30.06.2019).
7. Про реформування нафтогазового комплексу України. *Указ президента України*. 25 лютого 1998. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/151/98> (дата звернення: 30.06.2019).
8. Про утворення Національної акціонерної компанії «Нафтогаз України». *Постанова Кабінету Міністрів України*. 25 травня 1998. 747. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/747-98-%D0%BF> (дата звернення: 30.06.2019).
9. Проміжна фінансові звітність ПАТ «Укртрансгаз» за 9 місяців 2018 року. URL: <https://utg.ua/img/menu/company/reports/2018/fin-report-upto-25-10-2018.pdf> (дата звернення: 30.06.2019).
10. Стрішенець О. М., Новосад О.В. Особливості функціонування інновацій в діяльності газорозподільчих підприємств. *Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*. 07 грудня 2017. 1. Луцьк. 2017. С.162-163;
11. Стрішенець О.М. До питання про майбутнє теорії ринкового фундаменталізму. *Науковий вісник. Серія: Економічні науки*. Чернівці. 2012. 1. С.386-391.

References

1. Dzubina O. Gh. (2012) Upravlinnja transformacijamy ta rozvytkom systemy ghazozabezpechennja: monohrafija [Management of Transformations and Development of the Gas Supply System: Monograph]. Ivano-Frankivsk: IFNTUNH [in Ukrainian].
2. Oficijnyj sajt nacionaljnoji komisiji, shho zdijsnjuje derzhavne reghuljuvannja u sferakh energhetyky ta komunaljnykh poslugh [The official website of the National Commission, which carries out state regulation in the fields of energy and utilities] <https://www.nerc.gov.ua/?id=11889>. Retrieved from <https://www.nerc.gov.ua/?id=11889> (accessed: 30 July 2019) [in Ukrainian];
3. Pavlov K.V., Strishenets O.M. (Eds.) (2016). *Zastosuvannja metodiv normuvannja pokaznikov ta nechitkoyi logiki pri otsintsi rivnya ekologo-bezpechnogo prirodo-koristuvannja* [Application of the methods of valuation of indicators and fuzzy logic in assessing the level of ecologically safe nature management]. *Strukturni zmini v ekonomitsi prirodo-koristuvannja: teoretichni osnovi ta prikladni aspekti-Structural Changes in the Economics of Natural Resources: Theoretical Foundations and Applied Aspects*. (pp. 46-63). Lutsk: Vezha-Druk [in Ukrainian].

4. Pavlov K.V., Fedina K. M., Strishenets O.M. (Eds.) (2017). *Problemi ekologichnoyi bezpeki yak skladovoyi chastini energetichnoyi bezpeki Ukraini [Problems of ecological safety as an integral part of Ukraine's energy security]. Aktualni problemi prikladnoyi ekonomiki-Actual problems of applied economics*. Lutsk : Vezha-Druk [in Ukrainian].
5. Pavlov K.V. (2014). *Sutnist ta zagrozi finansovo-ekonomichniy bezpetsi Ukraini [Essence and threats to financial and economic security of Ukraine]. Problemi ratsionalnogo vikoristannya sotsialno-ekonomichnogo ta prirodno-resursnogo potentsialu regionu: finansova politika ta Investitsiyi-Problems of rational use of socio-economic and natural-resource potential of the region: financial policy and investments*. zb. nauk. prats – Collected papers (22, Vols. 2), (pp. 104–110). Kiyiv, SEU / Rivne, NUVGP [in Ukrainian].
6. Pro pokladennja funkcij operatora jedynoji ghazotransportnoyi systemy Ukrainy. Nakaz Ministerstva energohetyky ta vughiljnoyi promyslovosti Ukrainy pryjnjatyj 2 ghrudnja 2013 roku # 882 [On the introduction of functions of the operator of the unified gas transportation system of Ukraine. Order of the Ministry of Energy and Coal Industry of Ukraine from December 2, 2013 No. 882] Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2075-13> (accessed: 30 July 2019) [in Ukrainian];
7. Pro reformuvannja naftoghazovogo kompleksu Ukrainy. Ukaz prezydenta Ukrainy pryjnjatyj 25 ljutogho 1998 roku [On the reformation of the oil and gas complex of Ukraine. The decree of the President of Ukraine was adopted on February 25, 1998] Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/151/98> (accessed: 30 July 2019) [in Ukrainian];
8. Pro utvorennja Nacionaljnoji akcionernej kompaniji « Naftoghaz Ukrainy». Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy pryjnjatyj 25 travnja 1998 roku # 747 [On the formation of the National Joint-Stock Company Naftogaz of Ukraine. The Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine was adopted on May 25, 1998, No. 747.] Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/747-98-%D0%BF> (accessed: 30 July 2019) [in Ukrainian];
9. Promizhna finansovi zvitnist' PAT «Ukrtrans-haz» za 9 misyatsiv 2018 roku [Interim financial statements of PJSC "Ukrtransgaz" for 9 months of 2018] <https://utg.ua/img/menu/company/reports/2018/fin-report-upto-25-10-2018.pdf>. Retrieved from <https://utg.ua/img/menu/company/reports/2018/fin-report-upto-25-10-2018.pdf> (accessed: 30 July 2019) [in Ukrainian];
10. Strishenecj O. M., Novosad O. V. (2017) Osoblyvosti funkcionuvannja innovacij v dijalnosti ghazorozpodiljchych pidpryjemstv [Features of functioning of innovations in the activity of gas distributing enterprises]. Aktualni problemy upravlinnja socialjno-ekonomichnymy systemamy: materialy mizhnarodnoji naukovo-praktyčnoji internet-konferenciji., 07 ghrudnja 2017r, chastyna 1 – Actual problems of management of socio-economic systems: materials of the international scientific and practical Internet conference, 1 (pp. 162-163) – Lutsk: RWW Lutskoho NTU [in Ukrainian];
11. Strishenets O. M. (2012). *Do pitannya pro maybutnE teoriiy rinkovogo fundamentalizmu [To the question of the future of the theory of market fundamentalism]*. Naukoviy visnik. Seriya : Ekonomichni nauki / Bukovinskiy derzh. finans. un-t (1), (pp.386-391). Chernivtsi : Vid-vo BDFU [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 30.04.2019 р.

УДК 338.244.47

Хомюк Наталія,
кандидат економічних наук,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
докторант кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами;
м. Луцьк; ORCID ID 0000-0002-3277-8840
e-mail: nataljabilous@gmail.com

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-03-112-120>

МЕХАНІЗМ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

У статті розроблено механізм диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації. Обґрунтовано, що механізм диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації передбачає запровадження спеціальних інструментів та методів, спрямованих на оптимізацію структури даного процесу, акцентуючи при цьому увагу на підвищення якості життя сільського населення; забезпечення конкурентоспроможності сільських територій та досягнення екологічної безпеки. Доведено, що розробка механізму диверсифікації розвитку сільських територій повинна проводитись з урахуванням стратегічних напрямів та аналізу стану соціо-еколого-економічного розвитку сільських територій. Відмічено, що механізм диверсифікації розвитку сільських територій слід реалізовувати за допомогою розробки загальнодержавної стратегії диверсифікації розвитку сільських територій, участі у вітчизняних та міжнародних проєктах, удосконалення існуючих програм розвитку сільських територій.

Ключові слова: механізм диверсифікації, децентралізація, розвиток сільських територій, об'єднана територіальна громада, суб'єкт механізму, об'єкт механізму.

Хомиук Наталья,
кандидат экономических наук,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
докторант кафедры международных экономических отношений и управления проектами, г. Луцк

МЕХАНІЗМ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ РАЗВИТТЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УСЛОВИЯХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

В статье разработано механизм диверсификации развития сельских территорий в условиях децентрализации. Обосновано, что механизм диверсификации развития сельских территорий в условиях децентрализации предусматривает введение специальных инструментов и методов, направленных на оптимизацию структуры данного процесса, акцентируя при этом внимание на повышение качества жизни сельского населения; обеспечение конкурентоспособности сельских территорий и достижения экологической безопасности. Доказано, что разработка механизма диверсификации развития сельских территорий должна проводиться с учетом стратегических направлений и анализа состояния соціо-еколого-економічного развития сельских территорий. Отмечено, что механизм диверсификации развития сельских территорий следует реализовывать с помощью разработки общегосударственной стратегии диверсификации развития сельских территорий, участия в отечественных и международных проектах, совершенствования существующих программ развития сельских территорий.

Ключевые слова: механизм диверсификации, децентрализация, развитие сельских территорий, объединенная территориальная община, субъект механизма, объект механизма.

Khomiuk Nataliia,
PhD in Economics,
Lesya Ukrainka Eastern European National University
Doctoral student of the Department of International Economic Relations and Project Management, Lutsk

MECHANISM OF DIVERSIFICATION OF RURAL DEVELOPMENT IN TERMS OF DECENTRALIZATION

The relevance of this study is due to the fact that in terms of decentralization the opportunities for rural development are expanding. The purpose of the article is to develop a mechanism for diversification of rural development in terms of decentralization. It is justified that the mechanism of diversification of rural development in terms of decentralization implies the introduction of special tools and methods aimed at optimizing the structure of this process, while focusing on improving the quality of life of the rural population; ensuring the competitiveness of rural areas and achieving environmental security. It is proved that the development of the mechanism of diversification of rural development should be carried out taking into account strategic directions and analysis of the socio-ecological and economic development of rural territories. It is determined that the object of diversification of rural development in terms of decentralization is the socio-ecological and economic development of rural territories. The subjects of diversification of rural development are included state authorities; local governments; rural population; legal and natural persons; other subjects. It is substantiated that the diversification of rural development in terms of decentralization is possible in the presence of regulatory, scientific and methodological, financial, institutional and other types of resources. There are four groups of instruments for diversification of rural development in terms of decentralization: social, economic, environmental and organizational. It is noted that the mechanism of diversification

of rural development should be implemented through the development of a national strategy for diversification of rural development, participation in national and international projects, improvement of existing rural development programs. It is determined that the methods and instruments of diversification of rural development in terms of decentralization should be flexible and adapt to the socio-ecological and economic development of specific rural territories of Ukraine. It is proved that all the methods and tools of this mechanism should be correlated with each other, since only in the complex they will contribute to the complex development of rural united territorial communities.

Key words: mechanism of diversification, decentralization, rural development, united territorial community, subject of mechanism, object of mechanism.

Постановка проблеми. Децентралізація – це складний процес, який здійснює вплив на соціальну, економічну та екологічну сфери розвитку сільських об'єднаних територіальних громад, оскільки наближає процеси управління та прийняття рішень до громадськості, і тим самим дає змогу реалізовувати стратегії, програми, проекти сільського розвитку та надавати послуги, які б краще відповідали потребам даного регіону [1]. Тому питання диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації та розробки її механізму набирають актуальності й потребують подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням процесів розвитку сільських територій приділено увагу таких вчених як В. Бойко, В. Борщевський, В. Дієсперов, І. Залуцький, М. Згуровський, А. Ключник, А. Лісовий, Ю. Лупенко, М. Малік, Ю. Матвеева, Ю. Мирошниченко, О. Павлов, Х. Притула, В. Славов, А. Сухоруков, М. Талавіря, Ю. Харазішвілі, М. Хвесик, В. Юрчишин та інші. Вони в тій чи іншій мірі розкривають методичні та практичні аспекти розвитку сільських територій. Віддаючи належне наявним здобуткам науковців, зазначимо, що в умовах реформи місцевого самоврядування розширюються можливості розвитку сільських територій. Тому розробка та реалізація механізму диверсифікації розвитку сільських територій сприятиме удосконаленню соціальної, виробничої та ринкової інфраструктури даних територій.

Постановка завдання. Мета дослідження – розробка механізму диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації.

Виклад основного матеріалу. З огляду на міжнародні стандарти, вимоги та досвід Європейського Союзу, а також враховуючи внутрішні потреби сільських територій, необхідним є запровадження у національну політику розвитку сільських територій механізму диверсифікації цим процесом на засадах сталого розвитку

Механізм диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації (рис. 1) передбачає запровадження спеціальних інструментів та методів, спрямованих на оптимізацію структури даного процесу, акцентуючи при цьому увагу на підвищення якості життя сільського населення; забезпечення конкурентоспроможності сільських територій та досягнення екологічної безпеки. Розробка механізму диверсифікації розвитку сільських територій повинна проводитись з урахуванням стратегічних напрямів та аналізу стану соціо-еколого-економічного розвитку сільських територій. Обґрунтованість заходів повинна бути підтверджена розрахунками економічної ефективності сільських об'єднаних територіальних громад.

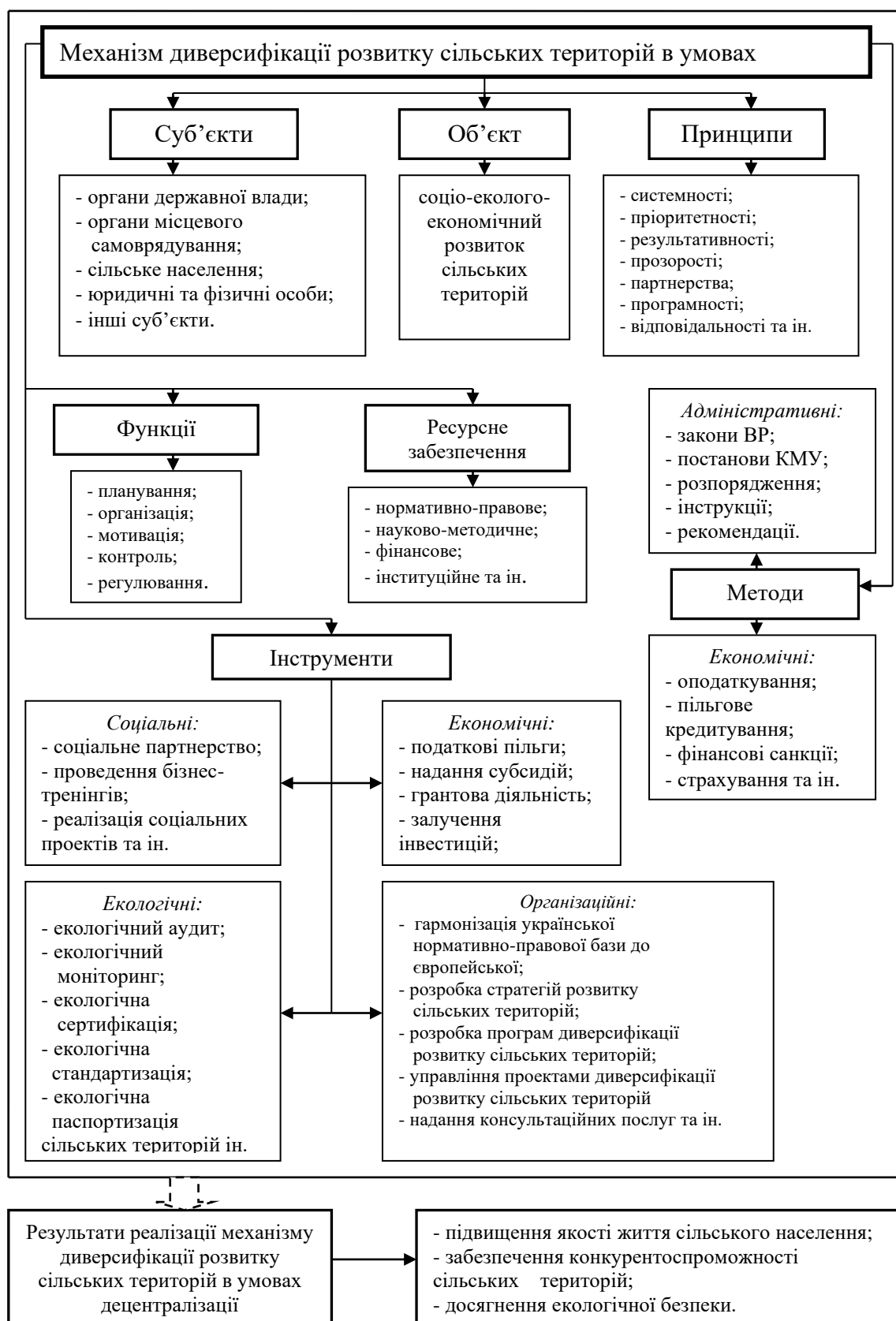
Об'єктом диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації є соціо-еколого-економічний розвиток сільських територій.

Соціо-еколого-економічний розвиток сільських територій в умовах децентралізації – це процес розширеного відтворення розвитку сільських об'єднаних територіальних громад, що забезпечує гармонійне зростання соціальної, економічної, демографічної, етнічної та екологічної сфер, спрямований на оптимізацію даних сфер з метою раціонального використання природних ресурсів та мінімізації антропогенного впливу на навколишнє середовище. Він повинен проявляється в розширенні сфер зайнятості та доходів сільського населення, належному забезпеченні медичними та освітніми закладами, покращенні дорожньо-транспортної інфраструктури, створенні умов для розвитку альтернативних напрямів підприємництва та їх подальшої диверсифікації на даних територіях, збереженні та покращенні природних ресурсів [2].

Для участі в процесі диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації доцільно залучати представників:

- органів державної влади, адже вони відповідають за реалізацію стратегій регіонального економічного розвитку, які розроблені для ефективного використання потенціалу міських та

сільських територій з врахуванням загальнодержавних потреб. Крім того, їх функція полягає у регулюванні відносин між сільськими територіями різних регіонів України для забезпечення загальнодержавних програм розвитку;

Рис. 1. Механізм диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації

Джерело: розроблено автором

- органів місцевого самоврядування – депутатів місцевої ради та працівників виконавчих органів. Це одні з найважливіших суб'єктів, адже за їх допомогою затверджуються та реалізуються більшість регіональних стратегій, програм та проектів шляхом залучення загальнодержавних та місцевих фінансів. Окрім того, до їх функцій входить забезпечення інформацією населення та підприємства про соціальні, економічні та екологічні можливості розвитку сільської території;

- сільського населення, адже вони представляють власні інтереси і зацікавлені в розвитку власної сільської території;

- юридичних осіб різної форми власності та фізичних осіб. Залучення підприємств та організацій приватної форми власності сприятиме розвитку сільських територій. За наявності достовірної інформації про стан обраної сільської території, сприятливого бізнес-середовища, юридичні та фізичні особи можуть диверсифікувати свою сільськогосподарську та несільськогосподарську діяльність;

- інших суб'єктів. До даної групи слід віднести засоби масової інформації, місцеві навчальні заклади різних рівнів, громадські організації, професійні спілки, етнічні та релігійні групи.

Механізм диверсифікації розвитку сільських територій, як і будь-який інший механізм, повинен ґрунтуватись на основі сукупності принципів, за якими доцільно було б його формувати. Серед основних принципів даного процесу слід виділити:

- принцип системності, котрий визначає необхідність реалізації процесу диверсифікації розвитку сільських територій як єдиної системи, яка включає низку елементів задля досягнення поставлених цілей;

- принцип пріоритетності, що вказує на важливість врахування спеціалізації сільської території, яка залежить від сукупності соціальних, економічних, природних, історичних та інших факторів розвитку даної території;

- принцип результативності полягає в тому, що в результаті реалізації диверсифікації розвитку сільських територій підвищиться якість життя сільського населення, забезпечиться конкурентоспроможність даних територій та досягнеться екологічна безпека;

- принцип прозорості, який забезпечує захист інтересів сільського населення за допомогою підвищення ефективності державного управління. Окрім того, дотримання даного принципу є дієвим засобом боротьби з корупцією та сприяє до ведення відкритої публічної політики щодо розвитку сільських територій;

- принцип партнерства, який забезпечує співробітництво між органами державної влади, місцевого самоврядування та суб'єктами господарювання в процесі диверсифікації розвитку сільських територій;

- принцип програмності, який проявляється у реалізації державної регіональної політики на основі взаємопов'язаних стратегій, програм, проектів та планів диверсифікації розвитку сільських територій;

- принцип відповідальності полягає в тому, що органи державної влади та місцевого самоврядування в межах їх повноважень несуть повну та часткову відповідальність за формування та реалізацію диверсифікації розвитку сільських територій.

Реалізація диверсифікації розвитку території розпочинається з планування – формування стратегії, яка є найважливішим компонентом процесу планування розвитку будь-якої сільської об'єднаної територіальної громади.

Науковці в рамках реалізації проекту «Місцевий економічний розвиток міст України» відзначають, що не існує обов'язкових усталених стандартів у розробці стратегій місцевого економічного розвитку. Так само немає єдиної програми або моделі для його успішного здійснення, оскільки різні громади відрізняються географічними, культурними, соціальними та економічними особливостями, організацією місцевої влади та балансів інтересів. Тому кожна громада має власні проблеми, обмеження та можливості економічного розвитку, відповідно кожна стратегія місцевого

економічного розвитку унікальна, універсальними є лише механізми та методи здійснення певних видів діяльності, що є складовими процесу розвитку як такого [3, с. 11].

Серед основних умов побудови механізму диверсифікації розвитку сільських територій є ефективне використання ресурсів даного регіону. Як зазначає О. Ольшанський, функціонування та розвиток будь-якої території забезпечується ресурсами – перш за все, їх наявністю, а також вмінням раціонально використовувати їх. Окрім того, ресурси територіальних громад, які вони можуть використовувати для задоволення спільних потреб безпосередньо або через реалізацію органами місцевого самоврядування управлінських функцій на основі наданих повноважень, є вельми обмеженими [4].

На нашу думку, реалізація диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації можлива за наявності нормативно-правового, науково-методичного, фінансового, інституційного та інших видів ресурсного забезпечення.

Для забезпечення потреб розвитку сільських територій можуть бути використані фінансові ресурси місцевих та центральних органів влади, приватних суб'єктів господарювання, фінансових установ та неурядових організацій, а також іноземних держав та міжнародних фінансових організацій. В науковій літературі фінансові ресурси класифікують за різними критеріями: за територіальним походженням, регулярністю використання, економічним змістом, способом залучення. За способом залучення виділяють бюджетні, інвестиційні, кредитні, грантові фінансові ресурси сільських територій (таблиця 1) [3, с. 13].

Таблиця 1

Види фінансових ресурсів сільських територій за способом залучення

Види фінансових ресурсів	Зміст
бюджетні	кошти місцевого та державного бюджетів, що спрямовуються на фінансування потреб розвитку ОТГ і не тягнуть за собою боргових зобов'язань..
інвестиційні	ресурси, залучені до місцевої економіки з метою створення нових активів.
кредитні	боргові зобов'язання на умовах строковості, платності та поворотності. При цьому кредитні кошти
грантові	ресурси, надані для фінансування потреб місцевого розвитку у вигляді міжнародної технічної допомоги, грантів міжнародних донорських організацій, благодійних внесків та пожертв.

Джерело: сформовано на основі [5, с.47–50]

Інституційне забезпечення диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації – це сукупність державних та недержавних інституцій, які забезпечують наявність правових, організаційних, соціальних, економічних та екологічних умов, необхідних для провадження та розвитку сільських об'єднаних територіальних громад.

Під методами диверсифікації розвитком сільських територій розуміємо способи впливу суб'єктів диверсифікації на об'єкт диверсифікації, які використовуються для досягнення поставлених цілей. Розрізняють адміністративні (затвердження та дотримання законів, постанов, розпоряджень, інструкцій, рекомендацій) та економічні (оподаткування, пільгове кредитування, фінансові санкції, страхування) методи. Ці методи можуть безпосередньо впливати на розвиток сільських територій (метод прямого впливу) або опосередковано (метод непрямого впливу). Використання цих методів сприятиме підвищенню рівня зайнятості на селі, створенню умов щодо залучення інвестицій, зменшенню деструктивного впливу на довкілля.

На нашу думку, слід виділити чотири групи інструментів диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації: соціальні, економічні, екологічні та організаційні.

Соціальними інструментами реалізації диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації є соціальне партнерство; проведення бізнес-тренінгів; реалізація соціальних проектів та ін.

Соціальне партнерство – це система регулювання соціально-трудових відносин через тристоронній взаємозв'язок між: найманими працівниками, трудовими колективами, професійними

спілками; роботодавцями та їх об'єднаннями; державою і органами місцевого самоврядування [6, с. 76]. Суть соціального партнерства у сфері розвитку сільських територій полягає в тому, що між різними соціальними групами, які мають неоднакові соціально-економічні та політичні інтереси, виникають відносини задля поєднання та забезпечення певного балансу реалізації цих інтересів з метою диверсифікації розвитку сільських територій.

На даний час в процесі децентралізації влади на території об'єднаних територіальних громад часто проводяться бізнес-тренінги. Напрями та сфери охоплення різноманітні, проте основна ціль даного інструменту – це підвищення рівня зайнятості на селі; подолання бідності; розвиток соціальної інфраструктури; забезпечення життєдіяльності сільських жителів.

Під час реалізації реформи місцевого самоврядування часто на сторінках наукової літератури, в ході конференцій, семінарів, круглих столів зустрічаємось з питаннями створення та реалізації проектів сільських та міських об'єднаних територіальних громад [7].

Основними економічними інструментами диверсифікації розвитку сільських територій є податкові пільги; надання субсидій; грантова діяльність; залучення інвестицій; маркетинг та ін.

Згідно з статтею 30 Податкового кодексу України податкова пільга – передбачене податковим та митним законодавством звільнення платника податків від обов'язку щодо нарахування та сплати податку та збору, сплата ним податку та збору в меншому розмірі за наявності підстав [8].

Як відомо, аграрний сектор, який розвивається на сільських територіях, є стратегічно важливим для забезпечення національної безпеки країни. Тому органи державної влади та місцевого самоврядування мають сприяти його розвитку. Своєрідною пільгою для сільськогосподарських товаровиробників є введення спеціальних режимів оподаткування. А. Мартин та О.В. Шевченко пропонують застосовувати пільговий режим оподаткування (дозволяти сплачувати єдиний податок четвертої групи) лише тим землекористувачам, які впроваджують заходи щодо родючості ґрунтів [9].

Вітчизняні сільськогосподарські виробники мають право вибирати режим оподаткування: спеціальний або на загальній основі. Спеціальний режим оподаткування передбачає сплату єдиного податку четвертої групи без сплати податку на прибуток, податку на майно (в частині земельного податку) та рентної плати за спеціальне використання води платниками [10].

На думку І. Кравців, маркетинг сільських територій виступає важливою ланкою впровадження ринкових механізмів господарювання у практику регіонального менеджменту, зокрема в управлінську діяльність органів місцевого самоврядування сільських територіальних громад. Тим самим він забезпечує підвищення ефективності функціонування сільської економіки та зростання її конкурентоспроможності [11].

Загалом, економічні інструменти диверсифікації розвитку сільських територій сприятимуть раціональному використанню ресурсного потенціалу; забезпеченню продовольчої та економічної безпеки; підвищенню конкурентоспроможності продукції та послуг.

Екологічні інструменти диверсифікації розвитку сільських територій, серед яких екологічний аудит, екологічний моніторинг; екологічна сертифікація; екологічна стандартизація; екологічна паспортизація сільських територій, сприяють розвитку біотехнологій, поширенню органічного виробництва та зменшенню деструктивного впливу на довкілля.

Серед основних організаційних інструментів диверсифікації розвитку сільських територій слід виділити: гармонізацію української нормативно-правової бази до європейської; розробку стратегій розвитку сільських територій; розробку програм диверсифікації розвитку сільських територій; управління проектами диверсифікації розвитку сільських територій; надання консультаційних послуг та ін. Вище зазначені організаційні інструменти диверсифікації розвитку сільських територій сприятимуть створенню умов для залучення інвестицій та удосконаленню соціальної інфраструктури.

Механізм диверсифікації розвитку сільських територій слід реалізовувати за допомогою розробки загальнодержавної стратегії диверсифікації розвитку сільських територій, участі у вітчизняних та міжнародних проектах, удосконаленні існуючих програм розвитку сільських територій.

Висновки. Методи та інструменти диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації повинні бути гнучкими та адаптуватися під соціо-еколого-економічний розвиток конкретної сільської території України. Усі методи й інструменти даного механізму повинні

корелювати один з одним, оскільки лише в комплексі вони сприятимуть комплексному розвитку сільських територіальних громад.

Отже, реалізація механізму диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації дасть змогу підвищити якість життя сільського населення; забезпечити конкурентоспроможність сільських територій та досягнути екологічної безпеки.

Джерела та література

1. Хомюк Н.Л. Децентралізація як чинник диверсифікації розвитку сільських територій. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк : Вежа-Друк, 2019. № 1 (17). С. 85–91. URL: <https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-01-85-91>
2. Хомюк Н.Л., Скрипчук П.М. Механізм та концептуальні напрями соціо-еколого-економічного розвитку сільських об'єднаних територіальних громад. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» Серія «Економіка»*. 2018. № 10 (38). С.38-44.
3. Мамонова В., Балдич Н., Гринчук Н., Чорній Л., Рубановський К., Борода М. Джерела та механізми фінансування місцевого економічного розвитку: навчальний посібник. К. : Центр громадської експертизи. Проект «Місцевий економічний розвиток міст України», 2013. 176 с.
4. Ольшанський О. В. Ресурсне забезпечення розвитку території: двовимірний підхід. *Публічне управління: теорія та практика*. 2013. Вип. 4. С. 220–225.
5. Борщ Г. А., Вакуленко В. М., Гринчук Н. М., Дехтяренко Ю .Ф., Ігнатенко О. С., Куйбіда В. С., Ткачук А. Ф., Юзефович В. В. Ресурсне забезпечення об'єднаної територіальної громади та її маркетинг: навч. посіб. К. : [б.в.], 2017. 107 с.
6. Економіка праці і соціально-трудові відносини : навчально-наочний посібник для студентів вищих навчальних закладів / ред. А.Г. Бабенка. Дніпропетровськ: Дніпропетровська державна фінансова академія, 2011. 268 с.
7. Хомюк Н.Л., Павліха Н.В. Особливості управління проектами розвитку сільських територій в умовах європейської інтеграції. *Україна – Європейський Союз: від партнерства до асоціації: Український Щорічник з Європейських Інтеграційних Студій*. Луцьк: Терен, 2019. Вип. II. С.196–205.
8. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. Дата оновлення: 01.07.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 10.08.2019).
9. Мартин А. Г., Шевченко О. В. Проблеми охорони земель сільськогосподарського призначення в умовах завершення земельної реформи. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*. 2014. № 1–2. С. 48–56.
10. Хомюк Н.Л., Скрипчук П.М. Класифікація системи платежів за користування землями сільськогосподарського призначення. Інформаційне забезпечення розвитку органічного сільського господарства: монографія / ред. П. М. Скрипчук. Рівне : НУВГП, 2018. С. 121–133.
11. Кравців І. К. Маркетинг сільських територій в умовах поглиблення європейської інтеграції України: нові виклики та завдання. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2015. Вип. 5. С. 83–87.

References

1. Khomiuk N.L. (2019). Detsentralizatsiia yak chynnyk dyversyfikatsii rozvytku silskykh terytorii [Decentralization as a factor in the diversification of rural development]. *Ekonomichnyi chasopys Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky – Economic Journal of Lesia Ukrainka Eastern European National University*. No 1 (17). pp. 85–91. Retrieved from: <https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-01-85-91> [in Ukrainian].
2. Khomiuk, N.L., & Skrypchuk, P.M. (2018). Mekhanizm ta kontseptualni napriamy sotsio-ekoloho-ekonomichnoho rozvytku silskykh obiednanykh terytorialnykh hromad [Mechanism and conceptual directions of socio-ecological economic development of rural amalgamated hromadas]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia» Seriia «Ekononika» – Scientific Notes of Ostroh Academy National University, «Economics» series*. No 10 (38). pp.38–44. [in Ukrainian].
3. Mamonova, V., Baldych, N., Hrynychuk, N., Chornii, L., Rubanovskyi, K., & Boroda, M. (2013). *Dzherela ta mekhanizmy finansuvannia mistsevoho ekonomichnoho rozvytku [Sources and mechanisms of financing local economic development]*. K. : Tsentr hromadskoi ekspertyzy. Proekt «Mistsevyi ekonomichnyi rozvytok mist Ukrainy». [in Ukrainian].
4. Olshanskyi, O. V. (2013). Resursne zabezpechennia rozvytku terytorii: dvovymirnyi pidkhyd [Resource Support for Territorial Development: A Two-Dimensional Approach]. *Publychne upravlinnia: teoriia ta praktyka – Public administration: theory and practice*. Issue 4. pp. 220–225. [in Ukrainian].

5. Borshch, H. A., Vakulenko, V. M., Hrynychuk, N. M., Dekhtiarenko, Yu .F., Ihnatenko, O. S., Kuibida, V. S., et al. (2017). *Resursne zabezpechennia obiednanoi terytorialnoi hromady ta yii marketynh [United Territorial Community Resource Support and Marketing]*. [in Ukrainian].
6. Babenko, A.H. (Eds.). (2011). *Ekonomika pratsi i sotsialno-trudovi vidnosyny [Labor economics and social-labor relations]*. Dnipropetrovsk: Dnipropetrovska derzhavna finansova akademiia. [in Ukrainian].
7. Khomiuk, N. L., & Pavlikha, N.V. (2019). Osoblyvosti upravlinnia proektamy rozvytku silskykh terytorii v umovakh yevropeiskoi intehtratsii [Features of project management of development of rural territories in terms of european integration]. *Ukraina – Yevropeyskyi Soiuz: vid partnerstva do asotsiatsii: Ukrainskyi Shchorichnyk z Yevropeyskykh Intehtratsiinykh Studii – Ukraine – European Union: From Partnership to Association: Ukrainian Yearbook for European Integration Studies*. Lutsk: Teren. Issue 2. pp. 196–205. [in Ukrainian].
8. Podatkovi kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine] (2013). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> [in Ukrainian].
9. Martyn, A. H., & Shevchenko, O. V. (2014). Problemy okhorony zemel silskohospodarskoho pryznachennia v umovakh zavershennia zemelnoi reform [Problems of agricultural land protection in the conditions of completion of land reform]. *Zemleustrii, kadastr i monitorynh zemel – Land management, cadastre and land monitoring*. No 1–2. pp. 48–56. [in Ukrainian].
10. Khomiuk, N.L., & Skrypchuk, P.M. (2018). Klasyfikatsiia systemy platezhiv za korystuvannia zemliamy silskohospodarskoho pryznachennia [Classification of the system of payments for the use of agricultural land]. *Informatsiine zabezpechennia rozvytku orhanichnoho silskoho hospodarstva – Information Support for Organic Agriculture Development*. Rivne : NUVHP. pp. 121–133. [in Ukrainian].
11. Kravtsiv, I. K. (2015). Marketynh silskykh terytorii v umovakh pohlyblennia yevropeiskoi intehtratsii Ukrainy: novi vyklyky ta zavdannia [Marketing of rural territories in the conditions of deepening of European integration of Ukraine: new challenges and tasks]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy – Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*. Issue 5. pp. 83–87. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.08.2019 р.

РОЗДІЛ V

Гроші, фінанси та кредит

УДК 336:225.3

Карлін Микола,
доктор економічних наук, професор,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
м. Луцьк; ORCID ID 0000-0002-1421-1066
e-mail: karlin.lutsk@gmail.com

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-03-121-127>

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ФІСКАЛЬНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ СВІТОВОГО ДОСВІДУ

В статті аналізуються проблеми формування та використання місцевих бюджетів в Україні, насамперед бюджетів регіонів та об'єднаних територіальних громад; обґрунтовуються шляхи їх вирішення з урахування світового досвіду, передусім країн ЄС. В статті виявлені межі фіскальної децентралізації в Україні на сьогодні та на перспективу; досліджені проблеми дотування з державного бюджету об'єднаних територіальних громад та запропоновані шляхи їх вирішення; обґрунтовані нові підходи до розширення податкової бази місцевих бюджетів, насамперед за рахунок частини податку на додану вартість; запропоновано новий варіант використання реверсної дотації; уточнено критерії надання базової дотації ОТГ.

Ключові слова: фіскальна децентралізація, регіон, об'єднана територіальна громада, ЄС, Польща, Україна.

Карлін Николай,
доктор экономических наук, профессор,
Восточноевропейский национальный университет имени Лесии Украинки,
заведующий кафедрой финансов, банковского дела и страхования, г. Луцк

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ФИСКАЛЬНОЙ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ В УКРАИНЕ В КОНТЕКСТЕ МИРОВОГО ОПЫТА

В статье анализируются проблемы формирования и использования местных бюджетов в Украине, прежде всего бюджетов регионов и объединенных территориальных общин; обосновываются пути их решения с учетом мирового опыта, прежде всего стран ЕС. В статье выявлены границы фискальной децентрализации в Украине на сегодня и на перспективу; исследованы проблемы дотирования из государственного бюджета объединенных территориальных общин и предложены пути их решения; обоснованы новые подходы к расширению налоговой базы местных бюджетов, прежде всего за счет части налога на добавленную стоимость; предложено новый вариант использования реверсной дотации; уточнено критерии предоставления базовой дотации ОТО.

Ключевые слова: фискальная децентрализация, регион, объединенная территориальная община, ЕС, Польша, Украина.

Karlin Mykola,
Doctor of Economic Sciences, Full Professor,
Lesia Ukrainka Eastern European National University,
Head of the Department of Finance, Banking and insurance, Lutsk

PROBLEMS AND PROSPECTS OF FISCAL DECENTRALIZATION IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF WORLD EXPERIENCE

The need for fiscal decentralization is due to the need to overcome centrifugal economic trends in the country in Ukraine. At the same time, the implementation of fiscal decentralization in Ukraine, along with the positive ones, revealed some problems that are important to study and correct in the light of world experience, especially the EU countries, as this is a necessary step in view of the European integration course of our country. First of all, it concerns the overcoming of centrifugal tendencies in the more developed regions of Ukraine, which requires studying the experience of EU countries in solving this problem. Based on this experience, it is important to put the state's revenues and expenditures under the strict control of the public of the regions in order to overcome corruption in the higher echelons of the Ukrainian authorities. To solve this problem, it would be expedient to consolidate existing regions and introduce a bicameral parliament in Ukraine, for example, in many countries of the world. The limit for the redistribution of state (public) finance between the center and the regions of Ukraine in the coming years should be the proportion of 50 to 50%, with the increase in 2020 in the ratio of 35 to 65% in favor of local budgets. When developing a new mechanism for distributing taxes and expenditures between the center, regions and enlarged communities of Ukraine, it is necessary to develop such measures that would allow the latter to obtain additional tax opportunities for financing additional expense powers. For this purpose it is important to leave at the level of certain regions a certain part of the VAT, and at the level of the united territorial communities to half of the income tax. A fiscal problem for many regions of Ukraine is that most local governments and newly formed united territorial communities do not have the appropriate financial resources for efficient use of resources. Therefore, with the further reformation of united territorial community finances, it is necessary to develop a mechanism for the interconnection of regional financial funds and relevant united territorial community funds to address these problems.

Key words: fiscal decentralization, region, united territorial community, EU, Poland, Ukraine.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В Україні процес фіскальної децентралізації відбувається в складних соціально-політичних умовах, що вимагає періодичного внесення відповідних змін у механізм її проведення. Тому здійснення фіскальної децентралізації з урахуванням досвіду країн світу є необхідним кроком з огляду на євроінтеграційний курс України. Проте трансформація державного устрою нашої держави може створити нові виклики для українського суспільства. Насамперед це стосується посилення відцентрових тенденцій у більш розвинутих регіонах, що вимагає вивчення досвіду зарубіжних країн у подоланні подібних тенденцій. До сьогодні подібна проблема не знайшла належного відображення в українській науковій літературі та в практиці господарювання, що вимагає подальших досліджень. Не однозначно сприймається й принцип добровільності при створенні об'єднаних територіальних громад, що веде до порушень у реалізації розроблених державою планів щодо нового адміністративно-територіального устрою України.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. В українській фінансовій літературі поки недостатньо публікацій щодо аналізу негативів фіскальної децентралізації в умовах соціально-економічної нестабільності в Україні в останні роки. Певні пропозиції щодо шляхів покращення фіскальної децентралізації в Україні в сучасних умовах містяться в роботах І. Вахович, В. Вишневського, Г. Возняк, Ю. Ганущака, Б. Данилишина, О. Десятнюк, О. Дяконенко, Я. Жаліло, О. Кириленко, С. Кравціва, А. Крисоватого, І. Луїної, Н. Проць, І. Сторонянської та інших. Разом з тим, подальшого дослідження вимагають питання оптимізації видатків об'єднаних територіальних громад, оскільки у багатьох із них частина коштів поки використовується недостатньо ефективно. Крім того, важливо оптимізувати чисельність ОТГ, так як частина з них не стала фінансово спроможною. Суттєвою проблемою фіскальної децентралізації є і той факт, що в Україні взагалі не розглядається питання укрупнення областей, хоча задекларовано, що ми здійснюємо адміністративно-територіальну реформу за польським зразком.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування необхідних змін до проведення фіскальної децентралізації в Україні з урахуванням сучасного досвіду країн світу. Досягнення визначеної мети потребує вирішення таких **завдань**: уточнити форми реалізації принципів фіскальної децентралізації; проаналізувати сучасний стан та проблеми фіскальної децентралізації в Україні; вивчити досвід здійснення фіскальної децентралізації у зарубіжних країнах та можливості його використання в Україні. Метою статті є також обґрунтування низки нових фінансових заходів у подоланні проблем

фіскальної децентралізації України, щоб, з одного боку, зменшити відцентрові тенденції в країні, а, з другого боку, забезпечити умови для саморозвитку регіонів і громад.

Виклад основного матеріалу. Необхідність фіскальної децентралізації в Україні, крім всього іншого, пояснюється наявністю відцентрових економічних тенденцій в країні, що вимагає їх прискореного подолання. Загалом, для викорінення вказаного явища слід дотримуватися загальноєвропейського принципу розширення фінансової спроможності регіонів, для чого потрібно передати якнайбільше доходних та видаткових повноважень бюджетам різних рівнів. Проблемою є те, що в умовах здійснення децентралізації місцеві бюджети постійно приймають нові повноваження, часто не забезпечені фінансами, а частка бюджетних коштів, які розподіляються органами центральної влади, не скорочується [1]. Загалом, можна зробити висновок про те, що сьогодні міжбюджетні відносини в Україні побудовані за системою трансфертного типу, яка призводить до надмірної централізації бюджетних коштів, і відповідно, до відцентрових тенденцій. Зокрема, аналіз причин виходу Великої Британії з ЄС показав, що основними його прихильниками стали жителі малих міст і містечок, та сільські жителі, оскільки вони втратили вплив на вирішення місцевих проблем за допомогою своїх фінансів [2]. У результаті ці населені пункти перетворюються у пристанище маргіналів, серед яких різко зростають відцентрові тенденції. Тому в Україні важливо не допустити подібної ситуації, удосконаливши процес фіскальної децентралізації. Для вирішення проблеми відцентрових тенденцій в Україні було б доцільним розглянути питання щодо введення двопалатного парламенту за прикладом ряду унітарних країн світу, щоб посилити роль регіонів у проведенні фіскальної політики нашої держави. Це дозволить українській державі зберегти ефективний контроль над регіонами, оскільки завершення процесу децентралізації може стати, як кроком до майбутнього процвітання, так і кроком до майбутнього розпаду України, чого не можна допустити. Водночас, треба враховувати той факт, що нині області та райони отримують відносно менше (з урахуванням інфляції) коштів, тоді як частка великих міст та ОТГ зростає, що свідчить про намір центральної влади перетворити їх в основних суб'єктів управління на субнаціональному рівні. Це може посилити відцентрові тенденції в Україні, тому необхідно шукати баланс інтересів між громадами, регіонами і центром при розподілі суспільних фінансів.

Складною теоретичною проблемою є визначення принципу розподілу суспільних фінансів між центром та регіонами, тим більше в умовах захоплення Росією частини території нашої країни. Досвід багатьох розвинутих країн говорить, що в мирних умовах ця межа, як правило, знаходиться на рівні 50 % на 50 %. Указом Президента України «Про стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» визначено, що питома вага місцевих бюджетів має становити не менше 65 % у Зведеному бюджеті держави [3]. На наш погляд, межею перерозподілу державних фінансів між центром і регіонами України в найближчі роки повинна стати пропорція 50 на 50 % із поступовим збільшенням останньої до співвідношення 35 на 65 % на користь регіонів. Виходячи з досвіду Іспанії та Великої Британії в Україні було б доцільним розглянути питання й про надання додаткових прав у формуванні та використанні своїх доходів більш розвинутим регіонам, зокрема й в області збору і використанні податків, щоб зменшити відцентрові тенденції у розвитку областей Сходу України [4, с. 259]. Передача додаткових доходів, зокрема й невеликої частини податку на прибуток підприємств (ПНП) в бюджети територіальних громад – недостатня умова фіскальної децентралізації в Україні. На наш погляд, за бюджетами регіонів доцільно закріпити не менше половини ПНП, а також частину податку на додану вартість (ПДВ), щоб підвищити рівень його збору в регіонах. Крім того, необхідно поступово відмовитися від відшкодування ПДВ експортерам сировини з лагом в 1-2 % в рік, щоб стимулювати її переробку в Україні, а частину цих додаткових доходів доцільно спрямувати насамперед на вирішення екологічних проблем в регіонах (не менше 25 %). Одночасно, розподіл податкових надходжень між регіонами України повинен здійснюватися з врахуванням не тільки реального, а й потенційного рівня доходів на душу населення у них, тобто враховувати принцип податкоспроможності регіонів, рівень тінізації їх економіки та надходження коштів від заробітчан до регіону.

Одним із основних бюджетоутворюючих податків громад у нашій країні є податок на землю, але поки проблемою є розмежування меж населених пунктів, питання власності на землю, запровадження ринку землі та надання її в концесію. Важливо, щоб ринок землі був запроваджений в Україні за прикладом скандинавських країн, насамперед Фінляндії, де держава жорстко контролює

ефективність використання землі та її продаж. Щодо продажу землі іноземцям, то в Україні доцільно застосувати досвід Польщі, яка дозволила її обмежений продаж іноземцям тільки через кілька років після вступу в ЄС. Крім того, при визначенні ставки податку на нерухомість в Україні головним критерієм повинна стати не її загальна площа, а ринкова вартість, як це робиться у більшості країн світу. Певним джерелом доходів регіонів та місцевих громад могли б стати доходи й від сортування та переробки відходів, якщо б держава фінансово стимулювала подібну діяльність. Для цього також необхідно розробити механізм взаємозв'язку регіональних екологічних фінансових фондів і коштів ОТГ.

В останні роки все більше вчених та практиків України виступають за повернення податку на гральний бізнес, оскільки він використовується у багатьох країнах світу та наповнює бюджет. Не дивлячись на його заборону, він процвітає в Україні під виглядом різного роду лотерей, на чому заробляють тіньові структури, а не держава. Якщо в 2013 р. операторами лотерей до державного бюджету було сплачено 321 млн грн податку, то в 2015 р. тільки 64,2 млн. Тому справедливим є вимоги МВФ щодо легалізації грального бізнесу в Україні з введенням відповідного податку та направленням його частини до місцевих бюджетів. Механізм введення цього податку в Україні можна запозичити в Польщі. У цій країні діяльність в галузі ігор та взаємних парі дозволяється державою згідно з умовами, зазначеними в Акті про азартні ігри та взаємні парі. Ними є ігри з метою виграти грошей або призів, результат яких залежить від випадку. Держава має монополію на проведення діяльності у сфері цифрових ігор і грошових лотерей. Останні підлягають нормуванню, головним інструментом якого є надання концесій та узгодження правил ігор.

Суттєвим проривом у здійсненні фіскальної децентралізації в Україні є створення об'єднаних територіальних громад. Позитивним моментом в цьому плані є й надання ОТГ з боку держави субвенції на формування інфраструктури, що належить до комунальної власності відповідної громади. Дана субвенція враховує чисельність сільського населення та площу території громади. Держава також надає ОТГ медичну та освітню субвенцію, але разом з тим вона за допомогою реверсної дотації вилучає у високоприбуткових ОТГ значну частину доходів, що знижує зацікавленість їх керівництва у збільшенні доходів таких ОТГ, які вони могли б направити на вирішення насамперед екологічних проблем. Тому пропонуємо суму реверсної дотації залишати в регіоні при умові, що вона буде повністю використана на захист навколишнього середовища, або на здійснення спільних місцевих проектів. Фінансування подібних проектів може здійснюватися й за рахунок інших джерел, зокрема за кошти міжнародної фінансової допомоги. Згідно Методики формування спроможних територіальних громад [5], чисельність ОТГ в Україні не повинна бути меншою, ніж 5-7 тисяч осіб; питома вага базової дотації не повинна перевищувати 30 % від власних доходів; витрати на утримання управлінського апарату не можуть перевищувати 20 % власних доходів. Водночас, аналіз практики показує, що у фінансово спроможних ОТГ доходи управлінців суттєво більші, ніж у менш заможних ОТГ, що пояснюється більшими доходами перших. Це пов'язано з тим, що фінансово спроможні ОТГ стараються включати в себе тільки самодостатні сільради. Водночас, фінансово спроможні ОТГ біля міст виступають проти створення з ними спільних ОТГ, оскільки при такому об'єднанні всі питання вирішуватиме орган місцевого самоврядування, сформований в основному з депутатів від цих міст, і вони можуть бути не на користь сільських жителів. Тому необхідно створити умови для ефективного громадського контролю за використанням фінансів ОТГ із залученням всіх жителів подібних громад.

Суттєвою проблемою для фінансів новостворених ОТГ є зміна принципу розподілу інфраструктурної субвенції для них. Так, у квітні 2018 р. Кабінет Міністрів України затвердив механізм розподілу обсягу субвенції з державного бюджету на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад [6], згідно якого вони стали отримувати значно менші кошти, ніж раніше, оскільки вона стала розподілятися на утричі більшу кількість ОТГ, ніж це було в 2017 р. Все це негативно позначиться на рівні задоволення базових потреб на первинному рівні. Зокрема, загальнонаціональне опитування населення «Громадська думка населення щодо реформи децентралізації» засвідчило те, що в Україні у 2018 р. 43 % опитаних відчули зміни на гірше в сфері медичного обслуговування [7]. Водночас, протягом 2010-2017 рр. питома вага витрат на охорону здоров'я у сільських бюджетах України скоротилася з 19,3 % до 0,03 % [8, с. 169]. Проблемою є й те, що найбільші обсяги базової дотації не завжди отримують найбідніші ОТГ, а ті, в яких не здійснюються належні заходи з розвитку бізнесу на місцях. Це пов'язано з неефективним вирівнюванням доходів

місцевих бюджетів за надходженнями від ПДФО. Тому доцільно при отриманні ОТГ базової дотації поряд з ПДФО запровадити й такі критерії, як наявність на території ОТГ новозареєстрованих упродовж попереднього року приватних підприємств; приріст коштів, залучених ОТГ протягом року на вирішення екологічних проблем громади; рівень переробки твердих побутових відходів; рівень сплати податку на нерухомість. Ці критерії важливо ввести ще до початку розробки бюджетів ОТГ на 2020 р., оскільки з вказаного року планується 100 % акцизного податку на пальне зараховувати до Дорожнього фонду. Досвід країн ЄС показує, що громади, більшість доходів яких надходять із власних податків чи плати за надання послуг, прагнуть нарощувати ці доходи, тоді як громади, у яких більшу частку доходів становлять урядові гранти, не зацікавлені у подібній діяльності. Тому в Україні слід поступово переходити від надання громадам різного рівня не дотацій та субсидій, а збільшення відрахувань для них від загальнодержавних податків та зборів.

Для України складною проблемою при проведенні децентралізації стало дотримання принципу добровільності, при якому фінансово спроможні селищні та сільські ради об'єднувалися в ОТГ з такими ж, як і вони. Тому після 2020 р. прийдеться проводити реорганізацію подібних ОТГ згідно раніше розробленими державою планами адміністративного устрою. У Польщі, як і у більшості постсоціалістичних країн, принцип добровільності при децентралізації не застосовувався, а все здійснювалося згідно встановлених державою планів. Єдине, що було змінено, це створення укрупнених повітів (районів), хоча на початку реформи від них планувалося відмовитися. Також влада Польщі при об'єднанні воєводств пішла на їх збільшення під тиском громадськості окремих із них (спочатку планувалося 7 воєводств, а в кінцевому підсумку зупинилися на 14 замість 49). Крім того, у Польщі пішли й на створення двох центрів в окремих воєводствах, щоб зупинити протидію їх керівництва. Поки ж, в Україні не використовується цей досвід Польщі, що порушує принцип стратегічної спрямованості розвитку як на регіональному, так і на загальнонаціональному рівнях. Якщо подібне не зробити зараз, то це прийдеться здійснити в прискореному порядку через 10-15 років, оскільки негативний приріст населення та масовий виїзд жителів нашої країни закордон прийняли непоправний характер, а прогнозовані експертами невисокі темпи розвитку української економіки недостатні для забезпечення належного рівня життя громадян України у майбутньому.

Виходячи із принципів економічного районування ми пропонуємо наступний варіант реформування адміністративно-територіального устрою України, який включає створення наступних укрупнених регіонів (областей): 1) Західнополіський (Волинська, Рівненська, Житомирська області, центр – м. Рівне); 2) Західноукраїнський (Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька області, центр – Івано-Франківськ); 3) Подільський (Тернопільська, Хмельницька, Вінницька області, центр – м. Хмельницький); 4) Центральний (Київська, Чернігівська, Черкаська, Кіровоградська області, центр – м. Черкаси); 5) Причорноморський (Одеська, Миколаївська, Херсонська області, центр – м. Миколаїв); 6) Північно-східний (Сумська, Харківська, Полтавська області, центр – м. Полтава); 7) Придніпровський (Дніпропетровська і Запорізька області, центр – м. Дніпро); 8) м. Київ. Одночасно з укрупненням областей в Україні важливо ліквідувати облдержадміністрації, передавши їх основні функції виконкомам обласних рад, а їх контрольні функції – префектам. Після повернення окупованих Росією територій України було б доцільним створити Кримський (Автономна Республіка Крим і м. Севастополь, центр – м. Сімферополь) та Донбаський (Донецька, Луганська області, центр – м. Горлівка) регіони. Запропонована нами зміна традиційних центрів ряду регіонів пояснюється необхідністю прискореного розвитку менш розвинутих територій та їх центрів. У зв'язку із захопленням Росією частини Донбасу центрами підконтрольної України Донецької області стали Краматорськ, а Луганської області – Северодонецьк. Після деокупації Донбасу на певний час доцільно залишити ці міста обласними центрами відповідно Північнодонецької та Північнолуганської областей, а центрами повернутих територій Донецької та Луганської областей залишити відповідно Донецьк та Луганськ, оскільки відновлення цих частин вказаних областей вимагатиме особливих управлінських дій. Одним із напрямів цих дій могло б стати створення на повернутих територіях Донбасу вільної економічної зони за прикладом Північної Ірландії, що дозволило владі Великої Британії зупинити довготривалий військовий конфлікт в цьому регіоні. Крім того, вивезені у Росію з Донбасу підприємства дають підставу для України вимагати від неї відповідних репарацій.

Об'єднання областей в Україні обов'язково повинно йти паралельно з укрупненням районів та ліквідацією райдержадміністрацій. У майбутньому контроль за бюджетним процесом в районі доцільно покласти на префекта, як це робиться у Франції. Із рекомендацій ЄС і досвіду Польщі видно, що в Україні доцільно планувати розмір районів в межах 250–300 тис. осіб. Одночасно укрупненим районам треба надати такі ж права, як і польським повітам, особливо в частині формування своїх бюджетів, що сприятиме підвищенню ефективності використання ресурсів у них. Наші оцінки, зроблені для Волинської області, дозволяють говорити про необхідність виділення у ній 4 укрупнені райони: 1) Ковельський (північні райони), 2) Володимир-Волинський (західні райони); 3) Маневичівський (південні і східні райони), 4) Луцьк.

Поки невирішеною проблемою є й те, що в Україні, на відміну від Польщі, великі міста не поділені на окремі гміни (райони) з відповідними правами, що позитивно б вплинуло на розширення самостійності ОТГ у міських районах у фінансовому плані. Зрозуміло, що при використанні подібного досвіду, мери великих українських міст втратять суттєві права щодо розпорядження міським майном, землею та фінансами у створених ОТГ у районах у міст. Крім того, враховуючи те, що більшість функцій райдержадміністрацій у містах часто дублюють функції департаментів та управлінь міст, то вони підлягають ліквідації, а їх функції доцільно передати створеним на базі міських районів ОТГ.

Висновки та пропозиції. При розробці нового механізму розподілу податків та видатків між центром, регіонами та ОТГ, необхідно розробити такі заходи, які б дозволили місцевим бюджетам отримати як додаткові податкові можливості, так і оптимізувати видатки. Для цього важливо залишати на рівні окремих регіонів певну частину ПДВ, а на рівні об'єднаних територіальних громад до половини податку на прибуток. Оскільки більшість місцевих органів самоврядування й частина ОТГ поки не мають належних фінансових ресурсів для ефективного використання ресурсів, тому необхідно розробити механізм взаємозв'язку регіональних фінансових фондів та відповідних фондів ОТГ щодо вирішення вказаних проблем. Для цього реверсну дотацію потрібно залишати в регіонах. Важливою умовою підвищення ефективності фіскальної децентралізації повинно стати удосконалення механізму державних дотацій, які треба перенацілити на створення на місцях кращих умов для розвитку бізнесу. Для оптимізації витрат місцевих бюджетів також важливо провести укрупнення районів та областей, а також на базі районів у великих містах створити ОТГ.

Джерела та література

1. Архангельський Ю. Чи може дефіцит держбюджету бути нульовим. *Дзеркало тижня*. 2016.1 жовтня. С. 7.
2. Раджан Р. Досвід Брекзиту. *День*. 2019. 28 березня. С.3.
3. Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/ 2015 «Про стратегію сталого розвитку «Україна – 2020». URL: www/president.gov.ua/documents/18688.html.
4. Карлін М.І. Податкове регулювання міжбюджетних відносин в країнах ЄС: досвід для України. *Економічний форум*. 2014. №3. С. 254-260.
5. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад: постанова Кабінету Міністрів України від 08.04.2015 р. № 2014. *Урядовий кур'єр*. 2015. 6 травня. С. 9.
6. Про затвердження розподілу обсягу субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад у 2018 році: розпорядженням КМУ від 04.04.2018 р. № 993 р. *Урядовий кур'єр*. 2018. 6 квітня. С. 10.
7. Громадська думка населення щодо реформи децентралізації. URL: [https:// dif.org.ua/article/detsentralizatsiya-dosyagnennya-problemi-otsinki-gromadyan](https://dif.org.ua/article/detsentralizatsiya-dosyagnennya-problemi-otsinki-gromadyan)
8. Дяконенко О. І. Вплив фінансової децентралізації на розвиток сільських поселень в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. 2018. № 3. С. 160-174.

References

1. Arkhanhelskyi, Yu. (2016, October 1). Chy mozhe defitsyt derzhbiudzhetu buty nulovym [Can a state budget deficit be zero]. *Dzerkalo tyzhnia*. pp.7 [in Ukrainian].
2. Radzhan, R. (2019, March 28). Dosvid Brekzytu. [Brakcit experience]. *Den*. pp. 3 [in Ukrainian].
3. Decree of the President of Ukraine dated January 12, 2015 № 5/2015 «On the Strategy of Sustainable Development «Ukraine-2020» (2015). Retrieved from www/president.gov.ua/documents/18688.html [in Ukrainian].

4. Karlin, M.I. (2014). Podatkove rehuliuвання mizhbiudzhethnykh vidnosyn v krainakh EU: dosvid dlia Ukrainy. [Tax regulation of intergovernmental fiscal relations in the EU: experience for Ukraine]. *Ekonomichnyi forum*, 3, 254-260 [in Ukrainian].
5. On Approval of the Methodology for the Formation of Capable Territorial Communities: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 8, 2015, № 2014 (2015, May 6). *Uriadovyi kurier*, 9 [in Ukrainian].
6. On approving the distribution of the amount of subvention from the state budget to local budgets for the formation of infrastructure of united territorial communities in 2018: by the CMU from 04.04.2018 № 993 (2018, April 6). *Uriadovyi kurier*, 10 [in Ukrainian].
7. Hromadska dumka naseleennia shchodo reformy detsentralizatsii [Public opinion on decentralization reform]. Retrieved from [https:// dif.org.ua/article/detsentralizatsiya-dosyagnennya-problemi-otsinki-gromadyan](https://dif.org.ua/article/detsentralizatsiya-dosyagnennya-problemi-otsinki-gromadyan) [in Ukrainian].
8. Dyakonenko, O.I. (2018) Influence of financial decentralization on the development of rural settlements in Ukraine [Influence of financial decentralization on the development of rural settlements in Ukraine]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, 3, 160-174 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.06.2019 р.

УДК 336.330

Стащук Олена,
доктор економічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
професор кафедри фінансів та кредиту,
м. Луцьк; ORCID ID 0000-0003-2622-7353
e-mail: helenastashchuk@gmail.com

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-03-127-132>

КРЕДИТУВАННЯ ЯК МЕТОД ФІНАНСУВАННЯ ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА

У статті розглянуто проблеми фінансування житлового будівництва та систематизовано основні методи й форми його фінансування. Обґрунтовано найбільш актуальні форми кредитування житлового будівництва з урахуванням їх переваг та недоліків. Досліджено тенденції інвестування будівництво житла в Україні. У роботі виявлено проблемні аспекти застосування облігаційних позик, банківських кредитів та іпотечних кредитів у практиці фінансування житлового будівництва. Ідентифіковано переваги та недоліки іпотечного кредитування у житловому будівництві. Запропоновано напрями реалізації політики житлового будівництва з метою підвищення інвестиційної привабливості житлової сфери та використання сучасних альтернативних форм фінансування житлового будівництва в Україні.

Ключові слова: фінансування, житлове будівництво, іпотечний кредит, облігаційна позика, банківський кредит; інвестиції у будівництво житла.

Стащук Елена,
доктор экономических наук, доцент,
Восточноевропейский национальный университет имени Лесы Украинки,
профессор кафедры финансов и кредита, г. Луцк

КРЕДИТИРОВАНИЕ КАК МЕТОД ФИНАНСИРОВАНИЯ ЖИЛИЩНОГО СТРОИТЕЛЬСТВА

В статье рассмотрены проблемы финансирования жилищного строительства и систематизированы основные методы и формы его финансирования. Обоснованно наиболее актуальные формы кредитования жилищного строительства с учетом их преимуществ и недостатков. Исследована тенденции инвестирования строительства жилья в Украине. В работе выявлены проблемные аспекты применения облигационных займов,

банковских кредитов и ипотечных кредитов в практике финансирования жилищного строительства. Идентифицированы преимущества и недостатки ипотечного кредитования в жилищном строительстве. Предложены направления реализации политики жилищного строительства с целью повышения инвестиционной привлекательности жилищной сферы и использования современных альтернативных форм финансирования жилищного строительства в Украине.

Ключевые слова: финансирование, жилищное строительство, ипотечный кредит, облигационный заем, банковский кредит; инвестиции в строительство жилья

Stashchuk Olena,
Doctor of Economic Sciences, Docent,
Lesia Ukrainka Eastern European National University,
Professor of Finance and Credit Department, Lutsk

CREDIT AS A METHOD OF FINANCING HOUSING

Introduction. Housing as a branch of the economy is intended to satisfy one of the rights declared by the Constitution of Ukraine - the right to own housing. The provision of such a right by the state is possible provided that an effective housing policy is developed and implemented. As a consequence, an effective housing ceiling will also promote the development of other related sectors of the economy.

The purpose of the article is to provide a theoretical justification for the feasibility of using certain forms of lending in the practice of housing. Achieving this goal requires the following tasks: to systematize forms of crediting housing construction; to conduct an analysis of the state of housing construction in Ukraine and identify problems of its development; to identify the features of mortgage lending as a financing tool for housing construction.

Results. The article deals with the peculiarities of such forms of credit financing of housing construction as a bond loan, bank lending and mortgage lending. The main advantages and disadvantages of using such forms of financing in the practice of construction of residential real estate have been identified. The trends of credit financing of housing construction in Ukraine during 2014 - 2018 have been established. The role of flow lending in housing finance has been identified, and bottlenecks in the development of mortgage lending in Ukraine have been identified.

Conclusions. The use of borrowed resources as a source of housing finance has indisputable benefits, since it contributes primarily to the socio-economic development of the country and promotes the right of every citizen to own a home. However, when choosing a form of housing loan, it is advisable to be guided by the advantages and disadvantages of each individual form for a particular residential real estate object. The presence of identified problematic aspects in the housing finance system indicates the need for continuous study of the peculiarities of the application of separate sources of financing for the construction of residential real estate objects.

Key words: financing, housing, mortgage, bond, bank loan; investment in housing construction.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Житлове будівництво як галузь економіки покликане задовольнити одне із задекларованих Конституцією України прав – право на власне житло. Забезпечення такого права державою можливе за умови розробки та реалізації ефективної політики житлового будівництва. Як наслідок, ефективна житлова політика сприятиме й розвитку інших суміжних галузей економіки. Нині в Україні спостерігається зниження обсягів житлового будівництва, моральний та фізичний знос об'єктів житлової нерухомості, падіння рівня житлової забезпеченості та низький рівень доходів населення. З іншої сторони, будівництво житлової нерухомості є високо затратним як з фінансових аспектів, так і з часових. Усе це свідчить про необхідність формування комплексного підходу щодо ефективної реалізації політики житлового будівництва в Україні. Особливу увагу необхідно приділити фінансуванню будівництва житла й його основним методам та формам.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Систематизація наукової літератури дає підстави стверджувати, що проблематика фінансування житлового будівництва не є новою як у вітчизняній, так й у зарубіжній науці. Окремі пропозиції щодо особливостей використання тих чи інших форм фінансування будівництва житла можна спостерігати у роботах таких вчених-економістів, як: В. Д. Базилевич, О. Т. Євтух, В. І. Кравченко, І. М. Кучеренко, К. В. Паливода, Н. В. Новіков, Н. П. Погорельцева, І. А. Рахман, А. Г. Реут, О. В. Сударенко, Л. М. Черенько, О. Н. Юркевич та інших. Разом з тим, подальшого дослідження вимагають питання залучення позикових ресурсів з метою фінансування будівництва об'єктів житлової нерухомості. Водночас, потребують теоретичного дослідження особливості застосування

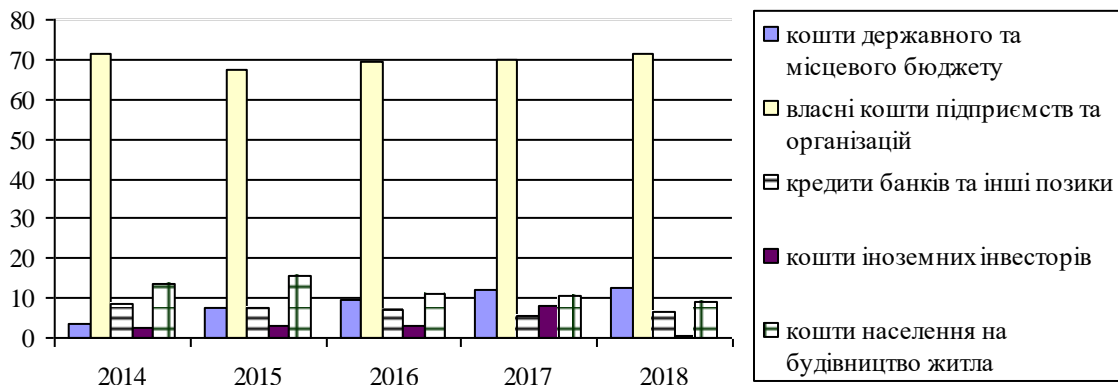

облігаційної позики в умовах нерозвиненості вітчизняного фондового ринку. Невирішеними залишаються й окремі аспекти іпотечного кредитування в Україні.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування доцільності застосування окремих форм кредитування у практиці житлового будівництва. Досягнення визначеної мети потребує вирішення таких завдань: систематизувати форми кредитування будівництва житла; провести аналіз стану житлового будівництва в Україні та виявити проблеми його розвитку; ідентифікувати особливості здійснення іпотечного кредитування як інструмента фінансування будівництва житла.

Виклад основного матеріалу. Підґрунтям системи фінансування житлового будівництва є механізм його фінансового забезпечення. Процес фінансування у сфері будівництва житла відбувається з використанням певних методів, форм, інструментів та передбачає забезпечення підприємств-забудовників оптимальним обсягом грошового капіталу, що використовується у процесі створення об'єктів житлової нерухомості. Огляд наукової літератури дозволив нам систематизувати методи фінансування житлового будівництва, серед яких варто відзначити такі: 1) самофінансування; 2) пайове фінансування; 3) кредитне фінансування; 4) бюджетне фінансування; змішане фінансування.

Динаміку структури капітальних інвестицій в Україні за джерелами фінансування зображено на рисунку 1.

Рис. 1. Структура капітальних інвестицій в Україні у 2014 – 2018 роках. *

*Джерело: Складено автором на основі [6]

Як бачимо з рисунку 1, у структурі джерел фінансування будівництва в Україні протягом 2014 – 2018 років превалюють власні кошти підприємств та організацій та у всіх досліджуваних періодах їх величина становить в межах 70 % від загального обсягу інвестування. Майже незмінною залишається й частка коштів населення, спрямованих на будівництво житла – така частка протягом 2014 – 2018 років становила близько 10 % і лише у 2014 році частка таких ресурсів у структурі усіх джерел фінансування перевищила 15 %. на вкрай низькому рівні знаходиться обсяг капітальних інвестицій за рахунок коштів іноземних інвесторів – максимальний рівень їх частки у структурі усіх джерел фінансування капітальних інвестицій спостерігався у 2017 році та становив 7,8 %, а піку свого падіння таке джерело фінансування набуло у 2018 році. Що стосується фінансування капітальних інвестицій за рахунок кредитів банків та інших позик, то його частка у структурі усіх джерел фінансування розподілялася наступним чином за роками: у 2014 році - 8,8%, у 2015 році – 7,3%, у 2016 році – 7,1%, у 2017 році – 5,3%, у 2018 році – 6,7 %.

Безперечно, зниження обсягів капітальних інвестицій за рахунок позикових ресурсів є негативним аспектом у розвитку житлового будівництва, проте це стало наслідком об'єктивних причин та негативних зрушень в економіці: висока відсоткова ставка за кредитами, низький рівень реальних доходів населення; високий термін окупності інвестиційних проектів; наявність військових дій в країні тощо. Проте, використання у практиці житлового будівництва кредитних ресурсів є ефективним інструментом розвитку економіки в цілому. Відзначимо, що кредитне фінансування житлового будівництва здійснюється шляхом отримання забудовником позики на обмежений термін зі сплатою відсотків за її користування. Найбільш типовими формами кредитного фінансування

житла є емісія облігацій, банківські позики, іпотечні кредити.

Облігаційна позика є джерелом фінансування житлового будівництва шляхом емісії облігацій. Такий інструмент залучення фінансових ресурсів забудовниками є достатньо привабливим з точки зору мінімізації оподаткування, оскільки фінансові ресурси, отримані від реалізації облігацій не включаються до складу валових доходів, проте відсотки за обслуговування таких облігацій є елементом валових витрат забудовників. Окрім того, операції з купівлі-продажу облігацій не підлягають оподаткуванню податком на додану вартість, а сам механізм випуску облігацій чітко регламентується Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку України [1]. Варто погодитися із О. А. Ломачинською у тому, що основною перевагою такого фінансового інструменту є те, що він є найбільш діючим і ефективним, дозволяє, не перерозподіляючи власність, акумулювати кошти інвесторів і забезпечувати підприємству доступ на ринок капіталів без загрози подальшого втручання інвесторів (власників облігацій) в управління його поточною фінансово-господарською діяльністю [8].

Разом з тим, недоліками такої форми фінансування є правові колізії щодо отримання житла інвесторами, а скористатися облігаційною позикою як джерелом формування фінансових ресурсів можуть лише ті забудовники, які функціонують у формі акціонерних товариств. Фінансування житлового будівництва за рахунок облігаційної позики є доцільним, якщо: 1) відсоткова ставка за облігацією буде нижчою, ніж рівень прибутковості з використанням позикових коштів; 2) підприємство-збудовник немає проблем із ліквідністю та прибутковістю; 3) ринок об'єктів житлової нерухомості знаходиться на стадії зростання; 4) необхідно зберегти контроль над управлінням підприємством.

Банківський кредит на будівництво житла надається забудовникам, як правило, у грошовій формі та на умовах платності, строковості, поверненості, застави й цільового використання. Перевагами такої форми фінансування є також оптимізація оподаткування податком на прибуток підприємств-збудовників. Облігації – це найбільш вдала схема з точки зору оподаткування, адже в момент залучення коштів немає ніяких податків, їх виникнення переноситься на дату укладання основного договору, тобто на дату погашення облігацій [2]. Проте, вважаємо, негативними аспектами такої позики є обмежений термін її використання, висока вартість залучених коштів, потреба у заставі.

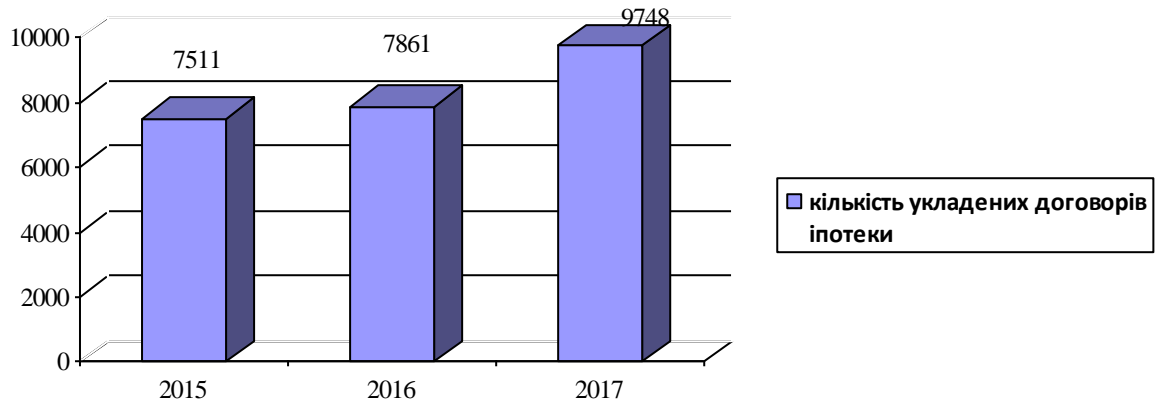
З метою розширення джерел фінансування будівництва житла та залучення заощаджень населення в економічну систему через будівництво житлової нерухомості, необхідно звернути увагу на розвиток іпотечного кредитування. Цей вид кредитів вважається одним із найбільш надійних через використання застави нерухомості [3]. Іпотечний кредит відображає економічні відносини з приводу надання позик під заставу нерухомого майна. Іпотечне кредитування не використовується у процесі будівництва нового житла, оскільки потребує застави за таким кредитом. Відзначимо, що в Україні обсяги іпотечного кредитування протягом 2014–2017 років мають тенденцію до зниження, а саме їх величина у 2014 році становила 56270 млн. грн., а у 2017 році – 43626 млн. грн. [4]. Основними чинниками таких процесів, на наш погляд, є низький рівень доходів населення, відносно висока відсоткова ставка за іпотечним кредитом, низька ліквідність об'єкта іпотеки. Загалом, кредитне фінансування житлового будівництва доцільно застосовувати в процесі фінансування об'єктів з високим рівнем доходності та низьким терміном окупності. Водночас, О. Дмітрієва стверджує, що на шляху до ефективного розвитку іпотечного кредитування стоять [7]:

1) висока вартість наявної ресурсної бази та високий рівень відсоткових ставок за кредитами (у межах 20 – 25 % річних);

2) відсутність джерел довгострокових ресурсів для фінансування іпотеки (раз на 4-5 років в країні спостерігаються кризові явища, які призводять до суттєвого зростання вартості ресурсної бази, що в свою чергу призводить до від'ємної процентної маржі за раніше виданими кредитами);

3) недоліки законодавчо-нормативної бази, які полягають в недосконалому регулюванні процедур звернення стягнення на предмети іпотеки.

Динаміка кількості укладених іпотечних договорів представлена на рисунку 2.

Рис. 2. Динаміка кількості укладених іпотечних договорів житлового будівництва в Україні протягом 2015 – 2017 років*

*Джерело: Міністерство юстиції України.

Перевагами програм іпотечного кредитування житлового будівництва є:

- 1) розширення бази потенційних клієнтів;
- 2) зростання обсягів реалізації об'єктів житлової нерухомості за рахунок іпотечного кредитування;
- 3) можливість запропонувати потенційному клієнту більш привабливі умови кредитування – нижча за середньоринкову ставка кредитування, відсутність додаткових внесків;
- 4) швидке надходження фінансових ресурсів на рахунки підприємств-забудовників;
- 5) ретельна перевірка банком усіх умов будівництва через акредитацію об'єктів житлової нерухомості;
- 6) значний термін кредитування, який може становити до 20 років.

Отже, використання кредитних ресурсів у процесі фінансування будівництва житла сприятиме соціально-економічному розвитку країни загалом, а також може виступати у ролі інструмента подолання кризових явищ в економіці. З-поміж усіх інструментів кредитного фінансування суттєві переваги для застосування у житловому будівництві має іпотечне кредитування. Позитивний ефект від іпотечного кредитування житлового будівництва полягатиме у наступному: 1) ринок нерухомості акумулює та «пов'язує» суттєві обсяги фінансових ресурсів, що виконуватиме антиінфляційну функцію; 2) використання грошових коштів населенням для придбання житлової нерухомості сприяє створенню додаткової вартості (іпотечний мультиплікатор у 2017 році становив 11,48, тобто кожна гривня іпотечного кредиту збільшує ВВП країни в середньому на 11,48 грн); 3) збільшення обсягів будівництва об'єктів житлової нерухомості призведе до розвитку міст, місцевих будівельних комплексів, а також до створення додаткових робочих місць; 4) зростання обсягів будівництва призводить до зростання ділової активності таких суміжних сферах, як у виробництві будівельних матеріалів та конструкцій, будівельному та дорожньому машинобудуванні, деревообробній галузі, виробництві меблів тощо; 5) залучення позикового капіталу у господарський обіг через механізм застави та через вторинний ринок заставних цінних паперів є вагомим чинником фінансового оздоровлення економіки [7].

Висновки та пропозиції. У результаті проведеного дослідження можна стверджувати, що використання позикових ресурсів як джерела фінансування житлового будівництва має безперечні переваги, оскільки сприяє насамперед соціально-економічному розвитку країни та сприяє реалізації права кожного громадянина на володіння житлом. Разом з тим, при виборі форми кредитування житлового будівництва доцільно керуватися перевагами та недоліками кожної окремої форми для конкретного об'єкта житлової нерухомості. Наявність виявлених проблемних аспектів у системі фінансування житлового будівництва свідчить про необхідність безперервного дослідження особливостей застосування окремих джерел фінансування будівництва об'єктів житлової нерухомості.

1. Юркевич О.Н. Особливості іпотечного житлового фінансування в Україні на сучасному етапі. *Електронне наукове фахове видання "Економіка та суспільство"*. 2016. № 3. С. 497—503. URL:http://www.economyandsociety.in.ua/journal/3_ukr/85.pdf (дата звернення 19.05.2019)
2. Кравченко В. І., Паливода К. В. Фінансування будівництва житла: Ч. 2. Новітні тенденції. — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006.— 132 с.
3. Євтух О.Т. Світовий досвід використання стандартів при іпотечному кредитуванні. *Вісник УАВС*. 2009. № 2. С. 37–39.
4. Грошово-кредитна та фінансова статистика країни. URL: [https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id="27843415&cat_id=44578#1](https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=) (дата звернення 19.07.2019)
5. Статистичний збірник "Житлове будівництво в Україні у 2012–2017 роках". URL:http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/10/zb_gb2012-2017pdf.pdf (дата звернення 20.05.2019 р.)
6. Капітальні інвестиції за джерелами фінансування. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/ibd/kindj/iinfin_u/infin04_14u.htm (дата звернення 19.05.2019)
7. Дмитрієва О. Сучасний стан та майбутнє іпотечного кредитування. URL: <https://knute.edu.ua/file/NjY4NQ==/3c37bccd4f1a5ad5dd66716fdabbe13b.pdf> (дата звернення 19.05.2019)
8. Ломачинська І. А. Проблеми та перспективи облігаційних позик як джерела фінансування вітчизняних підприємств: транзакційний аналіз. URL: <http://liber.onu.edu.ua:8080/bitstream/handle/123456789/13681/582-592.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 19.05.2019)

References

1. Yurkevich O.M. (2016), "Current Features of Mortgage Financing in Ukraine", *Ekonomika ta suspil'stvo*, [Online], vol. 3, available at: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/3_ukr/85.pdf (Accessed 19 May 2019). [in Ukrainian]
2. Kravchenko V. I., Palyvoda K. V. (2006) *Finansuvannya budivnytstva zhytla: CH. 2. Novitni tendentsiyi*. [Financing of housing construction: Part 2. Recent trends.] K.: Vyd. dim «Kyievo-Mohylyans'ka akademiya» - K. : View. House of Kyiv-Mohyla Academy. 132 P. [in Ukrainian]
3. Yevtuh O.T. (2009) *Svitovyy dosvid vykorystannya standartiv pry ipotechnomu kredyтуванні* [Worldwide experience in using mortgage lending standards] *Visnyk UAVS – UBCA Newsletter*. (2). P. 37–39. [in Ukrainian]
4. The official site of National Bank of Ukraine (2017), "Monetary and financial statistics of the country", available at: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1 (Accessed 19 May 2019) [in Ukrainian]
5. *Statystychnyy zbirnyk "Zhytlove budivnytstvo v Ukrayini u 2012–2017 rokakh"* (2018) [Statistical collection "Housing in Ukraine in 2012-2017". Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/10/zb_gb2012-2017pdf.pdf [in Ukrainian] (Accessed 20 May 2019).
6. *Kapital'ni investytsiyi za dzherelamy finansuvannya* (2018) [Capital investments by sources of financing]. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/ibd/kindj/iinfin_u/infin04_14u.htm (Accessed 19 May 2019). [in Ukrainian]
7. Dmitriyeva O. (2017). *Suchasnyy stan ta maybutnye ipotechnoho kredyтування* [The current state and future of mortgage lending]. Retrieved from: <https://knute.edu.ua/file/NjY4NQ==/3c37bccd4f1a5ad5dd66716fdabbe13b.pdf> (Accessed 19 May 2019). [in Ukrainian]
8. Lomachyn'ska I. A. (2004). *Problemy ta perspektyvy oblihatyinykh pozyk yak dzherela finansuvannya vitchyznyanykh pidpryyemstv: transaktsiynyy analiz* [Problems and prospects of bonded loans as a source of financing for domestic enterprises: a transactional analysis]. Retrieved from: <http://liber.onu.edu.ua:8080/bitstream/handle/123456789/13681/582-592.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Accessed 19 May 2019). [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 15.08.2019 р.

РОЗДІЛ VI

Бухгалтерський облік, аналіз, статистика та математичні методи й інформаційні технології в економіці

УДК 658.012.1

Кіндрацька Галина,
кандидат економічних наук, доцент,
Національний університет «Львівська політехніка»,
кафедра обліку та аналізу;
м. Львів; ORCID ID 0000-0002-1825-7352
e-mail: halyna.i.kindratska@lpnu.ua

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-03-133-143>

ОЦІНЮВАННЯ ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТИПОВИХ МЕТОДИК

У статті досліджено теоретичні засади і прикладні проблеми аналізу платоспроможності підприємств, з якими стикаються користувачі методик, розроблених відповідними міністерствами і відомствами та обов'язкових до використання суб'єктами господарювання. Сформульовано основні методичні проблеми побудови системи показників як одного з найважливіших елементів методики аналізу. Проведено порівняльний аналіз показників платоспроможності підприємств, які наведено в типових методиках. Охарактеризовано основні ознаки втрати або відновлення платоспроможності, а також види неплатоспроможності: поточна, критична, надкритична. Обґрунтовано основні шляхи впорядкування та вдосконалення методики аналізу платоспроможності підприємств з метою усунення можливості маніпулювання результатами аналізу. Запропоновано створити координаційний орган на державному рівні для вдосконалення методичного забезпечення фінансового аналізу діяльності суб'єктів господарювання.

Ключові слова: типова методика, фінансовий стан, ліквідність, платоспроможність, показники, втрата платоспроможності, види неплатоспроможності

Киндрацкая Галина,
кандидат экономических наук, доцент,
Национальный университет «Львовская политехника»,
кафедра учета и анализа, г. Львов

ОЦЕНКА ПЛАТЕЖЕСПОСОБНОСТИ УКРАИНСКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ: ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ ТИПОВЫХ МЕТОДИК

В статье исследованы теоретические основы и прикладные проблемы анализа платежеспособности предприятий, с которыми сталкиваются пользователи методик, разработанных соответствующими министерствами и ведомствами и обязательных к использованию субъектами хозяйствования. Сформулированы основные методические проблемы построения системы показателей как одного из важнейших элементов методики анализа. Проведен сравнительный анализ показателей платежеспособности предприятий, приведенных в типовых методиках. Охарактеризованы основные признаки потери или восстановления платежеспособности, а также виды неплатежеспособности: текущая, критическая,

сверхкритическая. Обоснованы основные пути упорядочения и совершенствования методики анализа платежеспособности предприятий с целью устранения возможности манипулирования результатами анализа. Предложено создать координационный орган на государственном уровне для совершенствования методического обеспечения финансового анализа деятельности субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: типовая методика, финансовое состояние, ликвидность, платежеспособность, показатели, потеря платежеспособности, виды неплатежеспособности.

Kindratska Halyna,
PhD in Economics, Associate Professor,
Lviv Polytechnic National University,
Department of Accounting and Analysis, Lviv

THE ASSESSMENT OF SOLVENCY OF UKRAINIAN ENTERPRISES: PROBLEMATIC ISSUES OF TYPICAL METHODOLOGICAL APPROACHES

The article has explored the theoretical bases and practical problems of assessment of enterprises solvency, which users of techniques, developed by relevant ministries and agencies and mandatory use of entities (called typical or common) deal with. Despite their different purposes (the risk assessment of bankruptcy, the creditworthiness or the investment attractiveness of the enterprise, the financial status of the beneficiary of the investment project or enterprise subject to privatization), they are based on the assessment of the solvency of the enterprises as an indicator of its financial capacity. The main methodological problems of construction of the scorecard are formulated as one of the most important elements of the methodology of analysis, which has a significant impact on the reliable and objective assessment of the solvency of the company in accordance with the set goal. The comparative analysis of the indicators of solvency of enterprises, which are given in typical methodological approaches, is carried out in the article. It is established that the list, names and calculation formulas of the relative indicators differ significantly, and between their recommended values there are some inconsistencies, which make significant influences on the formulation of analytical conclusions and proposals for management decisions.

The main signs of loss or restoration of solvency, as well as types of insolvency: current, critical, supercritical are characterized. The basic ways of streamlining and improvement of the methodological approaches of the analysis of solvency of the enterprise with the purpose of eliminating the possibility of manipulation of the analysis results are substantiated.

The author proposes to create a state coordination body to improve the methodological support of financial analysis of the activities of business entities in order to increase its objectivity and effectiveness.

Key words: typical methodology, financial condition, liquidity, solvency, indicators, loss of solvency, types of insolvency.

Постановка проблеми. В ринкових умовах господарювання зростають вимоги до аналізу фінансового стану підприємств, за результатами якого оцінюють економічні ризики їх функціонування та формують фінансову стратегію на майбутнє. В цьому контексті особливої актуальності набуває вдосконалення такого традиційного об'єкта аналізу фінансового стану підприємств як платоспроможність, оскільки її рівень є найважливішою ознакою стійкості фінансового стану підприємства, а також важливим індикатором змін у складі та структурі його активів і пасивів. Однак, судячи з певної недовіри менеджменту до результатів аналізу платоспроможності, вони не гарантують ухвалення обґрунтованих управлінських рішень.

Серед проблем аналізу платоспроможності особливе значення має недосконалий понятійний апарат. У методиках, на відміну від стандартів бухгалтерського обліку, використовують різні терміни, що призводить до термінологічної плутанини і створює певні труднощі для користувачів. Також у методиках досить часто використовують різні розрахункові формули однакових аналітичних показників тощо.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження теоретичних засад і прикладних проблем аналізу платоспроможності підприємств на основі узагальнення та порівняння типових методик, які наведені в нормативних документах, а також обґрунтування шляхів їх впорядкування та вдосконалення.

Для досягнення поставленої мети визначено наступні наукові завдання: розкрити можливості використання типових методик для аналізу платоспроможності підприємств; визначити основні методичні проблеми побудови системи показників, як одного з найважливіших елементів методики аналізу; провести порівняльний аналіз показників платоспроможності підприємств, які наведено в

типових методиках; оцінити основні ознаки втрати або відновлення платоспроможності, а також умови виникнення неплатоспроможності підприємств; визначити можливості удосконалення методики аналізу платоспроможності підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розроблення теоретичних і методичних засад оцінювання платоспроможності суб'єктів господарювання є об'єктом дослідження як вітчизняних науковців, так і закордонних. Більшість науковців дотримуються думки, що ліквідність характеризує спроможність підприємства в найкоротший час і з найменшими витратами перетворити активи на грошові кошти, а платоспроможність – здатність підприємства виконувати зобов'язання перед кредиторами. При цьому, іноді «ліквідність» вважають більш містким поняттям [1], або ототожнюють «платоспроможність» з «фінансовою стійкістю» підприємств [2, 11]. Отже, існує певна складність розуміння сутності таких взаємопов'язаних економічних категорій як «ліквідність» і «платоспроможність».

До найпоширеніших напрямів аналізу платоспроможності підприємства відносять: аналіз ліквідності балансу підприємства та аналіз відносних показників ліквідності [3]. Іноді також пропонують: визначити загальний показник платоспроможності, розраховувати ліквідність грошових коштів [4], оцінювати оборотність оборотних коштів і поточних зобов'язань, а також їх складових. [5]. Однак для реалізації цих напрямів аналізу часто виникають такі проблеми: формування переліку показників платоспроможності, їх обчислення, інтерпретація результатів тощо. Проведене дослідження показало, що на даний момент різні науковці пропонують використовувати для аналізу платоспроможності від 2 до 14 показників [6].

Певним чином ці проблеми могли б бути вирішені за умови впорядкування типових методик аналізу, які розробляють відповідні міністерства і відомства та які є обов'язковими для використання суб'єктами господарювання. Це дало б можливість сформувати єдині методичні підходи до аналізу платоспроможності суб'єктів господарювання [7]. Однак сьогодні ці питання не внормовано, тому використання типових методик пов'язане з істотними труднощами.

Виклад основного матеріалу. Платоспроможність підприємств на сучасному етапі розвитку національної економіки вважають однією з важливих умов їх господарської діяльності, забезпечуючи фінансову стабільність та конкурентоспроможність на ринку. З огляду на це, внутрішні суб'єкти зорієнтовані на аналіз показників платоспроможності для об'єктивного оцінювання та прогнозування діяльності підприємства. Не менш актуальні такі аналітичні дослідження для зовнішніх суб'єктів, зокрема: банківських установ – для визначення рівня кредитоспроможності підприємства; інвесторів – для оцінювання інвестиційної привабливості підприємства, ділових партнерів – для визначення ризику банкрутства підприємства тощо.

В Україні розроблено нормативні документи щодо оцінювання фінансового стану підприємств, які, зокрема, регламентують проведення аналізу їх платоспроможності відповідно до заданої мети. До найпопулярніших методик належать: Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства (далі – Методичні рекомендації № 14) [8], Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями (далі – Положення № 351) [9], Порядок проведення оцінки фінансового стану потенційного бенефіціара інвестиційного проекту, реалізація якого передбачається на умовах фінансової самоокупності, а також визначення виду забезпечення для обслуговування та погашення позики, наданої за рахунок коштів міжнародних фінансових організацій, обслуговування якої здійснюватиметься за рахунок коштів бенефіціара (далі – Порядок № 616) [10], Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації (далі – Положення № 49/121) [11], Методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій (далі – Методика № 22) [12] тощо. Розробники, мета та призначення цих документів наведено в табл. 1.

Використання в аналітичній практиці типових методик, які зокрема регулюють аналіз платоспроможності підприємств, виявило певні їх недоліки. Особливо варто зазначити, що серед перелічених вище типових методик, лише Положення № 351 [9] і Порядок № 616 [10] містить розрахункові формули фінансових показників відповідно до даних фінансової звітності, сформованої згідно з Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до

фінансової звітності» (НП(С)БО 1). Однак незважаючи на це, типовими методиками часто користуються відповідно до потреби.

Таблиця 1

Можливості використання типових методик для аналізу платоспроможності підприємств

Назва	Розробник, рік	Основна мета застосування методики	Здійснення аналізу платоспроможності
Методичні рекомендації № 14 [8]	Міністерство економіки України (у редакції 2010 р.)	Оцінювання фінансового стану підприємств, виявлення ознак банкрутства	Визначення обґрунтованості визнання підприємства неплатоспроможним
Положення № 351 [9]	Правління Національного банку України (у редакції 2019 р.)	Оцінювання банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями	Визначення здатності боржника/контрагента банку розраховуватися відповідно до умов договорів за своїми зобов'язаннями
Порядок № 616 [10]	Міністерство фінансів України (2016 р.)	Оцінювання фінансового стану бенефіціара	Визначення виду і розміру забезпечення погашення позики за рахунок коштів міжнародних фінансових організацій
Положення № 49/121 [11]	Міністерство фінансів України та Фонд державного майна України (у редакції 2013 р.)	Оцінювання фінансового стану підприємства, доцільності його приватизації або реструктуризації	Реалізація двох напрямів аналізу: ліквідності за коефіцієнтами ліквідності та чистими оборотними активами; платоспроможності за показниками фінансової стійкості
Методика № 22 [12]	Агентство з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій (1998 р.)	Оцінювання інвестиційної привабливості підприємств, можливості оздоровлення виробничої сфери	Визначення платоспроможності підприємств за величиною робочого капіталу та його маневреністю робочого; оцінювання ліквідності активів за загальним коефіцієнтом покриття і абсолютної ліквідності

Джерело: узагальнено автором на основі [8-12]

У цих нормативних документах визначено дві основні групи факторів, які впливають на платоспроможність підприємств: наявність і склад активів, достатніх для погашення боргових зобов'язань; рівень ліквідності активів підприємства, що дозволяє за необхідності їх реалізувати і отримати достатню суму для погашення зобов'язань. Формальна ознака платоспроможності підприємства – досягнення рівноваги між певними групами активів і пасивів. Відповідно вважають, що співвідношення активів і боргів вказує на рівень платоспроможності підприємства. Але таке твердження буде коректним за умови, що активом визнається лише власне майно підприємства, яке можна продати і за рахунок отриманих коштів покрити його борги.

Активи за рівнем ліквідності об'єднують в такі групи: високоліквідні, швидколіквідні, повільноліквідні і важколіквідні, однак типові методики практично не містять чітких рекомендацій щодо їх складу, тому основним критерієм зарахування до певної групи вважають час, який необхідний для реалізації певного активу, а додатковим – отриману від реалізації активу суму коштів залежно від специфіки діяльності підприємства. При цьому формування груп активів за рівнем ліквідності все ж є проблемою, судячи з наведених у літературі пропозицій, які аналітик при проведенні аналізу мав би врахувати.

Аналогічна проблема виникає під час розподілу пасивів підприємства за термінами погашення зобов'язань (термінові, короткострокові, довгострокові, постійні). Відповідно проблематично оцінити результати аналізу, наприклад, чим зумовлено порушення рівноваги: нестачею коштів за певною групою активів для погашення відповідної групи зобов'язань, чи неправильно розрахованою їх величиною. Певним чином цю проблему можна вирішити, досліджуючи рівновагу між наведеними вище групами активів і пасивів за досить тривалий період, що сприяє виявленню тенденцій зміни їх ліквідності.

Особливу увагу треба звернути на рівновагу (чи її порушення) між оборотними активами та поточними зобов'язаннями і забезпеченнями. Абсолютна різниця між ними характеризує частину оборотних активів, які сформовано за рахунок власного капіталу підприємства (такий абсолютний показник в типових методиках має різну назву – власні оборотні активи [8], робочий капітал [9,12], чистий оборотний капітал [11]). Цей показник характеризує здатність підприємства не лише

сплатити поточні борги, а й розширити діяльність. Перевищення вартості оборотних активів над короткостроковими пасивами вказує на те, яка сума оборотних коштів залишиться в розпорядженні підприємства після погашення поточних зобов'язань, тобто чим більша різниця, тим вищий рівень платоспроможності. Водночас оцінювати платоспроможність підприємства за таким показником не завжди коректно, оскільки невідомо, яке перевищення мало б задовольняти зацікавлені особи.

Частіше для аналізу платоспроможності використовують відносні показники – коефіцієнти ліквідності. Хоча перелік відносних показників платоспроможності та розрахунок їх значень є одним з найпроблемніших елементів типових методик. Вони рекомендують для аналізу платоспроможності використовувати коефіцієнти ліквідності, які справляють враження простих у розрахунку та інтерпретації. Наприклад, Методичні рекомендації № 14, незважаючи на те, що деякі науковці оцінюють їх досить позитивно (невелика кількість показників фінансового стану підприємства; аналіз фінансових факторів, які призвели до неплатоспроможності підприємства, а також визначення можливості санації підприємства тощо) містять певні суперечності, наприклад, у додатку 2 до показників оцінки ліквідності відносять 9 показників, а в додатку 3 (табл. 2) – лише 7 показників, при цьому їх перелік не співпадає [8].

Таблиця 2

Порівняльний аналіз відносних показників платоспроможності підприємств

Показники	Методичні рекомендації № 14 [8]	Положення № 351 [9]	Порядок № 616 [10] ¹	Положення № 49/121 [11]	Методика № 22 [12]
Коефіцієнт поточної (загальної) ліквідності	Відношення оборотних активів до суми довгострокових і поточних зобов'язань	Відношення оборотних активів до поточних зобов'язань і забезпечень	–	–	Відношення поточних активів до короткострокових пасивів
Коефіцієнт покриття	Відношення оборотних активів до поточних зобов'язань	–	Відношення оборотних активів до поточних зобов'язань	Відношення оборотних активів до поточних зобов'язань	–
Коефіцієнт швидкої ліквідності	Відношення оборотних активів (за вирахуванням запасів і витрат майбутніх періодів) до поточних зобов'язань	–	Відношення грошових засобів та їх еквівалентів, поточних фінансових інвестицій та дебіторської заборгованості до поточних зобов'язань	Відношення грошових засобів та їх еквівалентів, поточних фінансових інвестицій та дебіторської заборгованості до поточних зобов'язань	–
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	Відношення грошових коштів до поточних зобов'язань	–	–	Відношення грошових засобів та їх еквівалентів, поточних фінансових інвестицій до поточних зобов'язань	Відношення коштів на рахунках і грошей в касі до поточних пасивів
Маневреність власних оборотних засобів	Відношення власних оборотних засобів до оборотних активів	–	–	–	–
Маневреність робочого капіталу	–	Відношення робочого капіталу до валюти балансу (активу)	–	–	Відношення запасів до величини робочого капіталу

Джерело: узагальнено автором на основі [8-12]

¹Формули розрахунку наведено для великих і середніх підприємств

Варто зазначити, що в інших типових методиках перелік та розрахункові формули коефіцієнтів ліквідності теж істотно відрізняються (табл. 2).

Варто зазначити, що в Методичних рекомендаціях № 14 для аналізу платоспроможності підприємств рекомендовано розраховувати, крім наведених в табл. 2, ще такі показники: частка оборотних активів в загальній вартості активів, частка власних оборотних коштів в їх загальній сумі, частка власних оборотних коштів у покритті запасів, частка запасів в оборотних активах, коефіцієнт покриття запасів [8]. Хоча при цьому виникають певні проблеми, зокрема частка власних оборотних коштів в їх загальній сумі, яку рекомендовано розраховувати у відсотках, дублює інший показник – маневреність власних оборотних засобів, який обчислюють аналогічно; коефіцієнт покриття запасів, як відношення "нормальних" джерел покриття до запасів, характеризує більше фінансову стійкість, ніж платоспроможність, хоча, очевидно, що між цими напрямками аналізу існує тісний взаємозв'язок. Варто звернути увагу ще на таку обставину: в Методичних рекомендаціях № 14 [8] коефіцієнт загальної ліквідності рекомендують розраховувати як відношення оборотних активів до вартості усіх позикових коштів (суми довгострокових і поточних зобов'язань підприємств), а коефіцієнт покриття – як традиційний показник загальної ліквідності, тобто відношення оборотних активів до поточних зобов'язань (див. табл. 2).

Для оцінки платоспроможності підприємств фактичні значення відносних показників ліквідності як найважливіших показників платоспроможності доцільно порівняти з рекомендованими (іноді їх називають теоретично достатніми, нормативними, оптимальними, сприятливими тощо). Порівняльний аналіз типових методик вказує, що вони наводять різні рекомендовані значення коефіцієнтів ліквідності, чи їх інтервалів (табл. 3).

Таблиця 3

Рекомендовані значення коефіцієнтів ліквідності активів

Назва типової методики	Коефіцієнт ліквідності		
	абсолютної	проміжної	загальної (покриття)
Методичні рекомендації № 14 [8]	граничне значення 0,2 – 0,35	>1,0 ¹	>1,5
Положення № 351 [9]	–	–	Рекомендовані значення наведено для відповідного виду забезпечення/застави
Порядок № 616 [10]	–	Не зазначено	≥1,0
Положення № 49/121 [11]	>0	0,6 – 0,8	>1,0
Методика № 22 [12]	0,2 - 0,35	–	>1,0; якщо в межах 1 - 1,5, то підприємство своєчасно ліквідує борги

Джерело: узагальнено автором на основі [8-12]

Варто зазначити, що провести повномасштабні дослідження з метою визначення рекомендованих значень і врахування їх за видами економічної діяльності досить проблематично, хоча спроби такі були неодноразово. Зокрема, проведене дослідження платоспроможності 72 підприємств (без групування за видами діяльності) за три-чотири роки і порівняння отриманих значень показників з рекомендованими значеннями, які наведено в Методичних рекомендаціях № 14 [8], показали, що підприємства розподілилися таким чином: за коефіцієнтом абсолютної ліквідності: лише 18% – в межах рекомендованого значення і переважна більшість (61,1%) – нижче; за коефіцієнтом проміжної ліквідності: 22,2% – відповідають рекомендованому значенню, решта підприємств розподілилися майже порівно між тими, що мають ліквідність активів нижче і вище рекомендованих значень (відповідно 40,3% проти 37,5%); за коефіцієнтом загальної ліквідності: 50% підприємств мають нижчу ліквідність, ніж рекомендоване значення; 26,4% – відповідають, а 23,6% – перевищують його [13].

На нашу думку, доцільно встановлювати, не лише нижню межу ліквідності, а й рекомендовані значення інтервалу. Адже, зазвичай, надто високий рівень ліквідності, порівняно з рекомендованими

¹ За змістом і розрахунковою формулою відповідає показнику покриття, а рекомендоване значення для коефіцієнта швидкої ліквідності дорівнює 0,6 – 0,8 [8]

значеннями, може призвести до низької ефективності використання ресурсів і зниження рентабельності діяльності підприємства.

Серед науковців іноді висловлюється думка, що розраховуючи співвідношення між певними складовими активів і пасивів, можна оцінити не абсолютний рівень платоспроможності підприємства, а лише ризик її втрати. І саме такий індикатор та його значення часто відіграють основну роль в оцінюванні потенціалу платоспроможності підприємства та прийнятті управлінських рішень.

Окрема тема для дискусій – доцільність залучення для аналізу фінансового стану вітчизняних підприємств методів і моделей, які набули особливої популярності в практиці закордонних фірм (наприклад, моделі Е. Альтмана чи В. Бівера).

Загалом основними проблемами побудови системи показників ліквідності, як одного з найважливіших елементів типових методик аналізу платоспроможності, є:

- частина показників не повністю відповідають меті аналізу, наприклад, до показників платоспроможності зараховують показники фінансової стійкості, які характеризують незалежність підприємства від зовнішніх джерел фінансування (Положення № 351[9] для цього рекомендує залучати коефіцієнт платоспроможності (автономії), коефіцієнт фінансування, коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами та коефіцієнт маневреності власного капіталу;

- показники при однаковому алгоритмі розрахунку мають різні назви;

- показники, які обчислюють за різними розрахунковими формулами, названо однаково, наприклад, коефіцієнт загальної ліквідності часто розраховують як відношення оборотних активів до поточних зобов'язань і забезпечень, а в Методичних рекомендаціях № 14 [8] до знаменника цієї формули пропонують залучати суму довгострокових і поточних зобов'язань;

- до певної групи оборотних активів за термінами ліквідності чи поточних зобов'язань за термінами їх погашення (чисельник і знаменник розрахункової формули коефіцієнтів ліквідності) включають різні складові, що особливо відчутно після кожного внесення змін у структуру балансу підприємства;

- рекомендовані значення чи інтервали для відносних показників недостатньо обґрунтовано, часто запозичено з зарубіжних джерел, хоча порядок формування вітчизняної фінансової звітності має певні відмінності, що впливає на достовірність результатів аналізу;

- рекомендовані значення або інтервали відносних показників не диференційовано з врахуванням особливостей виду економічної діяльності, структури активів і швидкості їх обороту, структури джерел фінансування ресурсів підприємства тощо;

- наведені в методиках показники не дають можливості оцінити ліквідність різних видів грошових потоків, хоча їх незбалансованість за величиною і часом істотно впливає на платоспроможність підприємства;

- спроби застосувати в практичній діяльності розроблені для закордонних корпорацій методи і моделі оцінювання фінансового стану, які зокрема ґрунтуються на показниках ліквідності, на нашу думку, не враховують умов господарської діяльності та вимоги чинних в Україні нормативних документів.

Загалом наведений вище перелік проблем, з якими стикаються під час оцінювання платоспроможності підприємств, не є вичерпний. Зокрема відсутня можливість оцінювання впливу різноманітних факторів, які в певний момент можуть досягти «критичної маси» і призвести до неплатоспроможності чи навіть банкрутства підприємств. Практично лише в Методичних рекомендаціях № 14 [8] зазначено ознаки виникнення стійкої фінансової неспроможності: показники ліквідності істотно відхиляються від граничних значень за умови збитковості діяльності протягом двох років; значна (понад триста мінімальних розмірів заробітної плати) сума непогашених боргових зобов'язань; не здійснення платежів більше, як три місяці за наявності боргових зобов'язань, терміни сплати за якими настали.

Визначення стану неплатоспроможності підприємства, потребує ідентифікації її виду. В Методичних рекомендаціях № 14 [8] наведено характеристику трьох видів неплатоспроможності (поточна, критична, надкритична), а також вплив факторів на втрату платоспроможності та можливості її відновлення.

Хоча варто зазначити, що поняття «поточна неплатоспроможність» дублює за змістом «неплатоспроможність». Визначати поточну неплатоспроможність згідно з Методичними рекомендаціями № 14 [8] можна за формулою, яка адаптована до структури балансу згідно з НП(С)БО 1:

$$Pn = Id + Ii + In + Gk - 3d - 3n, \quad (1)$$

де Id – довгострокові фінансові інвестиції, які обліковують за методом участі в капіталі інших підприємств; Ii – інші фінансові інвестиції; In – поточні фінансові інвестиції; Gk – гроші та їх еквіваленти; $3d$ – довгострокові зобов'язання та забезпечення; $3n$ – поточні зобов'язання та забезпечення.

Можливість втрати або відновлення платоспроможності за показниками, які характеризують три види неплатоспроможності, наведено в табл. 4.

Таблиця 4

Характеристика видів неплатоспроможності підприємства та можливості її подолання

Характеристика неплатоспроможності	Неплатоспроможність підприємства		
	поточна	критична	надкритична
Фінансовий стан підприємства	високоліквідних активів недостатньо для погашення поточного боргу перед кредиторами	відповідає стану потенційного банкрутства	відповідає стану реального банкрутства
Значення показників	1) наявні ознаки поточної неплатоспроможності ($Pn < 0$) на початок і на кінець звітного періоду	1) наявні ознаки поточної неплатоспроможності ($Pn < 0$) на початок і на кінець звітного періоду; 2) коефіцієнт покриття на кінець звітного періоду менший за його нормативне значення (1,0); 3) коефіцієнт забезпечення власними засобами на кінець звітного періоду менший за його нормативне значення (0,1)	1) наявні ознаки поточної неплатоспроможності ($Pn < 0$) на початок і кінець звітного періоду; 2) коефіцієнт покриття на кінець звітного періоду менший за його нормативне значення, яке дорівнює 1,0; 3) підприємство не отримало прибутку за звітний рік
Можливості подолання неплатоспроможності	реальне відновлення платоспроможності	наприкінці звітного періоду хоча б один із зазначених коефіцієнтів перевищує його нормативне значення або протягом звітного кварталу спостерігається їх зростання	можливості відновлення платоспроможності відсутні

Джерело: узагальнено автором на основі [8]

За результатами дослідження можна сформулювати основні напрями удосконалення методики аналізу платоспроможності підприємства:

– адаптація методики до певної мети, наприклад, для визначення рівня кредитоспроможності чи ризику банкрутства, а також використання уніфікованих процедур з метою обмеження зацікавлених осіб маніпулювати отриманими результатами;

– аналіз стабільності динаміки показників за достатньо тривалий період, враховуючи, що різкі коливання значень показників за часовими інтервалами є небезпечніші, ніж відхилення від рекомендованих методиками значень;

– аналіз взаємозв'язку між значеннями різних коефіцієнтів ліквідності та встановлення причин «аномальних» відхилень деяких з них від рекомендованих чи бажаних значень показників для аналізованого підприємства;

– уникнення формального порівняння фактичних значень коефіцієнтів ліквідності з їх рекомендованими значеннями чи значеннями певного інтервалу, тобто врахування галузевих особливостей та розміру підприємств, структури оборотних активів і поточних зобов'язань, характеру технологічного процесу тощо;

– доповнення традиційних напрямів аналізу дослідженням грошових потоків, що дає можливість визначити дефіцит чи резерв грошових коштів, джерела їх надходження та напрями витрачання, а також вплив вільних грошових коштів на поточну платоспроможність підприємства;

– узгодження результатів аналізу динаміки рентабельності діяльності підприємства та його платоспроможності з метою досягнення певного балансу між ними та недопущення ризику банкрутства.

Висновки. Серед проблем здійснення аналітичних процедур і отримання об'єктивних результатів оцінювання платоспроможності підприємств, на нашу думку, варто виділити дві найважливіші: недосконалість методики аналізу певного об'єкта та обмежені можливості, вміння та бажання її використовувати. Ускладнюється ситуація тим, що аналіз платоспроможності навіть у типових методиках має певні суперечності і неузгодженості щодо переліку, назви, алгоритму розрахунку та рекомендованих значень показників і може призвести до викривлення інформації, прийняття неефективних рішень, упущення моменту критичного погіршення результатів діяльності та наростання ризику банкрутства.

Для вирішення цих проблем запропоновано основні шляхи вдосконалення методичного забезпечення аналізу платоспроможності підприємства. Особливо актуальним є створення на державному рівні координаційного органу, функціями якого було б узгодження суперечливих підходів до фінансового аналізу підприємства загалом і аналізу платоспроможності зокрема, впорядкування й удосконалення типових методик, що зменшило б недовіру користувачів до результатів аналізу і сприяло б ухваленню обґрунтованих управлінських рішень.

Джерела та література

1. Теницька Н.Б., Гришко Ю.С. Підвищення платоспроможності підприємства шляхом оптимізації дебіторської заборгованості. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 8. С. 366-372.
2. Чайка Т. Ю., Лошакова С. Є., Водоріз Я. С. Розрахунок коефіцієнтів ліквідності за балансом, урахування фінансових і виробничих особливостей підприємства під час здійснення коефіцієнтного аналізу ліквідності. *Економіка та суспільство*. 2018. Вип. 15. С. 900-908.
3. Кіндрацька Г.І. Аналіз господарської діяльності: підручник. / Г.І. Кіндрацька, А.Г. Загородній, Ю.І. Кулиняк. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. 320 с.
4. Олександренко І.В. Діагностика ліквідності та платоспроможності підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. 2014. № 6 (156). С. 419 – 426.
5. Чемчикаленко Р.А., Яременко В.Г., Павленко О.О. Удосконалення системи діагностики платоспроможності підприємства. *Економіка та суспільство*. 2018. № 15. С. 780 – 784.
6. Терен Г.М. Система показників аналізу ліквідності підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 8. С. 36 – 41.
7. Іонін Є. Є. Розв'язання питань методологічного обґрунтування понять “платоспроможність” і “ліквідність”. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 6. С.30 – 43.
8. Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства, затверджені Наказом Міністерства економіки України 9.01.2006 № 14 (у редакції наказу Міністерства економіки України від 26.10.2010 № 1361). Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=161074&cat_id=32854
9. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями, затвердженні Постановою Правління Національного банку України від 30.06.2016 р. № 351 (в редакції від 25.05.2019 р.) Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>
10. Порядок проведення оцінки фінансового стану потенційного бенефіціара інвестиційного проекту, реалізація якого передбачається на умовах фінансової самоокупності, а також визначення виду забезпечення для обслуговування та погашення позики, наданої за рахунок коштів міжнародних фінансових організацій, обслуговування якої здійснюватиметься за рахунок коштів бенефіціара, затверджений Наказом Міністерства фінансів України від 14. 07. 2016 № 616. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1095-16>
11. Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації, затверджене Наказом Міністерства фінансів України та Фонду державного майна України від 26.01.2001р. № 49/121 (в редакції від 19.02.2013 р.) Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0121-01>
12. Методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій, затверджена Наказом Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій від 23.02.98 № 22. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0214-98>.

13. Марченко О., Погріщук Г. Фінансовий стан підприємства та напрямки його зміцнення *Світ фінансів*. 2009. № 4(21). С.135 – 146.

References

1. Tenytska, N.B. & Hryshko Yu.S. (2015). Pidvyshchennia platospromozhnosti pidpriemstva shliakhom optymizatsii debitorskoi zaborhovanosti [Improving the solvency of the enterprise by optimizing receivables]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national problems of economics*, 8, 366 – 372 [in Ukraine].
2. Chaika T. Yu., Loshakova S. Ye. & Vodoriz Ya. S. (2018) Rozrakhunok koefitsientiv likvidnosti za balansom, urakhuvannia finansovykh i vyrobnychykh osoblyvostei pidpriemstva pid chas zdiisnennia koefitsientnoho analizu likvidnosti [Calculation of liquidity ratios for the balance sheet, taking into account the financial and production characteristics of the enterprise when carrying out a coefficient analysis of liquidity]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, 15. 900 – 908
3. Kindratska, H.I., Zahorodnii A.H. & Kulyniak Yu.I. (2019). *Analiz hospodarskoi diialnosti [Analysis of business activity]*: pidruchnyk. Lviv : Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki [in Ukraine].
4. Oleksandrenko I.V. (2014). Diahnostyka likvidnosti ta platospromozhnosti pidpriemstva [Diagnostics of liquidity and solvency of the enterprise]. *Aktualni problemy ekonomiky – Current problems of the economy*, 6 (156), 419 – 426 [in Ukraine].
5. Chemchukalenko R.A., Yaremenko V.H. & Pavlenko O.O. (2018). Udoskonalennia systemy diahnostyky platospromozhnosti pidpriemstva [Improvement of the solvency diagnostics system of the enterprise] *Ekonomika i suspilstvo – Economy and society*, 15, 780 – 784 [in Ukraine].
6. Teren H.M. (2016). Systema pokaznykiv analizu likvidnosti pidpriemstv [The system of indicators for analyzing liquidity of enterprises] *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investment: practice and experience*, 8, 36 – 41 [in Ukraine].
7. Ionin Ye. Ye. (2009). Rozviazannia pytan metodolohichnoho obgruntuvannia poniat “platospromozhnist” i “likvidnist” [Solving issues of methodological substantiation of the concepts of "solvency" and "liquidity"]. *Aktualni problemy ekonomiky – Current problems of the economy*, 6, 30–43 [in Ukraine].
8. Metodychni rekomendatsii shchodo vyivlennia oznak neplatospromozhnosti pidpriemstva ta oznak dii z prykhovuvannia bankrutstva, fiktyvnoho bankrutstva chy dovedennia do bankrutstva, zatverdzeni Nakazom Ministerstva ekonomiky Ukrainy 9.01.2006 № 14 (u redaktsii nakazu Ministerstva ekonomiky Ukrainy vid 26.10.2010 no. 1361) [Guidelines for identifying signs of insolvency of an enterprise and signs of actions to conceal bankruptcy, fictitious bankruptcy or bringing to bankruptcy, approved by Order of the Ministry of Economy of Ukraine on January 9, 2006, no.14 (as amended by order of the Ministry of Economy of Ukraine of October 26, 2010, no.1361)]. Retrieved from http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=161074&cat_id=32854 [in Ukraine].
9. Polozhennia pro vyznachennia bankamy Ukrainy rozmiru kredytnoho ryzyku za aktyvnymy bankivskymy operatsiiamy, zatverdzhenni Postanovoiou Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy vid 30.06.2016 r. № 351 (v redaktsii vid 25.05.2019 r.) [The Regulation on determining by banks of Ukraine the amount of credit risk for active banking operations, approval by the Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine dated June 30, 2016 no. 351 (as amended on May 25, 2019)]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16> [in Ukraine].
10. Poriadok provedennia otsinky finansovoho stanu potentsiinoho benefitsiara investytsiinoho proektu, realizatsiia yakoho peredbachaietsia na umovakh finansovoi samoopnosti, a takozh vyznachennia vydu zabezpechennia dlia obsluhovuvannia ta pohashennia pozyky, nadanoi za rakhunok koshtiv mizhnarodnykh finansovykh orhanizatsii, obsluhovuvannia yakoi zdiisniuvatymetsia za rakhunok koshtiv benefitsiara, zatverdzhenyi Nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy vid 14. 07. 2016 № 616. [The procedure for assessing the financial condition of a potential beneficiary of an investment project, the implementation of which is expected to be financially sustainable, as well as determining the type of collateral for servicing and repaying a loan provided at the expense of international financial organizations, whose servicing will be carried out at the expense of the beneficiary, approved by the Order of the Ministry of Finance Ukraine from 07.14.2016. no. 616. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1095-16> [in Ukraine].
11. Polozhennia pro poriadok zdiisnennia analizu finansovoho stanu pidpriemstv, shcho pidliahaiut pryvatyzatsii, zatverdzhene Nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy ta Fondu derzhavnoho maina Ukrainy vid 26.01.2001r. № 49/121 (v redaktsii vid 19.02.2013 r.). [The Regulation on the analysis of the financial condition of enterprises subject to privatization, approved by the Order of the Ministry of Finance of Ukraine and the State Property Fund of Ukraine of 01.26.2001. no. 49/121 (as amended on February 19, 2013)]. Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0121-01> [in Ukraine].

12. Metodyka intehralnoi otsinky investytsiinoi pryvablyvosti pidpriemstv ta orhanizatsii, zatverdzhena Nakazom Ahentstva z pytan zapobihannia bankrutstvu pidpriemstv ta orhanizatsii vid 23.02.98 №22 [The methodology for the integrated assessment of the investment attractiveness of enterprises and organizations, approved by the Order of the Agency for the Prevention of Bankruptcy of Enterprises and Organizations of 02.23.98 no. 22]. Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0214-98> [in Ukraine].
13. Marchenko O. & Pohrishchuk H. (2009). Finansovyi stan pidpriemstva ta napriamky yoho zmitsnennia [Financial condition of the enterprise and directions of its strengthening] *Svit finansiv – The world of finance*, 4 (21), 135 – 146 [in Ukraine].

Стаття надійшла до редакції 20.08.2019 р.

УДК 657.6(0.02)-047.44

Melnyk Katerina,
PhD in Economics, Associate Professor,
Lesia Ukrainka Eastern European National University,
Department of Accounting and Audit
Luck; ORCID ID 0000-0001-9167-5801
e-mail: pristypakatia@ukr.net

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-03-143-148>

TRANSFORMATION OF AUDIT PROCEDURES IN A CONTEXT OF DECENTRALIZATION

Abstract. The research has an applied character. For the achievement of its aim scientific (abstraction, analysis, synthesis, induction, deduction) and specialized (bibliographic analysis, systemic analysis, economic and legal analysis, generalization and grouping and others like that) methodical approaches were used.

It is concluded that decentralization is accompanied by a redistribution of plenary powers between the subjects of management, necessary for the implementation of their resources as well as responsibility. It is substantiated that the processes of decentralization can result in the redistribution of plenary powers between state and independent auditors as a result of changes in expectations of initiators of audit and users of its results. Direct and mediated influence of decentralization on the elements of audit as tasks from a grant to the confidence to the users of its results is identified.

The results of the research, independently conducted by the author, expounded in the article are characterized of scientific novelty. In particular, influence of processes of decentralization on functioning of state and independent audit is first identified. The received results will facilitate the optimization of the use of information by economic entities on the basis of providing of high level of credibility to it from the side of users taking into account the confidence given on results of an audit.

Key words: information, audit, decentralization, state audit, public control, management system.

Мельник Екатерина,
кандидат экономических наук, доцент,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра учета и аудита

ТРАНСФОРМАЦИЯ АУДИТОРСКИХ ПРОЦЕДУР В КОНТЕКСТЕ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ

Аннотация. Исследование имеет прикладной характер. Для достижения его цели были использованы общенаучные (абстрагирование, анализ, синтез, индукция, дедукция) и специализированные (библиографический анализ, системный анализ, экономико-правовой анализ, обобщение и группировка т.д.) методические приемы.

Установлено, що децентралізація супроводжується перерасподілом між суб'єктами управління повноважень, необхідних для їх реалізації ресурсів, а також відповідальності. Обосновано, що процеси децентралізації можуть привести до перерасподілу повноважень між державними і незалежними аудиторами в результаті зміни очікувань ініціаторів аудиту і користувачів його результатів. Ідентифіковано безпосереднє і опосередковане вплив децентралізації на елементи аудиту як завдання по наданню впевненості користувачам його результатів.

Ключевые слова: інформація, аудит, децентралізація, державний аудит, публічний контроль, управлінська система.

Мельник Катерина,
кандидат економічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра обліку і аудиту

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРОЦЕДУР АУДИТУ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Анотація. Метою дослідження, результати якого розкриваються у цій статті, є перевірка гіпотези щодо існування впливу децентралізації економічних процесів на функціонування аудиту як однієї з форм контролю, а також ідентифікація та формалізація його характеристик. Дослідження має прикладний характер. Для досягнення його мети були використані загальнонаукові (абстрагування, аналіз, синтез, індукція, дедукція) та спеціалізовані (бібліографічний аналіз, системний аналіз, економіко-правовий аналіз, узагальнення та групування тощо) методичні прийоми.

Встановлено, що децентралізація супроводжується перерозподілом між суб'єктами управління повноважень, необхідних для їх реалізації ресурсів, а також відповідальності. Обґрунтовано, що процеси децентралізації можуть призвести до перерозподілу повноважень між державними і незалежними аудиторами внаслідок зміни очікувань ініціаторів аудиту та користувачів його результатів. Ідентифіковано безпосередній та опосередкований вплив децентралізації на елементи аудиту як завдання з надання впевненості користувачам його результатів.

Результати проведеного дослідження мають теоретичне і практичне значення. Результати самостійно проведеного автором дослідження, викладені у статті, характеризуються науковою новизною. Зокрема, вперше ідентифікований вплив процесів децентралізації на функціонування державного і незалежного аудиту. Отримані результати сприятимуть оптимізації використання інформації економічними суб'єктами на основі забезпечення високого рівня довіри до неї з боку користувачів з урахуванням упевненості, наданої за наслідками аудиту.

Ключові слова: інформація, аудит, децентралізація, державний аудит, публічний контроль, управлінська система.

Formulation of the problem. A feature of the audit as a form of control, the results of which users authenticated information provides confidence, there is a need to obtain appropriate audit evidence extent which is sufficient for forming the auditors opinion. Thus, the appropriateness and sufficiency of audit evidence is their characteristics that can be determined, depending on the subject of the audit or the requirements of normative legal documents (for the subjects of the state audit) or through the application of professional judgment (independent auditors).

The public sector and the independent audit in the context of decentralization can vary depending on the content and nature of delegated legislation and/or users of the information authority. In spite of this, are subject to change and approaches to obtaining and evaluating audit evidence.

Exactly necessity of determination and scientific ground of fact and character of influence of decentralization on procedures of audit, that a public accountant can use, and stipulates actuality of research the separate results of that are expounded in the real article.

The analysis of researches and publications. The analysis of publications of foreign and home scientists grounds to establish, that functioning of audit in the conditions of decentralization confesses researchers as an independent object of research. In particular, question of determination of corresponding terminology, authentication of requirements of subjects of audit to information, determination of his influence on economic activity and on information that is used by the different groups of economic subjects expose in scientific publications R. Akoff, S. Bardash, Yu. Bezdushna, O. Viliamson, V. Vorobei, E.

Holovanov, V. Derii, V. Zhuk, I. Zhurovska, D. Nort, T. Osadcha, S. Savchenko, O. Sokil, O. Cherevko and other.

Not casting aside scientific achievements got home and foreign scientists and practitioners, expedient is a necessity to mark the insufficient level of scientific decision of problem of authentication of necessities of users of results of audit in the conditions of decentralization. In particular, to our opinion, in scientific and professional publications there are the described not enough features of maintenance of factors under act of that expectations of users of results of audit are formed, and a direct algorithm needs clarification forming of criteria, after that information that is subject can be estimated audit.

The purpose of the work. Having regard to the stated, formalization of transformation processes is certain the aim of research the results of that are expounded in the article in an audit in the conditions of decentralization. Coming from it, by the tasks of corresponding research certainly: authentication of necessities of different groups of users of information in the process of audit; determination of maintenance of possible influence of subjects of audit on forming of him informative environment.

Presentation of the main research material. So, if decentralized individual tasks evaluation of information in the interests of its users conducted by an independent auditor, for the purpose of evaluation of relevant data it is mostly used means of obtaining, processing and evaluating audit evidence, the content of which was determined by the requirements of normative documents. In particular, it relates to a mandatory inventory of assets, counter check transactions associated with the characterization of the object of taxation, application of a continuous approach to the verification of the cash transactions.

At the same time, regulatory documents provided and effectiveness of individual audit procedures. In accordance with the requirements of the International standards of control of quality, audit, review, other grant to the confidence and concomitant services [1] an audit is one of types of tasks from a grant to the confidence to the users of information. Thus, among the signs of authentication of such tasks the presence of criteria after that information can be appraised during realization of audit is distinguished exactly. Despite the relevant requirements of the current legislation, the subject of the state is experiencing lower audit risks associated with the possibility of access to individual documents or answers to written or verbal requests.

However, the state auditor obtained audit evidence is the basis not only for the formation of professional judgment as to the statement of facts of the presence or absence of abnormalities in the activity of object of control. In the future, identification of any deviations during audit of the state is regarded, not as a sign of deliberate (fraud) or unintentional (error) personnel actions under the control of the object, and as a basis for future identification of the responsible persons and the qualification of their actions (or inactions!) in the context of application of legislation on administrative and criminal responsibility.

But, the content, volume and assessment of the characteristics of audit evidence obtained, the independent auditor shall be determined solely on the basis of his professional judgment. In this regard, the risks of the independent auditor related to the probability of not receiving responses to requests or restrictions on access to information, will be higher estimated value than for the state auditor. It is also worth noting that the audit evidence obtained by the independent auditor, directly affect his professional judgment in respect of the information which has to be checked. But any identified deviations are evaluated by the auditor as signs of offences, and as evidence of deficiencies which may have an impact on the accuracy of verified information or on its conformity to established requirements regarding the presentation to users.

In a context marked, the point of view ofdeserves attention Sherstiuk O. L. that suggests to define casual, base, having a special purpose, evaluation and functional levels of consumer behavior of users of financial information. Data undertaken a study allowed to the author to come to the conclusion that "going near authentication of consumer behavior of users of financial information give an opportunity to estimate the culture of consumption of financial information, on that the estimation of expectations of users will depend both from information and from the results of her audit, and also is maintenance of tasks that can be certain on the stage of acceptance of decisions a public accountant in relation to a collaboration with the customer of audit, and degree confidence, that can be expounded public accountant" [2, p. 44].

Describe features of audit evidence collected by the state and the independent auditors do not change their nature, content or assessment characteristics in the context of decentralization of economic relations. However, in the case where there is a redistribution of the powers of the entities responsible for the preparation of information and its user, changing only the procedure of obtaining and evaluating audit

evidence, which is a consequence of the delegation of the ability of audit clients to decide on changes to the state auditor on an independent and other.

On the basis of the got public accountant proofs and results of their evaluation, public accountants formalize conducted job performances from the evaluation of activity of control object and information on her. However, coming from divergences in plenary powers of state and independent public accountants, it is possible to establish to divergence in their job performances. In particular, it touches the method of formalization of results of audit.

A report contains on results realization of state audit, first of all, establishment of the actually educed disparities, that, in most cases, have a normatively-legal ground. In other words, identified by the state public accountant of rejection in information examined from the point of view of exposure of possible violation of legislation. Thus, a job of state public accountant performance is characterized by the unambiguity of exposition, does not envisage application of warning that can become the consequence of mix-up of public accountant with maintenance of information and her limitation. The marked is stipulated by absence in-process state public accountant of risk oriented methodology of evaluation of information, that, in particular, envisages the evaluation of level of her importance for the further evaluation of the educed rejections. The same touches and to absence of necessity to determine during formalization of results of audit of influence on the public accountant estimation of limitations in access to information that must be tested, as probability of such fact in a state audit is not examined.

At the same time, implementation of tasks of independent audit is base on wideuse of evaluation judgements of public accountant on the basis of confession of probability of not exposure of substantial rejections. In the context of marked, an independent public accountant during forming of public accountant report acknowledges possibility of partial or complete mix-up with maintenance and descriptions, by the given to the tested information persons accountable for her preparation. Thus, an independent public accountant admits possibility of both the access restriction to information that must be tested and influence of such limit on information and on own judgement in relation to her.

Having regard to it, divergences take place in the methods of drawing on the results of audit. The results of independent audit contain a subjective estimation the public accountant of the educed facts, that envisages offering an own opinion only. Interpretation of such idea too has subjective character the users of the tested data, as it is base on judgements of corresponding personnel. Thus, except for the certain decisions of users, on results, the stated in the report of independent public accountant, professional responsibility of persons accountable for activity of control object and for her results comes, as a rule. An order is removals of defects, that were taken into account by an external public accountant during formalization of the opinion, it is determined directly by a subject accountable for preparation of information.

However, on results a state audit the users of the tested information can be made decision in relation to bringing in of responsible persons to administrative and criminal responsibility, and also - in relation to application of approvals in relation to the subject of menage. Thus, exactly users determine the order of removal of the disparities educed during a state audit, and apply the approvals envisaged by a current legislation.

As in the case of receipt and evaluation of public accountant proofs, forming of public accountant report in the conditions of decentralization will purchase no rich in content changes.

At the same time, a presence or absence of such changes will be determined by character and maintenance of plenary powers in relation to initiation of realization of audit of activity or information about her consequences and, accordingly, in relation to a subject that can be brought over to realization of audit.

In the context of providing of the effective use of possibilities of development, Kocherha M. M. marks that "for determination of efficiency of the use of those or other resources it is necessary to know them cost equivalent, it is needed to carry out their evaluation. Realization of the put task envisages the complex of measures and long-term prognostication of the use of naturally-resource potential taking into account co-operating with a world economy" [3, p. 30].

Depending on the redistribution of plenary powers, resources and responsibility between the subjects of control system as a result of decentralization will change and their interests and, as a result, informative necessities test transformation. It is marked, on our persuasion, will have an influence on rich in content descriptions of the article of audit as another element of task on results implementation of that to the users of information the certain level of confidence is given. Having regard to it, expectations of users of job of

public accountant performances will change, and thus - and method of their authentication and formalization.

To our opinion, influence of decentralization on relations between the participants of the system of audit and on authentication of his object has direct character, as determined exactly by the terms of decentralization.

But, influence of decentralization on other elements of audit as a task on results implementation of that a confidence is given to the users consists only in the redistribution of functions between a state and independent audit.

The results of authentication of influence of decentralization on a state and independent audit are expounded in a table. 1.

Table 1

Description of influence of decentralization is on an audit*

Element of audit	Description of influence on	
	state audit	independent audit
Presence of three participants of relations	Influence is direct. It is determined by the redistribution of plenary powers, resources and spheres of responsibility in a public sector and in the field of the use of state resources.	Influence is direct. It is determined by the redistribution of plenary powers, resources and spheres of responsibility in a private sector and in the field of the use of private resources.
Article of audit	Influence is direct. It is determined by expectations of users of information on the use of state resources.	Influence is direct. It is determined by expectations of users of information on the use of private resources.
Choice of criteria of evaluation of object	Influence is indirect. It is determined by the redistribution of plenary powers between the state and independent subjects of audit in the field of the evaluation of the use of state resources.	Influence is indirect. It is determined by the redistribution of plenary powers between the state and independent subjects of audit in the field of the evaluation of the use of private resources.
Public accountant proofs		
Results of audit		

*Source: development of author

Conclusions from the research. It costs to mark that other factor of changes in behavior of economic subjects are changes in descriptions of information, on the basis of that made decision, realization of that assists the achievement of corresponding aims [4, p. 30]. As information that is produced and use in own interests subjects of menage yields to influence in the conditions of steady development, it is possible to assume existence of such influence directly on the criterion of her evaluation.

The results of the study allow us to solve the theoretical problem of systematization and algorithmization of the process of forming audit procedures that can be used by the auditor to evaluate information. At the same time, at the practical level, these results will allow the auditor to adequately assess the content of interests and expectations of users of the results of their work, which will improve the quality of its work.

Джерела та література

1. Жук В. М. Наукове означення інституціональної теорії бухгалтерського обліку (на засадах ідеї сталого розвитку). *Збірник наукових праць ПДАТУ*. 2009. Вип. 17. Т. 2. С. 139–146.
2. Шерстюк О. Л. Зміст та природа потреб користувачів фінансової інформації. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2016. № 3(77). С. 39–45.
3. Кочерга М. М. Ефективність екологічного менеджменту в сільському господарстві. *Агросвіт*. 2013. №6. С. 29–33.
4. Мельник К.П. Формування критеріїв оцінювання під час аудиту в умовах сталого розвитку. *Економічний часопис СНУ імені Лесі Українки*. 2019. Вип. 2 (18). С. 115-121.

Referances

1. Zhuk V. M. (2009). Naukove oznachennia instytutsionalnoi teorii bukhgalterskoho obliku (na zasadakh idei staloho rozvytku) [Scientific definition of the institutional theory of accounting (based on the idea of sustainable development)] Zbirnyk naukovykh prats PDATU. No. 17. Pp. 139–146. [In Ukrainian].
2. Sherstiuk O. L. (2016). Zmist ta pryroda potreb korystuvachiv finansovoi informatsii. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. [The content and nature of the needs of users of financial information]. Seriya: Ekonomichni nauky No. 3. Pp. 39–45. [In Ukrainian].
3. Kocherha M. M. (2013). Efektyvnist ekolohichnoho menedzhmentu v silskomu hospodarstvi [The effectiveness of environmental management in agriculture]. Ahrosvit. No. 6. Pp. 29–33. [In Ukrainian].
4. Mel`nyk K.P. (2019). Formuvannya kryteriyiv ocinyuvannya pid chas audytu v umovax stalogo rozvytku [Formation of evaluation criteria during the audit in the context of sustainable development]. Ekonomichny`j chasopy`s SNU imeni Lesi Ukrayinky`. No. 2 (18). Pp. 115-121. [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.08.2019 р.

ВИМОГИ ДО МАТЕРІАЛІВ, ЩО ПУБЛІКУЮТЬСЯ В НАУКОВОМУ ЖУРНАЛІ

До публікації приймаються статті, які відповідають наступним вимогам.

Стаття повинна висвітлювати актуальну тему, містити результати глибокого наукового дослідження та обґрунтування отриманих наукових висновків.

Стаття може бути написана українською, російською, польською або англійською мовами, ретельно вчитана автором та відповідати тематичному спрямуванню збірника наукових праць.

Робота не була опублікована раніше в іншому журналі, не перебуває на розгляді в іншому журналі.

До друку приймаються тільки статті з оригінальним авторським текстом, запозичення в обсязі не більше 10 %, що повинні бути оформлені із зазначенням посилань на джерела.

Подаючи статтю в журнал, автор тим самим висловлює згоду на розміщення повного її тексту в мережі Інтернет.

Автори дають згоду на збір й обробку персональних даних із метою їх включення в базу даних згідно із Законом України № 2297-VI «Про захист персональних даних» від 01.06.2010. Імена та електронні адреси, які вказуються користувачами сайту цього видання, використовуватимуться виключно для виконання внутрішніх технічних завдань; вони не поширюватимуться та не передаватимуться стороннім особам.

Процедура рецензування:

Усі матеріали, які подані для публікації в журналі «Економічний часопис СНУ імені Лесі Українки» проходять процедуру **рецензування** у кілька етапів:

- матеріали перевіряються на відповідність тематиці журналу та вимогам до оформлення;
- стаття проходить перевірку на наявність плагіату;
- матеріали передаються на розгляд рецензенту. За підсумками рецензії рецензент може дати рекомендацію публікувати статтю, відправити на доопрацювання (з повторною рецензією або без неї), відмовити у публікації через значні недоліки матеріалів (з правом повторної подачі або без неї);
- після підтвердження, що стаття прийнята до друку, автору повідомляються реквізити для оплати.

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ РУКОПІСІВ

Послідовність структурних елементів статті:

- ✓ Ліворуч – УДК (кегель 12).
- ✓ Починаючи з наступного рядка праворуч метадані (інформація про автора(ів) статті та її реферативна частина), що розміщуються послідовно українською, російською та англійською мовами та складаються з частин:
відомості про автора (прізвище, ім'я, вчений ступінь, вчене звання, місце роботи або навчання (заклад), структурний підрозділ, населений пункт, ORCID ID [0000-0000-0000-0000](https://orcid.org/0000-0000-0000-0000), E-mail) (напівжирний шрифт, кегль 10, міжрядковий одинарний, інтервал перед 0, після 0); якщо є кілька авторів, то інформація про наступного автора прописується в такій же послідовності через рядок.
  - ✓ Через рядок - **назва статті (мовою статті)** (всі прописні, вирівнювання посередині, напівжирний шрифт, кегль 12, міжрядковий одинарний; інтервал перед 0, після 0).
  - ✓ Через рядок - **анотація українською** (або мовою статті), від 80 до 100 слів, де чітко сформульовано головну ідею статті і обґрунтовано її актуальність (вирівнювання по ширині, звичайний шрифт, кегль 10, міжрядковий одинарний, абзацний відступ 0,75 пт).
  - ✓ Через рядок - **ключові слова українською** (або мовою статті) 5-8 слів (вирівнювання по ширині, звичайний шрифт, кегль 10, міжрядковий одинарний, абзацний відступ 0,75 пт, інтервал перед 0, після 0).
  - ✓ Через рядок – **метадані російською** мовою: відомості про автора – вирівнювання по правому краю (прізвище, ім'я, вчений ступінь, вчене звання, місце роботи або навчання (заклад),

структурний підрозділ, населений пункт) напівжирний шрифт, кегль 10, міжрядковий одинарний, інтервал перед 0, після 0, якщо є кілька авторів, то інформація про наступного автора прописується і такій же послідовності через рядок).

✓ Через рядок **назва статті російською** мовою (всі прописні, вирівнювання посередині, напівжирний шрифт, кегль 12, міжрядковий одинарний, інтервал перед 0, після 0).

✓ Через рядок - **анотація російською**, від 80 до 100 слів, де чітко сформульовано головну ідею статті і обґрунтовано її актуальність (вирівнювання по ширині, звичайний шрифт, кегль 10, міжрядковий одинарний, абзацний відступ 0,75 пт).

✓ Через рядок - **ключові слова російською** мовою 5-8 слів (вирівнювання по ширині, звичайний шрифт, кегль 10, міжрядковий одинарний, абзацний відступ 0,75 пт, інтервал перед 0, після 0).

✓ Через рядок – **метадані англійською** мовою: відомості про автора – вирівнювання по правому краю (прізвище, ім'я, вчений ступінь, вчене звання, місце роботи або навчання (заклад), структурний підрозділ, населений пункт) напівжирний шрифт, кегль 10, міжрядковий одинарний, інтервал перед 0, після 0, якщо є кілька авторів, то інформація про наступного автора прописується і такій же послідовності через рядок.

✓ Через рядок - **назва статті англійською** мовою (всі прописні, вирівнювання посередині, напівжирний шрифт, кегль 12, міжрядковий одинарний); інтервал перед 0, після 0).

✓ Через рядок - **розширена анотація англійською мовою** (Abstract), яка повинна бути інформативною й оригінальною, має відображати основний зміст статті та результатів дослідження, обсяг анотації англійською мовою: не менше 1800 знаків. Анотація англійською мовою (Abstract) фактично має уявляти собою стислий виклад статті, її реферування, (вирівнювання по ширині, звичайний шрифт, кегль 10, міжрядковий одинарний, абзацний відступ 0,75 пт) і повинна складатися з таких структурних частин:

- introduction (вступ);
- the purpose of the article (мета статті);
- results (результати);
- conclusions (висновки);

✓ Через рядок - **ключові слова англійською** мовою 5-8 слів (вирівнювання по ширині, звичайний шрифт, кегль 10, міжрядковий одинарний, абзацний відступ 0,75 пт, інтервал перед 0, після 0).

Якщо мова статті англійська (польська, російська), то анотація мовою статті від 80 до 100 слів, а анотація українською мовою подається обсягом не менше як 1800 знаків, включаючи ключові слова, ім'я та прізвища автора й назви статті.

✓ Через рядок – **основний текст статті**, який повинен вміщати в себе такі необхідні елементи (з виділенням по тексту статті):

- постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими або практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких покладений початок вирішенню даної проблеми і на які спирається автор;
- виділення невирішених раніше питань, що є частиною загальної проблеми, яким присвячується стаття;
- формулювання мети статті (постановка завдання);
- викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з даного дослідження і перспективи подальших розробок за даним напрямом (згідно з Постановою Президії ВАК України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15.01.2003 р. № 7-05/1).

Вимоги до оформлення тексту статті. Обсяг основного тексту статті орієнтовно від 16000 знаків (без пробілів) до 25000 знаків (без пробілів). Текстові матеріали повинні бути підготовлені в редакторі MS Word (*.doc). Параметри сторінки: формат – А4, поля – зліва – 2,5 см, справа – 2,5 см, зверху й знизу – 2 см, без колонтитулів та нумерації сторінок. Шрифт

основного тексту – Times New Roman, звичайний, рядки без переносів. Параметри абзацу: вирівнювання – за шириною; міжрядковий інтервал – 1,0; відступ першого рядка – 0,75 см.

✓ Через рядок після основного тексту – **Джерела та література** (кегель 10, напівжирний, інтервал перед 0, після 0).

✓ Через рядок **перелік використаної літератури** (кегель 10, міжрядковий одинарний, абзацний відступ 0,75 см) складений відповідно до українського стандарту бібліографічного опису (ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні вимоги та правила складання»). Усі джерела зі списку літератури (орієнтовно 8-15 джерел) повинні бути процитовані в тексті статті, в іншому випадку відповідний елемент має бути вилучений. Бібліографічні посилання потрібно оформляти так: на одне джерело – [1, с. 4], на кілька джерел – [4, с. 55; 10, с. 15]. Можливе також посилання без зазначення сторінки, якщо йдеться про джерело загалом. Якщо стаття, на яку є посилання, має цифровий ідентифікатор doi (<http://www.doi.org/index.html>), його обов'язково потрібно вказувати. Посилання на неопубліковані роботи не допускаються. Список літератури повинен містити достатню кількість сучасних (за останні п'ять років) джерел за проблемою дослідження. До списку потрібно включати наукові статті українських і зарубіжних авторів. Допускається посилання на власні роботи авторів статті (самоцитування), але не більше ніж 20 % від загальної кількості джерел. Назви джерел у списку літератури розміщуються в порядку цитування в тексті.

✓ Через рядок після списку літератури – **References**, (кегель 10, напівжирний, інтервал перед 0, після 0).

✓ Через рядок - список кирилических джерел у транслітерованому вигляді (кегель 10, міжрядковий одинарний, абзацний відступ 0,75 пт); із застосуванням транслітерації та її переклад англійською мовою, де розміщуються ті ж самі джерела оформлені за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.apastyle.org/>). Назви кирилических джерел транслітеруються, далі у квадратних дужках розміщується переклад.

Он-лайн-конвертер: <http://translit.kh.ua/#passport> (Паспортний КМУ 2010).

Кількість табличного матеріалу та ілюстрацій повинна бути доречною. Цифровий матеріал подається в таблиці, що має порядковий номер, вирівнювання по правому краю (наприклад: *Таблиця 1*) і назву (друкується над таблицею посередині жирним шрифтом, наприклад: **Розрахунок показників для оцінки інвестиційного прибутку**). Назва і зміст таблиці подається шрифтом Times New Roman, кегль 11, інтервал 1.

Формат таблиць – лише книжковий.

Рисунок повинен бути єдиним графічним об'єктом (тобто згрупованим). Для рисунків, виконаних у програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (97-2003). Ілюстрації також слід нумерувати; вони повинні мати назви, які вказуються поза згрупованим графічним об'єктом (наприклад: **Рис. 1. Класифікація показників залишкового прибутку**). Ілюстративний матеріал обов'язково повинен бути контрастним чорно-білим, спосіб заливки в діаграмах – штриховий).

Формули (зі стандартною нумерацією) виконуються в редакторі Microsoft Equation. Підписи рисунків та формул повинні бути доступні для редагування. Усі графічні об'єкти не повинні бути сканованими.

Обов'язкове розрізнення знаків дефіс (-) та тире (–), а також використання лапок такого формату «» («текст»).

Виділення фрагмента тексту можливе курсивом (підкреслення не допускається).

Цитати, таблиці, ілюстрації, всі цифрові дані подаються з обов'язковими посиланнями на джерела. Під кожною таблицею та рисунком має бути зазначено джерело (Наприклад: *Джерело: Власна розробка автора*). Для подання джерела потрібно використовувати шрифт “Times New Roman”, 9 кегль, звичайний.

Неприпустимим є використання нерозшифрованих абревіатур і вперше введених термінів. Усі абревіатури повинні бути розшифровані при першому вживанні.

Дотримання вимог є обов'язковим! Відповідальність за зміст статті несе автор!

Матеріали потрібно надсилати на e-mail: econom.faculty@gmail.com.

Опубліковані статті надсилаються авторам у форматі PDF.

Вартість публікації обсяг від 16000 знаків (без пробілів) до 25000 знаків (без пробілів) становить 550 гривень (з врахуванням вартості ідентифікатора цифрового об'єкту - DOI - 100 грн). Вартість статті обсягом понад 25000 знаків (без пробілів) формується з розрахунку **550 грн. + 45 грн.** за кожні 1800 знаків (без пробілів).

Вартість публікації англomовних статей обсяг від 16000 знаків (без пробілів) до 25000 знаків (без пробілів) становить **300 грн. + 45 грн.** за кожні 1800 знаків (без пробілів).

Одноосібні статті докторів наук публікуються з оплатою вартості ідентифікатора цифрового об'єкту - DOI - 100 грн.

При потребі автору (авторам) статті друкованого примірника журналу, здійснюється відповідна доплата в сумі 150 грн. за кожен примірник.

Вимоги до статей, останні випуски журналу, архів номерів, різна інформація – на сайті видання: <http://echas.eenu.edu.ua>

Стосовно інших питань за консультацією просимо звертатися до відповідального секретаря Кулинич Мирослави Богданівни (сл. тел. 0332-24-89-78; моб. тел. (066)-960-53-61).

Файл статті назвати «Прізвище_стаття» (напр. «Степанюк_стаття»).

До статті окремим файлом («Авт.довідка_Степанюк») потрібно подати інформацію про автора:

АВТОРСЬКА ДОВІДКА

Назва статті _____ (українською та англійською мовами)

Прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь та вчене звання, посада автора (-ів) (українською та англійською мовами) _____

ORCID (цифровий ідентифікатор автора, що відрізняє Вас від будь-якого іншого дослідника, підтримує зв'язок між Вами й Вашою професійною діяльністю. Отримати свій унікальний ідентифікатор ORCID можна, зареєструвавшись <http://about.orcid.org>, <https://orcid.org/register>) _____

Місце роботи, навчання, поштова адреса, індекс, службовий телефон (установи чи організації) (українською та англійською мовами) _____

Поштова адреса Нової пошти, № відділення, на яке редколегія при потребі надсилає друкований примірник збірника _____

Телефон _____ . **E-mail** _____

Наукове видання

**Економічний часопис
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки**

Журнал видається з 2015 року

№ 3 (19)

2019

Технічний редактор: *Л. М. Козлюк*

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21451-11251Р від 25.06.2015 р.

Сайт журналу: echas.eenu.edu.ua

Формат 60×84¹/₈. Обсяг 16,02 обл. вид. арк., 16,27 ум.-друк. арк. Наклад 100 пр. Зам. 488.

Адреса редакції: 43025, м. Луцьк, вул. Винниченка, 28, факультет економіки та управління Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Тел. (0332) 24-89-78. Ел. адреса: econom.faculty@gmail.com.

Засновник – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
(43025, м. Луцьк, просп. Волі, 13).

Виготовлювач – Вежа-Друк (м. Луцьк, Винниченка, 14, тел (0332)-29-90-65)

Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України

ДК № 4607 від 30.08.2013 р.